

אמר המחבר.

הנה נא חפצתי לדבר. כי לכל חי רצון.

ולכל איש עצב וששון. ויש שמח בחלקו.

במלאת ספקו. ירון ושמח.

במזל הצומח. יאכל מגדי היום.

ינשה המחרת הבא נורא ואיום. ישתה וישכח רישו.

וכל עמל נפשו. ויש נלבב ימאס שניו ויקוץ בזמנו וכל יקר ראתה עינו.

יזכור האבל בימי החדוה. ויאוש בימי התקוה.

יקדים הבכי לשמחה. יניס הששון מפני היגון והאנחה.

לא יתנבא כי אם רעו. יוסיף דעת יוסיף מכאוב ומזור יגרע.

ושניהם המלאים לבבם למרע. כי הראשון תועה מדרך השכל.

והוא בן לא חכם ודבריו במשפט לא יכלכל. כי הגלגל סגלגל.

יצמח היום מזלו. ויעלה דרך גבולו.

ומחרתו ישקעו כוכביו בתחתיות. חלפו עם אניות.

בבוקר יזהירו ויאירו בחלונו. ובהמרותם תלן עינו והשני כי יתחכם ועם אנשי לצון נסכם.

אשר ירחיבו פה יביעו חידות. לנבל כל יקר תבל האריכו למעניתם, בגוייהם ללשוונותם, להוציא זבה על הזמן, והוא עד אמת ודיין נאמן, יתן במשפט ויקח במשקל במדה ובמשורה, לא העביר דרך על איש ולא קלקל עליו את השורה, הכוכבים והמזלות למשול ביום ובלילה ולמאורות.

כי לא להמית אנשים ולא להחיותם אל תביט להם כי לא ירעו וגם היטב אין אותם. מאת אדון הכל יבא הכל.

והוא הטוב והמטיב לכל לא יעות משפט ומצדיק עינו לא יגרע, וגם הוא חכם ויבא רע, יצדיק צדיק ירשיע רשע לרעתו, את הכל עשה יפה בעתו, ויש בדרכיו סודות נעלמות ולהם היחידים נסכמו. כי לא רבים יחכמו.

ויש נשגבים מדעת כל בריה רחוק מה שיהיה ועמוק מה שהיה, ומה האדם הדל וההלך שיבא אחרי המלך, רק לצדק הדין ולאמת המשפט כי אלהי משפט ה' אשרי כל חוכי לו. והנני אומר מה שלבי חושב ודעתי גומר.

כי אחרי היות האדם מעותד למות מעת היותו ראוי לרפוד יצועיו בגיא צלמות. למה יתגודדו על מת ולנוד ולבכות נאותו כי החיים יודעים שימותו.

ומן התמה על יודעי דבר ויהי, למה יקראו אכר אל אבל ומספד אל יודעי נהי והתשובה
בזה כי תולדות האדם לחיות לעולם. ומן החטא הקדמוני ירדו לטבח כולם, על כן יחרדו
כי מטבעם יתפרדו.

ואמנם הסתכלתי והשכלתי כי אין בתורה השלמה איסור על האבל ומצוה על הנחמה,
לא אסרה על המתים רק התגודדות וקרחה לא תרחיק הבכי ולא תתעב האנחה. וראוי
לנו להבין כי האבל עבודה לאלהינו ית"ש על דרכים מיוחדים להתבונן ולהתאונן.
להתבונן בסופו מה יהיה. ולדעת ביתו איה.

וכענין זה כתוב טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם
והחי יתן אל לבו. וכתוב טוב כעס משחוק כי ברוע פנים ייטב לב.

ונאמר עת לבכות ואז"ל הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה דע מאין באת
ולאן אתה הולך כו' והשנית להתאונן על חטאיו אם יקראנו אסון טרם מלאת שנינו. או
בא עליו מקרה בבניו על אלה ראוי לבכות ולקונן.

והנה האב תמים דעים על ילד שעשועים בכה ולא הרגיע ושק ואפר יציע, והמלך הגדול
אשר לבו כלב האריה על ילוד אשר לא ראה ולא ידע החכם יהיה שכב ארצה ועפר
בעפר, ואם אחרי מות הילד בגד תפר. הנה על אמנון ועל אבשלום אשר נפשו חמס.

לבבו המס ימס. כי אומץ הלב בזה מדרך המרד.

והמורך בו מדרכי ההודאה והתשובה. ועל הענין הזה כתיב מה יתאונן אדם חי גבר על
חטאיו (איכה ג').

ולפרש הפסוק הזה בבאור אומר, כי כתוב למעלה ממנו כי לא יזנח לעולם ה' כי אם
הוגה ורחם כרוב חסדיו כי לא ענה מלבו ויגה בני איש, ר"ל אם תשובו בתשובה ותיחלו
לאלהים כמ"ש בתחלת הפסוק טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו, ירחם אתכם כרוב חסדיו.
כי האלהים לא יענה בני אדם מרצונו ולא יגה בני אדם מחפצו.

ולדכא תחת רגליו אנשי הארץ. שהם אסוריו להראות ממשלתו עליהם או להטות משפט
גביריהם או לעות דליהם בריבם עמו כלומר בחטאם לפניו, כל זה לא ראה ה' בלבו
לעשות כן.

וכיון שהרחיק חפצנו מן הרע הזה אמר, אל תחשבו כי הצרות הרבות והרעות הבאות
עליכם מקרה לכם ואינם באות מאתו יתברך, כי מי הוא זה דבר והיה שהשם לא צוה.
הכל בא מאתו והוא צוה ונבראו כל המעשים ואין ברעותובטוב דבר שיהיה ומפי עליון
לא יצא.

והכתוב האחר מושך חבירו. א"כ מאחר שהכל יוצא מפיו והכל מאתו והוא ית"ש אין
לו חפץ ברע כי במשפט הוא עושה הכל, מה יתאונן האדם.

על חטאיו יתאונן ויתאבל. ע"כ אמר אחריו נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'.

ורוב המפרשים ז"ל אמרו כי מפי עליון לא תצא הרעות והטוב לומר שאין הבורא גוזר על האדם לעשות רעה או טובה. כי ברשות עצמו מעשיו ע"כ יתאונן על חטאיו, והנכון בפסוק זה מה שאמרנו.

ועכ"פ התאונן האדם על חטאיו בעת מקרהו הרע ופגעיו הקשים, מצוה. וידוע בתורה כי מות האדם קודם הזקנה עונש לו מדין הכריתות או המיתה בידי שמים.

ונאמר בברכות את מספר ימיך אמלא. וכן מיתת הבנים בחיי אביהם עונש כמ"ש ערירים ימותו וכתוב (הושע ט') [כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם] ונאמר בברכות לא תהיה משכלה ועקרה בארצך, א"כ מי שימות הנקצב לרוב ב"א ראוי הוא וכן ראוי האוהבים לו להתאונן עליו ולהתאבל וכן באבדן הבנים.

רק שיהיה התאוננם בדרך עבודת אלהים על החטאים הגורמים להם הצער ההוא ושובם מן הנודעים והתודותם על לא הודע שלהם, ויאוש בסבל האמיץ והלב החזק בענין הזה הוא רע מוחלט. בני אם יפתוך חטאים אל תאבה כי תמצא מאמרים רבים לפלוסופי היונים והמתחכם בחכמתם, מאמצי כח הלבבות ומחזקי המחשבות משמחים ללא דבר. מנחמי עמל מכחישים העתיד ומיאשים על העבר. זכרוניהם משלי אפר תועבה יבחר בהם וכל כופר.

כי סאקראט א' מחכמיהם אמר עם הספר שאלוני מדוע לא ראינוך נעצב מעולם א"ל מפני שאין לי דבר שאם אחסר אותו אתעצב עליו. ועוד אמר מי שיכיר העולם לא ישמח בטובתו ולא ידאג ברעתו.

ואמרו האומלל מי שידאג כלל. ועוד אמר מה מאד נפתה מי שידע כי נוסע מן העולם וישתדל בישובו, וכהנה רבות עמו ועם חבריו הפילוסופים ואמנם כי הענין הזה ראוי להם ולכל מתחכם לעשות כל מעשה תבל אפס ותהו ריק והבל, וכאשר יוסיפו יגביהו ויעמיקו ובילדי נכרים ישפיקו מה יתן לך ומה יוסיף לך לשונם ורוממות גרונם, הנה שלמה המלך ברוה"ק הוסיף על כולם הכל להבל דמה ואין אצלו יתרון לאדם מן הבהמה, ועכ"ז און וחקר, ובין טוב לרע בקר, להבדיל בין האמת והשקר, והוא צוה להיות האדם טוב ביום טובה.

וביום רעה יוריד דמעה, כדכתיב עת לבכות. ונאמר עת ספוד.

והנה חכמי האמת רבותינו ז"ל אמרו בב"ר והנה טוב זה יצר הטוב. מאד זה יצה"ר וכי יצה"ר טוב הוא מאד אלמלא יצה"ר לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים ובנות, העמיקו הרחיבו לעשות כל ישובו ש"ע אפס ותהו מפני שאין בו קיום לבד עבודת יוצר הכל, ועם כל זה הוא טוב מאד לטובים ולישרים בלבותם.

כי מעבודת האלהים הוא לעסוק בעניני עולם. בקיום המינים.

למען היות חפץ האלהים ביצירתו אותנו עומדת לעד ונדע ונאמין כי בהצליחו אותנו ובהקיימו ממנו מוסדות תבל מצאנו חן בעיניו. ובהכריתו רחוקיו קצף ה' עליהם קצף, או הן יסורין של אהבה כראוי להן כמו שנבאר בספר הזה בעז"ה.

ואין ספק ולא צורך לאמר כי ההתקצף וההשתומם על המקריים סכלות גמורה מצד השכל. ופשע ואשם מצד מרדו במשפט אשר שפט המלך ית'.

הנה תראה ספר איוב בספור התלאות הגדולות והנוראות. מה ראה על ככה ומה הגיע אליו קרע בגדיו בכה והתאבל בכל דרכי האבלות וברך שופטו ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך.

כללו ש"ד במה שיהיה ואשר כבר היה, כי הקצף והדאגה אולת ומשוגה. ואם יתיאש ויתנחם.

ולבבו לא יחם, יתלהו במקרה או במנהג. בשגעון ינהג.

אך דרך התורה, עליו תשכון נהרה. ממנו תצא מאפלה לאורה.

ובו תדבק לאור באור המנורה הטהורה. והאלהים אשר מקצפו נירא ורצונו צנה וסוחרה. יראנו במהרה בית הבחירה. ויקוים בנו ובכל החבורה.

מקרא שכתוב בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי פי ה' דבר: גרסינן בפרק במה מדליקין (שבת ל"ב א') אמר רב יצחק בריה דרב יהודה לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם חלה אומרים לו הבא זכות והפטור אמר ר' חמא בר' חנינא מאי דכתיב אחרי ה' אלהיכם תלכו וכי אפשר לאדם לילך אחר השכינה.

והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא. אלא הלך אחר דרכיו של הקב"ה.

מה הקב"ה מלביש ערומים. דכתיב ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. אף אתה הלבש ערומים. מה הקב"ה בקר חולים.

שנאמר וירא אליו ה'. אף אתה בקר חולים.

מה הקב"ה קובר מתים. דכתיב ויקבור אותו בגי.

אף אתה קבור מתים מה הקב"ה נחם אבלים. שנאמר ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו.

אף אתה נחם אבלים. דרש ר' שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמ"ח.

תחלתה גמ"ח דכתיב ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם, וסופה גמ"ח דכתיב ויקבור אותו בגי. במסכת שמחות דהיא אבל רבתי תנו רבנן משאדם עולה למטה נכנסין אצלו ואומרים לו לא דברים מחיים ולא דברים ממיתים.

שמא הלוי או שמא הלוח אדם. שמא הפקדת אצל בני אדם או שמא הפקידו אצלך.

ואין נכנסין אצלו לא בראשון ולא בשני אלא בשלישי. ואם היה מטורף אפי' בראשון.

והקרובים נכנסים אצלו בכל שעה. שבקור חולים אין לו שעור.

בפאה ירושלמי דרך ארץ הקרובים נכנסים אצלו מיד. ר"ח ור' פנחס ור' חזקיה סלקון מבקרא לר' יונה בתר תלתא יומין.

אמר לון בעיתון מקימה מתניתא. פירוש בתמיה לומר שהחברים כקרובין ונכנסין אצלו מיד.

במסכת נדרים (ד' ל"ט ב') תנא בקור חולים אין לו שעור. מאי אין לו שעור.

אמר אביי אפי' גדול אצל קטן. רבא אמר אפי' מאה פעמים ביום.

רבי חלבו חלש נפק אכריו רב כהנא רבי חלבו באיש. ליכא דקא אתי אמר להו ולא כך היה מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא שחלה ולא נכנסו חכמים לבקרו ונכנס ר"ע לבקרו ובשביל שכבדו ורבצו לפניו חיה אמר לו רבי חייטני.

יצא ר"ע ודרש כל שאינו מבקר את החולה כאלו שופך דמים. כי אתא רב דימי אמר כל המבקר את החולה מבקש עליו רחמים שיחיה.

וכל שאינו מבקר את החולה אינו מבקש עליו רחמים שיחיה. אמר רב שישא בריה דרב אידי לא לסעוד אינש קצירא לא בתלת שעי קמייתא ולא בתלת שעי בתרייתא דיומא כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמי.

תלת שעי קמייתא רויחא דעתיה. בתרייתא תקיף חולשיה.

פירוש לא יסעוד אינש קצירא כדכתיב ופקודת כל האדם יפקד עליהם ומתרגמינן וסיעדא דכל אינשי יסתעד עליהון והוא כמו בקור. ושמעינן מהכא דבקור חולים כדי שיכבדו וירבצו לפניו.

ויעשו לו צרכים הצריכים וימצא נחת רוח עם חבריו. ועוד כדי שיכוין דעתו לרחמים ויבקש עליו כדתניא (מ"ק ה) וטמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים.

הלכך המבקר את החולה ולא בקש עליו רחמים לא קיים מצוה. תניא (נדרים מ"א א) ר' יוסי בן פרטא אומר משום ר' אליעזר אין מבקרים לא לחולי מעים ולא לחולי העין ולא למיחוש הראש.

חולי מעים משום כיסופא. חולי העין ומיחוש הראש משום דרב יהודה.

דאמר רב יהודה דבורא קשי לעינא ומעלי לאישתא. הילכך היכא דתקיף ליה עלמא בין באישתא בין בשאר חליים וקשה לי' דיבורא אין מבקרין אותו לפניו.

אלא נכנסין בבית החיצון ושואלין עליו ודורשין בו אם צריכין לכבד ולרבץ לפניו וכיוצא בזה. ושומעין צערו ומבקשין עליו רחמים.

ביציאות השבת י"ב א) תנו רבנן הנכנס לבקר את החולה בשבת אומר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. ר' מאיר אומר יכולה שבת שתרחם בזכותה.

ר' יהודה אומר המקום ירחם עליך ועל חולי עמו ישראל ר' יוסי אומר המקום ירחם עליך בתוך חולי עמו ישראל. שבנא איש ירושלים אומר בכניסתו אומר שלום וביציאתו אומר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא ורחמיו מרובין ושבתו בשלום.

כמאן אזלא הא דאמר ר' חנינא מי שיש לו חולה בתוך ביתו צריך חולי ישראל. כמאן כרבי יוסי וכן הלכה.

אמר רבה בר בר חנא כי הוה אזלינן הבתריה דר' אלעזר לשיולי בתפוחא. זימנין דאמר ליה המקום יפקדך לשלם.

וזימנין דא"ל רחמנא לידכרךך לשלם. היכי עביד הכי והאמר רב יהודה אמר רב לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי.

דאמר ר' יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו. שאני חולה דשכינה עמו.

דא"ר יהודה אמר רב מנין שהקב"ה סועד את החולה. שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי. תניא נמי הכי הנכנס לבקר את החולה לא ישב על גבי מטה ולא ע"ג כסא ולא ע"ג ספסל. אלא מתעטף ויושב לפניו.

מפני שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי. שמע מינה בקשת רחמים בפני החולה בכל לשון.

ואם בקש עליו רחמים שלא בפניו בלשה"ק. כשאר תפלות יחיד.

באבל תניא (אבל רבתי פי"ב) האיש כורך ומקשר את האיש אבל לא את האשה והאשה כורכת ומקשרת את האיש ואת האשה האיש משמש את האיש בחולי מעים ולא את האשה. האשה משמשת את האיש והאשה.

בפרק מפנין (קכ"ט א) אמר עולא בריה דרב עלאי כל צרכי חולה עושין ע"י ארמאי בשבת ואמר רב המנונא דבר שאין בו סכנה אומר לארמי ועושה: בפרק ר"א דמילה (קל"ד א) תניא אין טורפין יין ושמן לחולה בשבת. ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר"מ טורפין יין ושמן לחולה בשבת.

אמר רשב"א פעם אחת חשש ר"מ במעיו ובקשנו לטרוף לו יין ושמן בשבת ולא הניחנו. אמרנו לו רבי דבריך יבטלו בחיידך.

אמר לנו אעפ"י שאני אומר כך וחברי אומר כך לא מלאני לבי לעבור על דברי חברי אמר רב (שם פ"ב) אין מונעין חמין ושמן מעל גבי מכה בשבת. ושמואל אמר נותנין חוץ למכה ושותת ויורד למכה, ואין נותנין חמין ושמן ע"ג מוך ליתן ע"ג מכה בשבת ולא ע"ג מוך שעל גבי מכה בשבת.

(שם) ת"ר נותנין ע"ג מכה מוך יבש וספוג יבש בחדש אבל לא גמי יבש ולא כתיתין יבשים בישנים. בסוף עירובין (ק"ב ב') ת"ר רטיה שפרשה מעל גבי מכה בשבת מחזירין אותה בשבת.

ר' יהודה אומר הוחלקה למטה דוחק למעלה למעלה דוחקה למטה. ומגלה מקצת רטיה ומקנח פי המכה וחוזר ומגלה מקצת רטיה ומקנח פי המכה ורטיה עצמה לא יקנח מפני שהוא ממרח ואם מרח חייב חטאת.

אמר רב חסדא מחלוקת בשפרשה ע"ג כלי אבל פרשה ע"ג קרקע דברי הכל אסור להחזירה. אמר רב יהודה הלכה כר"י.

ולית הלכתא כוותיה. דהא רב אשי דהוא בתרא עבד עובדא כת"ק: בפרק חבית (קמ"ח א') אין מחזירין את השבר.

מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם בצונן אבל רוחץ כדרכו ואם נתרפא נתרפא. אמר רב חנא בגדתאה אמר שמואל הלכה מחזירין את השבר.

אמר מר עוקבא (שם ק"ט א') מי שנגפה ידו או רגלו צומתה ביין ואינו חושש. איבעיא להו חלא מאי, א"ל רב הילל לרב אשי כי הוינן בי רב כהנא הוה אמרין חלא לא.

אמר רבא הני בני מחוזא כיון דמפנקי אפי' חמרא מסי להו ואסור. (שם ע"ב) כל האוכלים אוכל אדם לרפואה.

וכל המשקין הוא שותה. חוץ ממי דקלים וכוס עיקרין מפני שהם לירוקה.

אבל שותה הוא מי דקלים לצמאו וסך שמן עיקרין שלא לרפואה (שם קי"א א') החושש בשניו לא יגמא בהן את החומץ אבל מטבל הוא כדרכו ואם נתרפא נתרפא. החושש במתניו לא יסוך יין וחומץ.

אבל סך הוא את השמן ולא שמן ורד. בני מלכים סכין ע"ג מכותיהן שמן ורד בשבת שכן דרכן של בני מלכים לסוך שמן ורד בחול ר"ש אומר כל ישראל בני מלכים הם.

אמר רב הלכה כר"ש ולא מטעמיה דאלו ר"ש סבר אע"ג דלא שכיח שרי ורב סבר אי שכיח אין אי לא שכיח לא וכן הלכה. תוספתא אין לועסין מצטכי בשבת.

אימתי בזמן שמתכוין לרפואה. אם מפני ריח הפה ה"ז מותר.

החושש בשניו לא יגמא בהן את החומץ ויהא פולט אבל מגמע ובולע. מטבל כדרכו ואינו חושש והחושש בגרונו לא יערענו בשמן אבל נותן שמן הרבה לתוך הגרון וכי תנן נמי הכי במתניתין לא יגמע ויפלוט תנן: בפרק אעפ"י (כתובות ס' א') תנא רבי מרינוס אומר גונח יונק חלב בשבת מ"ט מפרקלאחר יד הוא ובמקום צערא לא גזרו רבנן.

אמר רב יוסף הלכה כר' מרינוס: בפרק אין מעמידין (כ"ח ב') אמר רבה בר זוטרא אמר ר' חנינא מעלין אזנים בשבת. תני רב שמואל בר יהודה ביד אבל לא בסם.

איכא דאמרי בסם אבל לא ביד, מ"ט יד מיזרף זריף. אמר רב זוטרא בר טוביא אמר רב עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת.

סבור מינה ה"מ היכא דשחקי סמנין מאתמול ואיתויי מאתמול אבל מישחק ואיתויי בשבת לא. אמר להו ההוא מרבנן ור' יעקב שמיה לדידי מיפרשא לי מניה דרב יהודה אפילו מישחק סמנין ואיתויי בשבת דרך רשות הרבים מותר.

ההיא אמתא דהואי בי מר שמואל דקדחא לה עינה בשבתא בליליא בי שמש. צוחא צוחא ליכא דאשגח בה פקע עינה ומתא.

נפק מר שמואל ודרש עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת. מ"ט דשורייני דלבא בעינא תלו.

כגון מאי אמר רב יהודה כגון דמא ורירא ודיצא ודמעטא וקדחא ותחלת אוכלא. לאפוקי סוף אוכלא ופצוחי עינא דלא: בפרק שני דביצה (כ"ב א') בעא מניה רב אשי מאמימר מהו לכחול את העין ביו"ט.

היכא דאיכא סכנה כגון דיצא דמא ודמעטא וקדחא ותחלת אוכלא לא קמיבעי' לי דאפילו בשבת שרי. כי קמיבעי' לי סוף אוכלא ופצוחי עינא מאי. א"ל אסור.

וה"מ מישראל אבל מארמי שרי. דהא אממר שרי למכחל עינא מארמי בשבת. וא"ד אממר גופיה כחל מארמי בשבת. א"ל רב אשי לאמימר מאי דעתך דא"ר עולא בריה דרב עלאי צרכי חולה עושין ע"י ארמי בשבת.

וא"ר המנונא כל דבר שאין בו משום סכנה אומר לארמי ועושה ה"מ דלא מסייע בהדיה. מר הא קמסייע בהדיה דקא עמיץ ופתח.

א"ל איכא רב זביד דקאי כוותיך ושני ליה מסייע אין בו ממש. אממר שרא למכחל עינא ביו"ט שני של ר"ה דס"ל כנהרדעי דאמרי שתי קדושות הן.

ולית הלכתא כוותיה דקיי"ל דקדושה אחת הן אלא מיהו גמרינן מהא דאמימר דשרי למכחל ביו"ט שני של גליות ע"כ גמרא והנך שמעתתא מרפסן איגרי. דמשמע מדאמרן לעיל דבר שאב"ס אומר לארמי ועושה.

דהתירו שבות במקום חולי אע"פ שא"ב סכנה. וכן אמרו סבור מינה ה"מ דשחיקי סמנין מאתמול.

ראיה ג' דכוחלת יש בה משום שבות התירו במקום חולי. וכן מחזירין את השבר בשבת וכן גונח יונק חלב דמפרק כלאחר יד הוא.

ובמקום צערא לא גזור רבנן. ואיכא למידק עלה והתניא אין טורפין יין ושמן לחולה בשבת.

ואע"פ שהטירוף הזה איסורו מדבריהם הוא ואתמר נמי בכחל עין מר הא קמסייע בהדיה דעמיץ ופתח. והא עמיץ ופתח שבות בעלמא הוא.

שאפי' בעושה מעשה ממש הכוחלת אינה אלא משום שבות כדתנן שבת (צ"ב ע"ב) וחכ"א משום שבות ואפ"ה אסור ולא עוד אלא בדברים המותרים לבריא אסרו לחולה כדתנן (שם י"ט ע"ב) חוץ ממי דקלים וכוס עיקרין מפני שהן לירוקה אבל שותה הוא מי דקלים לצמאו ותניא אימתי בזמן שמתכוין לרפואה.

ואם מפני ריח הפה ה"ז מותר. והכי פירוקא דמלתא מיחוש שאדם חולה ממנו ונופל למשכב ואין בו סכנה התירו בו משום שבות שאין בו מעשה דהיינו אמירה לארמי.

וכן התירו בו שבות דמלאכה הנעשית בשנוי. וזהו שאמרו דבר שאב"ס אומר לארמי ועושה.

ואמרו לענין חיה כל ל' אפילו אמרה צריכה אני אין מחללין עליה את השבת. אלא עושה לה ע"י ארמאי בשבת.

וזהו אמירם דכחל מארמי ואמרינן נמי מפרק כלאחר יד הוא. ובמקום צערא לא גזור רבנן.

מפני שהן נעשין בשנוי שלא כדרך המלאכות אבל שבות שיש בו מעשה. כלומר דבר הנעשה ע"י ישראל והוא נעשה כדרכו בחול לא התירו וזהו אין טורפין יין ושמן לחולה משום דקעביד עובדין דחול.

וזהו שהקשו על אמירם משום דעמיץ ופתח ועשה מעשה כדרך שעושה בחול החמירו כאן בשבות שיש בו מעשה ועובדין דחול. ולא החמירו בשבות דאמירה ולא בשבות דשנוי.

וזהו דין אחד בחולי שאב"ס כלל לא סכנה של מיתה ולא סכנה של אבר. ובכה"ג נמי אמרינן בפרק במה מדליקין אם בשביל החולה שיישן פטור אבל אסור.

ואוקימנא בחולה שאב"ס ר' שמעון היא אע"ג דכבוי בשביל חולה לר"ש מלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור עליה ואין בה אלא איסור של דבריהם. איסור לכתחלה לא התירו בו שבות כדרכו משום חולי שאב"ס.

אבל חולי שיש סכנת אבר אחד אע"פ שאין הנשמה תלויה בו התירו בו כל שבות שבעולם. וזהו שאמרו הלכה מחזירין את השבר מפני שהוא סכנת אותו אבר שנשבר.

וזהו עין שמרדה דסבור מינה דהיכא דשחיק סמנין מאתמול כוחלין אותה מפני שהיא בתחלת אוכלא. ובודאי סכנת עורון הוא.

והותרה בו שבות אפ"י ע"י ישראל וזהו משפט שני. אבל מיחוש שאין בו חולי ואין אדם חולה ממנו אלא מתחזק והולך כבריא בשוק.

בזה לא התירו שבות כלל ואפ"י ע"י ארמאי. ולא עוד אלא דברים שאין בהם משום מלאכה ולא כלום בעולם גזרו משום שחיקת סממנים.

וזהו החושש בשנוי לא יגמא בהן את החומץ. ואמרו בפ' אין מעמידין (ד"ח ע"א) תנא היכא דכיבי לי' טובא נמי חושש קרי לה.

כלומר כיון שאין אדם חולה מזה ואין בו סכנה כלל. וזהו החושש במתניו לא יסוך והחושש בגרונו לא יערענו בשמן.

וזהו חמין ושמן חוץ למכה אבל לתוך המכה אסור. וזהו חזרת רטיה במדינה דאסר.

וכולן גזירה משום שחיקת סממנים כדאמרינן בפרק במה בהמה. וזהו דרך שלישית.

ולענין י"ט דאמרן במיכחל עינא. שמעינן מינה דכל צרכי חולה שאב"ס נעשין ע"י ישראל בי"ט שני של גליות.

אלא מיהו איכא למימר דה"ה כגון מיכחל עינא דמלאכה גופה שבות היא. אבל להתיר אבות מלאכות אין לנו.

ויש אומרים דכל צרכי חולה שאב"ס אין נעשין ע"י ישראל ב"ט שני כראשון אבל מיכחל עינא משום מכשירין התירוהו. וכו' יהודה.

לפי שהוא דבר השווה לכל נפש. שאף הבריין כוחלין וכן הנר משום דבר אחר יכבה שלא יתעשן הבית דמכשירין נינהו כולן מותרין ב"ט שני של גליות כו' יהודה.

וחומרא הוא שהחמירו לאסור בראשון לפי שהלכה כר"י ואין מורין כן אבל צרכי חולה שאינו שווה בכל נפש והוא אסור מן הדין דומיא דמוגמר אין עושין אלא ע"י ארמי ואין לחלק דכל הסרת כאב וצער חולי מכשירין הוון. ערויי אוכלא וערויי כיבי גופא שוין נינהו ומאן דכאיב לי' עינא לא חזי שפיר ולא מתהני מאכילה ומאן דכאיב ליה לבא לא אכיל כלל: שער הסכנה שנינו ביומא (פ"ד ב') אמר ר' מתיא בן חרש החושש בפיו מטילין לו סם בשבת מפני שהוא ספק נפשות.

וכל ספק נפשות דוחה את השבת. לאתויי מאי לאתויי ספק שבת אחרת.

ה"ד כגון דאמדוהו לתמניא יומי ויומא קמא שבתא. מהו דתימא ליעכביה עד לאורתא כי היכי דלא נחיל עליה תרי שבי קמ"ל.

תניא נמי הכי מחמין חמין בין להשקותו בין להברותו ואין אומרים נמתין לו עד שיבריא אלא מחמין לו מיד פירוש אם אמרו בקיאים שצריך חמין להשקה וצריך נמי חמין אחרים להבראה שירחצו אותו בהם לאחר השתיה אין אומרים נמתין לו שמא יבריא בהשקאה לבד ולא נחלל שבת שתי פעמים.

אלא מקדימים ועושין הכל כדי שלא תתאחר ההבאה. שהזריז בפקו"נ ה"ז משובח.

וספקו דוחה את השבת. ולא ספק זו בלבד אלא אפי' ספק שבת אחרת.

ואין עושין דברים הללו לא ע"י ארמיים ולא ע"י קטנים אלא ע"י גדולי ישראל. נ"א ואין אומרים יעשו דברים הללו ע"י ארמיים וע"י קטנים אלא אפי' בגדולי ישראל.

והכי נמי בירושלמי אפי' בגדולים אפי' בישראל ואין אומרים לעשות דברים הללו לא ע"י נשים ולא ע"י כותים מפני שמצטרפין לדעת אחרת. נ"א אבל מצטרפי לדעת אחרת.

ובתוספתא אין אומרים יעשו דברים הללו ע"פ נשים וע"פ כותיים אלא מצטרפין דעת ישראל עמהן. איכא דמפרשי שאם אמרו נשים וכותים צריך אין עושין לו אבל מצטרפין עם ישראל בקי שיאמר צריך והולכין אחרי דעות וזה כענין דאמרינן בר"ה (כ"ד א') עדותן בטלה ומצטרפין לעדות אחרת.

וזה הפירוש אינו נכון לענין נשים. דאשה בקיאה ודאי מחללין שבת על פיה כדתנן (שבת קכ"ח ב') וקורין לה חכמה ממקום למקום.

ות"ר אם היתה צריכה לנר חברתה מדלקת לה את הנר. ואם היתה צריכה שמן חברתה מביאה לה שמן.

ועוד מדלא קתני אין מחללין עפ"י נשים וע"פ כותים. וקתני אין אומרים יעשו.

ש"מ לאו בבקיאות דידהו תליא. וה"פ אין עושין דברים הללו כלל ע"י ארמים וקטנים שמא יאמרו הרואים בקושי התירו שעושין פקו"נ ואין מתירין אותו לכתחלה ע"י המחוייבין במצות יבא הדבר לידי פשיעה בחולה ואע"פ שחולה שאין בו סכנה אומר לארמי ועושה כאן אין עושין על ידם מפני הסכנה.

אלא עושין ע"י ישראל גדולים. אבל ע"י נשים וכותיים אם נזדמן הדבר עושים. שהרי מחוייבים בשבת והוחזקו בה. אבל אין אנו מיחדים להם מלאכה זו לומר יתעסק פלוני בפקוח זה שמא יבואו להרהר ולומר אין רוצין לחלל את השבת. ואין משגיחים עלינו ומכשילין אותנו. לפי שהכותיים לא היה להם משום ולפני עור לא תתן מכשול.

כדאמרינן בשחיטת חולין (ד"ד ע"א) חותך ראשו של אחד מהן ונותן לו. וכן הנשים מתוך שדעתן קלה עליהן טועות בכך.

וזהו מפני שמצטרפין לדעת אחרת. כלומר למיאנות וטעות.

ושאר הנוסחאות אין אומרים לעשות ע"י ארמים וקטנים שלא תאמר הואיל ואלו מזומנים לעשות לא נחלל שבת שלא לצורך. אלא אפילו ישראל גדולים עושים.

ואם רצו הם עושין עמהם וסיפא בנשים וכותיים אין עושין כלל. אבל מצטרפין דעת ישראל עמהן.

לומר שאין מוסרין להם לבדם העסק והפקוח הזה לעשות על ידם שמא יתעצלו או יפשעו. אבל מצרפין עמהן ישראל ומוסרין הדבר לישראל והכותי מתעסק על יד ישראל בפקו"נ.

דכיון דישראל עוסק בו אף הוא מזדרז על ידו וזה הלשון הגון ביתר נוסחאות הללו. ת"ר מפקחין פקוח נפש בשבת.

והזריז ה"ז משובח ואינו צריך ליטול רשות מב"ד. כיצד ראה תינוק שנפל לים פורש מצודה ומעלהו והזריז ה"ז משובח.

לבור עוקר חוליא ומעלהו והזריז ה"ז משובח, ואינו צריך ליטול רשות מב"ד. ואע"ג דקא מתבר לה מתקן דרגא לחול.

ננעלה דלת בפני תינוק שובר את הדלת ומוציאו והזריז הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא מתבר לה שיפי מכבין ומפסיקין מפני הדליקה והזריז ה"ז משובח ואינו צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא ממכין מכוכי. ירושלמי תני הזריז ה"ז משובח והנשאל מגונה והשואל ה"ז שופך דמים יומא פ"ג חולה מאכילין אותו ע"פ בקיאים.

אם אין שם בקיאים מאכילין אותו ע"פ עצמו מ"ט לב יודע מרת נפשו: רופא אומר צריך וחולה אומר אינו צריך מאכילין אותו ע"פ רופא. מ"ט תונבא הוא דנקיט לי' ומסקנא רב אשי אמר כל היכא דאמר צריך אני אפי' איכא מאה דאמרי לא צריך לדידיה שמעינן,

מ"ט לב יודע מרת נפשו, וסוגיא דשמעתא רופא אומר צריך וחולה אומר אינו צריך ורופא אחר אומר אין צריך אין מאכילין אותו שאין דבריו של אחד במקום שנים.

חולה ורופאים שנים ושלשה ואפי' מאה כלם אומרים אינו צריך ויש שנים שאומרים צריך מאכילין אותו על פיהם. דספק נפשות להקל ואין הולכין בו אחר רוב דעות.

חולה אומר צריך אפילו מאה בקיאים אומרים אינו צריך מאכילין אותו עפ"י עצמו והדין הוא מסקנא דשמעתא וסוגיא. וחזינן מאן דפסק דבית רוב דעות אזלינן.

וכן נמי כתוב בשאלתות. ואע"ג דגמרא בהדיא היא דכי אזלינן בתר רוב דעות באומדנא ה"מ לממונא אבל הכא ספק נפשות להקל.

משמע דס"ל להני רבואתא דההוא אוקימתא ליתא. דמשום הא דמקשינן ע"פ בקיאים תרי פשיטא.

תרי ותרי נינהו וספק נפשות להקל איתוקים הכי ומכיון דאתא רב אשי ואמר דכל היכא דאמר חולה צריך אני אפילו אמרי מאה לא צריך לדידיה שמעינן. קמה לי' מתני' כדמעיקרא.

דאיכא אחרינא בהדי חולה ואמרי לא צריך ומאכילין אותו ע"פ בקיאים תרי ס"ד אמינא כשם שהחולה אומר צריך אני שומעין לו אפי' כנגד מאה בקיאים. כך כשהוא אומר אינו צריך שומעין לו.

דהכא והכא לב יודע מרת נפשו קמ"ל להקל אמרינן. להחמיר כחד בקי בעלמא הוא ולא כתרי.

הילכך היכא דאיכא אחרינא בהדיה לתרי דאמרי צריך לדידהו שמעינן הא לחד לא שמעינן. ולא אמרינן חולה תונבא נקיט ליה אלא חד מנינן ליה תרי לא מנינן לי' ובודאי אשכחן דלענין דיני נפשות דאית בהו אומדני כדי שיש בו להמית, על ציפור נפשו הכהו או על שוקיו הכהו ואפ"ה בתר רובא אזלינן בהו.

דבתר רובא אזלינן בכל מילי דסנהדרין. והא מלתא מסייע להך סברא דאמרן.

אלא מכל מקום כיון דבגמרא אתמר דגבי אומדנא דחולה לא אזלינן בתר רובא. לא דחינן סוגיא מפורשת ותפסינן סברא בעלמא.

וסנהדרין איכא למימר שאני התם דכולהו דייני נינהו אבל הכא כיון דאיכא תרי דאמרי צריך ואינך לא צריכי לן לאומדנא כלל כמאן דליתנהו דמי. וסנהדרין נמי בהטיה לחיוב לאו בתר כל רובא אזלינן אלא ע"פ שנים.

אלמא דינא אחרינא הוא בסנהדרין אבל בספק נפשות לאו בתר רובא אזלינן באומדנות והכי פסקי רבואתא ובעלי הלכות. ואיכא מאן דאמר מדקתני ע"פ בקיאים ש"מ יחיד מומחה ומוחזק בבקיאיות ורופאים אינן חכמים ומומחין כל כך שהולכים אחר בקיאיות ואינו נראה שלא שמענו בסנהדרין הולכין אחר רוב חכמה אלא אחר רוב מנין.

ודאי אשכחן לענין הנשאל לחכמים דאמרינן היו שנים אחד מטמא ואחד מטהר אחד מתיר ואחד אוסר אם היה אחד מהן גדול בחכמה הלך אחריו. הלכך במנין שוה ברופאים

הולכין אחר חכמה ובקיאאות ואע"ג דליתיה הכי בדין סנהדרין התם דיינים הם וכולם צריכים לאותו הדין.

ומדינא לא היה ראוי להיות דין עד שיסכימו כל הצריכין לדעת אחת אלא דרחמנא אמר אחרי רבים להטות. אבל הכא שומעין לחכם.

והשני אינו ראוי להיות נשאל בפני מי שגדול ממנו בחכמה ובטל הוא. מיהו אחד במקום שנים כיון שכולן רופאים ויודעים במלאכה זו אין דבריו של יחיד במקום שנים, מ"מ במופלג מהם בחכמה חוששין לדבריו להחמיר אפילו במקום שנים רבים אבל להקל כדין יחיד דאשכחן לענין מחלוקת בית שמאי ובית הלל.

דאתמר כי אזלינן בתר רובא היכא דהדדי נינהו אבל הכא בית שמאי מחדדי טפי הילכך חוששין לרוב חכמה ובקיאאות להחמיר. ומאי חומרא דהכא לנהוג בספק נפשות להקל ולהתעסק בחולה כל צרכו.

ירושלמי חולה אומר יכולני לצום ורופא אומר איני יודע. ר' אבהו בשם ר' יוחנן נעשה ספק נפשות וספק נפשות להקל ודוחה את השבת.

ומסתברא הני מילי בחולה אומר יכולני משום דשכיח ביה תונבא בחולה אבל רופא אומר יכול וחולה אומר איני יודע שומעין לרופא. דאינו יודע דחולה לאו כלום הוא דאיהו מנא ידע רובן של חולים אינן יודעין ובקיאין בחולי שלהן הילכך לזה שומעין שאמר יודע אני (יומא פ"ג) מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפי' דברים טמאים עד שיאורו עיניו.

תנו רבנן מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל. טבל ונבלה מאכילין אותו נבלה. נבלה ושביעית מאכילין אותו שביעית. תרומה וטבל מאכילין אותו טבל ואין מאכילין אותו תרומה.

בן תימא אומר תרומה ולא טבל. אמר רבה בדאפשר בחולין דכולי עלמא לא פליגי. כי פליגי בדלא אפשר ליה בחולין. מר סבר טבל חמור אבל תרומה חזיא לכהן ומר סבר תרומה חמורה אבל טבל אפשר דמתקן ליה.

ונשאל הרב רבי אברהם בר דוד ז"ל נבלה ומעשה שבת. בפרק רבי ישמעאל במנחות (ק"ד) אמר רבא חולה שאמדוהו בגרוגרת אחת.

ורצו עשרה בני אדם והביאו לו עשר גרוגרות בבת אחת כולן פטורין. ואפי' בזה אחר זה ואפי' הבריא בראשון.

בעי רבא חולה שאמדוהו בשתי גרוגרות ויש שתי גרוגרות שנים בשני עוקצין ושלוש בעוקץ אחד מהו מהי מיייתנן מתרתי מיייתנן דחזיין ליה או דלמא משלש מיייתנן דממעט בבצירה. ופשיטא דמשלש מיייתנן דממעט בבצירה.

(יומא פ"ב א') עוברת שהריחה מאכילין אותה עד שתשיב נפשה. תנו רבנן עוברת שהריחה בשר קודש או בשר חזיר.

תוחבין לה כוש ברוטב. אם נתישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו.

שאינן לך דבר שעומד בפני פקוח נפש חוץ מעבודת אלילים וגלוי עריות ושפיכות דמים. ומסתברא דהני מילי עוברת שאינן לנו אומד בישוב דעתה.

פעמים מתיישב בטעם הרוטב ופעמים שצריכה שומן עצמו. אבל חולה שמאכילין אותו על פי בקיאים מאכילין אותו בתחלתו דבר הצריך לו וכדי הצריך לו כמו שאמרו רופאים ואינן מדקדקים עליו להאכילו הקל הקל.

וגרסינן בכריתות פרק אמרו לו (י"ג) התירו לה לעוברת לאכול פחות פחות מכשיעור מפני הסכנה. ואקשינן מפני הסכנה אפי' טובא נמי ליתכל.

אמר רב פפא הכי קתני התירו לה לעוברת לאכול פחות פחות מכשיעור. ואפי' טובא מפניה סכנה.

כלומר אפילו צריכה לכשעור מאכילין אותה פחות פחות כדי שלא יצטרף כזית בכדי אכילת פרס וכן פסק בעל ההלכות. ונראה שאף בחולה עושין כן כדי להקל עליו מאיסורי כרת ומכות לאסור בלחוד.

ואם תשאל אם כן למה אמרו מאכילין אותו הקל הקל. טבל ותרומה מאכילין אותו תרומה.

והלא בשניהם אין בהם אלא איסור בעלמא. אפילו הכי כיון דבשעורא חמורין זה מזה לעונשין אף בפחות מכשיעור חומרו של זה יותר מחומרו של זה אי נמי התם בשאמדהו לכשעור והוא צריך לו בכדי צירוף.

ובהלכות גדולות נמי אשה עוברת דידיעין דאי לא אכלה מתעקר ולדה. אף על גב דאמרינן ספק בן קיימא הוא ספק נפל.

שפיר דמי למיתן לה. ורב יצחק בן גיאות אמר לאו בידיעה דידן תליא מלתא אלא בידיעה דידה ובדעתה תליא מלתא.

דמשהריחה נותנין לה וכחולה דמיא ומסתברא כבעל הלכות. שאם אמרה צריכה אני פשיטא דמאכילין אותה אלא אפילו דראו אותה מתאוה לאותו הריח ופניה מוריקות מאכילין אותה חוששין לעיקור ודקאמר נמי משום סכנת וולד שמע מינה אפי' ליכא למיחש מחללין.

והיינו דגרסינן בשלהי פרק קמא דערכין (ז) אמר רב נחמן אמר שמואל האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מביאין סכין ומקרעין את כרסה ומוציאין את הולד. פשיטא מאי עביד מחתך בבשר הוא.

אמר רבא לא נצרכה אלא להביא סכין דרך רשות הרבים. מאי קא משמע לן דספיקא מחללינן שבתא.

תנינא ספק חי ספק מת ספק עכומ"ז ספק ישראל מפקחינן. מהו דתימא התם הוא דהוה ליה חזקה דחיותא אבל הכא דלא הוי ליה חזקה דחיותא מעיקרא אימא לא קא משמע לן.

ואע"ג דתנן אהליות פ"ז האשה המקשה לילד מביאין סכין ומחתכין אותו אבר אבר יצא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש. אלמא דמעיקרא דלית ביה משום הצלת נפשות ותנן נמי גבי תינוק בן יום אחד ההורגו חייב.

ודוקא בן יום אחד אבל עובר לא. וקרא נמי כתיב דמשלם דמי ולדות.

אפילו הכי לענין שמירת מצות מחללין עליה. אמרה תורה חלל עליו שבת אחת שמא ישמור שבתות הרבה.

הלכך אפי' בהצלת עובר פחות מכן ארבעים יום שאין לו חיות כלל מחללין עליו כדעת בעל הלכות. ואיכא דסבירא ליה שאין מחללין משום נפלים אלא עוברה שהריחה חששא דמיתה דידה היא.

שכל המפלת בחזקת סכנה. וטעמא דיושבת על המשבר שמתה טעמא אחרינא הוא דכיון שמתה הרי הוא כילוד לאו ירך אמו הוא ולא בדידה תליא אלא חי הוא ודלת ננעלת בפניו ליכא אלא דלא הוי ליה חזקה דחיותא וספק נפשות להקל בפרק אף על פי (כתובות ס"א) אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי אפיתחא דבי איזגיר דמלכא חלף ואזיל טורגינא דמלכא חזיי' רב אשי למר זוטרא דחוור אנפיה שקל באצבעתיה אנח ליה בפומיה.

אמרי ליה רבנן מאי טעמא סמכת אניסא. חזאי רוח צרעת דקא פרחא עילויה.

שמע מינה מכי חוור אנפיה חיישינן לסכנתא. והתם אמר רב המנונא הכל משהין בפני שמש חוץ מבשר ויין: אמר רב אשי הוה קאימנא קמיה דרב כהנא ואייתי ליה גרגלידי דלפתא בחלא ואי לאו דיהיב ליה מניה איסתכן.

רב פפא אמר אפי' תמרתא דהנוניתא. כללא דמלתא כל דאית לי' ריחא ואית לי' קיוהא. ושמעינן מינה דהוא הדין לבריא שהריח וערערה נפשו מאכילין אותו על פי עצמו או ע"פ בקי המכיר בו וכך כתב הרמב"ם ז"ל: בפרק מפנין (קכ"ח) ומילדין את האשה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום ומחללין עליה את השבת לאתויי מאי לאתויי הא דת"ר אם היתה צריכה לנר חברתה מדלקת לה את הנר.

ואם היתה צריכה לשמן חברתה מביאה לה שמן ביד ואם אינו ספק ביד מביאה לה בשערה ואם אינו ספק בשערה מביאה לה בכלי דרך רשות הרבים. אמר מר אם היתה צריכה לנר חברתה מדלקת לה את הנר פשיטא.

אמר רב אשי לא נצרכה אלא בסומא. מהו דתימא כיון דלא חזיא אסור קמ"ל יתובי דעתא דחולה בעלמא מחללינן שבתא במלתא דמסתכנא בה.

אם היתה צריכה לשמן חברתה מביאה לה שמן ביד ואם אינו ספק ביד מביאה לה בשערה. ותיפוק ליה משום סחיטה.

רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו אין סחיטה בשיער. רב אשי אמר אפי' תימא יש סחיטה מביאה לה בכלי דרך שערה כמה דאפשר לשנויי משנינן.

ושמענין מינה דכל צרכי חולה אעפ"י שיש בו סכנה היכא דאפשר למעבד לה למלאכה בשנוי שלא יתחלל בה שבת משנין ואין מחללין. והוא שלא יתאחר צרכי חולה בשנוי זה כלל.

ותנן נמי גבי מילה (שבת קל"ג) נותנין עליה אספלנית וכמון לא שחק מערב שבת לועס בשנוי ונותן לו. לא טרף יין ושמן נותן זה לעצמו וזה לעצמו אין עושין חלוק לכתחלה אבל כרך עליו סמרטוט.

אם לא התקין מע"ש כורך על אצבעו ומביא ואפי' מחצר אחרת. וש"מ אעפ"י שסכנה היא לו אין מחללין את השבת לעבור על דברי תורה.

אלא עושין את המלאכה בשנוי בדבר שהוא משום שבות. ובלבד שיעשה צרכו של חולה בזריזות.

(שבת קכ"ח) אמר רב יהודה אמר שמואל חיה כל זמן שהקבר פתוח בין אמרה צריכה אני בין אמרה אין צריכה אני מחללין עליה את השבת. נסתם הקבר אמרה אין צריכה אני אין מחללין עליה את השבת.

לא אמרה אין צריכה אני מחללין עליה את השבת. מאימתי פתיחת הקבר.

אמר אביי משעה שתשב על המשבר רב הונא בריה דרב יהושע אמר משעה שהדם שותת ויורד ואמרי לה משעה שחברותיה נושאות אותה באגפיה. כתב רבינו הגדול בהלכות דייקי רבואתא ואמרו מדלא אמר רב הונא עד שיתחיל הדם להיות שותת ש"מ קודם שתשב על המשבר קאמר וכאביי עבדינן ולא מחללינן שבתא עד שיתחיל הדם להיות שותת ויורד ותשב על המשבר.

והדין מימרא רבואתא קשיא עליה חדא דרב הונא בריה דר"י היינו טעמא דלא אמר עד שיתחיל הדם להיות שותת משום דאיהו נמי אמר מתי פתיחת הקבר קאי וסוגי' דלישנא הכי וכדתניא בעלמא. (ברכות ב') מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין משעה שקדש היום בערבי שבתות דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן סימן לדבר צאת הכוכבים שיעורא דר' אליעזר קדים וקאמר משעה.

ובפסחים ב' ב' מאימתי ארבעה עשר אסור בעשית מלאכה ר' אליעזר בן יעקב אומר משעת האור רבי יהודה אומר משעת נץ החמה. ותנו רבנן (מועד קטן כ"ג) לענין אבלות מאימתי כופין את המטות משיצא מפתח הבית דברי ר"א ר' יהושע אומר משיסתם הגולל.

שעורא דר"א קדים וקאמר ר"י משיסתם הגולל. וכן כיוצא בהן הרבה.

ובדין אמאי פסקי כאביי. והא קיי"ל ספק נפשות להקל וכהיא שמעתא גופיה אתמר בלישני' אמר לי' רבינא למרימר מר זוטרא מתני לקולא ורב אשי מתני לחומרא הלכה כמאן א"ל הלכה כמר זוטרא דספק נפשות להקל הילכך מסתברא דשיעורי לא תלו בהדדי.

ואית בנשי דלא יתבא על משבר כלל שהולד ממהר לצאת. אלא משעה שישובה על המשבר או ששותת הדם ויורד או שחברותיה נושאות אותה באגפים הרי היא בחזקת מסוכנת ועושין לה.

והרב ר' משה ז"ל כתב משעה שהדם שותת ויורד. סבור הרב ז"ל לומר שהוא השיעור הקודם.

ופוסק בספק נפשות להקל. עד מתי פתיחת הקבר אסיקנא.

נהרדעי אמרי חיה. שלשה שבעה ושלשים שלשה בין אמרה צריכה אני בין אמרה אין צריכה אני מחללין עליה את השבת.

שבעה אמרה צריכה אני מחללין. אמרה אין צריכה אני אין מחללין.

וסתמא נמי כמי שאמרה צריכה אני ומחללין. שלשים אפי' אמרה צריכה אני אין מחללין עליה את השבת.

אלא עושין לה ע"י ארמית. כדרב עולא בריה דרב עילאי.

דאמר כל צרכי חולה נעשים ע"י ארמי בשבת. וכל היכא דאמרינן מחללין.

בין אמרה צריכה בין אמרה אין צריכה בכגון דליכא חכמה ורופא הוא אלא שהדברים שעושין לחיה בחול ידועים הן. לפיכך אעפ"י שאמרה אינה צריכה אני שיחללו עלי את השבת ויכולה אני להמתין עד הערב כיון שחברותיה עושין אותו בחול לכל חיה וכולן צריכות לכך הרי היא בחזקת מסוכנת לשעתה לגבי מלאכה זו.

ומחללין עליה את השבת. ואין שומעין לה דילמא תונבא הוא דנקיט לה.

אבל לאחר שלשה אינה בחזקת מסוכנת לשעתה אלא אם אמרה אינה צריכה שומעין לה. שלשים אפי' אמרה צריכה אני כיון שאנו יודעים שאין לה חולי אחר ואף היא אינה אומרת כן הכל בקי אין דמשום לידה אין לה סכנה לחמין ולשאר צרכי היולדת עד הערב שיעשו לה בחול והכי פריש רב אחא בשאלתות.

ואלו אשה שילדה בשבת. ואפי' חל שלישי שלה בשבת אע"ג דהיא אמרה בריאה אנא. ולא צריכנא מדורה חמין. ורופאין נמי אמרי לא צריכה אמור רבנן יולדת כל שלשה ימים הראשונים.

ההוא בריותא לאו בריותא הוא ועבדינן לה מדורה. ומחמין לה חמין.

ומבשלין לה בשילא. וכל צרכין דעבדין לה לחיה עבדינן לה ומיהו הא דקאמר גאון אפילו היא ורופאים נמי אמרי לא צריכה לא מסתברא כוותיה הרבה שבחול אינן עושין מדורה וחמין בכל יום.

ובשאלתות נמי חיה כל שלשים אסורה להתענות ביום הכפורים. ולא דייק לן דהא שלשים באמרה צריכה אני תליא מלתא.

ואנן נעילת הסנדל תנן. אכילה ושתייה דאיסור כרת לא תנן.

ועוד מדאמר שמואל לחיה שלשים. והוינן בה למאי הילכתא ואמרינן לטבילה.

ולא מסיימין בה לתענית שמע מינה לאו חיה היא לענין תענית אלא מיהו שלשה ודאי אינה מתענה. שבעה אם אמרה איני צריכה מתענה והולכת.

ואם לאו מאכילין אותה. מכאן ואילך הרי היא ככל הנשים לתענית דיוה"כ.

אמר רב יהודה אמר שמואל עושין מדורה לחיה בשבת. סבור מינה לחיה אין לחולה לא.

בימות הגשמים אין בימות החמה לא. איתמר אמר רב יהודה אמר שמואל הקיז דם ונצטנן עושין לו מדורה אפי' בתקופת תמוז.

כל שכן חולה שצריך שעושים לו מדורה. אבל הרב ר' משה ז"ל כתב עושין מדורה לחיה ואין עושין מדורה לחולה ולא נתכוונו דבריו: בפרק אין מעמידין (כ"ח) אמר שמואל האי פרעתא סכנתא היא ומחללים עליה את השבת.

אמר רב חסדא האי עינבתא פרונקא דמלאכה דמיתותא היא. אמר רבא האי סימטא פרונקא דאישתא היא.

אמר רב שמן בר אבא אמר ר' יוחנן מכה של חלל אינה צריכה אומד, וגב היד וגב הרגל נמי אין צריכין אומד. דאמרינן רבינא איקלע לבי רב אשי חזיה דדרסי ליה חמרא אגבא דכרעיה וצמית ליה בחלא ואמר ליה לא סבר ליה מר דאסור א"ל גב יד וגב הרגל שאני.

דאמר רב אדא אמר רב גב היד וגב הרגל הרי היא כמכה של חלל דמיא. מהיכן מכה של חלל פ"י רב אמי מן השפה ולפנים.

והאי צפידנא נמי סכנתא היא ומחללין עליה את השבת. כדתנן החושש בשניו מטילין לו סם בשבת.

ר' יוחנן חש בצפידנא אזל לגבי ההיא מטרוניתא. עבדא ליה חמשא ומעלי שבתא א"ל למחר מאי כו' ואמרינן עלה שאני צפידנא הואיל ומתחלת בפה וגומרת בבני מעים מאי סימניה רמי מידי בככיה ואתי דמא מבי דרי.

פירוש מכה של חלל דאמרינן אינה צריכה אומד לומר שאפי' אין שם בקיאיין וחולה נמי אינו אומר כלום. עושים לו כל שרגילים לעשות לו בחול ממאכלים ורפואות שהן יפין לחולה.

ומחללין שבת ואין נשאלים כלל אבל כשיודעים ומכירים באותו חולי שהוא ממתין ואין צריך חילול ודאי אסור לעשות לו וכש"כ בחולה או רופא שאומר אינו צריך דאין מחללין לעולם אע"פ שהוא מכה של חלל, הא במכה שאינה של חלל נשאלים בבקי או בחולה ואין מחללין עליו עד שיאמר אחד מהן צריך הוא לחלול זה, או שיעשה אצל אחד מהן ספק נפשות: בלפני חגיגה (י"ב) אמר רבי חנינא הבולע נימא של מים התיר לו ר' נחמיה להחם לו חמין בשבת, אדהכי והכי אמר ר' הונא בריה דרב יהושע ניגמע חלא: בפרק יוה"כ (פ"ה א') מי שנפלה עליו מפולת ספק הוא שם ספק אינו שם ספק חי ספק מת מפקחין עליו.

מצאוהו חי מפקחין עליו ואם מת יניחוהו. מצאוהו חי מפקחין אפילו לחיי שעה.

מיהו שמעינן דאמרין אפילו לחיי שעה. ומחללין שבת.
ועוברין על המצות להחיותו חיי שעה. כשם שמחללין בחיי ימים הרבה.
וחי בהם ולא שימות בהם קרינא ביה אפילו לחיי שעה. ועד היכן הוא בודק.
עד חוטמו ויש אומרים עד טבורו. בדק ומצא עליונים מתים לא יאמר כבר מתו
התחתונים מעשה היה ומצאו עליונים מתים והתחתונים חיים.
אמר רב פפא מחלוקת ממטה למעלה אבל מלמעלה למטה כיון דבדק ברישא ולא אשכח
לא צריך. דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו: ולענין ע"א וג"ע וש"ד דאמר לעיל
(פסחים כ"ה) כי אתא רבין אמר ר' יוחנן בכל מתרפאין חוץ מע"א וג"ע וש"ד ולא
מבעיא מפלח ע"א וגילוי ערוה ומשפך דמים דאסור.
אלא ליהנות מנייהו בכלום בעולם אפי' להתרפאות אסור. דא"ר יוחנן בכל מתרפאין
חוץ מעצי אשרה.
ה"ד אי דאיכא סכנה אפי' עצי אשרה. אי דליכא סכנה אפילו כל איסורין שבתורה נמי
לא.
לעולם דאיכא סכנה ואפ"ה עצי אשרה לא. והא עצי אשרה אי אכיל מנייהו או שאיף
בהו לא פלח ע"א.
אלא משום ולא ידבק בידך מאומה מן החרם הוא דעבר. ואפ"ה אסור.
וכן בג"ע וכן בש"ד דא"ר יהודה אמר רב (סנהדרין ע"ה) מעשה באדם אחד שנתן עיניו
באשה אחת והעלה לבו טינא בא ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שתבעל לו.
אמרו חכמים ימות ואל תבעל לו.
תעמוד לפניו ערומה, ימות ואל תעמוד לפניו ערומה. תספר עמו מאחורי הגדר כו'.
אלמא שלש עבירות הללו לא שנא בעבירה גופא ול"ש באבקה של עבירה אין מתרפאין
בהם כלל. ולא מבעיא היכא דאתי ארמי ובעי לעבורי לישראל אמצות.
אלא אפי' להנאתו של מעביר אסור. דהא עצים להתרפאות מהן ליכא דבעי לעבורי
מלתא.
וחולה להנאת עצמו ורפואתו קעביד. ואפ"ה אסור.
וכן המעלה לבו טינא הנאת עצמו ופקו"נ הוא ואפ"ה אסור. ואמרי' קידושין (ד"מ ע"א)
רב כהנא תבעתיה ההיא מטרוניתא סלק לאיגרא ואפיל נפשיה מאיגרא לארעא.
ור' צדוק נמי תבעתיה ההיא מטרוניתא. וכולהו סכיני נפשיהו ומייתו נפשיהו לקטלא.
ואס"ד להנאת עצמו של ארמי מותר היכי מסכיני נפשיהו. וכי חולה שיש בו סכנה ואמרו
בקיאים לחלל עליו את השבת.
מדת חסידות היא לו שימנע עצמו. אינו אלא שופך דמים.

כדאמרן הזריז ה"ז משובח והנשאל מגונה והשואל ש"ד מכ"ש המונע עצמו שמתחייב בנפשו. אלא ש"מ שלש עבירות חמורות הללו לעולם אסור ואפילו להנאה.

ואשכחן נמי במרדכי דסכין נפשיה וכל ישראל לגבי המן משום דנעבד הוה והתם להנאת עצמו ולכבודו הוא. כדכתיב גדל המלך אחשוורוש את המן.

וכתיב וכל עבדי המלך כורעים ומשתחויים להמן. ואי קשיא לך והא אסתר ג"ע הוה. והתם מסקינן עלה להנאת עצמן מותר, לא קשיא דארמי הבא על בת ישראל בזנות גזירת ב"ד של שם בלחוד הוא. וליכא קרא לאיסורא.

וולדה נמי כשר כדאייתא בדוכתן. והתם דרך זנות הוה שהרי מקבץ הכל מחליף ובוועל וא"ת שהיה דרך חיתון לאסתר מדכתיב וישם כתר מלכות בראשה.

חתון באונס ליכא. ועוד חתנות דארמי נמי כשאר עבירות הוא.

ולא הוי בכלל עריות אלא אשת איש דישראל. אי נמי ישראל הבא על ארמית דחייבי מיתות הוא.

דהא קנאין פוגעים בו. ומחייבי כריתות נמי חשיב.

דאדכריה רב לגמריה יכרת ה' לאיש אשר יעשנה אבל חתנות דארמי בבת ישראל כשאר עבירות מלא תתחתן במ. והכי נמי מפורש בגמרא בפרק בן סורר (דע"ג) דחייבי לאוין לא אתו מנערה המאורסה אלא חייבי מיתות וחייבי כריתות.

ואי קשיא לך והא אמרינן גבי קאקי ודמונקי דיהבינן להו ופלחי בהו לבי נורא משום דלהנאת עצמו התם נמי לאו ע"א ואבק ע"א הוא. אלא משום ולפני עור לא תתן מכשול דהוא משאר חייבי לאוין שבתורה ואיסורא דשייכי בכל המצות.

אבל לאוין דע"א כלן אסור לעבור עליהן אפילו להנאת עצמן ולהתרפאות לעולם. וכן בשפיכות דמים וכן בג"ע.

וזו היא ששנויה בסיפרא, שבת הותרה מכללה נערה המאורסה לא הותרה מכללה ופירשו עלה בירוש' זאת אומרת שאין מתרפאין מג"ע. שבת הותרה מכללה לאו להתרפאות.

ודכותה נערה המאורסה לא הותרה מכללה אפילו להתרפאות. ומדקתני לא הותרה מכללה אף להנאת עצמן במשמע וליכא למינדע מינה.

(פסחים דכ"ה:): מר בר רב אשי אשכחי לרבינא דקא שאיף לברתיה בגוהרקי דערלה. א"ל אימור דאמור רבנן בשעת הסכנה שלא בשעת הסכנהמי אמור.

א"ל האי אישתא צמירתא כשעת הסכנה דמיא. ואיכא דאמרי ה"ק ליה מידי דרך הנאתן קא עבידנא.

פירוש משום שכל שלא כדרך הנאתן איסורא דרבנן הוא כדאמרינן התם כל איסורים שבתורה אין לוקין עליהן אלא דרך הנאתן. למעוטי שאם הניח חלב של שור הנסקל על גבי מכתו שהוא פטור.

וכיון דאיסורא דרבנן במקום חולי אף על פי שאין בו סכנה מותר. ושמעינן מינה דמתרפאין באיסורי הנאה של דבריהם.

כגון חמץ שעבר עליו הפסח וכלאי הכרם בחוץ לארץ אף על פי שאין בו סכנה. ומיהו לענין אכילה אין לנו.

אפשר שעשאום כשל תורה שלא להתרפאות בהם אלא במקום סכנה: באין מעמידין (דכ"ז) מתרפאין מהן ריפוי ממון אבל לא ריפוי נפשות מאי רפוי ממון ומאי רפוי נפשות אילימא רפוי ממון דבר שאין בו סכנה רפוי נפשות דבר שיש בו סכנה. והא"ר יהודה אמר רב אפי' ריבדא דכוסילתא לא מתסינן מנייהו אלא ריפוי ממון בהמתו ריפוי נפשות גופו.

וכדרב יהודה אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אע"פ שאמרו אין מתרפאין מהן אבל אמר לו סם פלוני יפה לו סם פלוני רע לו מותר. סבר שאולי משאיל כי היכי דשאיל לדידי שאיל נמי לאחריני ולא אתי לאורועי אנפשיה.

אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן ספק חי ספק מת אין מתרפאין מהן. ודאי מת מתרפאין מהן.

והא איכא חיי שעה. לחיי שעה לא חיישינן.

דכתיב אם אמרנו נבא העיר והרעב בעיר והא איכא חיי שעה ל"ח. פי' לספיקא דחיי שעה מקמי אפשר דחיי טובא לא חיישינן.

אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן כל מכה שמחללין עליה את השבת אין מתרפאין מהן. איכא דאמרי אמר רבב"ח א"ר יוחנן כל מכה של חלל אין מתרפאין מהן.

מאי בינייהו איכא בינייהו גב היד וגב הרגל. דאמר רב חנה בר מתנה אמר רב גב היד וגב הרגל הרי הן כמכה של חלל ומחללין עליהן את השבת.

ומסתברא לן דהא ר' יוחנן לא פליגא אדרב יהודה אמר רב. דאמר רב יהודה אמר רב אפילו ריבדא דכוסילתא לא מתסינן מנייהו.

דריבדא דכוסילתא במקום הקזה מכה של חלל היא. ואף על פי שהיא מכה קטנה אסור להתרפאות מהן.

ור"י כל מכה שמחללין עליה את השבת לעולם קאמר דאסור להתרפאות מהן. כלומר כיון שהמכה בדבר שהנשמה תלויה בו.

אע"פ שעכשיו היא מכה קטנה ביותר ורופא וחולה אומרים שאב"ס ואין צריך לחלל עליה את השבת אין מתרפאין מהן. ובלישנא בתרא פריש מכה של חלל.

והיינו נמי אפי' מכה קטנה. כיון דבמקום סכנה היא אין מתרפאין מהם.

והטעם לפי שיש לחוש דלמא עביד ל' סם ומפסיד ליה. כמו שאירע לר' אבהו במעשה דבעינן למכתב לקמן.

א"נ סם דמכביד לי' מכה. וכיון דבמקום סכנה הוא אתי בה לידי סכנה והיינו ריבדא דכוסילתא כדפרישית, שאם יכניס לתוכו סם שהוא רע לו במהרה הוא מת.

דבמקום סכנה גמורה הוא. דשוריאני דלבא ורישא בההוא דוכתא תלו.

ומדנקט רב יהודה ריבדא דכוסילתא מכה קטנה במקום סכנה. אלמא שלא במקום סכנה דלא אתי בה לידי סכנה מותר.

וכדר' יוחנן. וההוא פירוקא דקס"ד ריפוי ממון דבר שאב"ס.

ריפוי נפשות דבר שיש ב"ס. ליתא אפילו לר' יוחנן.

דמודה ר"י בריבדא דכוסילתא ולא מיקרי ריפוי נפשות דהא לית בי' סכנה שתהא רפואה זו ריפוי נפש ומש"ה דחינן לההוא פרוקא. ואוקימנא ריפוי ממון בהמתו.

ריפוי נפשות גופו. ואע"ג דלא שרי מתניתין אלא בהמתו.

מיהו היכא דלאו במקום חלל שרי. ומתניתין ממון שרי ונפש אסור.

ואתו רבנן דבגמרא ופרישו דהיכא דלא אתי לידי סכנה לעולם כממון דמי. ועוד דאפילו נמי מיתוקמא מתני' לר"י ריפוי ממון שלא במקום סכנה.

ריפוי נפשות במקום סכנה. ומקמי דאתי' לר' יוחנן דחינן להאי אוקמתא.

מיהו השתא ודאי תרוייהו איתנהו וחד טעמא הוא, והכי חזינן לרב חננאל ז"ל דמסיק מתניתין ריפוי ממון בהמתו ריפוי נפשות גופו כדרב יהודה ופסקא נמי לר' יוחנן. וכן נראה דעת רבינו הגדול ז"ל בהלכות.

ואיכא מאן דדחי לה לרב יהודה מדרבי יוחנן פסקא דשמעתא. מכה שמחללין עליה את השבת כלומר שיש בה סכנה אין מתרפאין מהם ושאין מחללין עליה את השבת מתרפאין.

ואי ישראל אדם חשוב הוא וארמי רופא מומחה מתרפא ממנו (יומא דפ"ד) דר' יוחנן חש בצפידנא אתא לגבי ההוא מטרוניתא עבדא לי' חמשא ומעלי שבתא. והוינן ור"י היכי עביד הכי.

והאר"י כל מכה שמחללין עליה את השבת אין מתרפאין מהן. ואסיקנא משום דר"י אדם חשוב הוה.

וההוא רופא מומחה הוה ומסתפי ממלכותא. ירושלמי מהו למכחל מנהון, רבנן אמרי מאן דבעי למיסתמיא ליסתמיא.

ולוי אמר מאן דבעי לימות ימות. רבנן לא עביד עינא כחללא.

ולוי עביד עינא כחללא. אמר רבא והא אנן חמימן לון טעמון, הדא קלוריתא נימא כדהיא טבא הוי טעים לה כדלית היא טבא הא קיימא וסמיא.

אהין אופיון סכנתא. הדא תריאקי ר' סימון אמר אסורה ר' יוחנן אמר מותרת.

פ'א אופיון כשמה מין רפואה שעושין ממין הפרגנין וסכנה הוא לקבלו מהן שאינו דבר מומחה. אבל תריאקי שלהן מותרת שדמיה יקרים ובהמחאה עושין אותה.

תניא (ע"ז דכ"ז:): לא ישא אדם ויתן עם המכשפים ואין מתרפאין מהן אפילו לחיי שעה. ומעשה בבן דמא בן אחותו של ר' ישמעאל שהכישו נחש ובא איש מכפר סכניא לרפואתו ולא הניחו ר' ישמעאל א"ל ישמעאל אחי הנח לי ואני אביא לך ראי' מן התורה שהוא מותר ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאה נשמתו קרא עליו ר"ע אשריך בן דמא שגופך טהור ויצאה נשמתך בטהרה.

ולא עברת על דברי חבריך שהיו אומרים ופורץ גדר ישכנו נחש. ואע"ג דלארמיים לחיי שעה לא חיישינן.

שאני כישוף דמשכא. הילכך אפילו מכה שאינה של חלל ואין בה סכנה אין מתרפאין מהן.

יעקב מכשף רמא ליה סמא לר' אבהו בשקיה. ואי לאו ר' אמי ור' אסי דלחכוה לשקיה הוי פסק ליה לשקיה.

והוינן בגמרא משום דר' אבהו אדם חשוב הוה ורופא מומחה הוה. ומפרקינן שאני ר' אבהו דמקיימי בי' מכשפים תמות נפשי עם פלשתים.

ואיכא למידק עלה ור' אבהו נמי נהי דלא הוה קיים ליה בשנאה דמכשפים בהדי' וסמך ליה בחשיבותא ובהמחאה דרופא לית ליה שאני כישוף דמשכא ואפילו ליכא למיחש לסכנתא אסור. ולא שמיע ליה ברייתא דאמר ר"ע אשריך בן דמא שגופך טהור ויצאה נשמתך בטהרה.

ולא עברת על דברי חבריך. ורב אמי ור"א דהוו התם אמאי לא אמרו ליה.

ואי נמי כולהו לא שמיע להו. אמאי לא הוינן עלה בגמ' ור' אבהו היכי עביד הכי.

והתניא אין מתרפאין מהן אפילו לח"ש. ומעשה בבן דמא וכו' ומסתברא לן דכי אמרינן שאני כישוף דמשכא כגון שבא לרפאו בדברי כישוף וצד ע"א.

כגון בן דמא שהכישו נחש והיה אותו מכשף רוצה ללחוש עליו לחש שהיה מצרף בו שם אלהים אחרים. ומש"ה אמרינן שאני כישוף דמשכא, שאלו נתרפא ח"ו יאמרו יש ממש בדבר.

והוה לי' אשרה וע"א שאין מתרפאין בהם לעולם. אלא מעיקרא קס"ד בגמרא דאין מתרפאין מהן לעולם קאמר ומשום סכנה בארמים.

ומתריצין שאני כישוף דמשכא ואין מתרפאין בצד כשוף שלהן קאמר. הא ברופא מומחה ורגיל ומרפא בסמנין מותר כשאר הארמים.

וכענין הזה מצינו בירושלמי מעשה בר"י בן דמא שנשכו נחש ובא איש מכפר סכניא לרפאותו ע"י לחש. התם נמי בר בריה הוה לה בלע אתא ולחש ליה וכו' ע"י לחש אחר מיד נפק א"ל מאי אמרת עלי א"ל מלת דפלן אמר טב הוה לי דאלו מאית ולא שמע הדא מלתא והוה ליה כן כשגגה היוצאה מפי השליט.

פ'י הוה לה בלע שבלע נימא של מים או נחש. ולחש עליה לחש שצירף בו שם אלהים אחרים.

ולאחר שיצא השרץ כששמע שצירף עמו שם אלהים אחרים היה אומר טוב לו שימות ואל יבא לידי כך. מכאן נלמוד שעל צד השם שהיה המכשף מזכיר היו חוששין לו.

לא מפני שהכישוף מטעה ומושכת לבן של פתאים אבל במרפא בסמנין על דרך המלאכה ברפואות הרי המכשפים כשאר הארמים והיינו עובדא דר' אבהו וה"ז נכון: בפרק החובל (דפ"ה) תנא דבי ר' ישמעאל ורפא ירפא מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות פ'י שמא יאמר הרופא מה לי בצער הזה שמא אטעה ונמצאתי הורג נפשות בשוגג לפיכך נתנה לו תורה רשות לרפאות.

וקשיא לי הא דתניא בתוספתא רופא אומן שרפא ברשות ב"ד והזיק ה"ז גולה אלמא עונש שוגג יש בדבר וי"ל הכי הרופא כדיין מצווה לדוןאם טעה בלא הודע אין עליו עונש כלל. כדאמרינן שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה ת"ל עמכם בדבר המשפט.

אין לדיין אלא מה שעניו רואות. אעפ"כ אם טעה ונודע לב"ד שטעה משלם מביתו על הדרכים הידועים בו.

ואע"ג דהתם אם דן ברשות ב"ד פטור. אף כאן מדיני אדם פטור מתשלומין.

אלא שאינו פטור מדיני שמים עד שמשלם הנזק ויגלה על המיתה. הואיל ונודע שטעה והזיק או המית בידים.

וכן אמרו בתוספתא דב"ק גבי פטורים מדיני אדם וחייבין בד"ש. רופא אומן שריפא ברשות ב"ד פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים.

ומ"מ בלא הודע שלו אינו חייב כלום. כמו שהדיין פטור לגמרי בין מדיני אדם בין מעונש שמים, והוא שיזהר כמו שראוי ליזהר בדיני נפשות ולא יזיק בפשיעה ומסתברא דהא דאמרינן נתנה רשות לרופא לרפאות.

לומר שאינו אסור משום חשש השגגה. א"נ שלא יאמרו הקב"ה מוחץ והוא מרפא.

שאין דרכן של בני אדם ברפואות אלא שנהגו כענין שכתוב (ד"ה ב' י"ג) גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים. אבל האי רשות רשות דמצוה הוא לרפאות ובכלל פקו"נ הוא כדתנן מאכילין אותו ע"פ בקיאים ותניא (יומא דפ"ג:) מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבש וכל מיני מתיקה שיפין ומאירין את העינים.

וכל אלו על פי בקיאים מאכילין אותו. שאם היתה אישתא צמירתא בבולמוס שלו והאכילוהו דבש הרי אלו הורגין אותו.

ותנן נמי החושש בפיו מטילין לו סם בשבת וכן רבינא דשייף לי' לברתיה בגוהרקין דערלה משום אישתא צמירתא. וכן בכל מתרפאין חוץ מעצי אשרה, כלן בדרכים של מלאכת הרפואות עושין אותן.

ואי אפשר לדעת אותן אלא ע"פ אותה חכמה. וכן עין שמרדה מותר לכוחלה בשבת.

מלאכת הכוחלין משערי הקלורין של רפואות הן. והואיל ומחללין שבת ברפואות ש"מ בכלל פק"נ הן.

ופקוח נפש מצוה רבה היא, הזריז ה"ז משובח הנשאל מגונה השואל שופך דמים וכ"ש המתיאש ואינו עושה וש"מ כל רופא שידוע בחכמה ומלאכה זו חייב הוא לרפאות. ואם מנע עצמו ה"ז ש"ד.

וקשיא לי הא דגרסינן בפ' אלו הן הנחנקין (פ"ד) איבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו. רב מתנה אמר ואהבת לרעך כמוך.

רב דימי בר חנניה אמר מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לרפואה פטור. אף מכה אדם לרפואה פטור.

מר בריה דרבינא לא שביק ליה לבריה למפתח ליה בועיה. דלמא חביל ביה והוי לי' שגגת איסור.

אי הכי אחר נמי אחר שגגת לאו בנו שגגת חנק. הדין הוא סוגיא דהתם.

והשתא תמיהא אם כן לא יתעסק בקי ברפואות כלל. דלמא טעי וה"ל שגגת סייף.

ועוד מ"ש בן בהקזה דאביו. ומ"ש אחר בהקזה דחבירו.

דהתם נמי דלמא מזיק לי' שכמה דברים של סכנה תלוין בהקזה ועוד אם נחוש לרופא. אף החולה יחוש לעצמו.

שאם מרפאין אותו בסממנים והוא אוכלן בכוס של עיקרין ושתה אותן שמא טעו בחולי או ברפואה. ונמצא שהמית עצמו שטעותן של רופאים סם המות הוא.

ונמצא שאף החולה עצמו בא לבית הספק וי"ל כיון שנתנה רשות לרופא לרפאות. ומצוה נמי היא דרמיא רחמנא עליה.

אין לו לחוש כלום שאם מתנהג בהן כשורה לפי דעתו אין לו ברפואות אלא מצוה דרחמנא פקדי' לרפויי ליביה אנסיה למטעא. אבל בן אצל אביו.

כיון דאיכא אחריני למשקל ליה סילוא ולמפתח לי' בועיה לא שבקינן לבן למעבד הכי. דלא ליהוי מעייל נפשיה לספקא דחיוב מיתה.

וכן הא דאקשינן עלה מהא דתנן מחט של יד ליטול בה את הקוץ. ליחוש דלמא חביל בי' והוי ליה שגגת סקילה.

התם נמי משום האי טעמא הוא כיון דלאו סכנה היא. ולא חולי כלל הוא.

הוה ליה למשבקיה עד מוצאי שבת דלא ליעול לספק חילול שבת. ולהאי טעמא גבי הקזה כיון דחבלה גופה לרפואה היא.

מותר לבן להקיז דם לאביו. דבנו ואחר שוין הם בכך.

אם הקזה זו רפואה היא לו. לשניהם מותר לשניהם מצוה.

ואם טעו והמיתו לשניהם עונש שגגה מיתת ב"ד. ועובדא דרב פפא ומר בריה דרבינא לא פליגי ואפשטא דבעיא דפשטא רב מתנא ורב דימי להתירא אבל רבינו הגדול ז"ל כתב איבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו ואסיקנא רב פפא לא שביק ליה לבריה למשקל ליה סילוא וכו'.

ואפשר לומר כן. דאע"ג דמכה אדם לרפואה פטור.

ומצוה דואהבת לרעך כמוך הוא. אפ"ה כיון דאיכא אחרינא לא שבקינן לברא למעבד הכי.

דלמא חביל ביה טפי ממה שהוא בדרך הרפואה. וה"ל שגגת חנק אבל למיתה לא חיישינן לא בבן ולא באחר.

משום דע"כ הצריכן הכתוב לרפאות. ואין לך ברפאות אלא סכנת מה שמרפא לזה ממית לזה.

וזה שאמרו טוב שברופאים וכו' לגנות דרכן של רופאים בפשיעות וזדונות שלהם נאמר אבל לא שיהא חשש איסור בדבר. כדרך שאמרו שם נמי טוב שבטבחים וכו' הא אלו נהג עצמו כשורה כש"כ שהוסיף זכות לעצמו שאומנותו אומנות לסטים ולא למד ממעשיהם.

והתם תנן (גדרים דל"ח:) המודר הנאה מחבירו נכנס לבקרו עומד אבל לא יושב. ומרפאהו רפואת נפשות אבל לא רפואת ממון.

(שם דמ"א:) והוינן בה כי קתני רפואות נפשות בחנם רפואת ממון בשכר. ליתני הכי ומרפאהו בחנם אבל לא בשכר אלא רפואת נפשות גופו רפואת ממון בהמתו ואתמר עלה בירושלמי שאפילו יש לו מי שירפאנו מותר לזה לרפאותו שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות אלמא מצוה דרמיא עליה עבד והשבת אבידה דגופו היא.

אלא מיהו דוקא בבקי וביודע בחכמה ובמלאכה זו ושאיין שם גדול ממנו. אבל כל שאינו יודע בטיב מלאכה זו לא יהא לו עסק בהן.

וכן אם יש שם גדול ממנו אסור לו להתעסק בהן כלל. ק"ו משאר דינין והוראות שבתורה דהאיך יורה בספק נפשות במקום שגדול ממנו.

ואם נתעסק בהן כלל שופך דמים הוא בודאי. ואם ריפא שלא ברשות ב"ד והזיק חייב בתשלומין בבקי.

וכ"ש אחר שאין ב"ד מרשין למי שאינו בקי. ולענין שכר רפואה נראה לי דמותר ליטול מהן שכר בטלה וטרחא.

אבל שכר הלמוד אסור דאבדת גופו הוא ורחמנא אמר והשבותו לו. ואמרי' לענין מצות מה אני בחנם אף אתה בחנם.

הלכך שכר החכמה והלמוד אסור דהו"ל כשכר הזאות וקידוש. אבל שכר הטרחא מותר דהו"ל כשכר הבאה ומילוי דמותר.

וכן שכר בטלה מותר כדתנן (בכורות דכ"ט): אם היה זקן מרכיבו על החמור ונותן לו שכרו כפועל בטל של אותה מלאכה דבטיל מינה. וכן מי שיש לו סממנין וחבירו חולה צריך להן אסור לו לעלות בדמיהן יותר מן הראוי.

ולא עוד אלא אפילו פסקו לו בדמיהן הרבה מפני דוחק השעה שלא מצאו סממנין אלא בידו אין לו אלא דמיהן. כדאמרינן ביבמות (דק"ו) בת חמוה דרב פפא נפלה לפני יבם שאינו הגון לה.

אתא לקמיה דאביי וא"ל רב פפא חלוץ לה על מנת שתתן לך מאתים זוז. לבתר דחליץ א"ל אביי זיל הב ליה.

א"ל רב פפא ולימא ליה משטה אני בכך. מי לא תניא הרי שהוא בורח מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו ואמר לו טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו.

אלמא א"ל משטה אני בכך. הכא נמי א"ל משטה אני בכך.

פ"י אע"ג דבכל תנאין דעלמא ה"ז גיטך ע"מ שתתני לי מאתים זוז אין ב"ד מחייבין אותה ליתן. אלא אם נתנה ה"ז גט ואם לאו אינו גט.

הכא כיון שאין תנאי בחליצה הו"ל כעושה מלאכה לבעה"ב בעל מנת ושכירות בעלמא היא ולפיכך חייבה אביי ליתן. וא"ל רב פפא כיון דשכירות מרובה היא ומשום דוחק השעה התנית לו אינה מתחייבת ליתן דומיא דבורח למעבורת.

ואע"ג דהכא באשה לאו דמים יתירי נינהו. וא"ל אפסדתן איתתא ונכסי.

וכדאמרינן בסיפא טול דינר בשכרך והעבירני חייב. כיון דהאי יבם שאינו הגון לה הוא והתורה השיאתן עצה הוגנת לחלוץ כדכתיב ודברו אליו.

לא מיפסדת מני' כלום ממאי דחזי לי'. הילכך כמי שהתנית בשכר פעולה יותר מהראוי דמי ופטורה זהו פ"י השטה הזאת.

ושמעין מינה דכל דמתני בשכירות יותר מכדי דמים מפני האונס ודוחק השעה שלו יכול לומר משטה אני בכך. והוא הדין ללוקח סממנין ביותר מכדי דמיהן מפני דוחק החולי דלא מתחייב אלא בדמיהן.

אחד השוכר ואחד הלוקח שוין הם בדין זה. אבל אם התנה בשכר הרופא הרבה חייב ליתן לו.

שחכמתו מכר לו ואין לה דמים. ויש מי שסבור דטעמא דבורח משום דחייב להצילו משום השבת אבדה.

ולפיכך אין לו שכרו אלא כפועל בטל. ולדבריהם אין לרופא אלא שכר בטלה שלו.

שאם היה בטל מן הסלע והתנה עמו נותן לו את הסלע. ולא מסתברי' דכיון דמדמינן לה לחליצה דע"מ שתתן לך מאתים זוז דלא רמיא עליה חיובא ממש למיחליץ.

ואי כניס לה לאו איסורא עביד. ש"מ דלאו חיובא דמצוה הוא.

אלא דינא הוא דלא מיחייב אינש בתנאין בשעת הדחק ביותר מכדי דמים. הא בשכר רופא ששוה כל כסף הוא חייב ליתן כל מה שהתנה לו.

ואע"פ שמצוה עליו לרפאות. אף בורח נמי מצוה עליו להציל, אלא כל מצות עשה דרמיה אכולי עלמא.

אם נזדמן לו ולא רצה לקיימה אלא בממון אין מוציאין מידו ואין מפקיעין ממנו חיוב שלו שאין זה כדין ריבית שיוצאה בדיינין. דרחמנא אמר וחי אחיך עמך אהדר ליה דליחי עמך: שער הסוף ענין הוידוי בפרק במה מדליקין (דל"ב:) ת"ר מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן דרך כל המומתין מתודין.

אדם יוצא לשוק דומה כמי שנתנוהו בקולר. עלה למטה ונפל דומה כמי שהעלוהו לגרדום לידון.

שכל העולה לגרדום לידון אם יש לו פרקליטים גדולים ניצול ואם לאו אינו ניצול. ואלו הן פרקליטים גדולים של אדם תשובה ומע"ט.

במס' שמחות תנא נטה למות אומרים לו התודה עד שלא תמות. הרבה שנתודו ולא מתו והרבה שלא נתודו ומתו.

והרבה הולכין בשוק שמתודין. שבזכות שאתה מתודה אתה חי אם יכול להתודות בפיו יתודה.

ואם לאו יתודה בלבו. אחד המתודה בפיו ובלבו ובלבד שתהא דעתו מיושבת עליו.

כל הדברים האלו אין אומרים לא בפני עם הארץ ולא בפני נשים ולא בפני קטנים שמא יבכו וישברו את לבו. מת לו מת אין מודיעין אותו שמא תטרף דעתו.

ואין קורעין את חלוקו ואין בוכין ואין מספידין לפניו שלא ישברו את לבו ומשתקים את המנחמים מלפניו. בספרי ר' אומר ואשמה הנפש ההיא והתודו זה בנין אב לכל המתים שיטענו וידוי: בפרק נגמר הדין (דמ"ג:) היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומר לו התודה שכן דרך כל המומתין מתודין שכל המתודה יש לו חלק לעוה"ב.

שכן מצינו בעכשן שאמר לו יהושע בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה. ויען עכשן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי לה' אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי.

ומנין שכפר לו וידויו. שנא' ויאמר לו מה עכרתנו יעכרך ה' היום הזה היום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעוה"ב.

ואם אינו יודע להתודות אומרים לו אמור תהא מיתתי כפרה על כל עונותי: בפרק אמר להם הממונה (דל"ו:) ת"ר כיצד מתודה אומר עויתי פשעתי חטאתי. וכן בשעיר המשתלח הוא אומר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם.

וכן במשה הוא אומר נושא עון ופשע וחטאה דברי ר"מ וחכ"א עונות אלו הזדונות וכן הוא אומר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה. פשעים אלו המרדים וכן ה"א מלך מואב פשע בי.

חטאים אלו השגגות וכה"א נפש כי תחטא בשגגה. אחר שהתודה על הזדונות חוזר ומתודה על השגגות אלא אומר חטאתי עויתי פשעתי.

וכן בדוד אומר חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו. אלא מהו שאמר משה נושא עון ופשע וחטאה.

אמר משה לפני הקב"ה בשעה שישראל חוטאים לפניך ועושים תשובה עשה להם זדונות כשגגות. אמר רבה בר שמואל אמר רב הלכה כחכמים פשיטא יחיד ורבים הלכה כרבים. מהו דתימא מסתברא טעמא דר"מ דקמסייעי לי' קראי דמשה קמ"ל ההוא דנחית קמיה דרבה עבד כר"מ. א"ל שבקת רבנן ועבדת כר"מ.

א"ל אנא כר"מ ס"ל כדכתיב בספר אורייתא דמשה. איכא מאן דפסק כר"מ דסתמא דמתני' התם כוותי' דר"מ סתמא רבי.

ועוד מהאי דנחית קמי' דרבה וא"ל אנא כר"מ ס"ל כדכתיב בספר אורייתא דמשה ושתיק ליה רבה ולא אהדר ליה לית הילכתא כר"מ אלא כרבנן ש"מ קבלה. וסברא דרבה בתרא הוא וכוותי' חזי למעבד.

והדין סברא לרב רי"ץ בן גיאות. ואיכא מ"ד הלכה כרבנן כדפסקו בגמרא.

והדין סברא דבעל הלכות. ורבינו הגדול ז"ל נמי כרבנן פסק ומסתבר כרבנן חדא דיחיד ורבים הלכה כרבים.

ובגמרא נמי אמרינן עלה פשיטא ולא חיישי לר"מ ולסתמאדידיה ועוד דחינן מימרא מפורשת דרב מגברא דנחת ולא ידעינן מנו ורבה נמי כרבנן ס"ל דלא שבקינן רבים ועבדינן כיחיד. אלא מדיהיב ההוא גברא טעמא למלתא שתיק מניה ולא אהדריה.

הא לכתחלה ודאי הלכתא כרבנן ולית ביה ספק. וסדר וידוי שכיב מרע כך קבלנו מחסידים ואנשי מעשה.

מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שרפואתי בידך ומיתתי בידך. יהי רצון מלפניך שתרפאני רפואה שלמה.

ואם אמות תהא מיתתי כפרה על כל עונותי וחטאים ופשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך. ותן חלקי בג"ע.

וזכני לעוה"ב הצפון לצדיקים. במדרש קהלת מי יודע רוח בני האדם.

ר' חנינא פתר קריא בהרוגי מלכות שהן באין לחיי עולם הבא אע"פ שאינן מתודין: ענין ההודאה בפרק הרואה (דנ"ד) אמר רב יהודה אמר רב ארבעה צריכין להודות אלו הן. יורדי הים והולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורין ויצא.

מאי מברך.

אמר רב יהודה אמר רב הגומל לחייבים טובות אמר אביי וצריך לאודויי קמי עשרה שנאמר וירוממוהו בקהל עם. אמר מר זוטרא והוא דאיכא תרי מנייהו רבנן שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו.

רב יהודה חלש על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן. אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא.

א"ל פטרתון יתי מלאודויי. והא בעי אודויי ושבוחי.

דעני בתריהון אמן. ובעי למימר הך ברכה בשם ומלכות.

דקיי"ל כר' יוחנן דאמר כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה. ואפילו ברכות של שבח שהן רשות.

כגון הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל והרואה הים הגדול וכיוצא בהן כולן טעונות שם ומלכות. ואע"ג דמתניתין קתני להו בלא שם ומלכות.

הכי נמי קתני בהדייהו הטוב והמטיב ושהחיינו ואעפ"כ צריכות שם ומלכות. ובמסכת תענית (ד"ט"ו) תני במתניתין בשבע שהוא מוסיף בתעניות כולהו בלא שם ומלכות.

והן טעונות כן וכן רבות במשנה ובגמרא. ועוד גרסינן בירושלמי התם בריש פרק הרואה.

הרואה בבל צריך לברך חמש ברכות וכו'. ר' זעירא בר יהודה בשם רב כל ברכה שאין עמה מלכות אינה ברכה א"ר תנחומא אנא אמרי טעמא ארוממך אלהי המלך.

רב אמר צריך לומר אתה. ושמואל אמר צ"ל אלהינו ושיטה זו מוכחת בהדיא שכל ברכות האלו השנויות כאן בפרק הזה שהן ברכות השבחה עליהם נמי אמרו שהם צריכות שם ומלכות אתה ואלהינו.

ושוב מצאתי במדרש ר' תנחומא בפרשת פנחס הרואה בריות טובות ואילנות טובים אומר בא"י אמ"ה שככה לו בעולמו. אם ראה הרבה אוכלוסין של בני אדם אומר בא"י אמ"ה חכם הרזים.

נראה שכולן בהזכרת שם ומלכות נתקנו. ועוד הרי ברכה שניה שעל מגילה ובנר חנוכה ברכות השבחה הן ומברך אותו בשם ומלכות ואין בין הרואה נר חנוכה לרואה מקום שנעשו נסים לאבותינו.

אלא שזו קבועה ביומא וזו תלויה במקום. וכולן נאמרו בגמרא בלא שם ומלכות שעשה נסים ושהחיינו.

ואעפ"כ טעונות שם ומלכות כשאר הברכות. ומי שיורה לפרש ברכת האור במ"ש ברכת שבח.

משום דאיברי בה. כרואה חמה בתקופתה ולבנה בגבורתה וכוכבים במסלותן ומזלות כסדרן.

דהיינו בתחלת הווייתן דצריך לברך. וברכה של יוצר המאורות עצמה ברכת השבח היא.

אלא שקבעוה חובה מפני שמשתמשין לאורה בכל יום. וכולן הטבעו בשם ומלכות. וא"ת והא רב יהודה פטר נפשיה ברבנן דאמרי קמיה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא בלא מלכות. רב יהודה תלמידיה דרב הוה דלא מצריך מלכות ועביד כרביה. ורבנן דבריו הכי משום דלא מחייבי אינהו בברכה אלא משום דחביב להו טובא מעיילי נפשיהו בנס לשבוחי לקב"ה שלא בטל תורתו מנייהו. וכה"ג שבח הוא ולא ברכה לבטלה.

ובירושלמי בעו מהו שיברך אדם על נס אביו ועל נס רבו. וכיון דאיפשט בגמרין לברוכי. הוא ובריה ובר בריה תלמיד נמי מברך. ומיהו ברכת רפואה עליה דידי' רמיא חובה ולא עלייהו כלל הילכך כי חביב עלייהו ורצו לברך לא צריכי למידקבמלכות א"נ תלמידי דרב יהודה תלמידי דרב נינהו.

וכלהו כרב עבדי. הא במברך לעצמו הלכה צריכה שם ומלכות.

וכן כל ברכת השבח וכל הברכות וכן עמא דבר. והרב ר' אברהם בר דוד ז"ל כתב קשה לי.

רב יהודה היכי פטר נפשיה בהאי ברכה בענית אמן בתרייהו. דהא ליכא מלכות אלא כל ברכה דלא קביע לה דוכתא מקילין בה.

וראיה לכלן ברכת הזימון שאין בה לא הזכרה ולא מלכות. וכן תמצא בתפלת הדרך שאין בה מלכות וכן בתפלה קצרה וגם אינו פותח בהן בברוך כל אלו מפני שאין להן קבע.

שאיין כל דרך ראוי לתפלה זו אלא על פרסה. וכן לתפלה קצרה אלא במקום סכנה. וברכת זימון אינה בכלל שלשה שאכלו אא"כ הסבו. וכן ברכת חולים אינה אלא במכה של חלל שיש בה סכנה.

ועוד האריך הרב הרבה אלא שאינן דברים של עיקר. כולן טעונות שם ומלכות ומה שצירף לכאן פתיחה אינו ענין.

שאלו במטבע של ברכות תקנו אותן ולא תקנו כן ברכות של צירוף. כגון נברך וכגון ברכו את ה' דבהכ"נ.

וכן בקשת רחמים של דרך אינן בכלל. דתפלה בעלמא היא וקצרו בה.

ולטעמו של הרב ז"ל לא יהא ברכת הזן צריכה לא שם ולא מלכות. ולא כל ברכה אחרונה דשבעת המינין מפני שאין כל אכילה ראויה לברכה זו עד שיאכל כזית וכביצה.

ומה שאמר בברכת זימון שצריכי הסיבה אינו כן. ולא אמרו אלא בהמוציא.

וכבר נתבאר למעלה בראיות גמורות. ולענין ברכת חולים לאו דוקא בחולי שיש בה סכנה ולא במכה של חלל דוקא.

אלא כל שעלה למטה וירד צריך להודות. מפני שדומה כמו שהעלוהו לגרדום לידון וצריך פרקליטין גדולים להנצל ורחמיו של הקב"ה נעשו לו פרקליטין.

וכן בדרך שכל הולכי דרכים צריכין להודות ואע"ג דרב יהודה הולכי מדברות אמר. לישנא דקרא נקט וכל דרך במשמע וגרסינן בירושלמי גבי תפלת הדרך ר' שמעון בר אבא בשם ר' חנינא אומר כל הדרך בחזקת סכנה.

ר' ינאי כד הוה אזיל לאכסנאי הוה מפקיד גו ביתיה. ר' מנא כד הוה אזיל מסחי במרחץ שהיא נסוקת הוה מפקיד גו ביתיה.

ר' חנינא בריה דרבי אבהו ר' שמעון ברבי אבהו בשם ר' יהושע בן לוי כל החלים בחזקת סכנה והלכך בכולן צריך להודות: ענין הפטירה באבל רבתי תניא (פ"א) הגוסס הרי הוא כחי לכל דבר. אין קושרין את לחייו ואין סכין אותו.

ואין מדיחין אותו ואין פוקקין את נקביו. ואין שומטין את הכר מתחתיו ואין נותנין אותו לא ע"ג החול ולא ע"ג חרסית ולא על גבי אדמה ואין נותנין על כרסו לא קערה ולא מגרפה ולא צלוחית ולא גרגיר מלח ואין משמיעין עליו עירות ואין שוכרין עליו חלילין ומקוננות.

ואין מעמצין את עיניו עד שתצא נפשו. וכל המעמץ עם יציאת נשמה ה"ז שופך דמים. שבת (ד' קנ"א) ת"ר המעמץ עם יציאת נשמה ה"ז שופך דמים משל לנר שהיה כבה והולכת אדם מניח אצבעו עליה מיד כבתה. אין קורעין ואין חולצין ואין מספידין עליו. ואין מכניסין עמו ארון לבית עד שעה שימות, כללו של דבר כל שהוא משום עסקי המת אין עושין עמו עד שתצא נפשו. ואין פותחין בצדוק הדין על המת עד שתצא נפשו של מת.

אבל רבתי (פ"ח) כל הימים שהיה שמעון בנו של ר"ע חולה לא ביטל מבית מדרשו. אלא פוקדו ביד שלוחו.

בא הראשון ואמר לו נטען אמר להם שאלו. בא השני וא"ל הכביד החזירן לת"ת.

בא השלישי ואמר לו גוסס א"ל שאלו. בא הרביעי וא"ל השלים.

עמד וחליץ תפליו וקרע את בגדיו. אמר להם אחנא בית ישראל שמעו עד כאן היינו חייבים בת"ת.

מכאן ואילך אני ואתם חייבים בכבודו של מת. (ב"ק דפ"ו) תנו רבנן מת פתאום זו היא מיתה חטופה.

חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה. ר' חנינא בן גמליאל אומר זו היא מיתה מגפה. שנאמר בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה. וכתוב ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב.

שני ימים ומת זו היא מיתה דחוייה. שלשה ימים ומת זו היא מיתה גערה.

ארבעה ימים ומת זו היא מיתה נזיפה. חמשה ימים ומת זוהיא מיתה כל אדם.

נוסחא אחרינא באבל רבתי (פ"ג) לארבעה וחמשה דחופה. לששה מיתה האמורה בתורה.

לשבעה מיתה של חיבה. יתר מכאן ביסורין.

בן חמשים שנה זו היא מיתת כרת. חמשים ושתים זו היא מיתתו של שמואל הרמתי. ששים זו היא מיתת כל אדם. אמר מר זוטרא מאי קראה תבוא בכלח אלי קבר בכל"ח בגמטריא הכי הוו לשבעים שיבה.

שמונים גבורה. שנאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה. אמר רבא מחמשים עד ששים היא מיתת כרת. ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר זקן שאכל חלב או שחלל את השבת מי מודיענו שמת בהכרת.

אלא המת לשלשה מת בהכרת. לארבעה וחמשה מיתה דחופה.

לששה מיתה האמורה בתורה. לשבעה מיתת כל אדם.

יתר מכאן ביסורין. ר' יהודה אומר חסידים הראשונים היו מתיסרין לפני מיתתן בחולי מעים כעשרה כעשרים יום כדי למרק את הכל כדי שיבואו זכאים לעתיד לבא שנאמר מצרף לכסף וכור לזהב וכו'.

(מ"ק כ"ח) רב הונא נח נפשיה פתאום הוו קא דייני רבנן עליה תנא להו זוגא דרבנן דמהדייב לא שנו אלא שלא הגיע לגבורות אבל הגיע לגבורות זו היא מיתת נשיקה. כתובות (דק"ג) תניא כשחלה רבי נכנס ר' חייא לבקרו ומצאו בוכה א"ל רבי מפני מה אתה בוכה.

והתניא מת מתוך השחוק סימן יפה לו. מתוך הבכי סימן רע לו.

פניו כלפי העם סימן יפה לו. כלפי הכותל סימן רע לו פניו למעלה סימן יפה לו.

למטה סימן רע לו. פניו צהובין סימן יפה לו.

ירוקין סימן רע לו. עצובין סימן רע לו.

מת בע"ש סימן יפה לו. בעיוה"כ סימן רע לו.

במוצאי הכפורים סימן יפה לו. מת בחולי מעים סימן יפה לו מפני שרובן של צדיקים מתים בחולי מעים.

א"ל אנא אתורה ואמצות קא בכינא: ענין הקריעה תניא (מ"ק דכ"ה) ר' שמעון ב"א אומר העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע הא למה זה דומה לספר תורה שנשרף שהכל חייבים לקרוע. פ"א רש"י ז"ל שעדיין היה זה יכול ללמוד והוה ס"ת.

ולפי הפירוש הזה נראה שאין מצוה זו נוהגת בנשים. אלא אפילו היה עומד בשעת יציאת נשמה אין חייב לקרוע.

וקשה הדבר לומר שיקרעו על העתיד. ועוד אם מן הדין אף בס"ת אין קורעין אלא בזרוע וכמעשה שהיה.

ולִי נראה שהנפש בגוף כאזכרות בגוילין. ומשל בעלמא הוא לומר שהוא הפסד גדול וחרדה רבה.

וחייב אדם לקרוע עליה כאלו נשרף ס"ת לפניו. א"נ יש לומר כשם שקורעין עליה כך קורעין על מקיימי מצותיה.

שבשרפתה אובדין מצות של כתיבה. ובמיתת עושיה אובדין מצות של מעשה.

הלכך על כל אדם מישראל קורעין ואפילו על אשה תניא (מ"ק דכ"ה) חכם שמת הכל כקרוֹביו. הכל קורעין עליו הכל חולצין עליו והכל מברין עליו ברחובה של עיר ותניא מפני מה מתים בניו ובנותיו של אדם כשהן קטנים מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר שמת.

שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו כל עונותיו בשביל כבוד שעשה. פ"א בוכה ומתאבל היינו בוכה וקורע עליו.

אבל לישב עליו באבלות לא אמרו אלא על רבו כדבעינן למכתב לקמן. כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו רבנן עליה.

אמרו לא גמרינן מניה. א"ל אביי מי קתני הרב שמת חכם שמת קתני.

ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בי מדרשא. סבור מאי דהוה הוה.

א"ל רב אידי בר אבין תניא חכם כל זמן שעוסקין בהספדו. סבור למיקרע לאלתר.

א"ל אביי חכם כבודו בהספדו. איכא למידק הכא.

והא רב ספרא אדם כשר הוה והכל קורעים על אדם כשר ואפילו בחש"מ. והרב ר' אברהם בר דוד ז"ל מתרץ דה"מ באותן שעומדין בין מיתה לקבורה.

אבל אלו החכמים לא היו שם בשעת פטירתו של רב ספרא ולאחר קבורה באו. ואינן חייבין לקרוע באדם כשר.

והם היו סבורין דחכם נמי כאדם כשר ותו לא. אא"כ היה רבו.

דהוה ודאי בין בפניו בין שלא בפניו ביום שמועה קורעאפילו במועד. וא"ל אביי מי קתני הרב שמת חכם שמת קתני וקאמר הכל כקרוֹביו בין בפניו בין שלא בפניו והתניא באבל רבתי (פ"ט) ר"ש בן אלעזר אומר חכם שמת כל שעומדין עליו בשעת מיתתו קורעין.

וכל שאין עומדין עליו בשעת מיתתו אין קורעין עליו נראה לי שהוא שבוש. ואדם שמת הוא צריך להיות והיא היא הברייתא השנויה כאן ר"ש בן אלעזר אומר כל העומדין על המת בשעת יציאת נשמה חייבים לקרוע.

למה זה דומה לס"ת שנשרף אלו דברי הרב ז"ל. וקשה לנו על הסברא הזאת מה שמצינו בירושלמי ר' בון דמך במועדא ולא עביד ליה ר' מונא חסד.

והוון ציפוראי אמרין עד מות סנאה בתר מועדא עביד ליה איקרייה על ואמר קדמיהון האין דתני רבי חכם שמת הכל כקרובין בהינון דהו גביה ואנן לא הוינן גביה. דמשמע מינה דאין חייב לקרוע על חכם אלא באותן שהיו עמו קודם קבורה.

וברייתא בקודם קבורה תניא. כדקתני חולצין ומברין עליו.

ואיכא למימר התם במועד הוה. וקיי"ל דאין מספידין אלא בפניו ובתר מועד דעבד ליה הספד קרע עליה בהספד.

והיינו דאמר להו הכל כקרוביו דמשמע דאפילו במועד קורעין בהינון דהו גביה ואנן לא הוינן גביה. ולפיכך אין אנו מחללין עליו מועד ולאחר המועד הרי קיימנו הספדו וקריעתו ועם כל זה אין הדברים נוחים שהיה להם לפרש בגמ' כי נח נפשיה דרב ספרא לא הו רבנן גביה.

אבל י"ל שאלו החכמים היו סבורין בהא דתניא שלא בכה והתאבל על אדם כשר שאינו חייב לקרוע אלא שיבכו ויספדו אותו. כענין שאמרו כל המתעצל בהספדו של אדם כשר. ואמרו כל המוריד דמעות על אדם כשר. אבל קריעה אין להם אלא במחוייבי אבלות כגון קרובין ועל רבו.

טועין היו בזה כגון שטעו בכרייתא האחרת בחכם שמת שלא היו סבורין להעמידה אלא על הרב וכי היאך יהא להם חיוב קריעה על אדם כשר והן פוטרין עצמן מלקרוע על חכם. אלא להקל היו מפרשין הברייתות ואביי השיב להם מזו של חכם לפי שרב ספרא נמי חכם הוה.

והיו חייבין לקרוע ולחלוץ ולהברות כקרובין. ומה שאמרו בגמרא לענין קריעה אי אדם כשר הוא חיובי מיחייב.

סברא דגמרא היא דפרישו לברייתא דאדם כשר אפילו בחיוב קריעה. ומסקנא דגמרא הוא מן בתר אביי.

וגרסינן באלו מציאות (דל"ג) אמר רב יהודה אמר שמואל ת"ח שבבבל עומדים זה מפני זה וקורעין זה על זה. ולענין אבדה במקום אביהם אין מחזירין עד שיהא רבו מובהק.

פירוש קורעין זע"ז כדין רבו שאין מאחין לעולם דכל יומא שמעתתא דהדדי בפומייהו. שאלו לענין קריעה עצמה אין הפרש בין חכם לרבו מובהק זהו דרכו של רש"י ז"ל.

וכן פירש עומדין זה מפני זה כמלא עיניו כדין תלמיד ורבו. א"כ עשו ת"ח שבבבל כרבו מובהק לענין עמידה דאלו רבו שאינו מובהק אינו עומד אלא בארבע אמות.

והכי איתא בפ"ק דקידושין ויש לי דרך אחרת בזה. והוא שנפרש שאין חובת אדם כשר בקריעה על ת"ח שכן.

דבדין עמידה אמרינן התם במס' קידושין (דל"ג) חדא דאתון חכימין ואנא חבר ואתמר התם שאני רב יחזקאל דבעל מעשים הוה. דאפילו מר שמואל קאים מקמיה.

אלמא מקמי זקן אחר לא קאים. וש"מ שאין ת"ח עומד בפני מי שקטן ממנו.

וכן כולה סוגיא מוכחא התם. והטעם בזה מפני שהוא כזקן ואינה לפ"כ.
ולפיכך אמרינן דת"ח שבבבל עומדין זה מפני זה. ואפילו גדול מפני קטן.
משום דשמעתתיה בפומייהו דהדדי והוה ליה רבו. וכן נאמר לענין קריעה שאין חובת
זו מן הקטן על הגדול ממנו בחכמה.
וכדאמרינן נמי לענין חולץ דלקמן ונמנע ולא חלץ. (מ"ק דכ"ה) ואמר להו אביי חכם
תניא ואי לקטן ממנו אפילו אדם כשר אלא בשוין.
ועוד דכל יומא שמעתתא בפומין וה"ל רבו שאינו מובהק. דעומד נמי מפניו וקורע עליו.
ואפילו היה גדול ממנו בחכמה כשמואל דקרע על ההוא מרבנן משום דאסבריה אחד
יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון. ועכשיו כל השמועות הללו מתחזרות ומתוקמות
בלשונם דקא מיירי בקריעות ולא מדכרו אחוי כלל אלמא בקריעה עצמה איירינן כן
נראה ודבר נכון וברור הוא.
ולדברי הרמב"ם ז"ל שאומר על רבו קורע עד שמגלה את לבו. יש לפרש קורעין זה ע"ז
עד שמגלה את לבו.
אלא שאינו פירוש נכון כמו שיתבאר לפנינו. (מ"ק דכ"ד) אמר שמואל כל קרע שאינו
בשעת חימום אינו קרע.
ומקשינן והא א"ל לשמואל נח נפשיה דרב קרע עילויה תריסר מאני אמר אזיל ליה
גברא דהוה מסתפינא מניה. וא"ל לר' יוחנן נח נפשיה דר' חנינא קרע עליה תליסר
אצטלין דמילתא.
אמר אזל לי' גברא דהוה מסתפינא מניה. שאני רבנן כיון דכל שעתא ושעתא מדכרי
שמעתיהו כשעת חימום דמי.
פי' לאו תרוצי מתרצינן דמחייבי בהני קריעות. אלא דלא מיקרי קרע של תפלות.
ואית בהו משום בל תשחית דשעת חימום הוא. ומוסיפים בכבודם של ת"ח היו.
הא בקריעה אחת חייבים הם וש"מ ת"ח קורעין על ת"ח הרגילין עמהן בישיבה ביום
שמועה דשעת חמום הוא. ירושלמי כשם שקורעין על החכמים כך קורעין על ת"ח.
אי זהו ת"ח חזקיה אמר כל ששנה הלכות ותורה. א"ל ר' יוסי הדא דתימא בראשונה
אבל עכשיו אפילו הלכות.
ר' אבהו בשם ר' יוחנן כל שהוא מבטל עסקיו מפני משנתו. תני כל ששואלין אותו והוא
משיב אמר ר' הושעיא כגון אנן רבנן משגיחין עלן ואנן מגיבין לון.
אמר ר' אבא בר ממל כל שהוא יודע לבאר משנתו. ואנן אפי' רבנן לא חכמין מבארא
מתניתין.
ובגמרא דילן בפרק אלו קשרים (דקי"ד) אמר ר' יוחנן אי זהו ת"ח כל ששואלין אותו
דבר הלכה ואומר. וכן לענין קריעה וכן מצינו אמר רב מנשיא אי זהו ת"ח שאין מועד
בפניו כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר.

ואפילו במסכת כלה. ומסתברא שאינו קורע בשמועה רחוקה על החכמים.
דהא תני הכל כקרוביו וקרובים בשמועה רחוקה לא קרעי אבל על רבו קשה הדבר לומר
שלא יקרע לעולם כאביו שזה הביאו לחיי עוה"ז וזה הביאו לחיי עוה"ב. ואע"ג דתניא
לא השוו רבו לאביו אלא לענין איחוי בלבד.

לענין דברים השנוים בברייתא אתמר. אבל קריעה בשמועה רחוקה לא תניא.
נמצינו למדין דבשעת יציאת נשמה על המת כלן חייבין לקרוע. וכדברי רש"י אין דין
זה בנשים אלא באנשים שלא בשעת יציאת נשמה על אדם כשר ומוחזק חייב לקרוע
בפניו.

על סתם בני אדם אינו קורע. על חכם ועל ת"ח הכל קורעין ואפילו בעיר אחרת.
בשמועה קרובה קורעין בכל מקום. על רבו שלמדו חכמה או שהאיר עיניו במשנה אחת.
וכגון חברים שלומדין חכמה זה מזה אפילו בסוף העולם בשעת שמועה חייב לקרוע
ואינו מאחה לעולם. ולענין קרובים כל שהוא חייב להתאבל עליו חייב בקריעה.
וחיוב קריעה מנ"ל מדאמר להו רחמנא לבני אהרן ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא
תפרומו. מכלל דכ"ע מיחייבי.

(מ"ק דכ"ד) אמר שמואל אבל שלא פרע ושלא פרם חייב מיתה. שנאמר ראשיכם אל
תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו.

הא אחר שלא פרע ושלא פרם חייב מיתה. וכשם שקורע על קרובים שמתאבל עליהם
כך קורע על שניים שלהם.

וכשהוא קורע על שניים שלהם אינו קורע אלא בפני הקרובים עצמן. כדרך שנוהג
אבלות עמהם בבית כדבעינן למימר קמן.

קרע שלא בפניהם לא יצא וחוזר וקורע בפניהם. וכל הקורע בין על הקרובים בין על
שניים שלהם אינו קורע אלא מעומד קרע מיושב לא יצא דאמרינן (שם ד"כ) אממר
שכיב לי בר בריה קרע עילויה.

אתא בריה קרע באפיה. אידכר דמיושב קרע.

קם קרע מעומד. א"ל רב אשי לאמימר קריעה מעומד מנ"ל.

אילימא משום דכתיב ויקם איוב ויקרע את מעילו. אי נמי מויקם המלך ויקרע את בגדיו.
אלא מעתה ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה ה"נ. והתניא בין יושב בין עומד בין מוטה
חליצתה כשרה.

א"ל התם לא כתיב ויעמוד ויאמר הכא כתיב ויקם ויקרע. והרב ר' אברהם בר דוד ז"ל
יש לו דרך אחרת בפ"י המעשה הזה וכך כתוב בפירושו.

ירושלמי רב דמכת אחתיה. פקיד לחייה בריה כד תהא סליק להתם הוי שלח סנדלך.

ואי קשיא לך הא דאמימר דלא הוי בריה התם וקרע על בר בריה. התם מידע ידיע דהוה אתי ברי' לגביה ומחויב למיקרע בהדיה הילכך בשעת חימום עדיף לי'.

ודבריו תמוהין שאלו היתה קריעה זו כהוגן מפני שבנויודע בה בסוף האיך קרע פעם אחרת כשבא בנו. אלא אמימר בשעת חימום קרע וטעה וכשבא בנו וידע שאותה קריעה לאו בשעת חיובו עשאה קרע פעם אחרת.

עוד כתב הרב ז"ל בקריעה מעומד. וא"ת נהי דלמצוה בעינן מעומד מדכתיב ויקם ויקרע עכובא מנ"ל דאפילו דיעבד נמי לא כלום היא.

מדתניא ביה קרא באיוב ובדוד כדאמרינן בסמוך. אי נמי איכא למימר דאמימר אחמיר אנפשיה.

גם אלו אינן דברים נכונים בעיני. שאפילו לענין חליצה דלא כתיב ויעמוד ויאמר כקריעה לכתחלה מעומד בעינן.

דברייתא חליצה כשרה קתני ודיעבד משמע. ותניא בספרי בהדיא ועמד ואמר מלמד שאין אומרים דברים אלא בעמידה.

וכן כתבו רבינו וכל הגאונים ז"ל בסדור חליצה. וכל עיקרנו לא בא רב אשי לשאלה זו אלא מפני שחזר אמימר וקרע פעם אחרת.

א"ל קריעה מעומד בדיעבד מנ"ל. אי לימא מדכתיב בה עמידה והא חליצה כתיב בה נמי עמידה.

ואין במשמע אלא לכתחלה אבל דיעבד אין עמידה מעכבת ופריך התם לא כתיב ויעמד ויאמר אבל הכא כתיב ויקם ויקרע. ועיכובא נמי משמע.

וכ"כ הרב רי"ץ בן גיאות ז"ל כדברינו. שאם קרע על השני שלא בפני הקרוב.

או שקרע מיושב על כל אדם לא יצא. וחוזר וקורע וכן עיקר.

(מ"ק דכ"ב) ת"ר על כל המתים כלן רצה חולץ רצה אינו חולץ. על אביו ועל אמו חולץ.

פי' חולץ כתפו ומוציא זרועו מן הקרע של חלוק נמצאת כתפו עם זרועו מגולין. כך כתוב בהלכות וכך פירשו כל הגאונים.

ענין אחר מפי ר"ש חולץ פושט כסותו העליון מעליו שנראה כמתעסק בצרכי המת. א"נ כמתאונן ואינו יודע מה לעשות.

ושמא מפני זה נהגו במקומות הללו להלוך לבושי חלוקים לבנים לפני המטה. אבל פירוש משובש הוא ואינו אלא כמו שפירשו הגאונים.

והתם אמרינן (ב"ק די"ז ע"א) וכבוד עשו לו במותו זה חזקיה מלך יהודה שיצאו לפניו שלשים וששה אלף חלוצי כתף. (מ"ק דכ"ב ע"ב) ומעשה בגדול הדור באחד שמת אביו ובקש לחלוץ ובקש גדול הדור שעמו לחלוץ ונמנע ולא חלץ מאן גדול הדור ר' יעקב בר' אחא ולא חלץ על אביו כדי שלא יחלוץ רבו עמו.

וא"ת ומה הכבוד הזה שנוהגין כאן לעבור על המצות ולהקל בכבוד אביו שלא יחלוץ בנו עליו. י"ל שהיה ר' יעקב אדם גדול ואינה לפי כבודו לילך בשוק חלוץ כתף ובשרו מגולה.

ורצו לנהוג בו כבוד ולחלוץ עמו שלא יתגלה יחידי. והוא חשש לכבודם אע"פ שלא היה חושש לכבוד עצמו ונמנע ולא חלץ דכבוד תורה עדיף.

והתם אמרינן קידושין (דל"ג) בנו והוא רבו מהו שיעמוד מפניו של אביו. ולא פשטו. כל שכן במלתא דאית בה זילותא לצורבא מרבנן דלית ליה למעבד לכבוד אביו. דתניא והתעלמת פעמים שאתה מתעלם.

הא כיצד זקן ואינה לפי כבודו. וכן מצינו באבל רבתי (פרק ט') דתניא על המתים כלן אינו חולץ אלא על אביו ועל אמו.

אף על אביו ועל אמו אם אינו ראוי לחלוץ ואחרים ראויים לחלוץ אף על אביו ואמו אינו חולץ. ומעשה שמת אביו של ר"ע וחלצו אחרים לפניו והוא לא חלץ.

והרב רי"ף בן גיא ז"ל כתב ומנעו רבי לחלוץ על אביו של ר' יעקב ושמעין מינה הרב לגבי מאן דפחות מניה רצה חולץ רצה אינו חולץ בשאינו גדול הדור או ראש ונשיא. אבל אם גדול הדור הוא או נשיא ואב ב"ד אינו חולץ.

ואין לשון הגמרא נסכם לפירושו. וכ"ש שהדבר מתבאר מאבל רבתי כמו שכתבנו.

(מ"ק דכ"ב) על כל המתים כלן קורע טפח. על אביו ועל אמו עד שמגלה את לבו.

אמר ר' אבהו מאי קראה ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם. ואין אחיזה פחותה מטפח עד שמגלה את לבו.

ירושלמי אמר ר' שמואל בר אבדימי בר תנחום מפני שבטלה ממנו מצות כיבוד. על כל המתים כלן אפילו לבוש עשרה חלוקין אינו קורע אלא עליון.

על אביו ועל אמו קורע כלן. ואפרקסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד האשה.

ר' שמעון בן אלעזר אומר האשה קורעת את התחתון ומחזירתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון. אפרקסותו פירש"י ז"ל שהוא הסודר שעל ראשו ונופל לפניו.

וכן פירש הרב ר' אברהם כענין זה. ולפי שאינה מלבוש אינה מעכבת שכבר קרע כל בגדיו.

ולפי דבריהם בשאר מתים היה ליה למיתניא דהא בגד עליון הוא. ור' נתן בעל הערוך ז"ל פירש שהוא לבוש התחתון ופתוח בכתפו וכשלוּבוּשו קושרו.

וכדתנן בסוף מקוואות הקשר שבאפרקסין שבכתף. ותניא בדרך ארץ הנכנס למרחץ כיצד יעשה חולץ מנעליו ומסלק כובעו וטליתו ומתיר חגורו ופושט חלוקו ואח"כ מתיר אפרקסותו התחתונה וכשיצא מניח אפרקסותו ולבוש חלוקו וחוגר חגורו ומתכסה בטליתו ומניח כובעו ונועל מנעליו.

ועוד אמרו בירושלמי בפ' היה קורא אפרקסון היה לבוש מבפנים. ולפי שאינו לא קשור ואין עושין אותו ללבישה אלא שיקבל הזיעה ולא יתטנף מלבושיו כדאמרינן מבליע באפרקסותו לפיכך אינו מעכב בקריעה.

וכתב הרב ר' אברהם בר דוד ז"ל נראה לי מדלא קאמר ואינו צריך קריעה מכלל דלכתחלה צריך לקרעה על אביו ועל אמו. אלא שאם לא קרעה אינה מעכב את המצוה ויצא ידי קריעה.

מכלל שאם לא קרע את הבגדים כלן לא יצא ידי קריעה. וגוערין בו כעובר על מ"ע מדברי חכמים.

ועוד שכל זמן שאותו הבגד עליו אומרים לו קרע אותו. ואפילו לאחר שלשים.

דהוה ליה כמי שאין לו חלוק לקרוע ואח"כ נזדמן לו חלוק שחייב לקרוע על אביו ועל אמו מפני שלא קרע בשעת חיוב וגם זה כמו כן לא קרע כל צרכו בשעת חיובו. ואינו נראה לנו שאינה מעכבת את הקריעה אפילו לכתחלה, מדלא תניא ואם לא קרע את אפרקסותו לא עכב.

ובאבל (פרק ט') תניא אפרקסותו אינה מעכבת את הקריעה. ר' בנימין אומר משום ר' עקיבא קורעין את אפרקסותו הא לת"ק אין קורעין אותו כלל.

(מ"ק דכ"ב) על כל המתים כלן רצה מבדיל קמי שפה שלו רצה אינו מבדיל. על אביו ועל אמו מבדיל.

ר' יהודה אומר כל קרע שאינו מובדל קמי שפה אינו אלא קרע של תפלות. ופסקו הגאונים הלכה כת"ק.

כי אתא רבין א"ר יוחנן על כל המתים כלן קורע בכלי. על אביו ועל אמו קורע ביד.

אמר ר"ח בר אבא אמר ר' יוחנן על כל המתים כלן קורע מבפנים. על אביו ועל אמו קורע מבחוץ פי' ר"ש.

מבפנים בחדר שלא בפני העם, מבחוץ במקום רואין. והרב רי"ף בן גיא ז"ל פירש מבפנים מכניס ידו תחת חלוקו וקורע.

ומסתברא כוותיה מדקאמרינן מבפנים ומבחוץ. ולא אמרינן בחוץ ובפנים.

אמר ר' חסדא וכן לנשיא. נשיאה שכיב א"ל רב חסדא לרב ענן כפי אסיתא וקום.

עלה ואחוי קריעה לעלמא. מדאמר רב חסדא בקריעה מבחוץ וכן לנשיא.

ש"מ בשאר מיילי חומרי אביו ואמו הרי הוא כשאר כל המתים. וכן רבו שלמדו חכמה אינו אלא כשאר כל המתים.

דתניא בהדיא לא השוו לאביו ולאמו אלא לענין אחוי בלבד. ואקשינן עלה דר"ח מאי לאו אפילו נשיא.

לא לבר מנשיא. כלומר דדמי לאביו לענין קריעה מבחוץ הא נשיא כשאר דברים ורבו שלמדו חכמה אפילו בקריעה מבחוץ אינן שוין לאביו ולאמו.

והר"ם ז"ל כתב בנשיא ורבו עד שמגלה את לבו ואין דבריו נכונים כמו שפרשתי. ועוד שגילוי הלב הוא דבר מיוחד באביו ואמו.

רמז שבטלה ממנו מצות כבוד כמו שהזכרנו בירושלמי. והרי אמרו בגמ' בקריעה טפח. מאי קראה.

ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם. ואין אחיזה פחותה מטפח.

והא דוד קרע על נשיא ואב"ד ושמועות הרעות וסגי ליה בטפח. באבל (פ"ט) ת"ר על חכם חולץ מימין על אב ב"ד משמאל על נשיא מכאן ומכאן.

מדלא קתני אביו מהיכן חולץ. ש"מ רצה מכאן חולץ רצה מכאן חולץ רצה שתיהן חולץ. וכן רבו שלמדו חכמה אם רצה חולץ עליו שתי כתפיו. ומעשה שמת ר' אליעזר וחלץ עליו ר"ע שתי ידיו והיה מכה על בשרו והדם שותת והיה קורא עליו רבי רבי רכב ישראל ופרשיו.

(מ"ק דכ"ד) תנו רבנן הקורע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הליקוט מתוך הסולמות לא יצא. מתוך האיחוי יצא.

אמר רב חסדא ובאחוי אלכסנדר. פי' הרב ר' אברהם בר דוד ז"ל שהיא התפירה שלנו שוה מלמעלה ובולטת מלמטה, מחטא דתלמיותא שהזכירו רז"ל (במסכת קדושין בסוף). היא כעין אריגה שרזי"ר בלעז. ולי נראה דאחוי סתם היא התפירה השוה מלמעלה ובולטת מלמטה.

ואיחוי אלכסנדר היא השוה מלמעלה ומלמטה דומה לאריגה. ומחטא דתלמיותא שבמסכת קידושין הוא המחט שעושין בה צורות על הבגדים ונקראת כן לפי שעושין בה תלמים.

וכן מצינו בירושלמי איזהו האחויכאריג. והיכא דקרע לו על מתו ומת לו מת אחר תוך שבעה קורע קרע אחר בפני עצמו.

לאחר שבעה מוסיף על אותו קרע כל שהוא ויצא. דאמרינן (שם) פליגי בה רב מתנה ומר עוקבא ותרוייהו משום אבוה דשמואל ולוי אמרי.

חד אמר כל שבעה קורע לאחר שבעה מוסיף, וחד אמר כל שלשים קורע ומוסיף לאחר שלשים. ופסקו רבואתא כמ"ד שבעה.

ותני ר' יוסי אומר תחלת קריעה טפח ותוספת כל שהוא וקיי"ל כוותיה ת"ר עד היכן הוא קורע עד טבורו וי"א עד לבו. הגיע לטבורו מרחיק שלש אצבעות וקורע נתמלא מלפניו הופכו לאחוריו.

נתמלא מלמעלה הופכו למטה. הקורע למטה ומן הצדדים לא יצא אלא שכ"ג פורם מלמטה.

פי' הרב ריי"ץ בן גיא ז"ל למטה בשולי הבגד או מן הצדדין שתחת בתי הידים לא יצא. וכן דעתנו דכל בית הצואר שלפניו מקום קריעה הוא.

שלא לפני בית הצואר מכאן ומכאן נקרא צדדין ולא יצא. וזהו קמי שפה דכתיב שפה לפיו ובאבל (פ"ט) אין קורעין אלא בשתי המוריאות.

הקורע מן החיפה ומן הצדדין לא יצא ר' יהודה אומר יצא. אר"י מעשה בימי הדופית שהיו קורעין מן הצדדין.

א"ל אין שעת הסכנה ראייה. פ"י שתי המוריאות הם אימרא שבפי החלוק מן הימין ואימרא שבפיו מן השמאל שעושין אותו כדי שלא יקרעו התפירות וחפת החלוק מצדו על בית יד שלו מן השמאל.

וזהו שאמרו במועד כל שאינו יכול לכוין אימרא בחיפת חלוקו. ולפיכך הקורע מן החפה ומן הצדדין מכאן ומכאן חוץ ממקום האימראות לפניו לא יצא.

ירושלמי שלמו מלפניו מתחיל וקורע לאחוריו שלמו מלמעלה מתחיל מלמטה שלמו אלו ואלו נעשה כפוחח פ"י ואינו קורע וה"ל כמי שאין לו חלוק לקרוע כדבעינן למימר קמן. באבל (שם) הפוחח אינו קורע ר' יהודה אומר קורע: ת"ר אמרו לו מת אביו וקרע.

מת בנו והוסיף. תחתון מתאחה עליון אין מתאחה.

מת בנו וקרע מת אביו והוסיף. עליון מתאחה תחתון אין מתאחה.

מת אביו ומתה אמו מת אחיו ומתה אחותו קורע קרע אחד לכלן. ר' יהודה בן בתירא אומר על כלן קרע אחד.

על אביו ועל אמו קרע אחר. לפי שאין מוסיפין על קרע של אביו ושל אמו.

מאי טעמא דר"י בן בתירא. אמר ר' נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת.

אמר שמואל הלכה כר"י בן בתירא. והא אמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל.

אבלות לחוד וקריעה לחוד. פ"י מדקאמר ר"י בן בתירא על כלן קרע אחד על אביו ועל אמו קרע אחר.

וקאמר לפי שאינן מוסיפין על קרע של אביו ושל אמו יקרע על האחרים תחלה. ויוסיף על אביו ועל אמו.

ומתריץ לפי שאינן בתוספת. כלומר כשם שאין מוסיפין על קרעים שלהן כך אין קרעים שלהן מתוספין על אחרים.

וטעמא דאין מוסיפין. משום דקרע של אביו ושל אמו מתחמם וקורע והולך הוא לפי שקריעה גדולה היא.

ופעמים שמוסיפין בה יותר מעד לבו. דכבוד אביו ואמו אין לו שיעור ניכר למטה.

וטעמא דאינן בתוספת משום דאע"ג דקריעה דאחרים טפח ושל אביו ושל אמו דעד לבו ניכרת בה לגמרי. אפילו הכי אינו בדין לעשות עיקר קריעה של אחרים ושל אביו ושל אמו טפלה להם.

כדאמרינן קורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה כדפגע בירושלים תחלה. ורבי יצחק בן גיא ז"ל פ"י לפי שאינן מוסיפין על קרע של אביו ושל אמו.

משום דעד לבו בלבד הוא מוסיף. כיש אומרים מכאן ואילך מרחיק שלש אצבעות וקורע.

והרי הרב ז"ל יצטרך לפסוק הלכה כיש אומרים. ואלו היה כן היו מפרשין בגמרא ומעמידין לר"י בן בתירא כדברי היחיד.

ורבינו הגדול ז"ל נמי כת"ק פסק וכן עיקר. ומפרש ר"ש ל"ל דר"י בן בתירא ארישא דברייתא נמי פליג.

אמרו לו מת אביו וקרע. מת בנו והוסיף.

מת בנו וקרע. מת אביו והוסיף.

דקרע של אביו ושל אמו קרע בפני עצמו הוא לעולם. והרב ר' אברהם ז"ל מחלק בדבר.

דבזה אחר זה. מת אביו וקרע מת בנו לאחר שבעה והוסיף יצא ולא פליג ר"י בן בתירא אלא אסיפא בקורע בבת אחת ומשמע מדיוקא דברייתא דהיכא דא"ל מת אביו ומתה אמו.

דקורע על שניהם קרע אחד לא החמיר ר' יהודה ב"ב אלא שלא לערב קרע דשאר קרובים בשל אביו ואמו. אבל אביו ואמו שמתו שניהם לשניהם קרע אחד.

ובאבל (פרק ט') תניא מי שמתו לו אביו ואמו בבת אחת הרי זה קורע לשניהם קרע אחד. ר' יהודה בן תימא אומר.

קורע לזה בעצמו ולזה בעצמו. ויש שסבור לומר דמת אביו ומתה אמו דקתני בברייתא דידן.

אביו או אמו קתני. הא שניהם לכל אחד קריעה בפני עצמו.

והדברים נראין בחיצונה הזו שהיא משובשת. ומי שמת לו אחיו ואביו קתני.

ור' יהודה בן תימא הוא ר' יהודה בן בתירא השנוי כאן. וכך הזכירוהו בירושלמי בברייתא זו.

ואם נאמר שהיא מחלוקת אחרת נפסוק הלכה כת"ק דאבל, וליתיה לדר"י בן תימא, שלא פסקו בגמרא באביו ובאמו כאחת קריעה לכל אחד, נמצא עכשיו שמי שמתו לו שני קרובים כאחד, או שבאת לו שמועה על שניהם בבת אחת קורע קרע אחד לכלן, קרע ואחר כך מת לו מת אחר תוך שבעה לראשון, קורע קרע אחד בכגד אחד או מרחיק שלש אצבעות מאותו קרע ראשון, וקורע טפח בין למטה מן הקרע הראשון, בין במקום אחר מן הצד, לאחר שבעה, מוסיף על אותו קרע ראשון כל שהוא ויצא, מת אביו ואחד מן הקרובים או אמו ואחד מן הקרובים, קורע תחלה על אביו ועל אמו עד לבו ומרחיק שלש אצבעות, וקורע טפח על המת האחר, מת אחד מן הקרובים וקרע, ואח"כ מתו אביו או אמו, בין בתוך שבעה בין לאחר שבעה מרחיק שלש אצבעות וקורע מן הצד בשפת הבגד.

שהרי צריך להבדיל קמי שפה שלו. וקורע עד שמגלה את לבו מתו אביו ואמו כאחת קורע לשניהם קריעה אחת עד לבו.

ומדברי הרב רמב"ם ז"ל יראה לי. שהוא מפרש האיך סוגיא כר"י ב"ב מדקאמר ריב"ב על כלן קרע אחד.

על אביו ועל אמו קרע אחר. לפי שאין מוסיפין על קרע של אביו ושל אמו.

בעי בגמרא מ"ט דריב"ב. והלא אם קרע תחלת קריעה על אביו ועל אמו והוסיף על אחרים.

אין כבודן של אביו ושל אמו מתמעט בכך. ומהדרינן היינו טעמא דריב"ב לפי שאינן בתוספת.

כלומר שאין אביו ואמו מתוספין עם אחרים בקריעה. ובין שיקרע קרע אחד לכלן הגון בשמועה אחת.

בין שיקרע תחלה על אחרים בשמועה ראשונה ויוסיף לאביו ולאמו בשמועה אחרת. תוספת היא.

ובעינן קריעה שלמה לשמן. אבל קרע תחלה על אביו ועל אמו ואחר כך שמע על אחרים ודאי מוסיף שכבר יצא ידי קריעה שלהן.

וא"ת בשומע כלן כאחד וקרע לשם אביו ומוסיף לשם אחרים זו אינה תורה. שאם נחייב אותו לקרוע בפני עצמו לשם אביו ואמו.

אף הוא צריך קריעה אחרת לשאר הקרובים. שהרי אמרנו כל שבעה קורע ואינו מוסיף.

נמצא עכשיו דר"י בן בתירא פליג בסיפא דברייתא. מת אביו ומתה אמו.

מת אחיו ומתה אחותו ופליגא אמצעיתא מת בנו וקרע. מת אביו וקרע.

אבל רישא מת אביו וקרע מת בנו והוסיף. דברי הכל היא.

לפיכך כתב הרב ז"ל (הרמב"ם פ"ח מה' אבל) מי שמתו לו בנים הרבה כאחד קורע קרע אחד לכלן היה בכללן אביו או אמו קורע על כלן קרע אחד. על אביו ועל אמו קרע אחר.

אמרו לו מת אביו וקרע ואחר שבעה מת בנו והוסיף תחתון מתאחה. עליון אינו מתאחה.

אמרו לו מת בנו וקרע ואחר שבעה מת אביו אינו מוסיף אלא קורע קרע אחר שאין אביו ואמו בתוספת. זה לשונו.

ויפה כיון. והא דאמרינן בגמרא אבלות לחוד וקריעה לחוד, פירשו בו מפני שקריעה מן התורה ואבלות מדבריהם ואנו עתידין לבאר זה בע"ה בשער שלפנינו.

לפיכך אמרו מקצת החכמים בתינוק כל שלשים. אע"פ שאינו מתאבל עליו חייב הוא בקריעה.

דהתם אמרינן (בכורות דמ"ט) אמר רב אסי הכל מודים לענין אבילות דיום שלשים כיום שלפניו דמי. דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל אבל הילכך לענין קריעה כיון דאין הלכה כדברי המיקל.

ולחומרא אזלינן בה כל שלא שהא שלשים יום באדם דספיקא הוא קורע ואינו מתאבל. ולא נראה לי זאת הסברא.

שהקריעה עצמה מדברי סופרים וספיקא לקולא. וכי מפקינן קריעה מכלל אבלות. ולומר דליתיה בקריעה להאי כללא, הלכה כדברי המיקל לעולם. אלא כשאר ד"ס היא. וכדאמרינן בהדיא במסכת עירובין פ' מי שהוציא אוהו (דמ"ו) באבלות הוא דאקילובי רבנן אבל בעלמא אפילו בדרבנן שאני בין יחיד במקום יחיד בין יחיד במקום רבים. וכי מפקינן קריעה מכלל אבלות.

להכי מפקינן לומר דהיא כשאר ד"ס. והלכה כרבים אי נמי מסתבר טעמא דיחיד, יכלינן למיפסק כוותיה בגמרא, כשאר כל ד"ס שפסקו בכמה מקומות כדברי המחמיר, דודאי לא אשכחן קריעה מפורשת בתורה, אלא באסמכתא בעלמא מייתו לה מדא"ל רחמנא לבני אהרן ראשיכם אל תפרעו כו' מכלל דכ"ע מיחייבי' והא ודאי אסמכתא בעלמא היא, דבני אהרן לאיסורא קא"ל רחמנא מכלל דכ"ע רשאין הן, תדע, דהא התם משום עבודה קא מזהר להו רחמנא, כדקיי"ל בפרועי ראש ומחוסרי בגדים דבמיתה, וקרועי בגדים נמי מחוסר בגדים נינהו דקמחללי עבודה כדאיתא במסכת זבחים (פ"ב די"ז) הילכך במיתה נינהו, וה"ק רחמנא לא תפרעו ולא תפרומו משום עבודה ולא תמותו.

הא אם תעשו תמותו. ואע"ג דפרועי ראש ומחוסרי בגדים דבמיתה לאו מהכא מפקינן להו במסכת סנהדרין (דפ"ג:) משום דהאי קרא לשעה.

והנהו לדורות. מ"מ קרא לבני אהרן פרועי ראש ומחוסרי בגדים ששמשו דבמיתה אתא וה"ק רחמנא ולא תמותו הא אם תעשו תמותו.

וכן נמי מצינו דכתיב ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו. הא אם יצאו בשעת עבודה חייבים מיתה.

ולא מצית למידק מהני קראי לאחר אלא רשות. אלא אסמכתא בעלמא הוא.

ודאמרינן נמי אבל שלא פרע ושלא פרם חייב מיתה. דכתיב ולא תמותו.

אסמכתא בעלמא היא. ומיתה זו עונש מדברי חכמים כענין כל בר ישראל העובר על דברי חכמים חייב מיתה.

ואמרינן דכוותה אבל ששמש מטתו בימי אבלו חייב מיתה. מיכן אני אומר לענין פריעת הראש דשלשים יום שהוא מדבריהם.

ואין לנו אבלות תורה אלא ביום מיתה וקבורה לדעת הגאונים. הא לאחר מיכן הרי הוא כשאר כל אדם.

ואפילו בתספורת שסמוך לדברי תורה. ואין צריך לומר בגיהוץ שהוא סמוך לד"ס באסמכתא בעלמא כדבעינן למימר קמן.

ועוד לדברי הגאונים יום ראשון של אבלות תורה הוא ואף על פי כן בנפלים ספק אינו מתאבל הוא. וכן קריעה אינו קורע עליהם עד שיהיו בני קיימא ודאי כמו שאני עתיד

להזכיר בענין האיבול: גרסינן (מ"ק דכ"ה) מקרעין לקטן מפני עגמת נפש, הא שלא מפני עגמת נפש לא דא"כ נמצאת אבילות נוהגת בקטן.

להרב רי"ץ בן גיא ז"ל. אם הגיע לחינוך קורע על קרוביו כשאר מצות שמחנכין אותו בהן.

באבל (פ"ה) תניא היה יושב ומספר אמרו לו מת אביך ה"ז יגמור. אחד המספר ואחד המסתפר.

בסוף נדרים (דפ"ז) תניא אמרו לו מת אביך וקרע. ואח"כ נמצא בנו.

יצא ידי קריעה. ותניא אחריתי א"ל מת בנו וקרע.

ואח"כ נמצא אביו לא יצא ידי קריעה. ופריק רב אשי כאן תוך כדי דבור כאן לאחר כ"ד.

הא דאמרת יצא שנמצא בנו תוך כדי דבור. והא דאמרת לא יצא ידי קריעה לאחר כ"ד, תניא מי שיש לו חולה בתוך ביתו ונתעלף.

וכמדומה שמת וקרע ואח"כ מת לא יצא, א"ר שמעון בן פזי אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא לא שנו אלא שמת לאחר כדי דבור. אבל מת בתכ"ד אינו חוזר וקרע.

וכן הלכתא. בהלכות הרב רי"ץ בן גיא אמר גאון מי ששמע שמת אביו וקרע.

וישב עליו שלשה ימים ובאו ואמרו לו קיים ופסק. ואח"כ אמרו לו מת כיון שקרע בשעת חימום יצא ידי קריעה ואינו צריך לחזור ולקרוע ולישב שבעה רצופים שכבר הקשו להג.

אלו דברי גאון. ודחאם הרב ז"ל מן הברייתא הזו.

דכל לאחר כדי דבור לא יצא ידי קריעה ובודאי אם דברי הגאון כשאמרו לו מת ולא מת ואח"כ מת. דברי טעות הן.

אלא א"ל מת וקרע ונהג ג' ימים אבילות. ואח"כ א"ל לא מת.

ואח"כ באו ואמרו לו משעה ראשונה מת. כמו שאמרו הראשונים.

ואלו שהפסיקו אבילותך עדי שקר הם. זה ודאי יצא ידי קריעה.

כדברי הגאון. ולענין שבעה ימי אבילות נמי ראוי לנו לומר כבר הורה זקן.

אלא שיש לי לדקדק אחר דבריו, שהרי הקובר את מתו שני ימים קודם לרגל. לדעת משנה ראשונה מפסיק כל הרגל ומונה חמשה לאחר הרגל.

ונמצא שלא מנאן רצופין, וא"ת מפני שנהג בדברים שבצנעא ברגל. והלא לדברי האומר אין אבילות בשבת וכ"ש ברגל.

לא נהג כלום. ונמצא שמנה בהפסקה.

ועוד דלדברי הכל מ"מ פסק אבילות הוא. שאם לא תאמר כן נמצא שנוהג אבילות יותר משבעה.

ולא מצינו גזירות הללו נוהגת יותר משבעה. וקרוב היה לומר. שכיון שחלה עליו אבלו ונהג בו אע"פ שבטל מקצת הימים בשוגג עולין לו ואין תשלומין לאבילות. ודבר זה צריך תלמוד.

תנא (מ"ק דכ"ד) כל שבעה קרעו לפניו. ואם בא להחליף מחליף ואינו קורע. ובשבת קרעו לאחוריו. ואם בא להחליף מחליף וקורע ואוקימנא לכבוד אביו ואמו. אבל לשאר קרובים מחליף ואינו קורע. ירושלמי הרי שהיה מחליף בגדים כל שבעה חייב לקרוע.

ר' חייא רבה ור' חמא אבוה דר' הושעיא תרויהון אמרין כלם אסורין באחוי. בר קפרא אמר אין לך איסור באחוי אלא הראשון בלבד.

אמר ר' חנינא פליגא אחרינא ביניהון. למ"ד שניהם אסורים באחוי.

אינו עושה שאר הימים תוספת ואפילו יש עליו כמה בגדים חייב לקרוע את כלם, ומ"ד אין אסור באחוי אלא הראשון בלבד עושה שאר הימים תוספת, ואפילו יש עליו כמה בגדים אינו קורע אלא העליון בלבד. וכיון דאשכחן לרבואתא דפסקי בפלוגתא דגמרא דילן דאותן קרעין אין מתאחין.

ש"מ אין שאר הימים תוספת הלכך קורע את בגדיו ומגלה את לבו כל שבעה. ורבינו האי גאון ז"ל נשאל.

מי שהחליף בגדיו תוך שבעה קורע את כלן או העליון. והשיב מנהג הנוהג מימים קדמונים.

שאינו קורע את כלן. ובמה שכתבנו אינו ראוי לסמוך.

(שם ד"כ:) תאני אבוה דר' זירא קמיה דר' זירא. מי שאין לו חלוק לקרוע כגון שהיה פוחח.

או שהיה לבוש בגדים שאולים. ונזדמן לו חלוק בתוך שבעה קורע, לאחר שבעה אינו קורע.

עני ר' זירא בתריה בד"א בחמשה מתי מצוה. אבל על אבלו ועל אמו קורע והולך.

פירשו הגאונים ז"ל כל י"ב חודש. והרב ר"מ כתב כל שלשים יום.

ובעל הלכות אמר קורע לעולם. ומסתברא קורע לעולם.

שכן מצינו שאסור באחוי לעולם. ואינו בדין שימות אביו ולא יקרע בנו עליו.

ובירושלמי מצינו אפילו אחר כמה חייב לקרוע. ומשמע דקורע לעולם כדברי בעל הלכות.

ת"ר (שם כ"ו:) היוצא בבגד מקורע לפני המת. ה"ז גוזל את החיים ואת המתים.

באבל (פ"ט) חמור גזל המת מגזל החי שהגוזל את החי יכול לפייסו ולהחזיר לו גזלו ובמותו א"י. כיוצא בו המכבד את יולדיו במותן משובח ממי שמכבדן בחייהן, שהמכבדן

בחזירה אינו אלא משום יראה ולשום ירושה והמכבדן במיתתן אינו מכבדן אלא לשם שמים.

(מ"ק דכ"ו) רשב"ג אומר האומר לחבירו השאילני חלוקך שאלך ואבקר את אבא שהוא חולה. והלך ומצאו שמת.

קורע ומאחהו וכשבא לביתו מחזיר לו חלוקו ויתן לו דמי הקרע. אם לא הודיעו ה"ז לא יגע בו.

המשאיל חלוק לחבירו ללכת לבית האבל. אינו רשאי ליטלו עד שיצאו ימי האבל. וברגל.

(עד שיצאו ימי הרגל. ובמשתה עד שיצאו ימי המשתה: מתניתין (מ"ק דכ"ד): אין קורעין ולא חולצין ולא מברין אלא קרוביו של מת.

ואין מברין אלא על מטות זקופות. ואין מוליכין לבית האבל לא בטבלא ולא באסקטלא ולא בקנון.

אלא בסלין. ואין אומרים ברכת אבלים במועד.

הא מתניתין כלה במועד קיימא. כדקתני סיפא בהדיא.

ובמועד קיימא, וכולה פירקין משנה במועד היא. וקמ"ל תרתי דאין קורעין אלא קרובים שלו לרבות את ההספד, ושאין כופין מטות אפילו להבראה ומכללא דקריעה גופא בקרובים.

והבראה דעבדינן דלא מחלל בה שמחת מועד באבילות. ואין מוליכין לבית האבל בטבלא היא נמי במועד קתני.

ואצ"ל בחול. אלא דקתני אפילו במועד דלא נהגו אבילות לא יוליך אלא בסלים.

כתקנתא דרבנן שלא לבייש את מי שאין לו. ירושלמי בלבד קרובים הראויין להתאבל. ובדידן כל המחוייבים בקריעה קורעים במועד. כגון מי שהיה שם בשעת יציאת נשמה. ואי אדם כשר הוא או חכם. הכל קורעין עליו במועד.

אבל לכבוד דרשות קתני מתניתין דאין קורעין. באת לו שמועה במועד.

שמועה קרובה שנוהגת בה לאחר המועד שבעה ושלישים ודאי קורע, שמועה קרובה במועד ולאחר המועד תעשה רחוקה. מצינו בתשובות הגאונים כיון דאינו נוהג שבעה ושלישים אינו קורע.

ותלו לה מדאמרין בגמרא קריעה בלא שבעה מי איכא. וכך מצאו עוד לרבינו האי.

ואין עניות דעתנו מסכמת לדבריהם. לפי שהשמועה הזו קרובה היא.

וראוי לנהוג עלי' שבעה ושלישים. אלא שהרגל מבטל לפי שאינו ראוי לאבילות אבל ראוי הוא לקריעה.

הלכך קורע בשעת שמועה. דשעת חימום הוא.

ולא אמרו בגמרא דליכא קריעה בלא שבעה. אלא בשמועה רחוקה. כלומר דכשם שהקלו עליו שאינו נוהג שבעה מפני שהוא אבילות שנה כך נקל עליו שלא יהא קורע. אבל קרובה היא והרגל מפסיק מה שראוי להפסיק ונוהג מה שראוי לנהוג כשאר אבלים.

ובעל הלכות כתב אפילו בשמועה קרובה אסור לקרוע במועד. וכך השיב רב נטרונאי. נשתבש זה אצל הגאונים. דשמועה קרובה כמי שמתו מוטל לפניו וקוברו במועד היא. ותנן בהדיא בקרובים של מת קורעים בפרק ר' אליעזר (דק"ה:): תניא הקורע בחמתו ובאבלו על מת אע"פ שחלל את השבת יצא ידי קריעה. ומקשי' עלה (בירושלמי פי"ג דשבת) בעון קומי ר' יוסי.

לא כן א"ר יוחנן בשם ר' שמעון בן יצדק. מצה גזולה אין אדם יוצא בה י"ח בפסח. פ"י משום דהוה מצוה הבאה בעבירה אף קריעה זו שקרע בשבת מצוה הבאה בעבירה היא. ופריק אמר לון תמן גופא עבירה, ברם הכא הוא עבר עבירה, כך אנו אומרים הוציא מצה מרה"י לרה"ר יוצא בה ידי חובתו בפסח, ושמעינן מינה שאם קרע בחלוק הגזול, אינו יוצא ידי קריעה.

ואין קורעין בי"ט שני של גליות, אפילו קרוביו של מת. והרב ר' אשר בר משולם ז"ל כתב וקורעין על שמועות הרעות, ועל ברכת השם, ועל ס"ת שנשרף, ועל ערי יהודה, ועל המקדש, ועל ירושלים, וקורע על המקדש ומוסיף על ירושלים, מנ"ל דכתיב ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים וגם כל האנשים אשר אתו ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב, שאול זה נשיא, יהונתן בנו זה ב"ד, על עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב אלו שמועות הרעות, א"ל רב בר שבא לרב כהנא אימא עד דאיכא כולהו, א"ל על על הפסיק הענין, ומקשינן אשמועות רעות מי קרעינן, והא אמרו לי' לשמואל קטל שבור מלכא תליסר אלפי יהודאי במגיזת דקסרי, ולא קרע, ומפרקינן ליה לא אמרו אלא ברוב צבור, וכמעשה שהיה, פ"י שהיו רוב ישראל שם ונפלו בחרב אויביהם, ואע"פ שלא מתו אלא מיעוט.

ברכת השם מנ"ל, דכתיב ויבא אליקים אשר על הבית: ת"ר (מ"ק דכ"ו) אחד השומע, ואחד השומע מפי השומע, חייבין לקרוע, והעדים אין חייבין לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו, דכתיב ויהי כשמוע המלך את דבריהם ויקרע את בגדיו, המלך קרע והם לא קרעו. פירוש ששמע מפי השומע כגון ששמע מאחד שהעיד אני שמעתי איש פלוני בירך את השם בפירוש, שאלו במספר דברים ממש אצ"ל, ומפורש בירושלמי לענין העדים ששנינו בהם, אמור מה ששמעת בפירוש, ואמרינן ליה גדף, אלא אותו השם שאמרתי בפניכם קלל ובו קלל, כלומר מזכיר שם בן ד' אותיות, ואומר השם הזה הזכיר המגדף וקלל אותו וקלל בו, כלומר יכה יוסי את יוסי, ועוד אמרו בירושלמי ר' חייא אמר ר' יוסי מקשי תמן תנינן הכרוז יוצא מלפניו איש פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית וכו', כלומר וכיון שאמרנו שומע מפי שומע חייב לקרוע, אפילו שאין השני מוסיף גדוף מפיו, אף השומעים הכרוז אומר איש פלוני חרף וגדף, למה אין הכל קורעין, שהרי יודעין שעל הזכרת השם שהזכיר וגדף הוא נסקל, ופריק שמענו מפי שומע,

ושומע מפי שומע צריך לקרוע בתמיה, כלומר לא אמרו אלא בשומע מפי העד ששמע הגידוף ממש, ושמעינן מהני שכל השומע סתם מפי עדים פלוני קלל בשם זה קורע, וכן השומע מפי העד פלוני קלל בשם המיוחד או בכנוי הראוי לקרוע קורע עליו, והשומע שלא מפי עדים אינו קורע.

סנהדרין (ד"ס) אמר רב יהודה אמר שמואל השומע אזכרה מפי הארמיאינו חייב לקרוע. וא"ת רבשקה.

ישראל מומר הוה. ואמר ר"י אמר שמואל אין קורעין אלא על שם המיוחד בלבד אבל בכינוי לא.

ופליגי דר' חייא בתרוייהו. דאר"ח השומע אזכרה בזמן הזה אינו חייב לקרוע.

שאם אין אתה אומר כן נתמלא כל הבגד קרעים. ממאן אלימא מישראל מי פקירי כולי האי אלא פשיטא מארמי.

ואי שם המיוחד מי גמירי אלא לאו בכינוי, וש"מ אפילו מארמי ש"מ. והלכתא כר"ח, הלכך מן הארמי אינו קורע.

אבל מישראל חייב לקרוע אפילו בזמן הזה ואפילו בכינוי. (מ"ק דכ"ו) אמר רב הונא הרואה ס"ת שנשרף (בנוסחא שלפנינו איתא שנקרע) חייב לקרוע שתי קריעות.

אחת על הגויל. ואחת על האותיות.

שנאמר ויהי דבר ה' אל ירמיהו אחרי שרוף המלך יהויקים את המגלה ואת הדברים. ולא אמרו שחייב לקרוע אלא כגון שנשרף בזרוע וכמעשה שהיה.

ערי יהודה דכתיב ויבואו אנשים משכם ומשילה ומשומרון שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים. אמר רבי חלבו אמר עולא ביראה א"ר אלעזר הרואה ערי יהודה בחרבנן אומר ערי קדשך היו מדבר וקרוע ירושלים בחרבנה אומר ציון מדבר היתה ירושלים שממה וקרוע.

בית המקדש בחרבנו אומר בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה וקרוע. וקרוע על המקדש.

ומוסיף על ירושלים. כשפגע במקדש תחלה.

קרוע טפח ומוסיף כל שהוא. ואם פגע בירושלים תחלה קורע על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמה קריעה טפח לכל אחד.

ואני תמה כיון דקתני על ערי יהודה בחרבנן קורע מה צריך לומר ירושלים בחרבנה והלא ירושלים בכלל היתה. ויש לומר שאם קרע על ערי יהודה.

חוזר וקרוע על ירושלים. שאלו בשער ערי יהודה קרע על אחת מהן אינו קורע על השנית וקרוע על יהודה בפני עצמן ועל ירושלים קרע אחר בפני עצמו.

ואם קרע על ירושלים תחלה אינו קורע על שאר ערי יהודה. שכבר קרע לקדושה שבכולן ירושלמי בפרק הרואה שמעון קמטריא שאל לר' חייא בר אבא.

בגין דאנא חמר וסליק לירושלים בכל שעה מהו שנקרע. א"ל בתוך ל' יום אין אתה צריך לקרוע.

לאחר שלשים יום צריך לקרוע: ענין מי שמתו מוטל לפניו מתניתין (ברכות די"ח) מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין. באבל (פ"י) פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה.

ואם רצה להחמיר על עצמו הרי זה לא יחמיר מפני כבוד המת. (ברכות שם) נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן.

את שלפני המטה ואת שלאחר המטה. את שלמטה צורך בהן פטורין.

ואת שאין למטה צורך בהן חייבים. אלו ואלו פטורים מן התפלה.

גמרא מוטל לפניו אין. שאין מוטל לפניו לא ורמינהו מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר.

אם אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו. אם אין לו בית חבירו.

עושה מחיצה ואוכל. ואם אין לו דבר לעשות מחיצה.

מחזיר פניו ואוכל. ואינו מסב ואוכל.

ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין. ואין מברך ואין מזמן.

ואין מברכין עליו. ואין מזמנין עליו ופטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין.

ומכל מצות האמורות בתורה. ובשבת מסב ואוכל בשר ושותה יין.

ומזמן ומברכין עליו ומזמנין עליו. וחייב בק"ש ובתפלה.

ובכל מצות האמורות בתורה. רבי שמעון בן גמליאל אומר מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכלן.

אמר ר' יוחנן תשמיש המטה איכא בנייהו. קתני מיהת אוכל בבית אחר.

ואפילו הכי פטור מק"ש ומן התפלה ואע"פ שאינו מוטל לפניו. ופרקינן אמר רב אשי כל זמן שמוטל עליו לקברו כמוטל לפניו דמי.

האי אין מברך ואין מזמן דקתני. פירשו בו שאינו מברך המוציא.

ואין מזמן ברכת המזון. ודקתני אין מברכין עליו שיטפא דלישנא נקט.

דלענין המוציא מאי מברכין עליו איכא. ברכת הלחם היא.

ואין אדם מברך לחבירו ברכת הנהנין. ואם היה חבירו אוכל עמו לעצמו הוא מוציא.

ויש מן הראשונים שמחקו אותו מן הספרים. ולי נראה אינו מברך ברכת המזון לעצמו ואינו מזמן ע"י אחרים בשלשה.

ואין מברכין עליו ברכתהמזון שלא תאמר כיון שאינו יכול לברך לעצמו. יהא כבור דחכם מברך ובור יוצא ואין מזמנין עליו לחשבו במנין שלשה לזימון וכולהו גווני דברכה קתני.

והוא הדין להמוציא שאינו מברך. והכל בכלל הברכה בין לפני המזון בין לאחר המזון: גירסת ירושלמי.

ואם אינו יכול לעשות מחיצה הופך פניו כנגד הכותל ואוכל. ואינו לא מסב ואוכל ולא אוכל כל צרכו ולא שותה כל צרכו.

ולא אוכל בשר ולא שותה יין. ואין מזמנין עליו.

ואם בירך אין עונין אחריו אמן. ואחרים שברכו אין עונה אחריהם אמן.

פ"י וזהו ואין מברכין עליו דקתני בדידן במה דברים אמורים בחול. אבל בשבת מסב ואוכל ושותה כל צרכו.

אוכל בשר ושותה יין ומזמנין עליו. ואם בירך עונין אחריו אמן.

ואחרים שברכו עונה אחריהן אמן. אמר ר' שמעון הואיל והתרת לו את אלו.

התרת לו כל שאר מצותיה של תורה. אם חיי שעה התרת לו חיי עולם לא כל שכן.

ר' יהודה בן פזי בשם ר' יהושע בן לוי הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. נמסר לרבים אוכל בשר ושותה יין.

נמסר לכתפים כמו שנמסר לרבים. פירוש נמסר לרבים ולכתפים.

שהיו חבורות בעיר מזמנין על הקבורה. וכשהשלים האבל צרכי הוצאתו מוסרים אותו לאותן חבורות על מנת שיוציאוהו לבית הקברות כשירצו.

ומשעה שנמסר להם המת אינו מוטל על האבל אלא על אותן הכתפים. הילכך אוכל בבית אחר ואוכל בשר ושותה יין מעתה.

אף על פי שהמת בבית. כד דמך רבי יוסא קבל רבי חייא בר אבא אבלויי.

ואכלון בשר ואשקתון חמרי עד כאן בירושלמי. וכתב הרב הגדול ר' יצחק הצרפתי הידוע בעל התוספות ז"ל.

כשנפטר אמי מ"כ הודיעו לרבינו יעקב אחיה ז"ל שהיה דר במקום קרוב משם. ואכל בשר ושתה יין קודם קבורתה.

ואמר לנו הטעם כי מאחר שיש לה בעל חייב בקבורתה אינו אסור בבשר ויין כיון שאין קבורתה מוטלת עליו כדרך הירושלמי. ואיני יודע אם היה רבינו מיקל בכך אם היה עמנו בעיר ממש.

ונשאל הרב ז"ל על אדם גדול שבדורו שתפסו שלטון ומת בתפיסה ולא נתנו לקבורה והיה מעכבו בתפיסה כדי לגבות עליו ממון הרבה יותר ממה שהיד משגת. ואפילו היה ספק בידם לעשות אסור לפדותו באותו ממון מפני תיקון העולם.

והשיב ז"ל יש לומר דלא קרינא בהו מי שמתו מוטל לפניו לאסרם בבשר ויין הואיל ואינו מוטל על הקרובים לקברו עד יערה עליהם רוח ממרום. ואעפ"כ אין אני מדמה דינו לנתיאשו מקבורתו לענין שיחול עליהם אבילות מעתה כיון שלא נתיאשו לגמרי כהרוגי ביתר.

כי שם נראה לי שמשעה שנתיאשו מלקברם חלה עליהם אבילות. וכן בדביתהו דר' אליעזר ברבי שמעון.

כיון שלא היה עומד לקבורה חלה עלי' אבלו תמיד. אבל כאן אף על פי שאין יכולין לעסוק בקבורתו לפי שאינו ברשותן ואין יכולין להצילו מיד הארמיים שהוא ברשותן.

אין מתיאשין לגמרי כהרוגי ביתר ועל כן לא תחול עליהם אבילות עדיין. ואף על פי שאין אבילות חלה עליהם לפי שלא נתיאשו לא קרינא בהו מי שמתו מוטל לפניו כיון שאינו ברשותן ואין יכולין לעסוק בצרכי קבורתו ועוד שאין יודעים אם יבא לידם לקברו ומתי יבא לידם.

ואפילו מי שאוסר מתשמיש המטה למי שמתו מוטל לפניו בשבת יש לומר שנתירנו בכאן אפילו בחול. כי שם מוטל עליו לקברו אחר השבת מיד בודאי.

מה שאין כן כאן. ועוד שגם בשבת עצמו מוטל עליו לשומרו ולדבר ולפקח בעסקי קבורתו כדמשמע בירושלמי בפרק מי שמתו דקאמר מטעם שזקוק לו אפילו בשבת להביא לו ארון ותכריכין כדתנן מחשיכין על התחום וכו'.

מטעם זה יש לפטרו מתקיעת שופר בי"ט כאלו הוא נושא משאו, כלומר כאלו מוטל עתה עליהם עסק קבורתו. אבל מ"מ כאן שאין מוטל עתה עליהם לעשות לו כלום.

שכבר יגעו בין הם בין אחרים ולא הועילו מתוך כך נמנעין מלעסוק בו שאין יודעין מה לעשות יותר ומקוים לישועתו של מקום. והירושלמי שהזכרנו חולק על הגמרא שלנו בזה שמחייבו בשבת וגם בי"ט בכל המצות.

וכל שכן מי שהוא בבית האסורים ואי אפשר לו לעסוק בו כלל. כמדומה דבר פשוט דלא קרינא ביה מי שמתו מוטל לפניו ליאסר בבשר ויין ולהפטר מן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה לפי שאי אפשר כלל לעסוק בו.

שהרי אפילו מי שנמסר לרבים לקברו אמרינן בירושלמי נמסר לרבים אוכל בשר ושותה יין. נמסר לכתפים כמו שנמסר לרבים.

ומשמע אע"פ שלא יצא מפתח ביתו עדיין. דאי בשיצא מפתח ביתו וחלה עליו אבילות לא היה לו להזכיר אכילת בשר ושתיית יין.

אלא לומר שחייב בכפיית המטה וחלה עליו אבילות. ופשיטא דאבל מותר בבשר ויין ועיקר תנחומי אבלים ביין כדכתיב תנו שכר לאובד ויין למרי נפש.

ועוד מה היה לנו להזכיר מסירה לרבים או לכתפים. כי אם יצא מפתח ביתו.

וכמו שזה מותר בבשר ויין. וכל שכן מי שהוא בבית האסורים ואינו יכול לעסוק בו.

וכעין חתן אחר ארבעה לילות שחייב בק"ש אע"פ שלא עשה מעשה. יש לומר גם כאן.

כיון שהקרובים מסיחין את לבם מעסק הקבורה כל כך על ידי אונס זה. ואפילו יחשבו כאוננים ליאסר בקדשים ומעשר שני אפילו יהיה שם אונס כזה.

אף על פי כן אין לאסרם בבשר ויין, שהרי ביום מיתה מותרין בבשר ויין לאחר הקבורה. אף על פי שאסורין בקדשים ומעשר שני כל היום לכולי עלמא מן התורה מטעם אנינות אפילו לא נטמאו בקבורתו.

ובבנות החסיד הנתפש הנשואות אפשר עוד להקל מטעם אחר, שהרי אין מוטל על הבנות הנשואות לקברו כיון שיש לו בנים יורשין. ואפילו לגבי כבוד האב מחיים אמרי' אין ספוק בידם לעשות לפי שרשות האחרים עליהם.

וכדאי הם דברים הללו לסמוך עליהם בשעת הדחק ואפי' שלא בשעת הדחק ראוי לסמוך בהן, עד כאן דברי הרב הגדול ז"ל: ויש שסוברין במי שמתו מוטל לפניו ביום טוב. כיון דאפשר בעממין מוטל עליו לקברו הוא ואינו דומה לשבת הילכך אסור בבשר ויין ופטור מכל המצות האמורות בתורה וכן נראה מן הירושלמי שהזכיר הרב ז"ל והוא שאמרו שם תניא אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו.

פי' לקרות קריאת שמע ולעסוק במצות. ושאלו למה מפני כבודו של מת או מפני שאין לו מי שישא את משואו.

מאי נפיק מביניהון. היה לו מי שישא את משואו אין תימר מפני כבודו של מת אסור. ואין תימר מפני שאין לו מי שישא את משואו הרי יש לו שישא את משואו, אתינן למיפשט בעיין. והא תני פטור מתקיעת שופר.

אית לך מימר בחול לא בי"ט. אלמא אע"פ שהוא אינו נושא את משואו.

שהרי עממין קוברין אסור מפני כבודו כיון דמוטל הוא ליקבר עכשיו. ומפרקינן אמר רבי חנינא מכיון שהוא זקוק לו להביא לו ארון ותכריכין.

כדתנן תמן מחשיכין על התחום להביא לו ארון ותכריכין חלילין ומקוננות כמו שהוא נושא משואו. פירוש מייתי לה משבת קל וחומר ליום טוב שמותר להתעסק בו בדבור ולעבור עליו משום שבות.

והילכך כיון שקוברין אותו והוא מתעסק עמהן נושא משואו הוא. ומיהו בשבת כיון שאין קוברין אותו בשבת.

אף על פי שמותר להחשיך עליו חייב במצות. וזה שלא כדברי הרב ז"ל, שהרי שם בירושלמי שנויה ברייתא זו בשבת מסב ואוכל כדאיתא בגמריין.

מכל מקום למדנו בי"ק שהוא פטור מן המצות. והוא הדין שאסור באכילת בשר.

ואין צריך לומר בי"ט שני שהוא עצמו קובר. ולענין תשמיש המטה במי שמתו מוטל לפניו בשבת פסקו בהלכות הלכה כתנא קמא דאסור.

וליתיה לדרבן שמעון בן גמליאל. וקשה לי דהא קיימא לן הלכה כדברי המיקל באבל.

ויש לומר מתו מוטל לפניו אינו בכלל. דהחמירו בכבודו של מת בפניו.

ובירושלמי פסקו הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, ואין אנו משגיחין ביה. שאלו היו סבורין בגמרא שלנו כרבן שמעון בן גמליאל היו פוסקין כן.

וכל מקום שלא פסק כדברי היחיד אין הלכה כמותו. וכן נהגו הגאונים ובעלי הלכות בכל מקום.

ואי קשיא הא דאמר בכתובות (ד"ד) גבי מת אביו של חתן או אמה של כלה. מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובוכל בעילת מצוה ופורש ונוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבילות.

וכל אותן הימים הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה בין הנשים. דאסורה להתיחד עמו. מה שאין כן באבילות דעלמא. מאי טעמא אבילות דעלמא חמירא ליה.

אבילות דהכא כיון דאקילו ביה רבנן קילא ליה. והוינן בה מאי קילותא אילימא דקתני בועל בעילת מצוה ופורש.

התם משום דאכתי לא חייל עליה אבילות. אי לרבי אליעזר עד שיצא מפתח ביתו אי לרבי יהושע עד שיסתום הגולל.

אלמא מי שמתו מוטל לפניו אפילו בחול מותר בתשמישהמטה דהא אמרינן לאו קילותא היא. ועוד ודאי דהתם בחול הוא דאכתי לא חל עליה שמחה דחופה כשמת אביו.

ולא אתי עשה דיחיד דהשתא ודחי עשה דמעיקרא. ואם תאמר שחלה עליו שמחה כשהכניסוהו לחופה.

הא מימר קאמר דאפילו בשבת אסור בתשמיש המטה כתנא קמא. והיא לא קשיא מידי. דהכי אמרינן אבילות דהכא בעידנא דאכתי לא חלה עליה אבילות. הוא דאקילו ביה רבנן ואע"פ שבמקום אחר אסרו עליו לשמש כדי שיהא מפקח על עסקי קבורתו כאן התירו, אבל משחלה עליו אבילות לא אקילו בה.

ומשום קילותא דקמי סתימת גולל לא אתי לזלזולי באבילות דעיקר שבעה. דלעולם ימי אבילות מסתימת גולל ואילך חמורים הן ממי שמתו מוטל לפניו בכל דיניהם ומקילתא לחמירתא לא גמרי אינשי: והרב רבי יצחק בן גיא ז"ל כתב.

לא שנא גזירת שבעה ולא שנא גזירת שלשים מותרין בין מיתה לקבורה. מדאמרינן מאי קילותא.

אי נימא דקתני בועל בעילת מצוה ופורש התם משום דאכתי לא חייל עליה אבילות, רשאי בתספורת וברחיצה ובסיכה ובתשמיש המטה ובשאר גזירות שבעה. עד כאן דבריו.

ובודאי דברי שגגה הם דהא תנא קמא אסר אפילו בשבת וקא סלקא דעתין בגמרא משום דיש אבילות בשבת. ודחינן התם משום דמתו מוטל לפניו הוא שהחמירו עליו שלא יקל ראשו בכך.

אלמא בחול לית דינא ולית דיינא דאסור. והתם נמי קתני בועל בעילת מצוה ופירש.

דאלמא אסור לבעול בעילה שניה. ועוד אדרבה אלמלא שידעו בגמרא דמי שמתו מוטל לפניו אסור בתשמיש המטה.

לא היו מעלים על דעתם כלל להקשות מאי קילותא אי לימא דקתני בועל בעילת מצוה ופורש. ותמה על עצמך בבשר ויין אסרוהו ולעשות כל צרכו מפני אנינותו כדי שיפקח על עסקי המת.

קל וחומר לתשמיש המטה שאפילו קל שבקלים אינו עושה כן. אלא כדפרישית עיקר. וכן דעת רבינו הגדול ז"ל: באבל רבתי (פי"א) תניא אבל כל זמן שמתו מוטל לפניו אינו ישן לא על גבי מטה זקופה ולא על גבי מטה כפויה. פי' אלא ישן ע"ג קרקע.

וכדאמרינן אינו מסב. (ברכות י"ח) תנו רבנן המשמר את המת אע"פ שאינו מתו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה.

ואם היו שנים זה משמר וזה קורא. בפרק בתולה נשאת (ד"ג:) תניא הרי שהיתה פתו אפויה וטבחו טבוח ויינו מזוג.

ומת אביו של חתן או אמה של כלה. מכניסין את המת לחדר ואת החתן והכלה לחופה ובעל בעילת מצוה ופורש ונוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבילות.

וכל אותן הימים הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה בין הנשים. ואין מונעין תכשיטין מן הכלה שלשים יום.

ודוקא אביו של חתן או אמה של כלה דליכא דטרח להו. אבל איפכא כגון דמתה אמו של חתן או אביה של כלה לא.

אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא לא שנו אלא שנתן מים על גבי בשר אבל לא נתן מים ע"ג בשר מזדבן. אמר רבא ובכרך אע"פ שנתן מים ע"ג בשר מזדבן אמר רב פפא ובכפר אע"פ שלא נתן מים על גבי בשר לא מזדבן.

ושמענין מינה דכל היכא דאית ליה פסידא מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובעל בעילת מצוה. וכיון שחלה חופתו הוי ליה כרגל לדידיה ונוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבילות.

והיכא דאפשר ולית ליה פסידא. קוברין את המת תחלה ונוהג שבעת ימי אבילות.

ואח"כ מכניסין את החתן ואת הכלה לחופה ונוהג שבעת ימי המשתה מיד ולא מאחרינן ליה שלשים כשאר נישואין. כיון דטריח ליה וקאי עלויה דמילתא ובעל הלכות כתב בשאר קרובים מכניסין את המת לחדר והחתן והכלה לחופה ובעל בעילת מצוה ופורש.

ונוהג שבעת ימי אבילות ואח"כ נוהג שבעת ימי המשתה. וכן כתב הרב ר' יצחק בן גיא ז"ל.

גם זו טעות היא. שלא אמרו בועל בע"מ אלא להתחיל בז' ימי המשתה כדי שיחול עליו שמחת רגל שלו וידחה אבילות דלאחר קבורה מקמי רגל דמעיקרא.

הא כל מקום שנוהג אבילות ברישא אינו נכנס לחופה ואינו בועל שלא יפסיק בחופתו. כל שכן לדברינו דאסרנו תשמיש המטה למי שמתו מוטל לפניו.

והיכא דנוהגשבעת ימי המשתה ברישא. לא נקיט מנין שלשים אלא משבעת ימי אבילות. ולא דמי לקוברו ברגל שעולה למנין שלשים ואינו מונה שבעה אלא לאחר הרגל כדבעינן למימר קמן, דהתם משום דנהגא מצות שלשים ברגל הוא. אבל שבעת ימי חופה מותר הוא בגיהוץ ותספורת משום מלך ביפיו תחזינה עיניך.

הלכך לא סלקי' ליה כלל: ומנא הא מלתא דאמור רבנן חופה ברגל. כדתניא (מ"ק ד"ז:):
וביום הראות בו.

יש יום שאתה רואה ויש יום שאין אתה רואה. מכאן אמרו חתן שנראה בו נגע נותנין לו כל שבעת ימי המשתה לו ולאצטליתו ולכסותו.

וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל. (כתובות ד"ד:): אמר מר הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה בין הנשים.

מסייע ליה לר' יוחנן דאמר אע"פ שאמרו אין אבילות במועד אבל דברים שבצינעא נוהג. ובעינן למכתבה קמן: מ"ק (דכ"ז:): אמר רב יהודה אמר רב מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשית מלאכה רב המנונא איקלע לחד מתא שמע קל שיפורה דשכבא.

חזא להנך אינשי דקא עבדין עבידתא אמר בשמתא ליהווי הנך אינשי לאו שיכבא איכא במתא. אמרי ליה חבוראתה איכא כלומר העיר חלוקה לחבורות אלו עסוקין בצרכי מתים שבת אחת ואלו עסוקין שבת אחרת.

אמר להו אי הכי שרי להו. כתב הרב ר' יצחק בן גיאות בפסוקות גדולות אוקמוהו במת מצוה שאין לו קוברין.

ולא היא דשמעתא סתמא אמרה. ועוד דרב המנונא דשמתיהו כי שמע שיפורה.

אטו מיבריר ליה דמת מצוה הוא דלישמתיהו. אלא במת בעלמא הוה מעשה.

ומכאן אני אומר שכל מי שרואה את המת ואינו מלווה עד שיהיה שם כל צרכו בר נידוי הוא. ואין שואלים שלום זה את זה והמת בעיר.

בד"א בכפר קטן אבל בעיר גדולה שואלין. בשואל אדם (דקנ"א) מתניתין עושין כל צרכי המת בשבת סכין ומדיחין אותו ובלבד שלא יזיזו בו אבר.

ושומטין את הכר מתחתיו ומטילין אותו על החול בשביל שימתין. וקושרין את הלחי מתחתיו לא שיעלה אלא שלא יוסיף.

תנו רבנן מביאין כלי מיקר וכלי מתכות ומניחין על כרסו כדי שלא תפוח. ופוקקין את נקביו כדי שלא תכנס בהן הרוח.

ואף שלמה אמר בחכמתו עד אשר לא ירתק חבל הכסף זהו חוט השדרה: בפרק כירה (דמ"ג) אתמר מת המוטל בחמה. אמר רב יהודה אמר שמואל הופכו ממטה למטה.

ורב חנניא בר שלמי' משמיה דרב אמר מניח עליו ככר או תינוק ומטלטלו היכא דאיכא ככר או תינוק דכ"ע ל"פ דמותר כי פליגי דליכא מר סבר טלטול מן הצד לא שמיה טלטול ומ"ס טלטול מן הצד שמיה טלטול. לימא כתנאי אין מצילין את המת מפני הדליקה.

אמר ר' יהודה בן לקיש שמעתי שמצילין את המת מפני הדליקה היכי דמי אי דאיכא ככר או תינוק מ"ט דת"ק דאסר ואי דליכא ככר או תינוק מ"ט דר"י בן לקיש, אלא לאו בטלטול מן הצד פליגי לא דכ"ע שמיה טלטול והיינו טעמא דר"י בן לקיש מתוך שאדם בהול על מתו אי לא שרית ליה טלטול דרבנן אתי לידי כיבוי דאורייתא אמר רב יהודה בר שילא אמר ר' יוחנן הלכה כר"י בן לקיש במת והלכתא כרב דאמר מניח עליו ככר או תינוק ומטלטלו.

ואי ליכא ככר או תינוק אין מטלטלין אותו אפילו ממטה למטה. דטלטול מן הצד במת אסור.

חזא דרב ושמואל הלכה כרב באיסורי. ועוד דהא מסקינן בגמרא כותיה דכ"ע טלטול מה"צ שמיה טלטול.

ות"ק אין מצילין אפילו על ידי טלטול מן הצד קאמר. ור"י בן לקיש לא פליג אלא בדליקה ור' יוחנן נמי דפסק כריב"ל במת הכא ס"ל כרב משום דאדם בהול על מתו.

ולאו התירא דטלטול מה"צ אתא לאשמעינן הכא הילכך הילכתא כרב דמוקים ליה בגמ' לדברי הכל. וכן פסק רבינו הגדול בהלכות כרב.

ולענין דליקה ריב"ל אפילו טלטול גמור שרי דלא לידי כיבוי והילכתא כוותיה. וכן פירש ר"ש.

אבל דברי רבינו יצחק אלפסי ז"ל מטין שלא התיר ריב"ל אלא טלטול מן הצד ואין הענין מחזור כן: בפרק המצניע (דצ"ד:) ההוא שכבא דהוה בדרוקרת. שרא להו רב נחמן בר יצחק לאפוקי לכרמלית.

א"ל ר' יוחנן אחוה דמר ברי' דרבנא לרב נחמן בר, יצחק. כמאן כר' שמעון דאמר המוציא את המת במטה פטור דמלאכה שא"צ לגופה היא.

אימור דפטר ר"ש מחיוב חטאת איסורא דרבנן מיהא איכא. א"ל האלהים עיילת ביה את אפילו לר' יהודה מי קאמינא לרה"ר לכרמלית קאמינא גדול כבוד הבריות שדוחה את ל"ת שבתורה.

פי' הא דשרא רב נחמן איסורא כרמלית שרי להו אבל איסור טלטול לא שרא להו אלא ע"י ככר או תינוק. כדאמרינן בפ' במה מדליקין (ד"ל) שאפילו דוד מלך ישראל מת ומוטל בחמה מניח עליו ככר או תינוק ומטלטלו.

וטעמא דמילתא שלא התירו אצל כבוד הבריות אלא איסור שאין לו תקנה כגון הוצאת הכרמלית אבל טלטול שאפשר לתקן ע"י ככר או תינוק לא התירו בו אלא על ידיהן. והוא שמוטל בחמה, דלא אמרו ככר או תינוק אלא למת בלבד משום כבודו.

וזהו דעת ר"ש ורובי המפרשים ז"ל. ולי נראה שלא אמרו ככר או תינוק אלא במטלטל המת ברשות היחיד מחמה לצל, אבל במקום שצריך להוציאו לכרמלית כשם שהתירו הוצאתו אף על פי שיש בה משום שבות כך התירו לטלטלו.

שאינו בדין להוסיף בהוצאה, אם המת מותר בהוצאה משום כבודו ותינוק האיך הותרו להוציאן והן אינן טפלים למת כמטה ואין מסייעין בהוצאה כלל ועוד הוצאה דככר קרובה לבא לידי איסור תורה יותר מהוצאת המת דאפילו מוציאו לקברו מלאכה שאצ"ל היא. הילכך מותר להוציאו בפני עצמו ולא שיוציאוהו ע"י שום דבר אחר וכן נראה דעת הרמב"ם ז"ל ואי קשיא לך הא דאמרינן בפרק נוטל (דקי"ב:) פעם אחת שכחו דסקיא מלאה מעות בסטרטיא.

ואמרינן הניחו עליה ככר או תינוק וטלטלוהו. אומר אני דהתם במחיצה של בני אדם טלטלוהו.

שאלו בפחות פחות מארבע אמות אסור הוא. ואם היה מותר כן לא היו מוסיפין בו הולכת הככר פחות פחות מד"א כדפרישית.

ואיכא למידק אשמעתין לר"ש דאמר הוצאת מת אפילו לרה"ר איסורא דרבנן הוא במוטל בחמה יהא מותר להוציאו אפילו לרה"ר דומיא דכרמלית לר' יהודה. ועוד קשיא לן לר"ש כיון דלר"ה איסורא דרבנן הוא לכרמלית יהא מותר לכתחלה אפילו בלא כבודו דהא אמרינן בפרק יציאות השבת (די"א:) גבי לא יעמוד אדם בר"ה וישתה ברה"י.

איבעיא להו לכרמלית מהו אמר אביי היא היא. רבא אמר היא גופה גזירה ואנן ניקום ונגזור גזירה לגזירה.

אלמא כל מלתא דמדאורייתא שרי ברשות הרבים לכרמלית מותר לכתחלה לכל אדם. ויש לומר שהכרמלית עשאוהו מדבריהם כרשות הרבים ולא התירו בו אלא משום כבוד הבריות.

אבל כשהתיר רבא לעומד ברה"י לשתות בכרמלית מפני שאינו עושה מלאכה כלל ואינה אסורה בשום מקום. וכן התיר ברה"ר יציאת החייט במחט התחובה לו בבגדו וכיוצא בו סמוך לחשיכה שאין גוזרין שמא ישכח ויוציא.

כיון שהוצאתו בשבת עצמה אינה אלא משום שבות. כללו של דבר הגזירות שאין בהם מעשה כלל התיר, הא במוציא ממש לכרמלית דברים שהוצאתן לר"ה משום שבות אסור.

שלא מצינו היתר להוציא פחות מכשיעור לכרמלית. וכן כזית מן המת וכזית מן הנבלה אלא עשאו הכרמלית כרה"ר למלאכות אפילו לדבריהם.

אלא שלא עשאוהו כרשות הרבים לגזירת שמא יעשה. ולענין הוצאת מת המוטל בחמה לרשות הרבים שהזכרנו י"ל שהוא מותר על ידי תינוק.

ורנב"י דשרא לכרמלית משום מעשה שהיה לכרמלית היה. ואמר דאפילו כרבי יהודה אורי.

הא אלו הן צריכין להוציאו לרה"ר היו מתירין כדברי ר"ש שגדול כבוד הבריות שדוחה כל לא תעשה של דבריהם. ודוקא ע"י תינוק כדברי רש"י ז"ל.

אבל ע"י ככר אסור דהא ככר אינו טפל למת. ולא דמי למת במטה לפי שאינו מסייע בהוצאה ואיכא איסורא דאורייתא בככר.

ומדברי רבינו חננאל נראה. שהוא ז"ל אוסר והטעם שלא התיר כבוד הבריות הזה אלא דבר שעיקרו מד"ס כגון כרמלית הא רה"ר לא.

ואע"פ שהתירו כלאים דרבנן וטומאה דרבנן בכהן משום כבוד הבריות כדאיתא פרק מי שמתו (די"ט:) בכאן אסרוה. דמי מפיס במלאכה שלו אם הוא צריך לגופה אם לאו.

שאפילו בהוצאת מת משכחת לה לגופה כמו שאמרו בירושלמי בארמי שהוציאו לכלבו. וכ"ש שכיון שהטלטול צריך לככר או לתינוק חוששין לו שמא בככר הוציאוהו דאית ביה חיובא דאורייתא.

והרואה אותו מוציא לר"ה אומר הותרה שבות דאית ביה חיובא דאורייתא. וכש"כ בשאר מלאכותכיון שעיקרן תורה דאסור.

תדע שהרי אמרו גבי טלטול אי לא שרית ליה אתי לכבווי וא"ת מכיון שכל מלאכה של דבריהם נתיר לכבוד המת אפילו כיבוי עצמו נתיר. כדברי ר"ש דמלאכה שאצ"ל היא.

ועוד מצינו דאפילו באמירה לארמי דהוא שבות שאין בו מעשה אסורה כדאמרינן פרק ארבעה ראשי שנים שבת ויוה"כ דלא אפשר בעממין דחינן. ואם תשאל אם מפני איסור המלאכות למה התירו בי"ט אמירה לארמי והלא מלאכה בי"ט תורה היא.

וקי"ל כל בדאורייתא לא שנא איסור לאו ול"ש איסור כרת. כדאיתא בדוכתא ביבמות (דצ"ד) י"ל י"ט אין איסור מלאכה מתפרסמת עליו כשבת.

שהרבה מלאכות מותרות לנו. ועוד דקרוב למכשירין הוא והתירו משום שמחת י"ט. כדאמרינן ביצה (דכ"ב) במכבין את הבקעת בשביל שלא יתעשן הבית ושלא יתעשן הקדירה. ובקבורת המת נמי דומיא דשלא יתעשן הבית איכא.

הילכך שבות דאמירה מותר בו. אי נמי משום כבוד המת הקילו בשבות דלאו יותר משבות דאיסור סקילה.

כדאמרינן בפ"ב דביצה (דכ"א) שאני שבות דשבת משבות די"ט. לענין קדשים שלא יבואו לבית הפסול ואמרינן ביבמות בפרק חרש דקי"ד) יונק מפרק כלאחר יד הוא.

שבת דאיסור סקילה גזרו בי' רבנן יו"ט דאיסור לאו לא גזרו בי' רבנן משום צערא. .

ה"נ משום כבוד המת הקילו בשבות דיום טוב ואע"ג דלשאר מיילי י"ט כשבת. לענין שבות בשבת הכל אסור ולא חששו לכבוד הבריות שכל מלאכה שיש לה עיקר בתורה בין ע"י ישראל ובין ע"י ארמי אסורה בשבת.

ואי קשיא והא טלטול מלאכה שאין לה עיקר בתורה היא דומיא דכרמלית. ולא התירוה משום כבוד הבריות אפילו בדליקה בלא ככר או תינוק.

ורבי יהודה בן לקיש דשרי משום דלמא אתי לכבוויי אבל לא משום כבוד הבריות. י"ל
תנא קמא אסר משום דאפשר למיתן עלה ככר או תינוק.

ואין לך מקום דחוק שלא יהא המציל יכול ליתן עליו ככר או תינוק. או אחד מן הכלים
שהוא לבוש וכיוצא בהן ומשום הכי אסר וריב"ל סבר אי מצרכת ליה לאהדורי בתר
ככר או תינוק אתי לכבוויי מתוך שאדם בהול על מתו.

הלכך שרינן ליה להצילו להדיא כדבעי. והילכתא כוותיה.

אבל מלאכה שאין לה עיקר בתורה התירוה ע"י ישראל כגון כרמלית לכבוד הבריות.
ולא התירו בה מלאכה שיש לה עיקר בתורה אפילו באמירה כגון בעממין.

וכן הא דאמרינן בכירה (דמ"ג.) עושין מחיצה למת בשביל חי ואין עושין מחיצה למת
בשביל מת.

משום דאית ליה תקנתא הוא דאפשר למיעבד כדתני שילא מרי. מת המוטל בחמה באין
שני ב"א ויושבין בצדו.

חם להם מלמטה זה מביא מטה ויושב עליה וזה מביא וכו'. ואלו לא היה אפשר מטלטלין
או עושין מחיצה של דבריהם לכבוד המת ויש מי שאומר כיון שמצינו בכל מקום אמירה
לארמי קלה ממלאכה דשבות ע"י ישראל כדאמרן לענין חולה שאב"ס.

ש"מ טעמא דשבת דלא שרינן בעממין משום כבוד המת הוא. שלא יאמרו פלוני נתחלל
עליו שבת במיתתו.

וכדאמרינן בפרק שואל (דקנ"א:) לגבי עשו לו ארון חפרו את הקבר לא יקבר בהן
עולמית. בעומד באסטרטיא ובמונח על קברו.

שלא יאמרו זהו שנתחלל עליו שבת לצורך פלוני. וזה הטעם בעצמו הוא שנאמר לענין
הוצאת המת לרה"ר על ידי ישראל.

שאלו בכרמלית אין בו משום מראית העין שהכל יודעין שאינו בכלל מלאכות. הילכך
לא מבעיא חפירת הקבר והכוך דאית בהו מלאכות גמורות דאסור בעממין.

אלא אפילו הוצאתו לבה"ק להניחו בכוך העשוי מאתמול דהוא ע"י ישראל שבות וע"י
עממין שבות דשבות אפילו הכי אסור. ואין נוהגים בו כבוד כלל במקום איסורים
המתפרסמים אפילו של דבריהם.

ענין ההספד בפרק האורג (דק"ה:) אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא אמר ר"ש בן
פזי כל המוריד דמעוות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שנאמר נודי ספרת
אתה שימה דמעתי בנאדך. אמר רבי ירמיה אמר רב כל המתעצל בהספדו של אדם כשר
ראוילקברו בחייו.

שנאמר ויקברו אותו בגבול נחלתו אשר מצפון להר געש. מלמד שנתגעש עליהם ההר
לקברן.

מפני שנתעצלו בהספדו של יהושע. שאין כתוב ויבכו אותו בני ישראל כמו שכתוב
במשה רבינו ואהרן ע"ה.

אמר ר' חייא בר אבא אמר ר"י כל המתעצל בהפסדו של חכם אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה. אגרא דהספדא דלויי.

פ"י נשיאת קול בהפסד על החכמים והכשרים. כדאמרינן אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא.

ולענין אשה תנן (כתובות דמ"ו:) אפילו עני שבישראל לא יפחתו לו משני חלילין ומקוננות. ובאבל (פי"ד) מקום שמספידין הוא מספיד על אשתו.

אם לא רצה בעלה בא אביה וקוברת ומוציאין ממנו בעל כרחו. פ"י אבל מקום שאין מספידין בשכר אלא בחנם בקרובות של מת אין מוציאין ממנו.

(ברכות די"ט) ת"ר העם העוסקין בהספד בזמן שהמת מוטל לפנייהם נשמטים אחד אחד וקורין את שמעו. אין המת מוטל לפנייהם הם יושבין וקורין והוא יושב ודומם.

הן עומדים ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין. ואומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתגדור את פרצותינו ופרצות כל עמך ישראל ברחמים.

ירושלמי תני ההספד וכל העוסקים בהספד מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה. מעשה היה והפסיקו רבותינו לק"ש ולתפלה.

והא תנינן אם יכולין להתחיל ולגמור. מתניתין ביום הראשון ומה דתני תנא ביום השני.

שמעינן השתא דקודם קבורה בפני המת נשמטין כל אחד וקורין ק"ש ואין מתפללין. בזמן שאין ההספד בפני המת קורין ומתפללין.

ולאחר קבורה אין מפסיקין השורה לא לק"ש ולא לתפלה. אבל ההספד מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה מתניתין (מ"ק דכ"ח:) נשים במועד מענות ולא מטפחות.

ר' ישמעאל אומר הסמוכות למטה מטפחות. בראשי חדשים בחנוכה ופורים מענות ומטפחות.

בזה ובזה לא מקוננות נקבר המת לא מענות ולא מטפחות. איזהו עינוי שכולן עונות כאחת.

קינה אחת מקוננת וכולן עונות אחריה שנאמר ולמדנה את בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה. (שם דכ"ז:) אמר רבה בר רב הונא אין מועד בפני ת"ח וכו"ש חנוכה ופורים אלא מענות ומקוננות כדרך בחול וה"מ בפניו אבל שלא בפניו לא.

איני והא רב כהנא אספדיה לרב זביד בפום נהרא התם כיון דיום שמועה הוה כפניו דמי. ואמר רב נטרונאי שמועת נשיא ממקום המרוחק הרבה כך מנהג.

הנשיא שמת. וכן בני ת"ח שמתו בין גדולים בין קטנים.

בניסן או באייר וסיון ותמוז ואב ואלול מספידין אותו. ובישיבה של אלול ובישיבה של אדר.

ושם ההספד השני אשכבתא כדאמרינן באשכבתיה דרבי. ושוב אין רשות להספידו שעבר עליו יותר משנה ואמרו חכמים אין המת משתכח מן הלב עד י"ב חודש.

ואם נפטר בניסן ויש בשנה שני אדרין מספידין אותו ומשכיבים אותו בישיבה של אלול. שאי אפשר להשכיבו בישיבה של אדר שני מפני שעוברין עליו שנים עשר חודש ואין מנהג ואין דרך ארץ להזכיר המת לאחר י"ב חודש.

לפיכך מקום מרחוק כמו אספמיא ופרנצ"א. וכל שאין מגעת שמועה אלא לאחר י"ב חודש פטורים מלהספיד ומלהבטיל בתי כנסיות ובתי מדרשות ולעשות אפילו יום שמועה: בפרקי רבי אליעזר.

ויקונן ירמיהו על יאשיהו. רבי מאיר אומר השרים אלו הלויים שהן עומדים על הדוכן בשיר והשרות אלו נשיהם.

רבי שמעון אומר לא על הלויים ולא על נשיהם בלבד אמרו אלא על הנשים החכמות שנאמר כה אמר ה' התבוננו וקראו למקוננות כו'. מכאן התקינו חכמים שיהו עושין כן לכל זקני ישראל וגדוליהם שנאמר ויתנם לחק על ישראל.

אמר עולא הספד על הלב וכן הוא אומר על שדי סופדים. טפוח ביד, קלוס ברגל.

ואסור לאפלוגי בהספדא ביקרא דשכבי טפי ממאי דחזי ליה אלא משבחים אותו לפי כבודו ויותר מכן כדרך המשבחים ולא בהפלגה יותר מדאי. ואי לאו בר הכי הוא מספידין אותו כנשי דשכנציב דאמרן מותא כמותא ומרעא חביליא.

פירוש כמות העשיר כן מות העני אבל החולי הוא הצער והאבל. ואומרות כן לפי שמת ביסורים ואינו ראוי להספד אחר.

ותניא באבל (פ"ג) אין מוסיפין בתחלה אבל מוסיפין על העיקר. פירוש אין מספידין בכבוד מי שאינו ראוי לכך בשעת ההספד.

אבל אם היה ראוי לכבוד מועטמאריכין בכבודו ומוסיפין במקצת שבחיו ר' יהודה אומר בירושלים היו אומרים עשה לפני מטתך. ביהודה היו אומרים עשה לאחר מטתך מפני שבירושלים לא היו אומרים לפני מטתו של מת אלא דברים שיש בו.

וביהודה היו אומרים דברים שיש בו ודברים שאין בו והמהלכים אחר המטה לא היו עונים אלא דברים שיש בו, מ"מ מראין היו בהספד ענינו של מת: והתם אמרינן ברכות (דס"ב) אמר רשב"ג כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספדנין ומן העונין אחריהם. וחכם או חסיד תולין לו בחכמתו או ביראת חטאו.

והתם אמרינן (סוטה דמ"ח:): כשמת הלל הזקן אמרו עליו אי חסיד אי עניו תלמידו של עזרא. וכשמת שמואל הקטן אמרו עליו אי חסיד אי עניו תלמידו של הלל.

ובמגילה (דכ"ח:): ריש לקיש ספדיה להווא גברא דהוה תני הלכתא בעשרים וארבע שורתא. אמר ווי חסרא ארעא דישראל גברא רבה.

ונשים נמי נספדון בין האנשים ובין חכמים, דרפרם ספדה לכלתיה בבי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי אי משום יקרא דידה אתו כולי עלמא. ותנן (שם) מספידין בתוכן הספד של רבים ור"ג ספדה לאמו של בן זזא הספד גדול ודאמור עלה לא מפני שראויה לכך.

על הספד גדול הוא חוזר שלא יספידו נשים. הרב רבי יצחק בן גיא: באבל (פ"א) תניא המחותר והמסורס והנפלין וכן שמונה חי וכן תשעה מת אין מתעסקין עמו לכל דבר, הארמים והעבדים אין מתעסקין עמהן לכל דבר.

פ"א להספיד וללוות אלא הצריכים למטה וקבורה מתעסקין בעבדים דהא שייכי במצות אבל קורין עליהן הוי ארי הוי גבור. ר' יהודה אומר הוי טוב ונאמן אוכל מעמלו.

א"ל א"כ מה הנחת לכשרים א"ל אם כשר היה מפני מה אין אומרים עליו: (שם פ"ב) המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר. ר' ישמעאל אומר קורין עליו הוי נטלה הוי נטלה א"ל ר' עקיבא הניחוהו סתמא אל תכבדהו ואל תקללהו.

אין קורעין ואין חולצין ואין מספידין עליו. אבל עומדין עליו בשורה ואומר עליו ברכת אבלים מפני שהוא כבוד לחיים כללו של דבר כל שהוא כבוד לחיים הרבים מתעסקין עמו.

וכל שאינו כבוד לחיים אין הרבים מתעסקין עמו. ונראה לי דאין קורעין לכבוד קאמר. אבל קרובים הראויים להתאבל קורעים דקריעה חיובא הוא. ואם תאמר זה שאינו עושה מעשה עמך פטורים ממנו.

אף הם לא ינהגו עליו אבילות והאיך עומדים עליו בשורה ואומר עליו ברכת אבלים אם אין נוהגין עליו אבילות. ולא מצינו אלא בהרוגי בית דין אין מתאבלין אלא אוננין.

והרמב"ם ז"ל כתב שאין נוהגין עליו אבילות כלל. אי זהו מאבד עצמו לדעת.

לא שעלה לראש האילן ונפל ומת לראש הגג ונפל ומת. .

אלא שאמר ראו שאני עולה לאילן ונפל ומת לראש הגג ונפל ומת. זהו בחזקת המאבד עצמו לדעת.

פ"א אע"פ שלא ראו אותו מפיל עצמו כיון שאמר חזקה עשה לדעת וכל המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר. אבל ראוהו חנוק ותלוי באילן הרוג ומושלך על גבי הסיף.

זהו בחזקת המאבד עצמו שלא לדעת. וכל המאבד עצמו שלא לדעת אין מונעין ממנו כל דבר.

(שמחות פ"ב) ומעשה בבנו של גורגנוס בלוד שביטל מבית הספר והראה לו אביו באזנו ונתירא מאביו והלך ואבד עצמו בבור. ובאו ושאלו את ר' טרפון.

ואמר אין מונעין ממנו כל דבר. פירוש הראה לו באזנו הפחידו על המאורע שאירע לו שישלם לו באזנו כדרך שמכין את התינוקות ומושכין אותם באזניהם.

ואמר ר' טרפון אין מונעין ממנו כל דבר מפני שהיה תינוק וכשלא לדעת בגדול דמי. וכן מצינו בגדול שאבד עצמו לדעת מפני האונס כגון שאול מלך ישראל שאבד עצמו אלא שהיה אבוד מותר לו כדאמרינן בבראשית רבה אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם יכול אפילו נרדף כשאל ת"ל אך.

לפיכך לא היה בכלל מאבד עצמו לדעת. ונענשו עליו בשלא הספידוהו כראוי, כדאמרינן ביבמות (דע"ח) ויאמר ה' על שאול ועל בית הדמים.

על שאול שלא נספד כהלכה וגו': הרוגי ב"ד אין מתעסקין עמהן לכל דבר. אחיהם וקרוביהם באין ושואלין את שלום הדיינין ואת שלום העדים.

כלומר שאין בלבנו עליכם. שדין אמת דנתמולא היו מתאבלין אלא אוננים שאין אנינות אלא בלב.

ולא היו מברין עליהם שנאמר לא תאכלו על הדם. ומסקנא בפרק נגמר הדין (דמ"ז): דכיון דאיקטלו הוי להו כפרה בקטלא וקבורה.

אלא היינו טעמא דאין מתאבלין עליהם משום דאבילות אימת מתחלא מסתימת הגולל, כפרה אימת הויא לה מכי הוה צערא דקברא פורתא. הילכך הואיל ונדחו ולא נראה להתאבל עליהן בעידן דחייל אבילות שוב אין מתאבלין עליהם.

וכתב ר"ש שם ואע"ג דבקובר מת ברגל תנן מונה שבעה לאחר הרגל ולא אמרינן הואיל ונדחו ידחו. התם לא אידחו לגמרי שהרי עסקי הרבים נוהגין ברגל שמנחמין אותו ברגל כדאמרינן התם כל שהוא משום עסקי הרבים אין הרגל מפסיקן, אלו דברי הרב ז"ל.

ולי נראה שלא אמרו הואיל ונדחה בתחלתו ידחה בסופו אלא כשאין המת ראוי להתאבל, ועוד דהתם נוהג דברים שבצנעה בין ברגל בין בי"ט בין בשבת: כל הפורשין מדרכי צבור אין מתעסקין עמהן לכל דבר, אחיהן וקרוביהן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים אוכלין ושותין ומחזין מפני שאבדו שונאיו של הקב"ה ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט.

כתב הרב ר' יצחק בן גיאת ז"ל מכאן אתה שומע שאבלים וקרובי המת היו נוהגין ללבוש שחורים ולהתעטף שחורים, וחתנים וכיוצא בהן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים. והתם תנינא (יומא דל"ט): אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם בשנה הזאת הוא מת אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם בכל יוה"כ היה מזדמן לי זקן אחד לבוש לבנים ומעוטף לבנים נכנס עמי ויצא עמי והיום נזדמן לי זקן א' לבוש שחורים ומעוטף שחורים נכנס עמי ולא יצא עמי אחר הרגל חלה שבעת ימים ומת.

(שבת דקי"ד) ואמר להו ר' ינאי לבניו בני אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים לבנים שמא לא אזכה ואהיה כחתן בין האבלים שחורים שמא אזכה ואהיה כאבל בין חתנים. ובכל מקום ומקום יש לעשות כפי מנהגו, וכן נמי מצינו באגדה שאמר לו משה רבינו ליהושע יהושע לבוש עלי שחורים והתכסה שחורים והזהר בכבוד עלובה זו: הרוגי מלכות אין מונעין מהן כל דבר וה"מ בהרוגי מלכות ישראל בדיני מלכות אבל הרוגי מלכות דאומות העולם אין מונעין מהם אלא הספד דהתם אמרינן אין מספידין על הרוגי מלכות: תניא (מ"ק דכ"ד) תינוק כל שלשים יום יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ובשני אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים, אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים, ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרינן עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים.

פ"ה הרב ר' יצחק בן גיאת ז"ל דהני מילי בדלא קים ליה בגויה שכלו לו חדשיו אבל קים ליה בגויה שכלו לו חדשיו הרי הוא כחתן שלם. נראה מדבריו שאינו נוהג עליו אבלות.

ולא היא מדקתני שורה ותנחומי אבלים דכבוד חיים נינהו שמע מינה אבלות ודאי נוהג, דכל דלא נהגו אבלות שורה ותנחומי אבלים מנין. והא דתנן פרק יוצא דופן (דמ"ד:) בתינוק בן יום אחד הרי הוא לאביו ולאמו (הקרובים) כחתן שלם ואתמר עלה אמר רב פפא לענין אבלות דלא כרשב"ג דאי כרשב"ג הא אמר כל ששהה שלשים יום באדם אינו נפל הא לא ששה ספיקא הוי, ופריק דקים לן בגויה שכלו לו חדשיו, ההיא לענין אבלות קתני דנהוג עלה שבעה ושלישים ולא כחתן ממש, שאין הרבים מתעסקים עמו ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים, תדע דהא אפי' לאחר שלשים אינו כחתן שלם לענין ההספד, אלא לעיקר אבלות קתני ותניא באבל (פ"ג) בן יומו שמת הרי הוא לאביו ולאמו כחתן שלם ולא ס"ד בן יומו חי אלא אפילו יצא ראשו ורובו בחיים אלא שדברו חכמים בהווה.

יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ושני אנשים אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים א"ל אשה אחת מתיחדת עם שני אנשים ואין איש אחד מתיחד עם שתי נשים. אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים עד שיהא בן ל' יום כו'.

כחתן שלם ואין עומדין עליו בשורה ש"מ כדפרישית: ואע"פ שאין עומדין עליו בשורה מברין עליו בסעודה ראשונה. דהתם אמרי' (שבת דקו"ל) בריה דרב דימי בר יוסף אתיליד ליה ינוקא שכיב ליה בגו תלתין יומין וקא מתאבל עליו א"ל אבוה צורניאתא קבעי למיכל.

א"ל קים ליה בגויה שכלו לו חדשיו. אלמא כיון שיושב עליו מברין אותו.

מבן שלשים יום ואילך יוצא בדלוסקמא. ר' יהודה אומר לא בדלוסקמא הנטלת על הכתף אלא בדלוסקמא הנטלת באגפים, ועומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים, בן י"ב חודש יוצא במטה, ר"ע אומר הוא כבן שנה ואבריו כבן שתים הוא כבן שתים ואבריו כבן שנה יוצא במטה.

ר' שמעון בן אלעזר אומר היוצא במטה רבים מתעסקין עמו ומצווחין עליו ושאינו יוצא במטה אין רבים מתעסקין עמו ומצווחין עליו. ר' אלעזר בן עזריה אומר ניכר לרבים רבים מצווחין עליו ומתעסקין עמו ושאינו ניכר לרבים אין רבים מצווחין עליו ומתעסקין בו.

ומה הן בהספד ר' מאיר אומר משום ר' ישמעאל עניים בני שלש ועשירים בני חמש ר' יהודה אומר משמו עניים בני חמש ועשירים בני שש. ובני זקנים כבני עניים.

אמר גידל בן מנשיא אמר שמואל הלכה כר"י שאמר משום ר' ישמעאל. באבל (פ"ג) בני עשירים כבני חכמים בני חכמים כבני מלכים מתעסקין עמהן, פ"ה מספידין אותן בעילוי כדאמרן מוסיפין על העיקר, תינוק שיודע לישא וליתן יוצא במעשי עצמו אם אין לו מעשים יוצא במעשי אבותיו אם אין מעשים לאבותיו יוצא במעשי קרוביו, פירוש כשסופדין אותו ויוצא מזכירין שבחיו או של קרוביו.

הכלה יוצאה בין בכבוד אביה בין בכבוד חמיה מפני שמעלין ולא מורידין, כלומר עולה עמו ואינה יורדת עמו. ואמר רבינו האי קטן כל שעברו עליו שלשים יום אומרים עליו צדוק הדין ויתגדל שאין אלו גדולים מן השורה שעומדין עליו ואין דבר זה דומה להספד כהלכה.

עניים בני חמש עשירים בני שש ובני זקנים כבני עניים, והפרש בין עניים לעשירים שעשירים יש בידיהן מתנות טובות דעתן מיושבת בהן אבל עניים אין דעתן מיושבת אלא בבניהם בזמן שנטלין מהן אם אין אתה נד להם ומרויח כאב לבם בהספד באין לידי צער גדול, וכן בני זקנים, ובשורה כשהן עומדין אומרים דברי תנחומין לאבל כו', וצדוק אשר אתם אומרים אין אנו יודעים מה הן דבריו אם יש בהן ממין הספד כגון הוי או אבוי או בכו או כמה קשה וכיוצא באלו בזמן שהוא תינוק הסירו הדברים האלה.

ואם הם דבר צדוק הדין בלבד יאמרו אחר התינוקות בזמן שהם בני אבל ואין בכך כלום: (לרב נחשון) ינוקא דאתיליד והוי בר תרין או שלשה או ארבעא יומין הכי רגילין בעירן כי ניחא נפשיה דמהלין ליה על קבריה ולא מברכין על המילה ומדכרין ליה שמא דכד רחמין מן שמיא והוי תחית המתים הוא ידיעא בינוקא ומבחיין ליה לאבוה.

אין עושין שני הספדין בעיר אחת אלא אם כן היה בעיר כדי הספד לזה וכדי הספד לזה. אין (עושין ב' הספדים) [מקלסין ב' כלות] בעיר אחת אלא אם כן היה כדי קלוס (לזה) [לזו] וכדי קלוס (לזה) [לזו] אמר רשב"ג אעפ"כ אסור מפני האיבה: בפרק נגמר הדין (דמ"ו): איבעיא להו הספידא יקרא דחיי הוא או יקרא דשכבי, למאי נפקא מינה דאמר לא תספדוה לההוא גברא אי נמי לאפוקי מיורשין ופשטה ת"ש ר' נתן אומר סימן יפה למת כשנפרעין ממנו לאחר מיתה ש"מ יקרא דשכבי הוא וכדלא עבדי ליה יקרא הוי לה כפרה במילתא (בשאלתות פ' חיי) מאי לא נספד ולא נקבר אילמא לא נספד ולא נקבר כלל ההוא ברשעים גמורים הוא שנאמר לא יספדו ולא יקברו אלא לא נספד דרך כבודו ולא נקבר בכבודו עד שנתבזה.

אלא הספידא יקרא דשכבי הוא ומאי חיה גוררתו שגוררתו חיה קודם קבורה ואח"כ נקבר דאדרבה קבורה אית בה כפרה כדבעינן למימר קמן. ונשאל מרבינו האי ז"ל לענין אדם חשוב שמת מהו לעשות לו הספד וספר תורה מונח לפניו וסדין פרוש עליו והתיר לעשות כן לאדם חסיד וגדול בתורה ויחיד בדורו, דתניא (ב"ק די"ז) וכבוד עשו לו במותו זה חזקיה מלך יהודה שיצאו לפניו שלשים וששה אלף חלוצי כתף דברי ר' יהודה א"ל ר' נחמיה והלא לאחאב מלך ישראל עשו כן אלא מלמד שהניחו ספר תורה על מטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה.

והאידנא דקא עבדינן הכי אפוקי מפקינן אנוחי לא מנחינן איבעית אימא אנוחי מנחינן קיים לא אמרינן. וטפי עדיף דלא למיעבד הכי דאמרינן (מ"ק דכ"ה) כי נח נפשיה דרב הונא סבור רבנן לאנוחי ס"ת אערסיה אמר להו רב חסדא מלתא דמחיים דיליה לא סברה השתא ניקום ונעביד ליה.

וכן כי נח נפשיה דר' שמעון רבנן וזקנים נמנעו מזאת. ואם נעשה לאדם גדול וחסיד ויחיד במקומו אל יהא ס"ת בדבר זהמוטל אלא עומד בתיבה ובדומה לה, והוכיחו מי

שישנה בכך: לגאון, והספד נוהגים בישיבה להספיד לפני המטה לשאר התלמידים אבל חכם ואלוף וגאון מכניסין אותו לבית המדרש ומניחים את המטה במקום שהיה דורש וסופדין אותו תלמידים וקהל ישראל, וכשהן מוציאים את המטה סופדין אותו עד לבית הקברות ואם חכם הוא סופדין עוד יום אחד בתוך שבעת ימי האבל ולזמן ישיבה סופדין אותו כל ישראל הקרובים והרחוקים לפי כבודו בחדש אדר ואלול, וליום שביעי עולין לבית הקברות ומבקרין אותו ולתכלית שנים עשר חודש משכיבים אותו ומבקרין אותו: בפרק בני העיר (דכ"ח:) מספדין בתוכן (של בתי כנסיות ובתי מדרשות) הספד של רבים אבל לא הספד של יחיד מחוי רב חסדא כגון הספדא דקאי בי רב ששת, מחוי רב ששת כגון הספדא דקאי בי רב חסדא.

רפרם ספדיה לכלתיה בי כנישתא אמר אי משום יקרא דידי או יקרא דידה אתו כולי דעלמא. (ברכות ד"ג:) אמר ר' אמי א"ר שמעון בן לקיש אין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת, אמר ר' אבא בר כהנא לא נצרכא אלא לדברי תורה אבל מילי דעלמא לא.

איכא דאמרי אמר ר' אבא בר כהנא לא נצרכא אלא אפילו לדברי תורה וכ"ש מילי דעלמא. וכתב רב האי משמא דקמאי דכלישנא קמא עבדינן דאין אומרים דברי תורה בפני המת אלא דבריו בלבד אבל מילי דעלמא אמרי, ומאי דבריו הלכות הספד והוצאת המת וקבורה: ובירושלמי ר' יונה ור' יוסא גלילא בשם ר' יוסא בן חנניא אין שואלין הלכות לפני מטתו של מת והא ר' יוחנן שאל לר' ינאי קומי ערסיה דר' שמעון בן יוצדק הקדיש עולתו לבדק הבית והוא מגיב לה, נימא כד הוה רחיק או כד הוה מסקין ליה לסדרא, והא ר' ירמיה שאל לר' עזריה קומי ערסיה דרבי שמואל בר רב יצחק, נימא כד הוה רחיק הוה מגיב ליה כד הוה קריב לא הוה מגיב ליה, ואסור למתלש בבשריה על המת או למסרט בבשריה דכתיב ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת ותניא יכול לא יהא חייב אלא על בין העינים בלבד ומנין לרבות את כל הראש ת"ל לא יקרחו קרחה בראשם אין לי אלא כהנים שריבה בהן הכתוב מצות יתירות ישראל מנין נאמר כאן קרחה ונאמר להלן קרחה.

ושיעור קרחה למלקות כדי שיראה מראשו איכא דאמרי כגריס ואיכא דאמרי שתי שערות הא לענין איסורא אסור למתלש בשעריה כלל, ואחד אנשים ואחד נשים אסורות בקרחה, ואע"ג דתניא (קידושין דל"ה ע"ב) איסי בן יהודה אומר אף בל יקרחו נשים פטורות לית הילכתא כאיסי בן יהודה דקיי"ל כסתם מתניתין דקתני בל תקיף ובל תשחית דוקא.

ובירושלמי רב המנונא מפקיד לחבריא פקדון לנשיכון כד הוון קיימון על מתיא לא ליתלשון בשעריהון שלא יבאו לידי קרחה, ולגבי שריטה תניא ושרט לנפש יכול אפי' סרט על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים ת"ל לנפש אינו חייב אלא על המת בלבד. וחייב עליו בין ביד בין בכלי ודוקא שריטה אבל מכה ביד על בשרו אע"פ שהדם שותת מותר דאשכחן (סנהדרין דס"ח) בר"ע שפגע במטתו של ר' אליעזר בין קסרי ללוד והיה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ ופתח עליו בשורה אבי רכב ישראל ופרשיו הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן: מתניתין (מ"ק ד"ט ע"א) לא יעורר אדם

על מתו ולא יספדנו קודם לרגל שלשים יום מאי לא יעורר אדם על מתו א"ר יהודה כד
היה הדר ספדנא במערבא ואמר יבכון עמיה כל מרירי לבא.

ומאי שנא שלשים יום אמר רב כהנא ואמרי לה אמר רב יהודא אמר רב מעשה באדם
אחד שכינס מעות לעלות לרגל בא ספדן ועמד על פתח הבית ונטלתן אשתו ונתנתן לו
ונמנע אותו אדם ולא עלה. באותו שעה אמרו לא יעורר אדם על מתו ולא יספדנו קודם
לרגל שלשים יום.

ושמואל אמר שאין המת משתכח מן הלב עד ל' יום. מאי בינייהו איכא בינייהו דקא
עבדי בחנם לרב שרי ולשמואל אסור, וקיי"ל כרב.

וכתב הרב רי"ץ בן גיא ז"ל וכיון דטעמא משום עליית רגל הוא האידנא שרי וקשה לי
א"כ לימא נמי איכא בינייהו בזמן הזה. אלא משנה חתוכה שנינו בכ"מ.

אי משום שכל דבר שבמנין אע"פ שבטל הדבר לא בטלה גזרה עד שיהא שם מנין אחר
להתירו. אי משום דלאו דווקא משום עליית רגל אלא נמי שביתת הרגל שאדם מכנס
ממונו לצרכי הרגל.

ואתילאיבטולי ממצוה הילכך גזרה לכל זמן ובכל מקום היתה ירושלמי. איזהו עירור
מזכירתו בין המתים.

אי זהו הספד שהוא עושה לו הספד בפני עצמו. הדא דתניא בישן אבל בחדש מותר.
איזהו ישן ואיזהו חדש תוך ל' יום חדש ישן לאחר ל' יום. תני לא תעורר אשה לויתה
כמה דתימר העתידים עורר לויתן.

וכתב הרב ר' אברהם בר דוד ז"ל נראה מזה כי מפני צער המועד הוא כשמואל והלכך
הלכתא כוותיה. וזו שיטה חדשה שתפס לו הרב הזה ז"ל שנפסוק במחלוקת הגמרא
שלנו מפני הירושלמי שנשנית, ושטתו כאחד מן האמוריים.

ואם ינהוג הרב כשיטתו הזו בכל מקום כמה וכמה שיפסוק בהם שלא כפסק הגאונים
ולא כדרכי הכללים המסורים לנו, אלא הלכה ודאי כרב דמשום ממון הוא והיכא דקעביד
בחנם שרי. וכן דעת רבינו וכן פסקו כל בעלי הלכות ז"ל.

אבל כמדומה בעיני שמת חדש בתוך שלשים לדברי הכל מותר לפי שאין אדם מתיאש
מהספדו ואם בא לכנס מעות לרגל או לענין אחר. שכר הספדו הוא מקצת מהן.

ועוד כל שלשים בכלל הספד של שעת מיתה הוא ובאותו שכר הוא נספד. ומי שמת לו
מת ודאי שמספדין אותו אפילו בערב הרגל לדברי הכל ואם כינס מעות ואירע בו דבר
יכנס אחרים ויעלה למצותו.

משא"כ במת ישן שנתיאשו מהספדו והאשה שדעתה קלה הספידתו והוציאה בה ממון
שלא מדעת. ואע"פ שאמרו שבעה להספד.

כל שלשים יום נמי מספדין לחשובין ולגדולים כדאמרינן אל תספדוני יותר משלשים,
הילכך בין להספד בין לעורר עליו בין המתים מותר. תדע שהרי אפילו לשמואל כיון

שאינן משתכח מן הלב כל שלשים יום לעוררותו הרי שמת ארבעים יום קודם הרגל למה לא יספידנו לאחר עשרה ימים.

אלא כל שלשים יום למיתתו אינו בכלל גזירה וכהספד דשעת מיתה דמי. וכן נראה מאותה גמרא דירושלמי שיש להם המעשה הזה של רב.

דגרסינן עלה תני לא ישא אדם אשה שיש לה בנים אפילו בקבר משום מעשה שהיה, והוא המעשה הזה שנטלה ממון גדול שכינס לעלות לרגל ונתנתן לספדן להספיד בן שהיה לה מבעל אחר ונמנע אותו אדם ממצותו בשביל כך. ולפי שהענין הזה קרוב לקטטה גדולה ולגרושין ויש בו הפסד ממון לפיכך ראוי שלא ישא אדם אשה שיש לה בנים לעולם ואפילו בקבר ומפני שסמכו בעלי גמרא זו האזהרה לגזירה של משנתנו נראה שהכל טעם אחד ומעשה אחד היה: בפרק שואל (דקנ"א ע"א) מתני' מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין.

ארמי שהביא חלילין בשבת לא יספוד בהן ישראל אא"כ באו ממקום קרוב עשו לו ארון חפרו לו את הקבר יקבר בהן ישראל ואם בשביל ישראל לא יקבר בהן עולמית פירש"י ז"ל ארמי שהביא חלילין בשבת כשהביא בשביל ישראל לא יספוד בהן ישראל לעולם קאמר. וקנסא הוא דמוכחא מילתא דבשביל ישראל הוא דאין דרך להביא חלילין אלא בשביל מת.

אלא אם כן באו ממקום קרוב מתוך התחום. .

ואנו תמהין ע"ז הפירוש כיון שהוא קונס על איסור המלאכה לעולם, כשבאו ממקום קרוב תוך התחום נמי אסורין לעולם דהא מ"מ הביאו ד' אמות ברה"ר ונעשה בהן איסור מלאכה גמורה בשביל ישראל ומה ענין תחומין לכאן. הנחת איסור אב מלאכה הנעשית בשביל ישראל והלכת אחר איסור תחומין.

וכן כל ענין הגמרא חיישינן שמא חוץ לחומה לנו בפלוגתא דרב ושמואל אין לה ענין בפירוש הזה. מה לי חוץ לחומה ותוך לחומה מה לי מחוץ לכמה תחומין מ"מ נעשית בהבאתן מלאכה בשביל ישראל ואסורין לעולם.

ועל דרך רחוקה נתרץ לדברי הרב ז"ל דהכא בשהביא ארמי חלילין למכור עסקינן שאין ישראל לוקחין ממנו בשבת. לפיכך אם הביאן מתוך התחום מותרים מיד שלא נעשה בהן שום מלאכה בשביל הנאה של ישראל.

שהרי החלילין בביתו של ארמי רחוקים הם בשבת מישראל זה כמו שהיו רחוקים ממנו באותו מקום שבסוף אלפים אמה שהובאו משם. דמה לי רחוקים ממנו ד' אמות או אלפים אמה, כאן וכאן לרשותו של ישראל אינו יכול להביאן בשבת, וכאן וכאן הי' יכול לילך ולבקרן וליקח ממנו בשבת ולהשתמש נמי בהן אם היה צריך להן באותו מקום לשום ענין המותר, אבל מחוץ לתחום כיון שאין ישראל יכול לבא לכאן ולבקרן וללוקחן והארמי הביאן בשבילו לעיר והזמינן לו הרי נעשית בהם מלאכה המקרבת אותן ליד ישראל.

ומלאכת הבאה היא שנעשית בשביל ישראל והלכך קנסינן. ומ"מ אין הפירוש הזה נכון.

ועוד סיפא דמתני' קתני לא יקבר בהן עולמית ורישא לא קתני לעולם. משמע דבכדי שיעשו מותר.

אלא ה"פ דבין מתוך התחום בין מחוץ לתחום בעינן כדי שיבאו מאותו מקום. ומשום הכי קתני לא יספוד בהן ישראל משחשיכה אא"כ באו ממקום קרוב שיהא בהן בשעת הספד כדי שיעשו למוצאי שבת מיד.

ומשום דסתם הספד אינו ממש בשעה שחשיכה מוצאי שבת. ואם באו ממקום קרוב מסתמא בשעת הספד יש בו שיעור כדי שיעשו משום הכי קתני סתם אא"כ באו ממקום קרוב.

ולא קא יהיב שיעורא כלל, אבל מכל מקום בין רחוק בין קרוב צריך כדי שיבאו משם. דהא בשבת תוך התחום נמי איכא הוצאה והעברת ארבע אמות ברשות הרבים.

ולאו בשהביאן בשביל ישראל דוקא קתני דאכתי הוה לי' למיפלג ומיתני בהדיא כדקתני סיפא, אלא סתם חלילין בשביל ישראל הן שאין הארמים סופדין בהן ורובן בשביל ישראל הן באין. ואתמר עלה בגמרא, מאי ממקום קרוב רב אמר ממקום קרוב ממש כל מקום ומקום לפי קרבתו איסורו.

והכי קתני ארמי שהביא חלילין בשבת לא יספוד בהן ישראל אא"כ באו לפנינו ממקום קרוב. שיהא בהן בשעת הספד כדי שיבאו מאותו מקום.

ושמואל אמר חיישינן שמא חוץ לחומה לנו. כלומר לא כדי שיבאו ממקום קרוב בלבד אלא כדי שאי אפשר שיבאו יותר ממקום רחוק שאפילו באו לפנינו בשבת שחרית חוששין שמא חוץ לחומה לנו.

ונותנין להם זמן כדי שתחשך להם ברחוק העיר ולא חוץ לחומה סמוך לחומה. וכל שכן במקום שיש לחוש ברחוק מקום חוץ לתחום שתולה בו שמואל להחמיר.

אלא שלא חשש שמא הלכו בהן כל הלילה שאין דרך בני אדם לילך בלילה אלא שמא שקעה עליהן חמה בסוף התחום ולנו בלילה חוץ לחומה. וזה כענין מה שאמרו בפסחים חיישי' שמא חוץ לחומה לנו אורחי' ואמרי' דייקא מתני' כוותי' דשמואל דתנן במכשירין (פ"ב) עיר שישאל וארמים דרים בתוכה והי' בה מרחץ המרחצת בשבת אם רוב ארמים רוחץ מיד אם רוב ישראל ימתין בכדי שיחמו.

ר' יהודה אומר באמבטי קטנה אם יש בה. רשות רוחץ מיד.

שמע מינה לרבנן אפי' יש בה רשות כגון אדם חשוב שיש לו עשרה עבדים שמחממין לו עשרה קומקמין של מים שיש לומר עבדיו חממו לו ולא נעשה על ידי הבלנין אעפ"כ אוסר לרבנן. חוששין שמא על ידי הבלנין נעשה ובשביל ישראל ואף על פי שהעיר מחצה על מחצה.

ומיפלג פליגי רבנן עלי' דרבי יהודה כדפליגי נמי התם בתלת בבי דההיא מתניתין, שמעינן מינה מכל מקום דתולין במעשה שבת להחמיר כוותי' דשמואל וזה הפירוש הנכון והוא דרכו של רבינו ז"ל בהלכות. ויש מפרשים דרב לחומרא, ממקום קרוב ממש שידוע לנו בבירור דממקום קרוב באו כגון שראינום בביתו של ארמי.

ושמואל לקולא שאפילו הביאם מחוץ לעיר תולין להיתר שמא בתוך התחום לנו בע"ש. ומצאו חיישי להקל כגון חיישי שמא באמבטי עיברה לדעתם, וכך פירש"י ז"ל.

וסייעתא דשמואל מדרבי יהודה דתלי ברשות. וקשה לי לפירוש הזה אם כן דשמואל לקולא תלי בכל מלאכת שבת אפילו בשל תורה כגון הבאת חלילין הללו דאיכא איסור הוצאה והעברה ברשות הרבים וכן בחמין שהוחמו בשבת תלינן לקולא כדאמר ר' יהודה.

אם כן קשיא להו הא דתנן (ביצה דכ"ד ע"א) מצודות חיה ועופות ודגים שעשאן מערב י"ט לא יטול מהן בי"ט אלא אם כן ידוע שניצודו מערב י"ט ומעשה בארמי אחד שהביא דגים לפני ר' גמליאל ואמר מותרין הן אלא שאין רצוני לקבל הימנו. ואמר שמואל אין הלכה כר"ג.

ותניא נמי ר' שמעון בן אבא אומר בא ומצאן מקולקלין מערב י"ט בידוע שמעי"ט ניצודו וספק נעשה כמו שניצודו בי"ט ואסורין אמר שמואל הלכה כר' שמעון בר אבא. ומספק מוכן נמי פסקו שם דאסור וא"ת לא הקלו במלאכות שבת ליומן אלא בשיעור כדי שיעשו הוא דתלי שמואל לקולא אכתי קשיא הילכתא אהילכתא דקיי"ל הלכתא כשמואל בדיני דדיקא מתניתין כוותיה והתמאמר רב פפא הלכתא ארמי שהביא דורון לישראל אם יש מאותו המין במחובר אסורין ולערב אסורין נמי בכדי שיעשו אלמא לערב נמי תולין בדבר להחמיר במעשה שבת על ידי ארמי ואע"פ שאינו יודע שתלישתן בשביל ישראל היתה.

וסוגיא דהתם נמי מדשמואל דאמר שמואל לחומרא, פסק רב פפא לחומרא. דתרווייהו בחדא שיטה אזלי במעשה שבת ויום טוב.

ועוד להאי פירושא לשמואל לא הוי ליה לתנא למיתני אא"כ באו ממקום קרוב. אלא דאפשר שבאו.

ואדרבא הוה ליה למיתני ארמי שהביא חלילין יספוד בהן סתם ואם באו ממקום רחוק לא יספוד בהן ישראל שהרי הסתם מתיר ובידוע הוא שאסורין וכן משמע שאפילו ספק תחומין אסורים בי"ט. מדאמרינן בפרק בכל מערבין (ד"מ ע"א) גבי ההיא ליפתא דאתאי למחוזא חזייה רבא דכמישא אמר הא ודאי מאתמול עקירא.

מאי אמרת מחוץ לתחום אתיא. ולא תלי שמא ממקום קרוב אי נמי מחוץ לחומה הביאום ושמא לנו משתחשך.

אלמא ש"מ כל מעשה שבת וי"ט לחומרא. וכן הדין נותן לכל דבר שיש לו מתירין אפי' בדרבנן ספיקו אסור.

הלכתא, ארמי שהביא חלילין מן הסתם אסורין דשבביל ישראל הביאום ומחוץ לתחום באו עד שיודע שממקום קרוב באו ודאי ושוהין להן כדי שיעשו שיביאו מאותו מקום וסופד בהן. עשו לו ארון חפרו לו את הקבר דתנן ואם בשביל ישראל לא יקבר בהן עולמי'.

אקשינן עלה בגמרא ואמאי הכי נמי לימא כדי שיעשו. אמר עולא קבר בעומד בסרטיא.

ארון אמר ר' אבהו במוטל על קברו. דכיון דמלתא דפרהסיא הוא גנאי גדול הוא למת שיאמרו עליו זהו קברו של פלוני שחללו את השבת בשבילו, כך פירשו הגאונים ז"ל.

ובתוספתא תניא התם ארמי שהביא חלילין בשביל ישראל בשבת לא יספד בהן אותו ישראל אבל ישראל אחר מותר. עשו לו ארון חפרו לו את הקבר לא יקבר בהן אותו ישראל אבל ישראל אחר מותר.

פי' ענין התוספתא כשהביא החלילין בשביל ישראל שאמר לו כן ועשו הקבר בשבילו. וקנסו באותו ישראל לעולם בקבר הידוע לו וחלילין נמי ענין של פומבי הוא שאמר אתמול באו.

והיינו דלא קתני אא"כ באו ממקום קרוב. והתירו בישראל אחר לאחר כדי שיעשו אבל פחות מכדי שיעשו לכל ישראל אסורין וכן בכל מעשה שבת מוכח במסכת ביצה: והתם (שבת קנ"א) תנן מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין ואומר לו לך למקום פלוני ואם לא מצאת במקום פלוני לך למקום פלוני ואם לא מצאת במנה הבא במאתים.

ר' יוסי בר יהודה אומר ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח. והלכתא כתנא קמא: ענין ההוצאה תניא (מ"ק דכ"ז ע"ב) בראשונה היתה יציאתו של מת קשה לקרוביו יותר ממתיתו עד שהיו מניחים אותו ובורחין, עד שבא ר"ג ונהג קלות ראש בעצמו והוציא והו כללי פשתן ונהגו העם אחריו בכלי פשתן.

אמר רב פפא והאידנא נהוג עלמא בצרדא בר זוזא. תניא ר' נתן אומר כסות היורדת עם האדם לשאול היא עולה עמו לעתיד לבא שנאמר תתהפך כחומר חותם יתיצבו כמו לבוש.

(שבת דקמ"ד ע"א) אמר להו ר' ינאי לבניו בני אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים לבנים שמא לא אזכה ואהיה כחתן בין האבלים שחורים שמא אזכה ואהיה כאבל בין החתנים אלא בכלים האוליארין הבאים ממדינת הים שהן אדומין קצת. ירושלמי ר' יאשיה מפקד אלבשוני חורין חפיתיתין.

אמרין ליה מה את טב מן רבך אמר לון ומה אנא בהית בעובדיי. ר' ירמיה מפקד אלבישוני חורין חפיתיתין יהבין מסאני ברגלי וחוטרא בידי ויהבוני על סטרי אי אתא משיחא הא אנא מעותד.

ונהגו העם בלבנים. וכן ראוי לעשות: בפ' נגמר הדין (דמ"ח מא) היו אביו ואמו מזרקין בו כלים מצוה על אחרים להצילן.

אמר רשב"ג במה דברים אמורים שלא נגעו במטה אבל נגעו במטה אסורין. ודוקא במטה הנקברת עמו ומשום דמחלפי בתכריכי המת: ותניא (באבל) מזרקים כלים על המת וקולטין ומצילין עד שלא יזכה בהם המת שכלה כלים שהמת זוכה בהן אסורים בהנאה.

חוץ מן הסל והמגריפה והמריצה המיוחדין לקבורה היו אביו ואמו וכו'. ותניא אידך באבל (פ"ט) כל המציל כלים מן המת הרי זה גוזל את המתים.

ויש שמצילין ויש שאין מצילין. עד שלא הגיעו לארון מצילין משהגיע לארון אין מצילין אבל מלמדין לאדם שלא יהא חבלן מפני שאמרו כל המרבה כלים על המת הרי זה עובר משום בל תשחית דברי ר' מאיר ר' אלעזר ברבי צדוק אומר מנוולו ורשב"ג אומר מרבה עליו את הרמה ר' נתן אומר כסות היורדת עם האדם וכו'.

ומסתבר כגון אלו הכלים שאסורין בהנאה בשבילו נקברין עם המת. ולא עם המת ממש שאין כבודו בכך אלא עמו בתפיסתו.

וכדנתיא קבור תקברנו מצות עשה מנין אתה מרבה הסייף שנהרג בו והעץ שנתלה בו והסודרים שנחנק בהן שכלם טעונים קבורה תלמוד לומר כי קבר תקברנו (הא כיצד) קבורה לו קבורה לעצו קבורה לאבנו. הא כיצד מעמיק שלשה טפחים כדי שלא תעלם המחרישה.

(ע"ז די"א ע"א) ושורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי. שנאמר ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך.

וכשם ששורפין על המלכים כך שורפין על הנשיאים ומה הן שורפין עליהם מטתן וכלי תשמישן ומעשה שמת ר"ג הזקן ושרף עליו אונקלוס את מטתו וכלי תשמישו בשבעים מנה צורי. עוקרין סוס שרכב עליו.

ואיזהו עיקור מנשר את פרסותיו מן הארכובה ולמטה. בתוספתא בסנהדרין כשם ששורפין על המלכים כך שורפין על הנשיאים אבל לא על הדיוטות.

הלכך אם בא לשרוף על הדיוטות מעכבין על ידו דאיכא יהורא והשחתה. בפ' נערה שנתפתתה (דמ"ח) אמר רב חסדא האומר אל תקברוהו מנכסיו מוציאין מן היורשין וקוברין אותו בעל כרחו.

לאו כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הצבור. אתמר בסנהדרין (דמ"ז ע"ב) האורג בגד למת אביי אמר אסור רבא אמר מותר אביי אמר אסור הזמנה מלתא היא רבא אמר מותר ואפי' מת קודם לכן וארגו הבגד לשם המת הזמנה לאו מלתא היא.

והילכתא כרבא בפרק אלמנה לכ"ג (יבמות דס"ו ע"ב) ההיא איתתא דעיילא לי' לגברא איצטלא דמלתא בכתובתה שכב שקלוה יתמי פרסוה אמיתנא. אמר רבא קניה מיתנא א"ל נאני בריה דרב יוסף בריה דרבא לרב כהנא והאמר רבא אמר רב נחמן הלכה כרב יהודה דאמר הדין עמה לומר כלי אני נוטלת.

אמר ליה מי לא מודה ר"י דמחוסר גוביאנא אלו מיגנב יורשין חייבין לשלומי, כיון דאלו מיגנב יורשין חייבין לשלומי ברשותיהו קאים. רבא לטעמיה דאמר הקדש חמץ ושיחרור מפקיעין מידי שיעבוד.

ושמענין מינה שאין אדם אוסר במת דבר שאינו שלו ומת גופי' אסור בהנאה דהתם אמרינן לענין תקרובת ע"א ויאכלו זבחי מתים מה מת אסור בהנאה אף זבח אסור בהנאה ומת גופי' מנ"ל דגמר מעגלה ערופה בגזירה שוה. וגרסינן בסוף פרק ראשון דערכין האשה שנהרגה נהינן בשערה בהמה שנהרגה אסורה בהנאה.

והוינן בה אמאי נהנין בשערה איסורי הנאה נינהו אמר רב באומרת תנו שערי לבתי.
אלו אמרה תנו ידי לבתי מי יהבינן לה.

אמר רב בפאה נכרית טעמא דאמרה תנו הא לא אמרה תנו גופה היא ומיתסר. קשיא
ליה לרב נחמן בר יצחק והא דומיא דבהמה קתני מה התם גופה אף הכא נמי גופה.

אמר רב נחמן בר יצחק זו מיתה אוסרתה וזו גמר דינא אוסרתה. תני לוי כוותיה דרב
ותניא כוותיה דרב נחמן בר יצחק תני לוי כוותי' דרב האשה היוצאת ליהרג ואמרה תנו
שערי לבתי מתה אין נותנין מפני שנויי המת אסורין בהנאה.

תניא כוותי' דרב נחמן בר יצחק האשה היוצאת ליהרג ניהנין בשערה בהמה היוצאת
ליהרג אסורה בהנאה. ומה הפרש בין זה לזה זו מיתה אוסרתה וזו גמר דינא אוסרתה.

ואע"ג דמתניתין כרנב"י דיקא, דינא דרב קושטא הוא בפאה נכרית, תו ליכא דפליג
עליה. הלכך האשה שאמרו תנו פיאה נכרית שלי לבתי וכן בכל נויי הגוף שלה המחוברין
בגופה ומתה או שנהרגה נותנין.

לא אמרה הוה לי' כגופה ואסורין בהנאה. ושער ראשה אע"פ שאמרה תנו אסור בהנאה
דכידה דמי.

נגמר דינא נהנין בשערה מחיים שאין גמר דין אוסרה אלא מיתה אוסרתה. וכן הלכתא:
בשקלים (פ"ג) מותר המתים למתים.

מותר המת ליורשיו. כיצד גבו למת סתם זהו מותר המתים למתים.

גבו למת זה זהו מותר המת ליורשיו. ר"מ אומר לא יגע בהן עד שיבא אליהו.

ר' נתן אומר יעשו דימוס על קברו או זילוף לפני מטתו. והלכתא כת"ק.

ולא משום דקני מיתה דהזמנה לאו מלתא היא אלא משום דזילותא הוי ליה בגוא דמלתא
ואחולי אחיל זילותי' ליורשים. הלכך אפי' גבו מעות נמי ליורשיו הוי: באבל (פ' י"ב)
תניא האיש כורך ומקשר את האיש אבל לא את האשה.

והאשה כורכת את האיש ואת האשה. האיש משמש את האיש בחולי מעים אבל לא את
האשה.

האשה משמשת את האיש ואת האשה בחולי מעיים. אבא שאול בן בטנית הי' אומר
לבניו קברו אותי תחת מרגלותיו של אבא והתירו תכלת מטליתי.

ואיכא דקשיא לי' הא דאמרינן במנחות (דמ"א.) גבי כלי קופסא חייבין בציצית אמר
רבא ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו שהיא פטורה מ"ט אשר תכסה בה אמר רחמנא
והאי לאו לאיכסויי עבידא.

בההיא שעתא ודאי רמינן ליה משום דכתיב לועג לרש חרף עושהו אלמא מטילין ציצית
לטליתו של מת בתכריכיו ופירשו רמינן ליה שמתירין אותם כמו שרינן ליה. והא בורכא
שבכל מקום בגמרא הטלת ציצית לבגד נקרא כן, כגון לא הוי רמי חוטי, רמי תכלתא
לפרזימא דאנשי ביתיה, ועקירת התכלת מן הבגד קורין בגמרא התרה כגון מתירין מבגד
לבגד והוה ליה למימר שרינן ליה כאבא שאול דאמר התירו תכלת מטליתי.

ועוד אכתי לא עייליה אפקתיה והלא בטלית הזקן שעשאה לכבודו אנו עסוקין ופטרנוה מציצית והוה ליה למימר לא עשאה לכבודו והטיל בה בההיא שעתא ודאי כו', והכי משמע כלו' אעפ"י שעד אותה שעה פטרנו אותה באותו שעה ודאי אין פוטרין אותה והיינו דקאמר ודאי. ודברי הבאי הם: ואומר בשם הרב ר' יצחק בן מלכי צדק דכשנושאין את המת לקברו מטילין תכלת לסדינו שלא יהיו נושאי המטה מעוטפין בטליתות מצויצין והוא הולך בלא ציצית, וכשקוברין אותו בקברו (מטילין אותו ו) נוטלין אותו משום דכתיב במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות.

וכמה דחיקא זאת הסברא כיון שהטילו לו מה צורך להם לחזור ולעקור מהם את הציצית. ועוד שזה לעג גדול למתים וגנאי להם.

וסמך הביאו לסברא זו של הרב ז"ל במה שאמרו בפ' מי שמתו (ברכות י"ח.) במעשה דר"ז ור"ש ברבי (בנ"ש ר"ח ור"י) דהוה שדי תכלתיה דר"י ואמר ליה דלייה שלא יאמרו למחר הן באין אצלינו ועכשיו מחרפין אותנו.

ואילו היה למתים ציצית בטליתות שלהן אין כאן משום לועג לרש כלל. וגם זו אינה ראייה שאעפ"כ כיון שלא עסוקין במצות ואלו פטורין איכא משום לועג אע"פ שנקבר בציצית כדרך החיים.

וחכמי הצרפתים הביאו ראי' להטיל להם ציצית בשעת קבורה. ממאי דאיתמר באגדה דמתי מדרב דהווי רמי חוטא ואמרו ליה לרבה בב"ח מכדי הגן חוטי וחוליי אחת למידע אי כב"ש אי כב"ה איבעי לך למימני ומייתי ומימר, אלמא רמי תכלתיהו.

ויש שדוחזין דהתם לא מתו על מטותיהן אלא הם עצמם היו הולכים כל ערב תשעה באב וישנין בקברות שלהן שהכרוז יוצא לפניהן צאו לחפור כו' ולמחר הכרוז יוצא ואומר הבדלו החיים מן המתים ונבדלין החיים וחוזרין לבתיהם כדאיתא במגילת קינות. לפיכך היו הולכין בטליתות שלהן כמו שהיו לבושין בהן, אבל מת דעלמא אין מטילין לו תכלת.

ואחרים הביאו בכאן ראייה ממה שאמרו בבגד שאבד בו כלאים עושין אותו תכריכין למת משום דכתיב במתים חפשי. וזו אף לדבריהם תיקשי למה לא חששו לזה בשעת הוצאתו לקבורה, אלא בגד שאבד בו כלאים לית ביה משום לועג לרש חרף עושהו שאין כלאים נכרין בו ומיהו אפילו בכלאים גמורין מותר דתנן בפרק בתרא דכלאים תכריכי המת ומרדעת של חמור אין בהם משום כלאים.

אלא דאפי' הכי אין הדבר ניכר ומתפרסם לכל כטלית בלא ציצית. ועוד שאף החיים מותרין בכך כשאין מתחממים בהן ואינן מכוונין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים והמתים אינן נהנין ומתחממין בהן ואינן מכוונין להנאתן.

וגדולי רבותינו הצרפתים נסתפקו בזה עד שרבינו יצחק בן אברהם צוה לתלמידיו שיטילו ציצית בסדינו ויחביאו אותן בתוך כנפי כסותו מפני הספק הזה. ואנוברחמי שמים עמדנו על עיקר ונסלק הספק הזה מישראל מצינו בבריית' במס' ציצית מז' מסכתות קטנות.

דתנן התם אין מתירין ציצית על המת אבא שאול בן בטנית מתיר, אמר אבא שאול אבא אמר לי כשאמות התר לי ציציות לפי שיש בה משום קדושה. וחכ"א אין בה קדושה אלא עושין אותה תכריך למת ומרדעת לחמור זו היא החיצונה הזו.

ומן הטעם הזה צוה אבא שאול לבניו להתיר תכלת מטליתו כדרך שצוה לו אביו לפי שיש בה משום קדושה. והלכה כדברי חכמים דקיי"ל תשמישי מצוה נזרקין.

ומ"מ אפילו אבא שאול מודה בזקן שעשאה לכבודו דבהיא שעתא ודאי רמינן ביה ציצית דהתם ליכא משום קדושה כלל. לפי שהטלית פטורה ואין הציצית שבה משום מצוה כלל אלא משום לועג לרש.

ונמצא שלדברי הכל מטילין תכלת לסדינו של מת אלא שאבא שאול מטיל לו תכלת חדש לשם המת וחושש שלא יהי' בציצית שיש לו מחיים קדושה. ורבנן שרו בין בשלו בין בחדש.

ומכל מקום הדבר פשוט שדברי אבא שאול דברי יחיד הם והלכה כחכמים, ונמצאת קושיא זו בטלה. ואי קשיא לרבנן איך עושין אותו מרדעת לחמור הא איכא משום בזוי מצוה כדאמרינן באין מתירין מבגד לבגד, ואבא דכולהו דם לא קשיא היא בשרוצה בו ובמצותו אלא שנוטל מקצת חוטיין מזה ונותן לזה ונמצא כמכחיש אותה מצוה.

אבל הכא מאחר שבא לבטל הטלית ולעשותו מרדעת הוה ליה כסוכה לאחר שבעה דנזרק. כדקיי"ל בכל תשמישי מצוה.

נמצינו למדים הלכה רווחת שאין קוברין המת אלא בטלית שיש בה ציצית. בין טלית חדשה בין טלית מצויצת ישנה שלו.

וטעמא משום לועג לרש כדמפורש במנחות ואין כאן בית מיחוש (מ"ק דכ"ז:) בראשונה היו מוציאין עשירים בדרגש ועניים בכליבה והיו עניים מתביישין, התקינו שיהו מוציאין הכל בכליבה מפני כבודן של עניים. בראשונה היו מניחין מוגמר תחת חולי מעים מתים והיו חולי מעים חיים מתביישין התקינו שיהו מניחין תחת הכל בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסין פני עניים מפני שהיו משחירין פניהם בשני בצורת והיו עניים חיים מתביישין התקינו שיהו מכסין פני הכל מפני כבודן של עניים: באבל (פרק ח') תניא מתירין שערות לכלות ומגלין פניהם של חתנים.

ונותנין בריתו וקולמוסו בצדו ואין חוששין מפני דרכי האמורי. תולין מפתחו ופנקסו של מת בארוננו מפני עגמת נפש.

וכשמת שמואל הקטן תלו מפתחו ופנקסו בארוננו מפני שלא היה לו בן. והיה ר"ג הזקן ור' אלעזר בן עזריה מספידים אותו ואומרים אחינו בני ישראל על זה נאה לבכות ועל זה נאה להתאבל.

מלכים מתים מניחין כתרן לבניהם, עשירים מתים מניחים עשרן לבניהם. שמואל הקטן מת נטל כל חמדה שבעולם והלך לו.

וע"ז נאמר יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך. ר' יהושע אומר ע"ז נאמר אבד חסיד מן הארץ: בנגמר הדין (סנהדרין דמ"ו) ולא זו בלבד אלא כל המלין את מתו עובר בלא תעשה הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכין ולהביא לו מקוננות אינו עובר.

א"ר יוחנן משום ר"ש בן אלעזר מנין למלין את מתו שעובר בלא תעשה שנאמר כי קבור תקברנו מה ת"ל תקברנו מכאן למלין את מתו שעובר בלא תעשה: תניא (שם דמ"ז.) הלינו לכבודו להשמיע עליו עירות להביא לו ארון ותכריכין ולהביא לו מקוננות אינו עובר עליו.

שכל העושה אינו עושה אלא לכבודו של מת. ותניא אידך באבל (פי"א) או כדי שיבאו קרובים הרי זה מותר.

מועד קטן (דכ"ב.) על כל המתים כלן מדחה מטתו ה"ז משובח על אביו ועל אמו ה"ז מגונה היה ע"ש או ערב יו"ט או שהיו גשמים מזלפין על מטתו ה"ז משובח לפי שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו ותניא באבל (פ"ט) על כל המתים כלן מרבה בעסקיו ומתגנה, על אביו ועל אמו משתבח (לא נמצא במסכת שמחות אשר לפנינו).

בד"א בזמן שהיו כדאי אבל לא היו כדאי אל ירבה בעסק שאינו אלא מנוולן. נהגו ישראל בכל מקום לומר צדוק הדין עם יציאת נשמה.

כדתניא אין פותחין בצדוק הדין על המת עד שתצא נפשו בתשובה הגאונים ושאלתם היכא דמספידין בראש חודש מהו שיאמרו צדוק הדין. כך שנינוכמועד נשים מענות אבל לא מטפחות.

ודוקא לפני המת. דקתני נקבר המת לא מענות ולא מטפחות.

ומשנה זו הלכה היא שאין חכמים חולקים עליה. והלכך צדוק הדין אם עונין כלן כאחד מותר ואם אחד מדבר וכלן עונין אחריו אסור.

ואמר רב האי וצדוק הדין שאמרת כי התירו הגאונים הראשונים שיאמרו אותו הקהל פה אחד דומה לעינוי, ואסרו אחד אומר וכולן עונין אחריו שדומה לקינה. ושאלת אי צדוק הדין הוא דאמרי אינשי בשאר ימים ואין שאר ימים כחולו של מועד אלא שיהא זה כדרך עינוי וזה כדרך ענוי קינה או אית מנהגא אחרינא במתיבתא ליכא מדעם דמתמר בבבל וקרו ליה צדה"ד, וזה מנהג מקום אחר ושכתבו לפני הגאונים הראשונים האיך הוא ושאלום מה יעשו, והחזירו להם תשובה, אבל אין לנו מנהג בזאת.

עוד אמר רב האי מנהגנו לומר קדיש על המת בי"ט שני ולומר בו תתכלי חרבא ולשאול בו טעם כחול. והרב רי"ץ בן גיאות ז"ל כתב ואנו נהגנו מימות זקנים הראשונים שלא לומר צדוק הדין אחר המת בר"ח ובמועד ובחנוכה ובפורים דלא עדיף צדוק הדין דהדיוט מצדוק דינו של מרע"ה דמסלקי ליה בשבת שחל להיות במועד ואפילו בר"ח ובחנוכה שחלו להיות בשבת דהללו ימי שמחה נינהו דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם.

טעם אחר מפני שאומר בו הלל וזה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו לפיכך מבטלין בו צדוק הדין ומצינו לר"ש המפרש ז"ל שכתבו תלמידיו משמו שאמר על מת צדוק הדין

וקדיש בחש"מ שאין זה הספד וחלול יו"ט אלא הודאה וקבלת דין שמים. וכך נראה שאומרים בחולו של מועד צדוק הדין וקדיש כדרכן וכן ביו"ט שני.

אבל ביו"ט ראשון כיון שאין מתעסקין במת אין אומרים בו כלום, וכן הלכה: באבל (פ' י"ב) תניא אין מוציאין את המת במטה אא"כ היה ראשו ורובו קיים. ר' יהודה אומר השדרה והגולגולת הן רובו.

ומעשה בר"ח בן תרדיון שיצא בנו לתרבות רעה תפסוהו לסטים והרגוהו ונמצא תפוח אחר שלשה ימים נתנוהו במכמורת והניחוהו במטה והביאוהו בתוך העיר והיו מקלסין לפניו בכבודו של אביו. כלומר אוי ואבוי על בנו של חכם וחסיד שכך אירע לו וכיוצא בדברים אלו.

ואביו קרא עליו הפסוק הזה ונהמת באחריתך ואמרת איך שנאתי מוסר ולא שמעתי בקול מורי כמעט הייתי בכל רע, גמר וחזר לתחלת המקרא. אמו קראה עליו הפסוק הזה כעס לאביו בן כסיל וממר ליולדתו אחותו קראה עליו הפסוק הזה ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיו חציץ: בפרק מי שמתו (ברכות די"ט ע"א) ת"ר אין מוציאין את המת סמוך לק"ש ואם התחילו אין מפסיקין, ומקשינן איני והא רב יוסף אפקוהו סמוך לק"ש. ומפרק אדם חשוב שאני. פ"י שאין כבודו להתעסק עד שיקבר בכבוד.

ירושלמי תני אין מוציאין את המת סמוך לק"ש אא"כ הקדימו שעה אחת כדי שיקראו ויתפללו. והא תנינן קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו.

פירוש אלמא סמוך לק"ש הוציאוהו ומבטלין קריאתה בשביל המת. ופריק תפתר באלין דהויין סברין דאית בה עונה ולית בה עונה ובאבל (פ"י) תניא אין מוציאין את המת סמוך לק"ש אלא א"כ הקדימו שעה אחת כדי שיקראו ויתפללו.

הוציאוהו סובלי המטה וחלופיהן וחילופי חילופיהן את שלפני המטה צורך בהן פטורים מק"ש ואסורים בנעילת הסנדל. ואת שלאחר המטה שאין למטה צורך בהן חייבין בקריאת שמע ומותרין בנעילת הסנדל אבל אלו ואלו פטורים מן התפלה ומן התפלין.

קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה עומדין ואחר כך קורין ואם לאו קורין ומתפללין ואחר כך עומדין, והוא לאו דוקא אלא אם כן יכולין להתחיל ולגמור אפי' פסוק אחד עד שלא יגיע לשורה מתחילין וגומרים קודם השורה ואם לאו עושין שורה ואח"כ קורין ומתפללין.

ובשורה עצמה הרואה את הפנים פטורים ושאינה רואה את הפנים חייבין כדבעינן למימר קמן. ובירושלמי בברכות תני הכתפים אסורין בנעילת הסנדל שמא תפסק סנדלו של אחד מהן ונמצא מתעכב מן המצוה.

ת"ר (כתובות די"ז) מבטלין ת"ת להוצאת המת והכנסת כלה. אמרו עליו על ר' יהודה בר' אלעאי שהי' מבטלת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה.

בד"א בשאין עמו כל צרכו אבל יש עמו כל צרכו אין מבטלין וכמה כ"צ אמר ר' שמואל בר אינאי משמי' דרב תריסר אלפי גברי ושיתא אלפי שיפורי ואמרי לה תריסר אלפי גברי ומנייהו שיתא אלפי שיפורי. עולא אמר כגון דחייצי גברי מאבולא לסכרי.

פירוש מפתח העיר לקבר. רב ששת ואיתימא ר' יוחנן כנתינתה כך נטילתה מה נתינתה בששים רבוא אף נטילתה בששים רבוא.

וה"מ למאן דקרי ותני אבל למאן דמתני כלומר ששמש ת"ח בלמוד לית לי' שעורא: לבעל הלכות. לא קרי כי איכא דמעסקי ביה לא מבטלינן והוא הדין לאשה ותינוק.

ורב נטרונאי אמר כי ליכא עשרה מבטלינן. וטעמא דמסתבר הוא דהא איכא קדיש ושורה וברכת אבלים ומעמד ומושב דבעו עשרה.

ואיכא מאן דקא מוקי להך שמעתא כולה במת מצוה דוקא וקא גמרי לה מדאמרינן פ' מגלה נקראת (ד"ג): פשיטא לי מת מצוה ות"ת מ"מ עדיף דתניא מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה לחופה. ואיכא דמפרשי לה הכי מותר לבטל תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה.

והיינו דקתני אמרו עליו על ר"י בר אלעאי שהי' מבטל ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה אלמא שאר רבנן לא מבטלי דרשות קתני. לפום הכי קאמר רבא פשיטא לי דמת מצוה דהחמירה, בו תורה יותר משאר מתים עדיף מת"ת דהא אפילו שאר מתים שקולין כת"ת: ובירושלמי בפרק אחרון דכלאים תני אין מדקדקין במת ולא בכלאים בבית המדרש ר' יוסא הוה יתיב מתני והוה תמן מיתא מאן דנפיק ליה לא אמר לו כלום מאן דיתיב לי' לא אמר לי' כלום.

ר' אמי הוי יתיב מתני אמר חד לחבריה את לבוש כלאים א"ל ר' אמי שלח מאנן והב לי'. עד כאן גירסא ירושלמית.

ונראה להם מכאן דהא דתניא מבטלין ת"ת להוצאת המת, מותר לבטל קאמר. ואין דעתנו מסכמת לפי' הזה ולסברא הזאת, אלא מבטלין ת"ת להוצאת המת חובה קתני לומר דהוצאת המת קודמת ודאמרינן התם מת מצוה עדיף ה"ק פשיטא לי דמת מצוה ות"ת מ"מ עדיף דהא אפילו לשאר מתים מבטלין ת"ת כל שכן מת מצוה.

עבודה ומת מצוה מ"מ עדיף מולאחותו אלא מת מצוה ומקרא מגילה איזה מהן עדיף. ומשום דקבעי עלה מת מצוה ומקרא מגילה קאמר הכי דכולא מלתא בעיא ופשטא משום הך בעיא נקיט לה.

וההיא דתני בירושלמי אין מדקדקין במת ובכלאים בבהמ"ד. אין מדקדקין עליו להפשיטו שת"ת דוחה לאו זה.

וכן אם היה כהן יושב בבהמ"ד וטומאה מן המת מאהלת עליו אין מצריכין אותו לזה לצאת דמותר להטמא משום דברי תורה, ומייתי תרין עובדי דכלאים ומת דר' יוסא הוה מתני לתלמידיו והיה שם בשכונה שלו מת שאהל שלו נכנס לשם ומי שיצא מתלמידיו הכהנים לא אמר לי' כלום ומי שישב ודחה טומאה בשביל תלמוד תורה לא אמר לי' כלום, וכן הענין הזה.

שנו בירושלמי בפרק מי שמתו דגרסינן התם מהו שיטמא כהן לתלמוד תורה. דר' יוסא הוה יתיב מתני והוה תמן מיתא מאן דיתיב לא אמר לי' כלום.

ר' נחומי בריה דר' חייא בר אבא לא הוה עבר תחות כפתא דקסרין ור' אמי הוה עבר. פ' שהיה שם טומאה ור' אמי הי' עובר שהיתה דרך בהמ"ד עוברת שם ולא היה צריך להקיף דסבר מטמא כהן לת"ת.

ר' חזקיה ור' נתן ור' יעקב בר אחא הוו מטיילין בפלטיותא דקסרין הגיעו לכפה ופירש ר' נתן, הגיעו למקום טהרה וחזר אצלן, אמר לון במה הויתון עסקין אמר ר' חזקיה לר' יעקב בר אחא לא תימא לי' כלום. אין משום דבאש ליה דפרש שמטמא כהן לתלמוד תורה לא ידעין, ואין משום דהוה טייסן לא ידעין.

וזהו ענין הירושלמי בבירור. ומיהו בגמרא דילן לא משמע שתדחה טומאה משום ת"ת אלא טומאת חו"ל ובית הפרס אבל טומאה דאורייתא לא.

מ"מ נאמר במת שאין עמו כל צרכו חייבין לבטל ת"ת להוצאתו. וכבר כתבנו למעלה זו ששנוי' באבל בכנו של ר"ע עד כאן היינו חייבין בת"ת מכאן ואילך אני ואתם חייבים בכבודו של מת והרב רי"ץ בן גיאת ז"ל כתב ת"ת ומת מצוה מ"מ עדיף מדתני וכו' ש"מ למת מצוה מבטלין ואפי' עם הארץ וה"מ למאן דקרי ותני אבל בעלמא מת דלא קרי ותני לא מבטלין שוין דבריו לדברינו בדיניהם.

אבל מה שפירשנו הוא הנכון:ירושלמי בפרק אלו עוברין נמנו בעליית בית ארוס בלוד הלמוד קודם למעשה ר' אבוה שלח לר' חנינא בריה למורי' בטבריה שלחין אמרין ליה גמיל חסד הוא, שלח ואמר ליה המבלי אין קברים בקסרין שלחתיך לטבריה וכבר נמנו בעליית בית ארוס בלוד הלמוד קודם למעשה.

רבנן דקסרין אמרין הדא דתימא כשיש שם מי שיעשה מעשה הלמוד קודם, דלמא ר' חייא ור' יוסא ור' אמי חבשון מייתי קומי ר' אליעזר אמר לון אן הויתון אמרין ליה גמלין חסד ולא הוו תמן חורבן אמרין ליה מגירי הוה. פ' גמלין חסד שלוו את המת.

ואמר להם ר' אלעזר ולא היו שם אחרים ולמה בטלתם מתלמוד תורה והשיבו שכן שלנו הי' ונהגנו עמו דרך ארץ לגמול לו חסד, ושמעין מינה שאין מבטלין ת"ת למת כשיש בעיר מי שיתעסק עמו כל צרכו אלא עוסק בתורה ואינו צריך לצאת ולראות אם יש עמו כל צרכו אם לאו אלא כיון שיש שם מי יעשה מעשה ת"ת שלו קודם, ודוקא להוצאת המת אבל לשאר צרכי קבורתו אין מבטלין.

אלא כיון דאיכא יורשין ומחייבי בקבורתו אי נמי חבורתא דמיפלאג בהו מיתא אין מבטלין, דהא אפילו במלאכה דרשות מותרים כדאמרינן לעיל בפרק מי שמת (די"ח) אמר רחבה א"ר יהודה כל הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו ואם לוהו מה שכרו אמר רבי עליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו, ובירוש' א"ר יוסי אלין דקמי' מקמי מיתא לא קיימין אלא מקומי אלין דגמלין לי' חסד: בהלכות הרב רי"ץ בן גיאת ז"ל שמע מינה עומדין מלפני המת וכן ראינו חסידים ואנשי מעשה עושין ע"כ, לומר שאפילו במקום שאין מלוין אותו עומדים מפניו.

באבל (פי"א) תניא עיר שמתו בה שני מתים כאחד מוציאין את הראשון ואח"כ מוציאין את השני אם היו מלינין את הראשון מוציאים את השני מפני שאמרו כל המלין את מתו הרי זה מנוולו אם בשביל הנאת עצמו לחפור לו קבר להביא לו ארון ותכריכין או שיבואו קרובים ממקום אחר ה"ז מלינו ואין בכך כלום.

חכם ותלמיד מוציאין את החכם. תלמיד וע"ה מוציאין את התלמיד שניהם חכמים שניהם תלמידים שניהם עמי הארץ מוציאין את הראשון, פ"א אותו שמת תחלה איש ואשה מוציאין את האשה מפני שהאשה קרובה לבית הנוול.

הוציאו את הראשון וקברוהו אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים עד שיוציאו את השני. הוציאו את השני וקברוהו באין ועומדין בשורה ומנחמים ופוטרים את הרבים.

ואין מנחמים שני מתים כאחת אא"כ היה כבודן שוה, ואין מוציאין שני מתים במטה אחת אא"כ היה כבודן שוה וקלוסן שוה. ומעשה באיש אחד שנפל הבית על שני בניו ועל בתו ובאו ושאלו לרבי יהודה ואמר יוציאו שלשתן במטה ונתנו שני חתנים בראש אחד וכלה בראש אחד והיו מקלסין ואומרים הוי הוי על חתנים וכלה.

פירוש שני חתנים שהיו עושין חופות ועטרות חתנים למתים. והתם תניא אידך עושין חופות לחתנים ולכלות ותולין בהם אחד דברים שהביאו אוכל ואחד דברים שלא הביאו דברי ר"מ.

וחכ"א אין תולין בהם אלא דברים שלא הביאו אוכל. ואלו דברים שתולין בהם אגוזין שלא הביאו אוכל גלוסקאות שלא הביאו אוכל ורמונים שלא הביאו אוכל ולשונות של ארגמן וצלוחית של שמן ערב.

אלו דברים שאין תולין בהן אגוזין שהביאו אוכל ורמונים שהביאו אוכל וצלוחית שמן מתוק. כללו של דבר התלוי בחופה אסור בהנאה ובמכילתא אחריתי דאבל עושין חופות לחתנים ותולין בהן בין פירות גמורים בין פירות שאינן גמורין שכל הנתלה בחופתו של מת אסור בהנאה כלומר ולפיכך אסור שאין מפסידין אוכלין ואין אוסרים אותן שלא לצורך בפרק כהן גדול (סנהדרין ד"כ) ת"ר מקום שנהגו נשים לצאת לאחר המטה יוצאות לפני המטה יוצאות ר' יהודה אומר לעולם נשים לפני המטה הן יוצאות שכן מצינו בדוד מלך ישראל שיצא אחר מטתו של אבנר שנאמר והמלך דוד הולך אחרי המטה.

אמרו לו לא היה אלא לפייס את העם ונתפייסו שהרי יוצא מבין האנשים ונכנס לבין הנשים שנאמר וידעו כל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר. ובירושלמי מאן דמר נשים מהלכין תחלה ואנשים אחריהם שהן גרמו מיתה לעולם, מאן דמר האנשים מהלכים תחלה והנשים אחריהם מפני כבודן של בנות ישראל שלא יהו מביטין בהן אנשים.

בתוספתא מקום שנהגולהיות אבלים הולכין לפני המטה הולכין לאחר המטה הולכים, מקום שנהגו לשאול בשלום אבלים בשבת שואלים שלא לשאול אין שואלין: מתניתין

(מ"ק דכ"ז) אין מניחין את המטה ברחוב מפני שמרגיל את ההספד. פ"י במועד תנן לפי שאסור להרגיל את ההספד אלא לכבוד ת"ח כדאמרינן.

ולא של נשים לעולם מפני הכבוד. (שם דכ"ח) אמרי נהרדעי לא שנו אלא של חיה פ"י שקרובה לבית הנוול אבל כל שאר נשים מניחין.

ור' אליעזר אמר אפילו כל שאר נשים אין מניחין דכתיב ותמת שם מרים ותקבר שם סמוך למיתה קבורה, וכן הלכה: (באבל פ"א) תניא דברים שבין איש לאשה. מניחין את האיש ברחוב ואין מניחין את האשה ברחוב עולין בחבר עיר על האיש ולא על האשה מברין אצל האיש ולא אצל האשה.

ר' יהודה אומר אם יש לה בנים קטנים מברים עמהן. (מ"ק דכ"ה) כי נח נפשיה דרב הונא סבור רבנן לאותובי ספר תורה אפורייה אמר להו רב חסדא מילתא דבחייו לא סבר ניקום ונעבדיה דאמר רבי חלבו אנא חזיתיה לרב הונא דבעא יתיב אפורייה והוה יתיב ס"ת עליה וכף כדא אארעאי ואותיב עליה ס"ת והדר יתיב עליה אלמא קסבר אסור לישוב במטה שס"ת מונח עליה.

לא הוה נפיק פורייה אבבא סבור לשלשולי דרך גגות א"ל רב חסדא הכי גמר לי מיניה חכם כבודו דרך פתחים, סבור לאשנויי ממטה למטה א"ל ר"ח הכי גמיר לי מיניה חכם כבודו במטה ראשונה. דאמר ר"י אמר רב מנין שכבוד ת"ח במטה ראשונה שנאמר וירכיבו את ארון האלהים על עגלה חדשה פרוס בבא ואפקוה.

פתח עליה ר' אבא ראוי היה רבי שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה לו, ש"מ כל מה שעושין לכבוד ת"ח עושין: בפרק האשה שנתארמלה כתובות ד' י"ז) ת"ר מעבירין את המת מלפני הכלה וזה מלפני מלך ישראל. אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר לפני הכלה ושבחוהו חכמים וכו'.

פ"י מעבירים אם פגעו זה בזה בדרך. והוא הדין להקדים כלומר אם אין בעיר כדי לזה ולזה מקדימין ומכניסין את הכלה לחופה ואח"כ קוברין את המת.

ותניא באבל (פרק י"א) המת והכלה שהיו מתקלסין ובאין זה כנגד זה מעבירין את המת מלפני הכלה מפני שאמרו כבוד החיים קודם לכבוד המתים. המלך והכלה מעבירים את הכלה מלפני המלך.

אגריפס המלך עבר מלפני הכלה ושבחוהו אמרו לו ומה ראית אמר להם אני נוטל כתרי בכל יום וזאת תטול כתרה שעה א'. ואי קשיא לך ההיא דתניא התם באבל (פרק י"ב) כך היו חבורות שבירושלים עושין אלו בבית האבל ואלו בבית המשתה.

בית האבל ובית המשתה בית האבל קודם. שבוע הבן ולקוט עצמות שבוע הבן קודם.

חסידים הראשונים היו מקדימין בית האבל לכלן שנאמר טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה. ומה ת"ל והחי יתן אל לבו מכאן היה רבי אומר כל מי שהוא מהלך אחר המטה צריך לומר אחר זה אני מהלך אלמא בית האבל קודם ההיא לאו בשעת הכנסת כלה לחופה אלא כל שבעה.

דהבראת האבל קודם לאכילת בית המשתה אע"פ שבזה ושבזה מצוה לשמח חתן וכלה ולברך להן שש אלא שזו של אבל קודמת ובתוספתא דמגילה קתני אמר ר' אלעזר בר' צדוק כך היו חבורות שבירושלים נוהגין אלו לבית האבל ואלו לבית המשתה אלו לסעודת נשואין ואלו לשבוע הבן ואלו ללקוט עצמות, שבוע הבן ולקוט עצמות שבוע הבן קודם מלקוט עצמות.

בית המשתה ובית האבל בית המשתה קודם לבית האבל. ר' ישמעאל היה מקדים בית האבל לכלן שנאמר טוב ללכת אל בית אבל כו' וזו הברייתא ששנויה באבל משנת ר' ישמעאל היא והוא הוא חסידים הראשונים שהיו עושין כן.

ובמכילתא אחריתי דאבל תניא יתומה לשאת ויתומה ליארס יתומה לשאת קודם. שבוע הבת ושבוע הבן שבוע הבן קודם.

המת והמילה המילה קודמת שזו מצוה לחיים וזו מצוה למתים. המת והכלה הכלה קודמת.

המלך והכלה המלך קודם שהכל חייבין בכבודו של מלך. בית האבל ובית המשתה בית המשתה קודם ואם יש פרנסה בית האבל קודם.

אבל וחתן אבל קודם מפני שהחתן אוכל ומאכיל את האחרים והאבל אינו אוכל עד שיאכילוהו אחרים שנאמר טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כלהאדם והחי יתן אל לבו. ש"מ מהך מתנייתא בהדיא דהכנסת כלה לחופה קודמת להוצאתו של מת אלא שלאחר שכנסה תנחומי האבל קודם לשמחת החתן לכל שבעה.

והבראת האבל קודם למשתה החתן. אעפ"כ אם אין פרנסה לא לזה ולא לזה מקדימין בית המשתה שכבוד החיים קודם.

ובשאלתות דרב אחאי ברם את צריך למילף הוצאת המת והכנסת כלה איזה מהן קודם, הוצאת המת עדיף דהא גבי טומאה דוחה ל"ת שבתורה דאמרי רבנן לאחותו אינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה אלמא מת מצוה דוחה ל"ת שבתורה או דילמא הכנסת כלה עדיף משום לא תהו בראה לשבת יצרה. ת"ש דתניא מעבירין את המת מלפני הכלה וזה וזה מלפני מלך ישראל אלמא הכנסת כלה עדיף וכן הילכתא.

ע"כ לגאון: אלא מיהו במת מצוה לא נהירא דאשכחן מת מצוה קודם לתלמוד תורה ולעבודה למקרא מגילה ודוחה טומאה ונזיר ופסח ומילה ולא מצוינו דבר קודם לו בכל התורה כולה. הלכך מת מצוה קודם להכנסת כלה משא"כ במת אחר כמו שבארנו: והר"ם ז"ל כתב מי שהיו לפניו מת וכלה מניח את הכלה ועוסק עם המת וכן הוא אומר לב חכמים בבית אבל.

ואין הדבר אלא כמו שכתבנו: בביצה (דף ו' ע"א) אמר רבא מת ביום טוב ראשון יתעסקו בו עממים ביום טוב שני יתעסקו בו ישראל ואפילו בשני ימים טובים של ראש השנה. מה שא"כ בביצה.

אמר מר זוטרא לא אמרן אלא דאשתהי אבל לא אשתהי משהינן ליה. ורב אשי אמר אף על גב דלא אשתהי לא משהינן ליה מ"ט י"ט שני לגבי מת כחול שויה רבנן ואפילו למיגד ליה גלימא ולמיגז ליה אסא.

ופירש רש"י ז"ל בפרק תולין (דקל"ט): מת בי"ט ראשון יתעסקו בו עממים כגון שמת בשבת ולמחר י"ט. ונראה מדבריו שאין מתירין כן אלא בדאשתהי.

למד הרב ז"ל ממה שאמרו שם בגמרא שלחו ליה בני בשכר ללוי מת בי"ט מהו ושלה להו מת בי"ט לא יתעסקו בו לא יהודאין ולא ארמאין לא בי"ט ראשון ולא בי"ט שני ואקשינן עלה איני והא אמר רב יהודה בר שילא עובדא הוה בבי כנישתא דמעון ביום טוב הסמוך לשבת ולא ידענא אי מלפניה או מאחריה ואתו לקמי' דר' יוחנן אמר להו יתעסקו בו עממין ואמר רבא כו' ומתריצין לפי שאינן בני תורה.

מ"מ מימר קאמרינן בעובדא דמעון בי"ט הסמוך לשבת הוה ולא ידענא אי מלפניה ומשום דמשתהי אי מלאחריה ומשום דאשתהי הא בי"ט בעלמא משהינן ליה. ודאמרינן לא אמרן אלא דאשתהי ורב אשי אמר אע"ג דלא אשתהי אי"ט שני קיימי לאעסוקי ביה ישראל.

אבל י"ט ראשון לעממין דברי הכל אשתהי או משתהי דוקא, ויש אומרים בעובדא דמעון הוא דהוה בי"ט הסמוך לשבת והוא שהצריכם למיתי קומי ר' יוחנן. ור"י התיר סתם וכל ימים טובים בכלל היתר.

וזה הלשון יותר נראה שאם נאמר במעשה דר' יוחנן שהיה כן לפי שהרואה ראה מעשה והזכירו ונסתפק בו בהיתרו של ר"י אם לאותו יום בלבד או לכל ימים טובים דעלמא. אבל אנו נניח ספקות וסתיומות ונלמוד מפשטא דמימרא דרבא דאמר בי"ט ראשון יתעסקו בו עממין וסתם י"ט לאו בסמוך לשבת עסקינן, ועד כאן לא הוה ליה למר זוטרא לאוקמי מימרא דרבא בדאשתהי אלא בי"ט שני דאיכא למימר ה"ק מי שמת בי"ט ראשון יתעסקו בו עממין בו ביום אבל למחר בי"ט שני אפי' ישראל יתעסקו בו באותו מת שמת בראשון, מילתא די"ט ראשון בדאשתהי ליכא לאוקמי כלל דסתם י"ט קאמר ולא בסמוך לשבת איירינן ועוד מדפלגינן בי"ט ב' בדאשתהי ולא איירינן בי"ט ראשון ש"מ התם ליכא ספיקא לעממין וליכא למימר דמר זוטרא אכולא מלתא קאמר לא אמרן אלא בדאשתהי ורב אשי הוא דפליג אי"ט שני בלחוד דאם כן הוה להו למימר בגמרא הכי ורב אשי אמר י"ט שני אף על גב דלא אשתהי לא משהינן ליה מ"ט כו' מאי דקא פליג התם אכולא מלתא דמר זוטרא.

וכן נראה דעת הגאונים בחבוריהם דלא שנא יום טוב הסמוך לשבת ולא שנא יום טוב בפני עצמו בי"ט ראשון יתעסקו בו עממין ביום טוב שני יתעסקו בו ישראל. ויש אומרים שלא הוצרכו עממין אלא לקבורתו ולתפירת בגדיו וכיוצא בהן מאבות מלאכות אבל טלטולו והוצאתו במטה לבית הקברות מותר על ידי ישראל לפי שהטלטול על ידי ככר או תינוק אינו גרוע מחמה לצל וההוצאה מותרת דמתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך כדברי ב"ה, והרי בשבת התירו הוצאת המת לכרמלית מפני כבוד הבריות כמו שכתבנו בפ' המצניע.

ולפי דעתי שטעו בטלטול ולא טעו בהוצאה לפי שהוצאת מת לקבורה כהוצאת אבנים לבנין הוא שאין ב"ה אומרים בה מתוך, משום דלא שייך מתוך שהותרה אלא לצורך היום להנאת הגוף ממש דומה לאכילה כגון מדורה להתחמם כנגדה. וראיה לדברי מהא דאתמר בפ"ק דכתובות (ד"ז) גבי לבעול בתחלה רב פפא משמיה דרבא אמר בי"ט שרי בשבת אסור ואמר ליה רב פפי לרב פפא מאי דעתך מתוך שהותרה חבורה לצורך הותרה נמי שלא לצורך אלא מעתה מותר לעשות מוגמר בי"ט מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך א"ל עליך אמר קרא אך אשר יאכל לכל נפש דבר השוה לכל נפש וא"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי אלא מעתה נזדמן לו צבי בי"ט הואיל ואינו שוה לכל נפש הכי נמי דלא לישחטיה א"ל אנא צורך לכל נפש הוא לאפוקי מוגמר דאינו צורך לכל נפש שמעינן מינה בהדיא דלא אמרינן מתוך אלא בהנאה לצורך כל נפש דומה לאכילה שהוא צורך לכל נפש שאפ"ל באכילה עצמה אם נמצא בה שאינו צורך לכל נפש כגון צבי לרב אחא אסור היה לשוחטו, ובעינן נמי הנאה דגוף ממש דומה לאכילה לאפוקי תפירת בגדים ללובשן וכיוצא בהן דלאו הנאה הנכנסת לגוף של אדם כגון אכילה היא.

הא במת לקברו דליכא צורך אוכל נפש בעולם דבר ברור הוא דלאו דומיא דאוכל נפש ולא אמרינן ביה מתוך אלא אבנים לבנין ופחות מהן הוא כבר בטל טעמם בדין ד, וא"ת נתיר מפני שאין הוצאה זו לגופה ואיסורא מדבריהם ומפני כבוד הבריות זו הקולא נוטה לדעת הבאים להתיר הוצאה דמת בשבת לרשות הרבים.

וכבר אסרנו הענין למעלה, ועוד בכאן אסור יותר שהוצאה זו לקבורה כיון שסופה של קבורה לעשות ע"י עממין אין כאן משום כבוד הבריות לעסוק ישראל בהוצאתו ועממין בקבורתו ולא כמציל המת מחמה לצל הוא, וזה הטעם בעצמו הוא שהאוסר עלינו אפילו טלטול ע"י ככר או תינוק שלא אמרו ככר או תינוק אלא במת ובמוטל לחמה אבל כאן במקום כבוד הוא מוטל ולצורך קבורה לעממין אתה צריך הם שקוברין אותו יוליכוהו לשם ויטלטלו אותו, וכ"ש שכל מתחיל בטלטול לצורך הוצאה צריך לחוש לטלטולו שלא יוציא החמירו בתחלתו משום סופו כדאמרינן בפרק כל הכלים (שבת דף קכ"ד): אימר דשמעת להו לב"ש הוצאה טלטול מי שמעת ליה אטו טלטול לאו צורך הוצאה והכא טלטול ור"ש הוצאה כלן לצורך קבורה והיא נעשית ע"י עממין הילכך ליכא אפילו כבוד הבריות והכל נעשה ע"י עממין תחלת דינא כסוף דינא: וכתב בעל הלכות, עבדים דישראל אסור להון למיקבר מיתאי בי"ט ראשון דאמר רבא יתעסקו בו עממין ומאי עממין ארמים אבל עבדים לענין מלאכה דשבת וי"ט איתקוש למרייהו דכתיב לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך, כל מלאכה דאסור ליה למריה למעבד אסור להו למיעבד ואי קברי מחינן להו ע"כ דבריו.

הוציא דבר זה ממה שאמרו בפרק החולץ (יבמות דף מ"ח:) וינפש בן אמתך בעבד ערל הכתוב מדבר אתה אומר בעבד ערל או אינו אלא בעבד המל כשהוא אומר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך הרי עבד מל אמור הא מה אני מקיים וינפש בן אמתך בעבד ערל הכתוב מדבר, אלא מיהו לא כל מלאכה אסורה להם ולא איתקש למרייהו אלא לצורך ישראל בלבד דאיתמר בפרק ד' מחוסרי כפרה (כריתות ד"ט) גר תושב עושה מלאכה

בשבת לעצמו כישראל בחולו ש"מ עבד ואמה התושבין עושין מלאכה בשבת לעצמן כישראל בחול ואמר רב אידי בר גרשם אמר רב אדא בר אהבה הלכה כר' שמעון והיינו עבד ערל שהוזכר בפרק החולץ וגזירת הכתוב הוא שיהו אסורין בעשיית מלאכה לצורך ישראל שאלו בשאר ארמים אמירה שלהם שבות, והלכך קבורת המת הזה לצורך ישראל הוא ואסור על ידם כדברי בעל הלכות, אלא שאני אומר עבד ערל ארמי עובד ע"א שלו שאינו תושב אינו בכלל איסור לא הזכירה תורה אלא תושבים שהרי קבלו עליהם שבע מצות והזהירה תורה על שביתתן בשבת לצורך ישראל, אבל אלו ארמים ערלים אינן בכלל, ומ"מ לא נתברר לי מנין לבעל הלכות שיהא י"ט כשבת לענין איסור מלאכה דעבדים, שאני אומר כיון דגזירת הכתוב הוא בשבתאין ללמוד ממנו י"ט שאין דנין קל מחמור להחמיר עליו וא"ת אין בין י"ט לשבת אלא אוכל נפש.

עממין יוכיחו. ולענין י"ט שני לישראל מצינו לרב אחא משבחה שהחמיר בשאלתות ואמר היכא דאיכא עממין יתעסקו בו העממין, אבל בי"ט ראשון אע"ג דליכא עממין טרחינן ומייתנין להו משום דע"י ישראל אי אפשר.

ולא נתברר לנו מי הכניסו לחומרא הזו שאנו אומרים י"ט שני לגבי מת כחול שוויה רבנן והא דאמרינן אפי' למיגד ליה גלימא ולמיגז ליה אסא, יש מפרשים דווקא לאלו המלאכות שאין בה טורח אבל חפירת הקבר אסור, והוצרכו לזה מפני שהם סבורין שאפי' בחש"מ אסור ממשנת אין חופרין כוכין וקברות במועד (מ"ק ד"ח:) וכ"ש ביום טוב אפי' שני.

וזה דרך שבוש שלא מצינו בי"ט הפרש בין מלאכות של טורח או שאין בהן טרחות כלל אלא כל שהוא מאבות מלאכות איסורן שוה בין שטוחן ברחיים או מדליק מנר לנר דבר שוה הוא. ויותר היה ראוי לאסור גזיזת ההדס משום חשד מחפירת הקבר שהדבר ידוע שהוא למת: אבל מה שאמרו אפילו למיגד ליה גלימא ולמיגז ליה אסא רבותא קמ"ל שאפי' אלו המלאכות שאינן מעכבות בקבורה שהיה אפשר לכורכו בתכריכיו בלא תפירה ואפשר ליה נמי בלא הדס ובלא חופת חתנים ואפ"ה מותר שאפילו כבוד ומנהג שלו בעלמא נתיר לו כחול וכן כתוב בהלכות גדולות והלכתא מת ביו"ט שני של ר"ה מותר להתעסק בו בכל צרכו בין צרכי דידיה בין בצרכי קבר דאמר רבא כו' ומשנה אין חופרין כוכין וקברות במועד אנו עתידין לפרש אותו בשער הזה לפנינו: ושם בהלכות ומותר ללוות את המת ביו"ט ראשון בתוך התחום ביו"ט שני אפי' חוץ לתחום: וכן כתב הרב רי"ף בן גיא ז"ל אלא שאני חוכך בחזרה לאחר קבורת המת שיש לומר שאין להם אלא אלפים, ואין לנו בכל היוצאין חוץ לתחום אפילו ברשות בית דין לדבר מצוה אלא שיש להם אלפים אמה להתיר להם חזרה בהבלעת תחומין אבל לחזור יותר מד' אלפים לא, אבל כיון דיו"ט של דבריהם מצינו בשל דבריהם שהתירו חזרה משום שלא תהא מכשילן לעתיד לבא כדאמר ביום הכפורים (יומא דע"ז:) וצריך לימוד: וראיתי בתוספות שמעשה היה בצרפת ביו"ט שני והלכו אחרי המת רוכבים על סוסים עד מקום קבורה, וכמדומה מדבריהם שלא מיחו בידם חכמים שבאותו הדור, וחס ושלום שלא התירו רבותינו כן אלא במקום דלא אפשר כעין ששנינו לגבי עדות החודש (ר"ה דכ"ב.

(מי שראה את החודש ואינו יכול להלך מוליכין אותו על החמור ואפילו במטה ואם צורך להם נוטלין בידם מקלות השתא בעדות החודש שהיה צורך כל ישראל ודבר שמחללין עליו את השבת חששו לשבות זה ולא התירו אלא במקום דלא אפשר כ"ש דבר קל שאינו דוחה שבת אפילו בעממין, הלכך לא מיבעיא הבאים משום כבוד שאסור אלא אפילו אבלים שחייבין לקברו אסור.

ומיהו קוברים שצריכין לקברו במקום שאי אפשר מתירין להם אפילו לרכוב ע"ג בהמה דיו"ט שני לגבי צרכיו בכל דלא אפשר כחול שויהו רבנן (סוף מ"ק) אמר לוי בר חיתא אמר שמואל הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום וגו': ענין הקבורה מתניתין (ב"ב ד"ק): המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר וכן המקבל מקום מחבירו לעשות לו קבר עושה תוכה מערה של ד' אמות על ו' אמות ופותח לתוכו ו' כוכין ג' מכאן וג' מכאן כנגדן והכוכין ארכן ד' אמות ורומן ז' ורחבן ו'.

פ"י רחבן ו' משום דגברא באמתא יתיב. ורומן שבעה מפורש בתוספתא טפח א' לפותח טפח כדי שתהא טומאה רצוצה ולא תהא בוקעת ועולה, וכן בארונות עושין כן דהתם אמרינן רוב ארונות יש בהן פותח טפח.

ומניחין אותו פניו למעלה כדאמרינן במתי מדבר הווי גני אפרקיד אי נמי מן הצד כדאמרינן בירושלמי ומשכיבו על סטרו לא עומד ולא יושב ולא ראשו מונח בין ברכיו אלא כדרך שאדם ישן. דהתם אמרינן (ב"ב ק"א).

(בכוכין לר' שמעון דעביד להו כמין נגר והוינן בה קבורת חמורים היא זו. בסוף נזיר (דס"ד): המוצא מת מושכב כדרכו נוטלו ואת תפוסתו, ואמר רב מושכב פרטליושב כדרכו פרט לראשו מונח בין ירכותיו התם בירושלמי איזהו מושכב כדרכו רגליו מפושטות וידיו על לבו אבל אם מצאו קמצוץ אני אומר גל נפל עליו והרגו פ"י קמצוץ ראשו בצד מרגלותיו ושאלו ראשונים לרב נטרונאי גאון ז"ל איזו היא דרך ישרה בקבורה אם להטילו בכוך ולהניח למעלה מן הכוך שלא יגע בפניו עפר וטיט או כשם שאנו עושים שנותנים עפר על כולו, והשיב להטיל טיט בפניו יש בזיון בדבר ואין ראוי לעשות כן.

ולא כל הארצות שוות מקום שיש שרב גדול כמו ארץ ישראל מכניסין אותו ואין נותנין עליו עפר כל עיקר שסומכין שיש שרב רב שם ויבש המת ואינו מתליע אבל בבבל שאין שרב המנהג שקוברין אותו בארון ונותנין עפר על עיניו ועל פניו, ואם יש גשמים מביאין עפר יבש ונותנין על פניו ומכסין פניו בכגדו ונותנין עפר על בגדיו שהוא על כולו וכיון שנותנין כגובה טפח נותנין לוח שהוא כיסויו של ארון על העפר וחוזרין ונותנין עפר הרבה עד שנעשה גל כגובה אמה אחת או יותר מיכן וזה שנותנין עליו עפר שרפואתו עפר היא שנאמר ואל עפר תשוב ע"כ ירושלמי.

בצוואתו דרבי אל תרבו עלי מאד תכריכין תהא ארוני נקובה לארץ פ"י שיטלו דף התחתון שבארון וישכיבוהו על הארץ שקבורת קרקע מצוה ולא תימא משום חביבותא

דארץ ישראל אלא אפילו בחוצה לארץ דכתיב ואל עפר תשוב. ירושלמי בראשונה היו קוברין אותו במהמורין נתעכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותו בארונם.

אותו היום היה מתאבל למחר היה שמח לומר שנינוחו עצמות אביו מן הדין. בנגמר הדין (סנהדרין דמ"ו:) א"ר יוחנן משום רשב"י רמז לקבורה מן התורה מנין ת"ל כי קבור תקברנו מכאן רמז לקבורה מה"ת.

פ"י קבורה בקרקע קאמר ולהאי לישנא מלין את מתו ממש דעובר בלא תעשה דגמר מתלוי גופא וריבויא דתקברנו לגניזת קרקע. והתם תנן א"ל שבור מלכא לרב חמא קבורה מדאורייתא מנא לכו אישתיק ולא א"ל ולא מידי אמר רב חמא בר יעקב איתמסר עלמא בידא דטפשאי איבעיא לי' למימר כי קבור ודחינן דעביד ליה ארון לימא ליה תקברנו לא משמע ליה לשבור מלכא אלמא ארון לאו קבורה הוא נמצינו למדין שהעושה ארון למת ומניחו בבית הקברות אינה קבורה ובכלל מלין מתו הוא ועובר עליו ואם עשה ארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו אע"פ כן יפה היה לקברו בארץ דקבורת ארץ ממש מצוה כצוואתו דרבי ואפי' בח"ל.

ומה שנהגו חכמי ישראל בגמרא בארונות לאחר עיכול הבשר הוה כדאמרינן בירוש' או שהיו נוקבין ארון לארץ. (שם) איבעיא להו קבורה משום בזיוני הוא או משום כפרה הוא למאי נפקא מינה דאמר לא תקברוהו להאי גברא אי אמרת משום בזיוני הוא לאו כל כמיניה ואי אמרת משום כפרה הוא הא קאמר לא בעינא כפרה ולא איפשטא הילכך קוברין אותו דספק איסורא הוא אפי' בעו יורשין נמי דלא ליקברוהו מוציאין מהן בעל כרחן ואפילו במת בעלמא דלית ליה קוברין וקאמר דלא תקברוהו אין שומעין לו דבזיונא דכולא חיי קאמרינן ולא משום בני משפחה בלחוד ועוד דפגם משפחה נמי דהתם אמרינן ניחא ליה מאי דילמא לא ניחא להו לבני משפחה ניחא להו לבני משפחה מאי אי אפשר דליכא חד בסוף העולם דלא ניחא ליה והכא נמי דכוותא הלכך קוברין אותו והתם תנן (סנהדרין דמ"ז) אין קוברין אותו להרוגי בית דין בקברות אבותיהן אלא שתי קברות מתקינין להן אחת לנסקלין ונשרפין ואחת לנהרגין ונחנקין ואמרינן בגמרא כל כך למה לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק דאמר ר' חמא בר' חנינא מנין שאין קוברין רשע אצל צדיק שנאמר ויהי הם קוברים איש והנה ראו הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע ויחי ויקם על רגליו וכשם שאין קוברין רשע אצל צדיק כך אין קוברין רשע חמור אצל רשע קל וכן צדיק בינוני אין קוברין אותו אצל חסיד גמור ומופלג כדאמרינן (מ"ק דכ"ה) כי נח נפשיה דרב הונא ואסקוהו לארץ ישראל אמרו היכא נינחיה גבי ר' חייא דרב הונא רבץ תורה בישראל ור"ח רבץ תורה ובהווא צורבא מרבנן אמר (שם די"ז) עיילוהו למערתא דחסידי ולא קבלוהו למערה דדייני וקבלוהו דעביד כרבי אלעאי וכו': בפרק היה קורא (ברכות די"ד:) החופר כוך למת פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה.

ואי הוו תרי והגיע זמן ק"ש זה עולה ונוטל ידיו ומניחתפילין וקורא ק"ש ומתפלל וחבירו חופר ואח"כ זה קורא וחבירו חופר. ודוקא כגון כוך דלא חפיר אלא חד לפיכך זה חופר וזה קורא.

ואם היה מקום ששניהם מתעסקין בו כולן פטורין: באבל פי"ג) תניא המוצא מת בקבר הרי זה לא יזיזנו ממקומו אא"כ יודע שמקומו שאול לו אין קוברין שני מתים זה בצד זה. אין מפנין לא את המת ולא את העצמות ממקום בזוי למקום מכובד, פי' אין קוברין זה בצד זה אא"כ היה דופן הקבר מפסיק ביניהם שנמצאו כל אחד בתוך קבר לעצמו ולגבי כוכין תנן אמה בינתים חצי אמה לדופן הכוך.

ותנן רשב"ג אומר הכל לפי הסלע הלכך מרחיקין בכדי שיעמדו כוכין ולא ליתו לאנפולי לפי הארץ ובאבל מכילתא אחריתי תניא אין קוברין שני מתים זה בצד זה ולא את העצמות בצד המת ר' יהודה אומר האיש נקבר עם בתו קטנה והאשה נקברת עם בנה קטן ועם בן בנה קטן. זה הכלל כל שהוא ישן עמו בחייו נקבר עמו במותו וכל שאינו ישן עמו בחייו אינו נקבר עמו במותו ועכשיו נהגו כר"י.

והתם תנן אין נותנין שתי ארונות זה על גב זה ואם נתן כופין את בעל העליון שיפנה שאין נוהגין בזיון במתים. ודוקא בנוגעין אבל בשני קברות זה למעלה מזה וקרקעיתו של עליון מפסיק בינתים ג' טפחים מותר.

ונשאל מרבינו האי הני מערות שבא"י ויש בהן כוכין שמכניסים מתים לשם ובכל עת שהם רוצים להכניס מתים ומערבין עצמות אותן מתים ומניחים אותן בגומא שבמערות שרי למעבד הכין או לא. וכן בית הקברות שנתמלא ואין להם מקום לקבור ויש קברים ישנים חופרין אותן קבוראי ומכניסין את העצמות לצד אחד וקוברין בהן מאן דעביד הכי אי איכא מידי עליה או לא.

והשיב הכין חזינא דהא דעבדין בארץ ישראל שלא כדין הוא ולא שרי משמיא למעבד הכי דהא חיישי רבנן למפגע מקום תפיסת שני מתים בהדי הדדי. דתנן המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר וכו' דאלמא לא שרי למדבקינן למתים להדדי ואי אפשר שלא יהא בין מת לחבירו פחות מששה טפחים שלשה לתפיסת זה ושלשה לתפיסת זה.

ולענין בית הקברות שנתמלא ואין מקום לקבור אי ודאי ליכא דוכתא אחריתי אפילו שהיא רחוקה משם מה יעשה אי אפשר למשבקיה למת כדלא קבור. אבל אית מקום אחר אפילו בטרחא ובדוחקא ילך לשם ואל יטול את המתים וכמה בתי קברים שנדחקו מתים שנדונו שלא יקבר בהן אדם.

אבל ודאי אם יכול להעמיק כדי שיהא בעומק ובין המת למת ששה טפחים שפיר דמי ואע"פ שזה למעלה מזה דהתם מקשינן והא קא נגעיי כוכין בהדי הדדי ומפרקינן במעמיק. הרי נתברר שאסור לקבור היכא דנגעיי כוכין בהדי הדדי.

ואם העמיק ונתן לכל אחד תפיסתו אע"פ שזה למעלה מזה שפיר דמי ע"כ לגאון אין מלקטין עצמות לא מתוך הארון ולא מתוך הקבר לצד לקבור שם מת אחד. מקום שנהגו לעשות כן עושיין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושיין ועל זה נאמר אל תסג גבול עולם.

ומסתברא מקום שנהגו כגון שנהגו לפנותן לאחר עיכול הבשר וליתן עצמות בארונים. בירושלמי אין הקבר ואת העצמות לא מקבר מכובד לקבר מכובד ולא מבזוי לבזוי ולא מבזוי למכובד ואצ"ל מן המכובד לבזוי ובתוך שלו אפי' מן המכובד לבזוי ערב לאדם בשעה שמונח אצל אבותיו באבל (פ"י) ר"ש בן אלעזר אומר קבר שאולה היה לו לר"ג

ביבנה שהיו מכניסין את המת לתוכה ונועלין את הדלת בפניו ובאין ועומדין בשורה ומנחמין ופוטרים את הרבים ואח"כ מעלין אותו לירושלים ובירושלמי הרי שמפנין אותו מקבר לקבר אית תניי תני משיסתם הגולל הראשון ואית תניי תני משיסתם הגולל השני.

ומסיק בשנתנו דעתם לפנותו אבל לא נתנו דעתם לפנותו משיסתם הגולל הראשון הוה ליה מסקנא דמלתא שאסור לפנות את המת או עצמות לצורך מת אחר וכ"ש לפנות המקום וכן לעשות לו קבר מכובד הימנו אסור אבל לכפרה שלו ולכבודו כגון להעלותו לארץ ישראל ולירושלים או לקברו אצל אבותיו מותר ואם נתנו דעתם לפנותו ולא קברוהו שם אלא לפי שעה או שנהגו לקבור במהמורות בלא ארון כדי שיתעכל הבשר ויתנו עצמות בארון מותר סימן יפה לו שאומרים נינוחו עצמותיו מן הדין בפרק נגמר הדין (סנהדרין דמ"ז:) תניא נמצאת אומר שלשה קברות הן קבר הנמצא וקבר הידוע וקבר המזיק את הרבים.

קבר הנמצא שמצאו בעל השדה בשלו ושלא ברשות מותר לפנותו פינהו מקומו טהור ומותר בהנאה, קבר הידוע אסור לפנותו פינה מקומו טמא ואסור בהנאה. ואוקימנא בקבר בנין אבל קרקע עולם אינה נאסרת.

והוינן עלה וקבר הנמצא מותר לפנותו ליחוש דלמא מת מצוה הוא ומת מצוה קונה מקומו. ופרקינן שאני מת מצוה דקלא אית ליה.

תניא אידך קבר שבנאו לשם חי מותר בהנאה הוסיף בו דימוס אחד לשום מת אסור בהנאה ואוקימנא דרמא בו מת ואע"ג דפניא למת משם אסור ואע"ג דקבריה על מנת לפנויי משום דדימוס מיהא לשום מת איתעביד הא לא הוסיף בו אע"ג דרמא ביה מת על דעת לפנותו מותר דקיי"ל צר ביה ולא אזמניה שרי: אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא אם היה מכירו לאותו דימוס חולצו ומותר.

ואם קבר לקבר עולם אע"פ שלא הוסיף אסור כל הקבר וקבר חדש מותר בהנאה הטיל בו נפל אסור בהנאה והא נמי קבר בנין ואע"ג דפנייה לנפל אסור דיש לנפלים תפוסת הקבר כשאר כל המתים והחוצב קבר לאביו והלך וקברו במקום אחר הרי זה לא יקבר בו עולמית. רשב"ג אומר אף החוצב אבנים לאביו והלך וקברו במקום אחר ה"ז לא יקבר בהן עולמית ומסתברא לן דאפילו בקבר קרקע אסור משום כבוד אביו.

ואע"ג דבגמרא מקשו ומוקמינן לה בקבר בנין ההיא לדעתיה דאביי איתוקמא הכי מקמי דתוקים לן אסרנא. דקס"ד מדאמר בכרייתא הזמנה מילתא היא.

אבל לרבא דסבר הזמנה לאו מילתא היא אפילו בקבר בנין נמי מותר אלא משום כבוד אביו הילכך אפילו בקבר קרקע איכא כבוד אביו ומאי לא יקבור בהן עולמית בנו דחייב בכבודו. אבל אם בא אחר לקבור שם מתו אין ממחין בידו וחכמי הצרפתים ז"ל אומרים קרקע עולם כיון שבשאר אנשים אפילו נקבר שם המת אינו נאסר ליכא כבוד אביו דמידע ידעי דקרקע עולם אינה נאסרת תנן בפרק לא יחפור (ב"ב דכ"ה) ומרחיקין את הקברות מן העיר חמשים אמה.

ותניא באבל (פ' י"ד) קבר שהקיפוה העיר בין משלשה רוחותיה בין משני רוחות זו כנגד זו אם היה רחוק יותר מחמשים אמה לכאן ויותר מחמשים אמה לכאן אין מפנין אותו פחות מיכן מפנין אותו. כל הקברות מפנין חוץ מקבר המלך ונביא.

ירושלמי בסוף נזיר קבר שהוא מזיק את הרבים מותר לפנותו פינהו מקומו טהור ואסור בהנאה. הורה ר' אבא בר כהן בכפר עקביא מקומו מותר בהנאה ומקשינן מה ופליג ומתרץ כאן בשקדם להעיר כאן בשקדמתו העיר פירוש דכיון דקדמתו העיר והוא מזיקן לאו כל הימנו שיאסור עליהם את המקום דשל רבים אינו תני קבר שהקיפתו עיר מג' רוחות או מב' רוחות אית תניי תני מפנין אותו ואית תניי תני אין מפנין אותו.

אמר רב חסדא מאן דתני מפנין אותו בתוך שבעים אמה ושיריים מאן דתני אין מפנין אותו בנתון חוץ לשבעים אמה ושיריים. מאן דאמר מפנין אותו בעשוי כמין גם מאן דאמר אין מפנין בעשוי כמין היא.

(באבל פי"ג) תניא ארון שפינהו אסור בהנאה אם היה של אבן יקבר של חרש ישבר המוציא נסרים בבה"ק ה"ז לא יזיז ממקומו: בפרק המוכר פירות (ב"ב ד"ק:) ת"ר המוכר קברו ודרך קברו מקום מעמדו ומקום הספדו באין בני משפחה וקוברין אותו בעל כרחו משום פגם משפחה. ואי קשיא והא אמרינן דהיכא דלא בעי הספדא דלא מספדי' ליה דיקרא דשכבי הוא התם כדאמר בשעת מיתה לא תספדוהו הכא זוזי אנסיה ואיכא פגם משפחה.

אי נמי המוכר אם באין אחרים וסופדין במקום הספדו איכא פגם משפחה אי נמי התם לדידיה בלחוד הוא הכא מקום הספדו יורשיו ובני משפחה נספדין שם ואיכא פגם שלהם. באבל (פי"ד) תניא האשה שירשה את הקבר נקברת בתוכו היא וכל יוצאי ירכה דברי ר"מ וחכמים אומרים ולא יוצאי ירכה ומודים חכמים שאם ראת אותן בחייהם נקברין עמה במיתתן.

פי' שירשה קבר משפחה ובניה מתיחסין על משפחות אביהם וגנאי הוא לבני משפחה להקבר אצלם. אביה אמר תקבר אצלי ובעלה אומר תקבר אצלי קוברין אותה אצל אביה.

ואם יש לה בנים ואמרה קברוני אצל בני קוברין אותה אצל בניה. אביה אומר לא תקבר אצלי ובעלה אומר לא תקבר אצלי קוברין אותה אצל בעלה מפני שבעלה חייב במזונותיה ובפרקונה ובקבורתה: מתניתין (מ"ק ד"ח:) אין חופרין כוכין וקברות במועד אבל מחנכין את הכוכין ועושין נברכת במועד וארון עם המת בחצר ר' יהודה אוסר אלא א"כ יש עמו נסרים.

מאי כוכין ומאי קברות. אמר רב יהודה כוכין בחפירה וקברות בבנין.

אבל מחנכין את הכוכין כיצד מחנכין אמר רב יהודה שאם היה ארוך מקצרו. במתני' תנא מאריך בו ומרחיב בו.

ועושין נברכת במועד מאי נברכת אמר רב יהודה בקיע והתניא הנברכת והבקיע אמר אביי ואי תימא רב כהנא גוהה ובר גוהה. וארון עם המת בחצר תנינא להא דת"ר עושין

כל צרכי המת גוזזין לו שערו ומכבסין לו כסותו ועושין לו ארון מנסרים המנסרין מערב יום טוב.

רשב"ג אומר אף מביא ומנסרין בצינעא בתוך ביתו. ע"כ בגמרא.

והראשונים שאלו האיך שנינו אין חופרין כוכין וקברות במועד והא אפילו ביו"ט שני אמרינן יתעסקו בו ישראל וכ"ש בחש"מ. ורש"י ז"ל מפרש דהתם בכגון טלטול ושאר מלאכות שאין בהן טורח לכבסו ולגוז בשערו כדאמרינן למיגד ליה גלימא ולמיגז ליה אסא אבל חפירה דאית בה טירחא לא ואחרים אמרו חולו של מועד דאורייתא כדאיתא בפרק מי שהפך.

וכן בפרק בתרא דחגיגה והחמירו במלאכה של טורח אע"פ שצרכי המת היא והקילו יותר ביו"ט שני של עצרת וי"ט האחרון שבפסח ושבתג שהוא מדבריהם ועשאוהו כחול גמור לגבי מת. ובהלכות רבינו ז"ל מפורש אין חופרין כוכין וקברות לצורך מתים שימותו הא בשכבר מת מותר לחפור לו קבר.

והקשו עליו וכי היכן מצינו שהותרה מלאכה שלא לצורך המועד שהוצרך לשנות בכאן אין חופרין. וזו קושיא משובשת דודאי כיון שהתירו בה סוף מלאכה דקתני אבל מחנכין מאריך ומרחיב על כרחנו צריך הוא לשנות שלא יתחיל בה אבל הקושיא והתימא למה התירו להאריך ולהרחיב בו שלא לצורך המועד וזו שאלה שאל הראב"ד ז"ל.

ולפי פירושו מסתברא לקבור בהן במועד קאמר ואפילו הכי אין חופרין בתחלה שהכוכין יש בהן טורח אומנות שהן בחלל הסלע והקברות בכנין וטירחא זו אסורה במועד מ"ט משום דאיפשר לה בנברכת והוא הנקע שהוא כעין קברות שלנו. ובירושלמי עושין נברכת במועד זה הבקיע וכל שהוא תושב נקרא בקיע.

פירוש זה הבקיע אין עושין אותו לקבור לעולם אלא לשעה לגר ולתושב והוא אותן המהמורות שאמרו בירושלמי הכתוב למעלה שמניחין את המת לשם עד שיתעכל הבשר ואח"כ מלקטין את העצמות ומעלין אותם לארץ ישראל או אצל קברות אבותיו וזוהו שמת במועד נותנין אותו באותן המהמורות עד לאחר המועד שחופרים לו כוך או בונין לו קבר לפי כבודו.

אלו דברי הרב ז"ל. גם זה הפירוש אינו נכון ומחזור לפי שמהמורות הללו הנזכרים בירושלמי חפירה גדולה הן כענין שנאמר יפילם במהמורות בל יקומו ואם הן הותרו אף הכוכין מותרין ועוד בראשונה שנוהגין בהן לא היו עושין כוכין שהכוכין לפי מדתו ש"א הן ליקבר בהן אדם שלם כמו ששנינו בהלכות כוכין והנוהגין במהמורות לא היו נוהגין בכוכין אלא במהמורות הללו בהן קוברין עד שיתעכל הבשר ונותנין אותם בארונים כמו שהוזכר בירושלמי.

ואם כשמת במועד קוברין אותם לפי שעה במהמורות על מנת לפנותן לאחר המועד הרי זה גנאי גדול למתים ואסור לעשות כן. והתם לגבי הרוגי ב"ד מקשינן למה לי נתעכל הבשר ומתצינן משום דלא אפשר.

אבל יצטרך הרב ז"ל לומר שהמתים במועד יקברו במהמורות הללו עד שיתעכל הבשר ויתנו אותם בארונים או שיקברו אותם בתוך הנברכת בארון ולאחר המועד יפנו אותם לקבר מכובד שלו. ואם נשאל למה הותר בארון עם המת בחצר יותר מן הקבר והכוך יאמר הרב שהוא טרחא גדולה הימנה.

ויתיר הרב ז"ל קברות שלנו בחפירה שאינה אומנות גדולה וכשעיינתי בהלכות מועד לא מצאתי בדברים שהם לצורך המועד חלוק בין מלאכה של טורח למלאכה שאין בה טורח גדול כדאמרינן מדלין מים לירקות לאכלן וקוצר ומעמר וטוחן ודש ואפי' בפרות במספיק לרבים ולא שנינו חלוק זה אלא בדבר האבד בלבד וכאן בקברות וכוכין אם צורך המועד הן יהא הכל מותר ואם אינו צורך המועד יהא הכל אסור שלא מצינו בקבורת המתים ענין בדבר האבד.

ועוד שכל חפירה טורח גדול הוא ונאסרה באמת המים ובאוגיות של גפנים ובחפירת בורות יחיד ולמה יתיר הרב ז"ל הנברכת הזו ויאסור הכוּדְהַקְבֵר. אבל הדרך הנכון במשנה זו מה שאמור בהלכות דלצורך מתים שימותו קאמר וכשתאמר למה מרחיב ומאריך בהן אני אומר לפי שהכוּכִין והקברות צורך הרבים הן רבים שתו ורבים ישתו.

וכן הדין בצרכי הרבים שלא לצורך המועד דאסור לעשותן בתחלה. אבל מתקנין אותן כדתניא (מ"ק ד"ה) אין חופרין בורות שיחין ומערות של רבים אבל חוטטין אותן ומוקמי לה בגמרא בשלא לצורך המועד אבל כדי שיהו מצוין להם לאחר המועד לכשיצטרכו להם וכן בכוכין וקברות צריך למתני אין חופרין ומותר לחנכו וכ"ש הוא שמא יצטרכו להן במועד דחינוך היינו דומיא דחטיטה בכורות ובו בלשון היא שנויה בתוספתא אין חופרין בורות שיחין ומערות במועד אבל מחנכין ומתקנין אותן והיינו בשאין הרבים צריכין להם במועד כדמוקמינן בגמרא.

ואם תשאל אלא הא דת"ר (שם ד"ח:) עושין כל צרכי המת במועד גוזזין לו שער ומכבסין לו כסותו ועושין לו ארון מנסרים המנסרים מעיו"ט רשב"ג אומר אף מביא נסרים ומנסרן בצינעא בתוך ביתו למה לא שנו חפירת הקבר והכוך למת דצרכי המת הן זו אינה שאלה שלענין הדין לא הוצרך לשנותן שהדבר פשוט הוא לכל דקבר ודאי עושין לו וכי יהא מושלך לכלבים ויעבור עליו בלאו להלין אותו.

אבל גזיזת שער וכביסת כסות שנו כאן לפי שהן צרכי כבוד לו. וא"ת כיון ששנו כל צרכי המת לכלול בהדיהו קברות אף בלשון הזה אין קברות בכלל אינו נקרא צרכי המת אלא צרכי כבודו כענין ששנו בשבת עושין כל צרכי המת סכין ומדיחין אותו כו'.

ואלו כולן אינן מעכבין בקבורה ואעפ"כ התירו אבל קבורה עצמה אינה בכלל צרכי המת ולא בא לשנותה כאן וכששנו עושין לו ארון מילתא באנפי נפשה קתני לה. ופלוגתא דרשב"ג ורבנן אתינן למתני.

והיא נמי רבותא היא לפי שהארון עצמו אינו מעכב בקבורה אבל חפירת כוך וקבר שלו לא הוצרך לומר דודאי קוברין אותו. וזו שהצריכו לעשות הארון בצינעא עם המת בחצר שלא יאמרו להניח מעות הוא עושה אותו דסתם ארון לאו למת קאי.

אבל בקברות וכוכין לא בעינן עם המת בקברות דכיון דלמת הוא אין תולין אותן במניחין לאחר המועד וליכא למיחש לחשדא: ובירושלמי וארון עם המת בחצר הדא דתימא במת שאינו מפורסם אבל במת שהוא מפורסם עושין לו ארון אפילו בשוק. כד דמך ר' חנינא חבריהון דרבנין עבדין ליה ארונא בשוקא.

הכל מודים שלא יקוץ ארזים ודכותה שלא יחצוב אבנים, היו חצובות בפלוגתא דר' יהודא ורבנן. וכיון שהתירו להביא עצים ולנסרן ולעשות ארון למת אין לך מלאכת אומן וטורח יותר מזה ואין בנין בית הקברות חמור יותר ממלאכות הללו בשום ענין.

וא"ת כיון שעשינו צורך המת בקבורה כצורך המועד למה אמרו שלא יקוץ ארזים והתניא (מ"ק די"ב:) קוצצים ארזים במועד לצורך המועד. יש לומר שלא אסרו אלא מפני חשד דכיון שהן מלאכות הרחוקות מעשיית הארון עצמו אינו ניכר שהוא עושה למת.

ולאו אורח ארעא לקוץ ארזים לאחר מיתת המת ולנסרן ולעשות מהן ארון למת. תדע דקאמר ת"ק ועושים לו ארון מנסרים המנסרין מעיו"ט.

וא"ל רשב"ג אף מביא עצים ומנסרן בצניעא בתוך ביתו, החמיר בנסירה זו לעשותה בצניעא בתוך הבית שלא במקום רואין ולא עם המת בחצר שלא יבא הדבר לידי חשד. ודכוותה לחצוב אבנים אסור מפני מראית העין דמי איכא דוכתא רמי מיתא וחצבי אבנים וחולקין אותן אחת לשלש ואחת לארבע ומסתתין אותן ואח"כ בונין לו קבר, כדרך שנוהגין בחול עם המתים בקבורה התירו, לרבות מלאכות יותר מדרך קבורתן בחול אסור.

וסמך ראייה מצאתי לדברי בירושלמי בית עלמא דבר מקטיא איתפחתת במועדא רב הונא סבר מימר שרי מן הדא ועושין כל צרכי הרבים א"ל ר' מונא לא תני שמואל אלא להיות שפין את סדקיהן וחוטטין אותן וגרפין לון. כדתנינן תמן (מקואות פ"ד) החוטט בצניור כדי לקבל צרורות.

פ"י בית הקברות של אותו אדם ששמו בר מקטיא נפחת שנפחתה מערה שלו שהכוכין בה והיה רב הונא סבור להתיר לתקנה לפי שהוא צרכי הרבים אע"פ שאינה צורך המועד ואע"ג דאין חופרין כוכין וקברות שלא לצורך המועד התם תחלת מלאכה היא אבל מערה זו שנפחתה תיקון מקולקלת היא והיה רב הונא סבור להתיר לו בכל ענין.

כדתנן ומתקנין את קלקולי המים כו' וא"ל ר' מונא לר"ה דלא תני שמואל בצרכי הרבים שאינן לצרכי המועד אלא להיות שפין סדקיהן ולחטוט ולגרופ אותן אבל חפירה לא. ומלאכת מערה זו מלאכה גמורה של אומן וטורח היא שהיה צריך בנין בכותל המערה ואסור וזה מפורש כמו שכתבנו דבית הקברות אפילו של בני משפחה מצרכי הרבים היא וכ"ש בה"ק של כרכין דשל כל העולם כולו הן והלכך שלא לצורך המועד תחלת מלאכה אסורה בהן ותיקון מותר דהיינו חינוך.

ונתבררו דבריו בירור נכון כדעת רבינו הגאון. וכן כתב רב חננאל וכ"כ הרב רי"ץ בן גיאת ז"ל וכן לשון המשנה מוכיח דהוה ליה למתני אין חופרין כוך וקבר למת במועד כדתניא החופר כוך למת פטור מק"ש, ואתמר האורג בגד למת, ולענין נברכת ששנינו

במשנה זו ועושיין נברכת במועד ראיתי לראשונים שהוא נברכת הכובסין המוזכרת: בפרק לא יחפור (ב"ב די"ט) וגוהה ובר גוהה הוא הנברכת הקטנה שבצד הגדולה שמכניסין מים בגדולה ומכבסין בקטנה והוא מה שאמר שם ל"ש אלא מן המחמצן אבל מן המנדאין ד"א ופי' בקיע של אבן של כובסין.

וכ"כ רב חננאל. וכן זאת הברייתא שהביאו כאן בגמ' (שם) בפ' לא יחפור היא שנויה בתוספתא הנברכת והבקיע, ולפי דבריהם התירו הנברכת לכבס בה לצורך המועד כלי פשתן ומי שאין לו אלא חלוק אחד וכ"ש אלו שאמרו מכבסין במועד ואין דבריהם מחוורין אצלי שזו המלאכה אינה לצורך המועד שנתיר לעשות מקום המחמצן והמנדאין ואפשר לכבס בלא שתי הבריכות הללו ולא התירו מלאכה ובנין קבוע כדי שיעשה בהן מלאכה שצריכה קצת למועד וכ"ש במקום שאפשר, ועוד שלא קראוה במשנתנו וכאן תמהו בגמ' ושאלו מה נברכת ושם לא שאלו ולא פירשו דנברכת הכובסין דבר פשוט ומפורש הוא.

ועוד ענין המשנה מלמד שהוא צרכי קבורה של מתים דקתני לה בהיתר חנוך הכוכין ועשיית ארון עם המת. ברם נראין דברי רבינו ר' אברהם בר דוד ז"ל שפירש שהיא חפירה של קבר אלא שהוא ז"ל מפני שראה בירושלמי כל שהוא תושב נקרא בקיע.

אמר שהוא קבר שעושים לגר תושב עד שיעלו אותו לקבר אבותיו. ולי נראה שאינו אלא תוספת שמוסיפין על הקבר כשהוא קטן בבנין דמתני' רישא קתני איסורא בתרווייהו בהתחלת מלאכה.

אין חופרין כוכין וקברות, וסיפא קתני התירא בתיקון מלאכה אבל מחנכין את הכוכין ואמאי לא קתני התירא בקברות בחינוך היכי אפשר דלא יהא בהון תיקון כעין חינוך להוסיף בהן חוליא אחת בחפירה או דימוס אחד בבנין אלא במקום חינוך הקברות קתני מתניתין הנברכת הזאת שכן דרך הקברות חופרין חפירה גדולה עמוקה ורחבה בקרקע ובנין לו כותלי בנין.

כדתנינן בכל מקום חפירה בקברות עשו לו ארון חפרו לו את הקבר, ותניא החופר קבר למת, וכאן אמרו אין חופרין כוכין וקברות. אבל מה שאמרו קברות בבנין כלומר שעושיין לו כותלי בנין פעמים שמגביהין הכתלים מעל הארץ הרבה והוא נפש הקבר האמור בכל מקום.

וכשהקבר אינו עמוק כל צרכו מוסיפין לו נברכת שהיא בקיעה באמצע הקבר כפי מדתו של אדם ונותנין אבנים תלושות סביב אותו הנקע, ובר גוהה הוא נקע אחר קטן ממנו כעין חריץ וכן חריץ. ואפשר שהיו עושיין אותו מן הצד לנסרים של גולל ודופק וכיוצא בזה.

והתירו במשנתנו הנקע הזה כעין חנוך ואע"פ שהוא מעשה ובנין בפני עצמו. ומה שאמרו בירושלמי כל שהוא תושב נקרא בקיע.

כל שהוא מוסף על דבר ומיטלטל הימנו נקרא להם תושב. וכן אמרו בירושלמי בפרק במה אשה לגבי פאה נכרית.

א"ר אבהו כל שהוא תושב בשער נקרא פאה. ושנו בתוספתא שביעית אבנים תושבות שמחרישה מזעזעתן, נמצא פי' המשנה הזו נכון ומחזור.

(מ"ק ד"ח:) אין חופרין כוכין וקברות במועד כדרך העושין בתי קברות שחופרין בהן כוכין וקברות הרבה לצורך מתים שימותו ואע"פ שהוא צורך הרבים ושמא יצטרכו להם במועד אסור. אבל מחנכין את הכוכין לקצרו ולהאריך ולהרחיב בו ועושין נברכת בקברות במועד, והוא הדין לחינוך קברות להאריך ולהרחיב אלא מלתא באנפי נפשה קתני נברכת ורבותא היא טפי ועושין אפילו ארון למי שכבר מת והוא עמו בחצר ואע"פ שאינו מעכב בקבורה כיון שכבר מת עושין כל צרכיו.

ר' יהודה אוסר אא"כ יש עמו נסרים מפני הטעם שפירשנו למעלה. וליתא לדר"י דיחידא היא וסתםתניתין כרשב"ג בברייתא וקיי"ל סתם במתני' ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם: בפרק הניזקין (גיטין דס"א) מבקרין חולי ארמים עם חולי ישראל מפני דרכי שלום וקוברין מתי ארמים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום.

ופרש"י ז"ל שקוברין אותן כשקוברין מתי ישראל אם מצאם הרוגים עם ישראל. בתוספתא התם תניא עיר שיש בה ישראל וארמים המפרנסין גובים מישראל ומארמים מפני דרכי שלום וקוברין מתי ארמים מפני דרכי שלום בפ' מי שמתו (ברכות די"ח) ת"ר לא יהלך אדם בבה"ק ותפילין בראשו וס"ת בזרועו ויקרא בהן ויתפלל ואם עשה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו, ודוקא בתוך ד"א דאמר מר מת תופס ד"א לק"ש אבל חוץ לד"א שרי: בבני העיר (מגילה דכ"ט) ת"ר בה"ק אין נוהגין בהן קלות ראש אין מרעין בהן את הבהמה ואין מוליכין בהן אמת המים ואין מלקטין מהן עשבין מפני כבודן של מתים ואם לקט שורפן במקומן ובאבל (פי"ד) אין מוציאין את המים לביה"ק ולא יעשה שם שביל ולא ירעה בהמתו שם ולא יטייל בהם קפנדריא ולא ילקט משם עצים ועשבים ואם ליקטן אסורים בהנאה ואם בשביל בה"ק עצמן מלקטן ושורפן במקומן.

והתם תנן קבר חדש נמדד ונמכר ונחלק והישן לא נמדד ולא נמכר ולא נחלק, פי' אין מודדין אותו לידע כמה מתים נקברו במקצתו שיתנו אותה מדה למתים אחרים כנגדן ולא נמכר משום פגם משפחה ולא נחלק בין היורשין אלא כולן נקברין שורות שורות לעצמן והכל מפני כבודן של מתים: ענין הכהנים תניא בספרא ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן בני אהרן אינן מטמאין למתים מיטמאות הן בנות אהרן למתים.

בני אהרן יכול חללין ת"ל הכהנים ומנין לרבות בעלי מומין ת"ל בני אהרן. בסנהדרין (ה':) ר' חזיא לההוא גברא דהוה קאי בבה"ק א"ל לאו בן איש פלוני כהן אתה א"ל אבא גבה עינים הוה נתן עינו בגרושה וחללו.

ותניא (תורת כהנים פ' אמור) אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו אין לי אלא המת מנין לרבות את הדם של מת ת"ל לנפש וכן הוא אומר כי הדם הוא הנפש ומנין לרבות כל הטומאות הפורשות מן המת ת"ל לנפש בעמיו בזמן שעמיו שם אינו מיטמא אבל הוא מיטמא למת מצוה ותנן נמי כהן גדול ונזיר שהיו מהלכין בדרך ופגעו במת מצוה ר' אליעזר אומר יטמא כהן ואל יטמא נזיר וכו' ואיזהו

מת מצוה כדתניא איזהו מת מצוה כל שאין לו קוברין קורא ואחרים עונין אותו אין זה מת מצוה פ"ל מת מצוה זהו שמצאוהו בדרך או בעיר של ארמים ואין לו קוברין שאסור לזה שמצאו להניח את המת אפילו לילך לעיר להביא קוברין אלא יטמא בעצמו ויקברנו אפילו כהן גדול והוא נזיר ואפילו הולך לשחוט את פסחו או למול את בנו אבל אם היו ישראל קרובין למקום המת שהמוצא את המת קורא אותם והם עונין לו ובאין לקברו אין זה מת מצוה שיטמא עליו הכהן אלא קורא אותם והן קוברין וכענין הזה ברייתא זו שנויה בירושלמי בפרק כהן גדול ונזיר דגרסינן התם איזהו מת מצוה כל שהוא צווח ואין בני העיר באין באו בני העיר הרי זה מושך את ידיו עד היכן עד כדי נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן כשאינם צריכין לו אבל היו צריכין לו לא בדא בשאינן מכירין אותו אבל אם היו מכירין אותו לא בדא ושאינן כבודו לכך אבל אם היה כבודו לכך לא בדא והנשיא כבודו לכן ומהו שיטמא כהן לכבוד הנשיא, כד דמך ר' יודן נשיא אכריז ר' ינאי ואמר אין כהונה היום כד דמך ר' יודן נשיא בר בריה דר' יודן נשיא דחף חייא בר בא לרבי זעירא בכנישתא דגופנא דצפרין וסאביה.

והא דגרסינן ביבמות בפרק האשה רבה (דפ"ח:) גבי אשתו קטנה יורשה ומיטמא לה והוינן בה אמאי מיטמא לה כיון דמדאורייתא לאו אשתו היא, ומפרקינן משום דהויא לה מת מצוה, ואקשינן אי זהו מת מצוה כל שאין לו קוברין קורא ואחרים עונין אותו אין זה מת מצוה, ומפרקינן הכא נמי כיון דלא ירתי לה קורא ולא ענו לה, ויש לומר דהתם מלתא בעלמא קאמר לומר דודאי אין לה קוברין לזו שהבעל אינו קובר ולא קורא אלא אפילו עצמה קוראה אין אחרים עונין אותה לבאולקברה שאין בני משפחה שומעין שיקברו הם בנחלה של משפחה הוסבה אצל הבעל שאינו מהם וכל שכן אחרים שאינן קרובין שאינן נזקקין להטיל על עצמן קבורה של אשה שיש לה יורשין וקרובים וכיון שקבורתה בספק וביאוש הטיליה חכמים עליו ואפ"ל כשימצא אחרים כדי שתהא קבורה מזומנת לה ולא תהא קבורתה מוטלת על המחלוקת ועל הקטטה שגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת בכל מקום ועל דרך זה התירה תורה טומאת קרובים והיינו דאמרין בפרק שלשה מינין (נזיר דמ"ג:) קאזיל בפקתא דערבות ופסקוה גנבי לרישיה דאבוה הכי נמי דלא ליטמי ליה אמר ליה מת מצוה קא אמרת השתא י"ל באחריני מחייב באבוה לא כש"כ.

ואקשינן והאי מת מצוה הוא והתניא איזהו מת מצוה כל שאין לו קוברין קורין לאחרים עונין אותו אין זה מת מצוה והאי אית ליה ברא פ"ל וכיון שיש לו בן הבן קורא ואחרים עונין אותו שמשדל לקברו ע"י קרובים ובני משפחה ופרקינן כיון דאזיל באורחא כמי שאין לו קוברים דמי שהרי אין בני משפחה בכאן ואחרים ההולכים עמו בשיירא אין עונין אותו לקבור אביו והוא לא יתעסק עמהם בקבורתו למדנו עכשיו שכהן שמצא מת מוטל בדרך או בעיר של ארמים זהו מת מצוה ואסור לו לפרוש מן המת כלל אלא קורא משם אם באו כדי קבורה מושך את ידיו ואם צריך להתעסק עמהן אפילו לנושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן מטמא לו וקובר עליהם במה דברים אמורים בשאינן צריכין לו ואינם מכירים אותו דמחזקינן ליה בדלא קרי ותני אבל היו מכירים וצריכים לו כולם לשיפורי וכיוצא בהם מטמא כהן עמהם ואם היה אדם חשוב ביותר כגון הנשיא וכיוצא בו אדם גדול שאין לו שיעור בקבורה וכבודו בכל אדם שיטמאו לו הכל מטמא לו הכהן

עם כולם כיון דמת מצוה הוא וקבורתו מוטלת על המוצאים אותו אין הכהן מטיל המצוה שעליו על אחרים כל זמן שהוא צריך לה כלל אלא קוברין אותו לפי כבודו בכהנים ובכל אדם: ומה ששאלו עוד מהו שיטמא אדם לכבוד הנשיא בשאינו מת מצוה קאמר כגון שמת בעיר ויש לו קרובים וקוברין ואעפ"כ התירו אצל נשיא שיטמאו לו הכל וטעמא מפרש התם עשו אותו כמת מצוה לפי כבוד הנשיא ביורשין וקרובין אלא בכל אדם שיתעסקו בו הכל כקרובין ויטמאו לו והיינו דאמרינן בגמרא דילן (כתובות דף ק"ג:): אותו היום שמת רבי בטלה כהונה והיינו כמו דאמרינן בפסחים (ד"ע:): כגון שמת נשיא ואיטמי להו רוב הצבור ושאלו בירושלמי בתלמיד אצל רבו אם מטמא לו לכבוד ולא איפשטא הילכך לא יטמא במקום קוברים: ירושלמי בנזירות (פ"ז) המוצא מת מצוה ה"ז מטפל בו וקוברו במקומו אימתי בזמן שמצאו חוץ לתחום אבל אם מצאו בתוך התחום ה"ז מביאו למקום בית הקברות וקוברו, א"ר עקיבא כך תחילת תשמישי לפני חכמים פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו כארבעה מילין עד שהבאתיו לבית הקברות וקברתיו וכשבאתי לפני ר' אליעזר ור' יהושע אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלים עליך כאלו היית שופך דמים אמרתי מה אם בשעה שנתכוונתי לזכות נתחייבתי בשעה שלא נתכוונתי לזכות עאכו"כ מאותה שעה לא זיתי מלשמש חכמים הוא היה אומר דלא ישמש חכימיא קטלא חייב מת מצוה קנה מקומו ד' אמות אפילו בשדה מלאה כורכמין שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ, ואיתמר בפרק מרובה (דפ"א:): בגמרא תנאים שהתנה יהושע אפילו בחוץ לארץ ואם היה מוטל על המיצר מתוך שנתן לפנותו מפנהו בכל מקום שירצה, שדה ניר ושדה בור קוברו בשדה בור: באבל רבתי (פ"ד) תניא הכל מטמאין כהן גדול ונזיר ר' אליעזר אומר יטמא כהן גדול ואל יטמא נזיר מפני שזה מביא קרבן על טומאתו וזה אינו מביא קרבן על טומאתו וחכ"א יטמא נזיר ויביא מאה קרבנות ואל יטמא כהן אפי' הדיוט שזה קדושתו מרחם וזה אין קדושתו מרחם זה קדושתו קדושת עולם וזה אין קדושתו קדושת עולם, הכל מודים כ"ג ומרובה בגדים מטמא מרובה בגדים, מרובה בגדים וממונה מטמא ממונה, ממונה ומשוח שעבר מטמא משוח שעבר, משוח שעבר ומשוח מלחמה מטמא משוח מלחמה, משוח מלחמה וכהן הדיוט מטמא כהן הדיוט, כהן הדיוט ולוי מטמא לוי, לוויישראל מטמא ישראל וממזר מטמא ממזר אם היו שניהן שוים מטמא זריז אם היו שניהן זריזין מטמא איזה מהם שירצה מצאו בין שדה בור לשדה ניר קוברו לשדה בור בין שדה ניר לשדה זרע קוברו בשדה ניר בין שדה זרע לשדה אילן קוברו בשדה זרע בין שדה אילן לשדה כרם קוברו בשדה אילן אם היו שתיהן שוות קוברו בקרובה שבהן אם היו שתיהן קרובות קוברו באיזה מהן שירצה.

אמר ר' עקיבא זו היתה תחלת תשמישי לפני חכמים כו'. בירושלמי התם מה ת"ל כי קבור תקברנו מכאן שאינו נעשה מת מצוה עד שיהא ראשו ורובו.

תני ר' יוסי קמיה דר' יוחנן כשם שאדם מטמא על מת מצוה כך אדם מטמא על אבר מצוה אמר לו ר' יוחנן ויש כאן מת שיטמא לו ומפרקינן ר' יעקב בר אחא בש"ר זעירא תפתר בחוזר כלומר אין נעשה מת מצוה בתחלה אא"כ מצא ראשו ורובו אבל מצא ראשו וקברו חוזר אפי' על אבר ממנו וקוברו עמו: ובאבל רבתי תניא לעולם אינו מת מצוה עד שימצאו ראשו ורובו ר' יהודה אומר השדרה והגולגולת הן הם רובו.

כי אם לשארו אין שארו אלא אשתו שנאמר שאר אביך היא. הקרובה ולא ארוסה. אליו ולא הגרושה. ואמרי' בגמ' (יבמות כ"ט:): תני ר' חייא בר אמי אשתו ארוסה לא אונן ולא מטמא לה וכן היא לא אוננת ולא מטמאה לו.

מתה איננו יורשה. מת הוא גובה כתובתה.

כתב רש"י ז"ל אינה מטמאה לו לאו משום כהנות נקט לה שלא הוזהרו כהנות ליטמא למתים אלא הכי קאמר אינה חייבת להתעסק בו וליטמא לו בין כהנת בין ישראלית אע"פ שמצוה לטמא למתים האמורין בפ' הזה זו אינה חייבת דלאו שאר הוא. אבל הרמב"ם ז"ל כתב הכהנות הואיל ואינן מוזהרות על הטומאה אינן מצוות להטמא לקרובים אלא אם רצו מתטמאות ואם לא רצו לא יתטמאו ולפי זה הא דתניא לא מטמאה לו לאו דוקא בארוסות אלא שייטיה נקט.

אבל לא נתברר לי מהיכן יצא לו לרב זאת הסברא ושמא הוא דורש בזה כל שישנו בלא יטמא ישנו ביטמא והני נשי כיון דליתנייהו בלא יטמא ליתנייהו נמי במצות יטמא. אי נמי כי כתיב בני אהרן ולא בנות אהרן אכולי ענינא כתיב ואפילו אבל תקיף ובל תשחית דכתיב בסוף הפרשה כדאיתמר בפ"ק דקדושין (דף ל"ה:): ואפילו למאן דאמר התם לאו אכולא ענינא כתיב משום דלא יטמא הפסיק הענין ולא קאי משם ואילך, מודה דלא יטמא בכלל מיעוט הוא בני אהרן ולא בנות אהרן ואתו בנות ישראל בק"ו ומה כהנים שריבה בהן הכתוב מצות יתרות בני אהרן ולא בנות אהרן ישראל לא כל שכן כדאיתמר התם (שם) לענין הקפת זקן והדברים צריכין תלמוד: מת"כ פ' אמור ת"ר לא יטמא בעל מה ת"ל לפי שנאמר לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו ולאחותו בין כשרים בין פסולים יכול אף לאשתו מטמא בין כשרה בין פסולה ת"ל לא יטמא בעל יש בעל מטמא ויש בעל שאינו מטמא הא כיצד מטמא הוא לאשתו כשרה ואינו מטמא לאשתו פסולה.

לאמו ולאביו אפילו לאמו שנתחללה מטמא לה. ולבנו ולבתו יכול אפילו נפלים ת"ל לאמו ולאביו מה אביו ואמו של קיימא אף בנו ובתו של קיימא יצאו נפלים הילכך אין כהן מיטמא לקטנים אא"כ שהה שלשים יום שלמים ומת ביום שלשים ואחד ואם קים ליה בהו שכלו להם חדשים מטמא להן אפילו בני יומן.

ולבנו ולבתו בין כשרים בין פסולים כדתנן (יבמות דכ"ב) ובנו לכל דבר חוץ ממי שיש לו משפחה ומנכרית ואמרינן למאי הלכתא לירשו וליטמא לו וכן אחיו ואחותו דתנן (שם) ואחיו לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן כו' (ת"כ שם) ואמרינן לאחיו ולאחותו יכול אחיו ואחותו מאמו ת"ל ולבנו ולבתו מה בנו ובתו שהוא יורשן יצאו אחיו ואחותו מאמו שאינו יורשן.

ולאחותו הבתולה פרט לאנוסה ומפותה או יכול שאני מוצא מוכת עץ תלמוד לומר אשר לא היתה לאיש מי שהויתה על ידי איש ולא שהויתה על ידי דבר אחר, וגרסינן בפרק הבא על יבמתו (דף ס') ת"ר אחותו ארוסה ר"מ ור' יהודה אומרים מטמא לה ר' יוסי ור"ש אומרים אין מטמא לה. אנוסה ומפותה דברי הכל אין מטמא לה ומוכת עץ אין מטמא לה דברי ר"ש שהיה ר"ש אומר ראויה לכ"ג מטמא לה ושאינה ראויה לכ"ג אינו מטמא לה ובוגרת מטמא לה דברי הכל.

ור' יוסי מדשבקיה לבר זוגי' מכלל דמוכת עץכר"מ ס"ל ושמעינן מניה דמוכת עץ לר' יוסי ולר"מ ולר' יהודה מטמא לה והוה ליה ר"ש יחיד ולית הילכתא כותיה, ולגבי אחותו ארוסה קיי"ל כר' יוסי ור"ש דהוה לי' ר"י ור"ש תרי ור"מ ור' יהודה תרי וכיון דלגבי ר' יוסי כל חד מהני הילכתא כוותיה ש"מ דהילכתא כר' יוסי ור"ש הלכך אחותו ארוסה ואחותו אנוסה ומפותה אין מטמא להן אבל אחותו ארוסה שנתגרשה ואחותו בוגרת או מוכת עץ מטמא להן.

וכן הילכתא זבחים ד"ק) לה יטמא מצוה לא רצה ליטמא מטמאין אותו בע"כ ומעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערב הפסח ולא רצה ליטמא ודחפוהו חכמים וטמאוהו בעל כרחו: ת"כ פ' אמור לה יטמא על הודאי הוא מטמא ואינו מטמא על הספק הילכך אין כהן מטמא אלא על הקרובים ודאי אבל ספק כגון שנתערב ולדה בולד חברתה או ספק בן תשע לראשון ספק בן שבעה לאחרון והוא הדין לשאר כל הספקות כגון אשתו שגרשה בספק גירושין אינו מטמא להן.

(יבמות ד"ק) ותנן נמי בספק בן ט' לראשון או בן שבעה לאחרון היו שניהם כהנים הוא אונן עליהם והם אוננין עליו הוא אינו מיטמא להם והם אינן מטמאין לו. לה יטמא אינו מטמא לאחרים עמה שלא יאמר הואיל ונטמאתי על אבא אלקט עצמות פלוני: וגרסינן בנזירות (דף מ"ב:) כהן שהיה עומד בבית הקברות והושיטו לו מתו ומת אחר ונגע יכול יהא חייב תלמוד לומר להחלו מי שאינו מחולל יצא זה שמחולל ועומד והוינן בה ממתניתין דתנן היה מטמא למתים כל היום כולו אינו חייב אלא אחת אמרו לו אל תטמא אל תטמא והוא מטמא חייב על כל אחת ואחת, ואמאי והא מוטמא וקאי, ואמר רב הונא נזיר שהיה עומד בבה"ק והושיטו לו מתו ומת אחר ונגע בו חייב ולא אמרינן הא מוטמא וקאי הוא ומפרקינן לה דכי אמרינן הושיטו לו מתו ומת אחר ונגע פטור בחבורי אדם במת אבל פירש ממתו ונגע במת אחר חייב.

וטעמא דמלתא משום דמוסיף טומאה על עצמו שהאדם כשהוא תפוס במת הנוגע בו כנוגע במת עצמו ונעשה אב הטומאה וכשפירש מן המת הוא עצמו אב הטומאה והנוגע בו ראשון לטומאה, נמצא הנוגע במת לאחר שפירש ממתו מוסיף טומאה על עצמו לפיכך הוא חייב אבל התפוס במתו ונגע במת אחר כיון שאינו מוסיף טומאה על טומאתו פטור דכתיב להחלו יצא זה שמחולל ועומד, ולא תימא פטור דקאמרינן אבל אסור הוא אלא מותר לכתחלה דתניא באבל (פ"ד) היה עומד וקובר את מתו עד שהוא בתוך הקבר מקבל מאחרים וקובר פירש ה"ז לא יטמא.

נטמא בו ביום ר' טרפון מחייב ור"ע פוטר נטמא לאחר אותו היום הכל מודים שהוא חייב מפני שהוא סותר יום אחד, פי' לר"ע לעולם לא קרינא ביה להחלו אא"כ מוסיף ימי טומאה על עצמו א"נ ס"ל טומאה בחיבורין לאו דאוריין' והלכתא כר"ט דקיי"ל סתם במתני' ומחלוקת בברי' הלכה כסתם ותנן אמרו לו אל תטמא אל תטמא והוא מטמא חייב על כל אחת ואחת ואע"ג דמיטמא וקאי ועוד דרב הונא דהוא אמורא קאי כותיה ועוד דסוגיין פ' ידיעות הטומאה (שבועות י"ז) בענין נזיר בקבר כר"ט אתיא הילכך הלכה כר"ט ובודאי דלענין איסור אפי' ר"ע מודה כדקתני רישא פירש ה"ז לא יטמא ולא פליג ר"ע ותנו עלה התם באבל (פ"ד) כהן שנטמא לקרובים אל יטמא לאחרים אפי'

בו ביום במה דברים אמורים בזמן שיש שם כדי מטה וקובריה אבל אין שם כדי מטה וקובריה ה"ז יטמא נטמא ובא כדי מטה וקובריה ה"ז פורש למקום טהרה, היו שם שני דרכים אחת קרובה וטמאה ואחת רחוקה וטהורה אם היו העם הולכין ברחוקה הולך לו עמהם ואם לא ילך בקרובה מפני כבוד העם שמעינן מינה דלא פליג ר"ע ברישא דאל יטמא לאחרים אפי' בו ביום דמיפטר הוא דפטר ממלקות אבל איסורא דרבנן איכא משום דכל שלא בחבורין מוסיף טומאה הוא ועוד מצאתי במסכת נזיר בפרק ג' (ירושלמי) שהברייתא הזו שנויה שם בחילוף, יצא ונכנס ר"ט פוטר ור"ע מחייב, א"ל ר"ט וכי מה הוסיף זה חילול על חילולו א"ל ר"ע בשעה שהיה שם טמא טומאתו שבעה פירש טמא טומאת ערב יצא ונכנס טמא טומאת שבעה, א"ל ר"ט עקיבא כל הפורש ממך כפורש מן החיים.

והרי לפי"ז הלשון כל שכן שהדבר פשוט שהלכה כדברי המחייב. ושמעינן מהני שאין כהנים נכנסין לבה"ק לקבור מת מצוה שלהם שאפי' היה תפוס בהן בכניסה ובחבורין מותר להטמא לאחרים כשהוא פירש מהן לאחר קבורה נמצא מטמא לאחרים ואסור.

לפיכך משפחות של כהונה עושין שכונת קבורה שלהם בסוף בה"ק וכל שמת לו מת קובר בסוף השכונה כדי שלא יכנס לבה"ק ולא יטמא בקברות אחרים וכן כתב הרמב"ם ז"ל. אבל ר"ת ז"ל היה אומר שהלכה כר"ע בנטמא בו ביום שהוא פטור ומתיר כניסת כהנים בבית הקברות שאפילו היה ר"ע אוסר טומאתן בו ביום הוא מדבריהם וגדול כבוד מתו שדוחה ל"ת של דבריהם.

ומייתי לה ממה ששנינו בפרק דם הנדה (דנ"ז) בכותיים נאמנים לומר קברנו שם את הנפלים או לא קברנו והוינן בהו והא לית להו לפני עור לא תתן מכשול אמר ר' יוחנן ככהן שלהם עומד שם, ודלמא כהן טמא הוא, דנקיט תרומה בידיה, ודלמא תרומה טמאה היא, דקא אכיל מינה, אלמא שרי לכהן טמא לעמוד במקום הקבר.

ואני תמה ע"ז הראיה מה לנו ללמוד הלכה מן הכותי הזה אם הם סבורים כר"ע אנו נפסוק הלכה כמותן ושמא כך היו דורשין להחלו בכל כהן טמא ואפילו נטמא למחר ולית להו מדרש לה יטמא אינו מיטמא לאחרים עמה ומשום הכי מקשינן ודלמא כהן טמא הוא ותוספת טומאה לית להו לדידהו. אבל הסוגיות שהזכרנו כולן כדברי ר"ט והלכה כמותו והא דקתני התם באבל היו שם שני דרכים כו' והוינן בה בגמ' בפ' מי שמתו (ברכות י"ט:) עלה דההיא דאמר רב המוצא כלאים בבגדו פושטו אפי' בשוק דכל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב ומתרצינן עלה תרגמא ר' אבא בבית הפרס דרבנן כלומר דכבוד הבריות דוחה ל"ת של דבריהם ואינו דוחה ל"ת של תורה ואיכא לעיוני בההיא שמעתא דהדרין התם ואקשינן ת"ש ולאחותו מה ת"ל הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת יכול יטמא אמרת לא יטמא יכול אף למת מצוה ת"ל ולאחותו לאחותו הוא דאינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה ומפרקינן שאני התם דכתיב ולאחותו ואקשינן ונגמור מינה, שב ואל תעשה שאני, הדין הוא גמרא דכתיבי בנסחי ואיכא נסחי עתיקי דגרסי ומוספי וכי תימא נילף מנזיר מה לנזיר שכן ישנו בשאלה וכ"ת נילף מכהן מה לכהן שכן לאו שאינו שוה בכל ורבינו האי גאון כך כתב בפירושו.

והשתא משמע לפום הני נוסחי דכל לאוי טומאה נדחין מפני כבוד הבריות דכולהו לאוין שאינן שוין בכל הן ואידחי לה כולי סוגיא דלעיל דבא בטמאה באין עמו בטמאה אפי' בטומאה דאורייתא ומדלגין על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל אפי' בשאין בהם פותח טפח ודאי דהיא טומאה דאורייתא וזו קולא קשה מאד, ברם נראין דברי רש"י שכתב ומטומאה גופה שהותרה לכהן ולנזיר ליטמא למת מצוה דלאו שב ואל תעשה הוא היינו טעמא דלא גמרי דהתם לאו כבוד הבריות הוא דוחה את ל"ת דמעיקרא כשנכתב לא תעשה דטומאה לא על מת מצוה נכתב כשם שלא נכתב על הקרובים בכהן הדיוט אבל השבת אבדה ופסח לכל ישראל נאמרו ואצל כבוד הבריות נתנו לדחות עד כאן דבריו ז"ל.

לפי פירושו דלאו דכהן כיון דליתיה אלא לאו דלא יטמא ומפיק מינה מת מצוה הא ליתיה ללאו אלא בשאר קרובי מתים לא יטמא אלא למת מצוה או לקרובים וכה"ג לאו דיחוי הוא דחד שמא הוא ולא מיקיים האי אלא בדעבר על האי אין קבורת מת מצוה בלא טומאה לעולם אלא עשה דפסח אי נמי סדין בציצית כיון דעשה דפסח ולא דכלאים משאר מצות הוא כי אתי עשה דמת מצוה או דציצית ודחי להו כי האי גוונא מיקרי דיחוי דהא אינהו גופיה מצי למיעבד מצוה דפסח וציצית כי לא עבר עלייהו בלאו אי נמי בעשה מצוה הוא דדחיא להו, ודמיא הא מילתא לההיא מילתא דמס' יבמות (ד"ז) דאמרי' התם שאין עשה דוחה ל"ת שיש בו כרת ויבמה האסורה עליו איסור ערוה אינה עולה כלום והיא גופה מצות יבום ל"ת של כרת הוא דאשת אח כרת יש בה.

אלא עשה דיבמה לגבי לאו דאשת אח לא מיקרי דיחוי דהא ליתיה אלא בהכי וערות אשת אחיך לא תגלה אלא במקום שאין בנים ליבום וליתיה לכרת ולא ללאו בהכי דהא לא מצי ליבם אלא בהכי. וה"נ גבי שבת אשכחן עבודה דדחיא שבת ולא גמרינן מהתם דאתי עשה ודחי ל"ת שיש בו כרת משום דדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל הוא וליתיה ללאו בהאי והכי נמי לענין כ"ג ונזיר ליכא למיגמר מניה דכבוד הבריות לידחי ל"ת דכלאים ושאר מצות, וא"ת ל"ת דטומאה מיהת לידחי כגון בא בטמאה באין עמו בטמאהאפי' בטומאה דאורייתא דהכא והכא כבוד הבריות הוא כיון דליכא למיגמר שאר לאוין מניה דין מיוחד הוא במת מצוה דומיא דקרובים ולא ילפינן מניה אלא בדלא אפשר אלא ביה בכך התיר הכתוב מת שאין לו קרובים, ועכשיו עמדה הסוגיא שאין כבוד הבריות דוחה ל"ת של תורה אבל של דבריהם דוחה הוא כמשמעה וכהצעתה וכבר היו מתירין כניסת כהנים לבה"ק מפני שאמרו שם בפ' מי שמתו (י"ט:) מדלגין היינו ע"ג ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל משום דרוב ארונות יש בהן פותח טפח ומיעוט אין בהם וגזרו על שיש בהן אטו אין בהן ומשום כבוד הבריות לא גזרו רבנן, וזה הטעם מתיר להם כניסת כהנים לבה"ק לכבוד מת מצוה שלהם דאיסור של דבריהם הוא ונדחה מפני כבוד הבריות ולזו הדעת אף כהנים אחרים יכנסו עמו כענין שאמרו בא בטמאה באין עמו בטמאה בבית הפרס דרבנן משום כבודו וזה ההיתר אפשר היה לפי מה שהיו רבותינו נוהגין בדברי קבורה שהיו עושין ארונות שיש בהן פותח טפח ויש ביציאתן פותח טפח ולא היתה טומאה בוקעת ועולה אבל עכשיו לפי המנהג שנוהגין דורות הללו לעשות קברים סתומים אפי' יש בהן פותח טפח טומאה בוקעת מהן ועולה, ומשניות מפורשות הן דתנן במס' אהלות (פ"ג מ"ז) ביב שהוא קמור תחת הבית יש בו פותח טפח ויש

ביציאתו פותח טפח, טומאה בתוכו הבית טהור טומאה בבית מה שבתוכו טהור שדרך הטומאה לצאת ואין דרכה ליכנס, אין בו פותח טפח ואין ביציאתו פותח טפח טומאה בתוכו הבית טמא טומאה בבית מה שבתוכו טמא, ופי' ביב שהוא קמור שראשו אחד כנוס לתוך הבית ויש בביב פותח טפח וביציאתו כלומר בפתח שלו פותח טפח טומאה בתוכו הבית טהור אבל יש בו פותח טפח ואין ביציאתו פותח טפח טומאה בתוכו אפילו אינה כנגד הבית אלא בראשו האחר שהוא חוץ לבית טמא לפי שהטומאה מתפשטת בכל הבית הואיל ואין בו פותח טפח והיא בוקעת ועולה ואם אין בו פותח טפח וטומאה בתוכו אינה בוקעת ועולה אלא כנגד הטומאה לפיכך אם היה הטומאה חוץ לבית בראש הביב היוצא הבית טהור.

וכן שנינו (שם פ"ז משנה א') נפש אטומה הנוגע בה מן הצדדים טהור מפני שהטומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת, אם היה מקום הטומאה טפח על טפח על רום טפח הנוגע בה מכל מקום טמא מפני שהיא כקבר סתום וטומאה דאורייתא היא דתניא בספרי כל הבא אל האוהל דרך פתחו הוא מטמא ואינו מטמא כל סביביו כשהוא פתוח ומכאן אתה דן לקבר כו' ותניא נמי התם או בקבר זה קבר סתום או אינו אלא פתוח אמרת ק"ו ומה אוהל שמקבל טומאה אינו מטמא כל סביביו כשהוא פתוח כו' שמע מינה דקבר סתום מטמא כל סביביו ומטמא באהלו, וכן אמרו (בגמ' ב"ב די"ב) בבית סתום פורץ פצימיו מטמא כל סביביו.

ועכשיו נתברר מה שהזכרנו על הכהנים שלא לכנס לבית הקברות לקבורת מתים שלהם וכן הלכה: ותניא לה יטמא אינו מטמא על אברים שאין אדם מטמא על אבר מן החי מאביו אבל מטמא על עצם כשעורה מאביו כך כתוב בהלכות רבינו ז"ל ולא מיהוורא שמעת'י, דגרסינן בנזירות (דמ"ג:) אמר רב חסדא אמר רב נקטע ראשו של אביו אינו מטמא דאמר קרא לאביו בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר פירוש ואעפ"י שמצא ראשו דכיון שאינו כברייתו אינו מטמא לו וכש"כ חסר ממש אמר לי' רב המנונא אלא מעתה קא אזיל בפקתא דערבות ופסקוה גנבי לרישא דאבוה הכי נמי דלא ליטמי לי' א"ל מת מצוה קא אמרת השתא י"ל באחריני מחייב באבוה לא כש"כ כו' ומקשינן עליה דרב מהא מתניתא לה יטמא לה הוא מטמא ואינו מטמא על אברי' לפי שאין אדם מטמא על אבר מן החי של אביו אבל מטמא על עצם כשעורה מן המת של אביו קשיא לרב ומסקנא רב דאמר כי האי תנא דתניא מעשה שמת אביו ש"ר צדוק בגינזק ובאו והודיעוהו לאחר שלש שנים ובא ושאל את ר' יהושע בן אלישע וארבעה זקנים ואמרו לאביו בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא חסר וקיימא לן מעשה רב ועוד דרבים נינהו ולא דחינן ברייתא דרבים מפני מתניתא דיחיד דלא מפרש בה מאן קתני לה דלמא ר' יהודה היא דפליג התם בחוזר ועוד כיון דלא אשכחן אמורא דפליג עלי' דרב חסדא אמר רב קיי"ל הלכה כבתראי ואע"ג דתני רב כהנא בר' אליעזר בן יעקב לה יטמא לה מטמא ואינו מטמא לאברי' פרט לכזית מן המת וכזית של מלא תרווד רקב אבל מטמא הוא לשדרה ולגולגולת ולרוב בנינו ולרוב מנינו וקיי"ל משנת ראב"י קב ונקי ואפי' יחיד במקום רבים כדמוכח ביבמות בפרק הבע"י (ד"ס) אפ"ה לא דחינן מימרא מפורשת דרב חסדא אמר רב מכללא דמשנת ראב"י קב ונקי דהא רב גופיה אית לי' משנת ראב"י קב ונקי כדמוכח התם במס' יבמות (שם) והכא לא סבר לי' כוותי' אלמא לא מסתבר טעמי'

אי נמי הך מתניתא דראב"י רב כהנא הוא דתני לה ולא מתניא בסתמא בגמ' ורב לא תני לה דכל מתניתא דלא מתניא בי רבי חייא ור' הושעיא לא מותבינן מניה בבי מדרשא הילכך לא עדיפי למידחי מעשה דרבים ומימרא דרב חסדא ורב דקי"ל בכל מקום הלכה כאמוראי וכש"כ דאיסורא דאורייתא הוא וספק איסורא לחומרא וכן דעת הרמב"ם ז"ל וכן הלכה.

אלא מיהו מסתברא דנחתכה ידו של אביו מחיים בנו מטמא לו שלא אמרו אלא כשחסר לאחר מיתה או שחסר בשעת מיתה כגון נחתך ראשו דאינו עכשיו כמו שהיה בחיים ולא קרינא בי' לאביו אבל נחתכה ידו או רגלו בחיים ולאחר זמן מת אביו כיון שהוא לאחר מיתה בשלמות שהיה בו מחיים לאחר מיתה קרינא בי' לאביו והדבר צריך הכרע.

ולענין מת מצוה אפילו נחתך ראשו אפי' חסר כל שמצא ראשו ורובו מטמא לו והוא הדין בשדרה וגולגולת ורוב בנינו ורוב מנינו של מת דגוף חסר חשיבי לענין טומאה אבל אברים לא כדכתבינן לעיל בעמיו בזמן שהן עושין כמעשה עמיו ולא בזמן שפירשו מדרכי צבור: באבל תניא (פרק ד') עד מתי מטמא להן ר"מ אומר כל אותו היום ר' שמעון אומר שלשה ימים רבי יהודה אומר משום ר' טרפון עד שיסתום הגולל, מעשה שמת ר' שמעון בן יהוצדק בלוד ובא יוחנן אחיו מן הגליל אחר שנסתם הגולל ובאו ושאלו את ר"ט וחכמים ואמרו אל יטמא אלא יפתחו לו הקבר ויראה והלכה כר"י שאמר משום ר"ט, ושמעינן מינה טעמא דנסתם הגולל הא כל זמן שלא נסתם הקבר מטמא ונוגע במת שלו בין לצורך בין שלא לצורך כמה שירצה: שער האבל ענין קרובים המתאבלים.

ת"ר (מ"ק ד"כ) כל האמור בפרשת כהנים שכהן מטמא להם אבל מתאבל עליהם ואלו הן אשתו אביו ואמו בנו ובתו אחיו ואחותו הוסיפו עליהן אחיו מאמו ואחותו בתולה מאמו ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. כשם שהוא מתאבל על אשתו כך אשתו מתאבלת עליו ואשתו שאמרו כשרה ולא פסולה, ואשתו ארוסה נמי אינו מטמא לה כדאמרן הילכך אינו מתאבל עליה אבל שאר כל הקרובים אפי' פסולין כדתנן (יבמות ד"ט) ובנו לכל דבר חוץ ממי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית ותנן נמי ואחיו לכל דבר וכו'.

(מ"ק ד"כ:) וכשם שמתאבל עליהם כך מתאבל על שניים שלהם דברי ר' עקיבא. ר' שמעון אומר אינו מתאבל אלא על אבי אביו ועל בן בנו וחכ"א כל שמתאבל עליו מתאבל עמו מאי עמו עמו בבית אבל שלא בפניו אין מתאבל על שני שלו, כי הא דא"ל רב לר' חייא בריה וכן אמר רב הונא לרבה בריה באפה נהוג אבילותא דלאו באפה לא תנהוג אבילותא פי' בפני אשתך נהוג אבילות על חמך שלא בפניה לא תנהוג אבילות.

ויש מן הראשונים שאמרו שאלו האמורין בפרשה כהן מטמא להם אבילות שנוהג עליהם ביום ראשון מן התורה הוא כדבעינן למימר קמן אבל אלו שהוסיפו עליהם אין אבילותם אלא מדברי סופרים לפיכך אחים מן האם ואחות נשואה אפי' מן האב וכן אחות ארוסה ואנוסה ומפותה שאלו כולן אין כהן מטמא להן והן תוספת חכמים בכלל אחותו נשואה כלן אבילות שלהן מדברי סופרים וכן השניים בפני הקרובים ודאי מד"ס הוא לפיכך אין אבילותן של אלו כלן דוחה י"ט שני ועוד אנו עתידין לברר זה הענין לפנינו בשער הזה,

בר חמוה דמר עוקבא שכיב סבר למיתב עליה שבעה ושלשים על רב הונא לגביה א"ל צורניתא קא בעית למיכל לא אמר לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו בלבד דתניא מי שמת חמיו וחמותו אינו רשאי לכופף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתו ונוהג עמה אבלות, וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת.

אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבלות, ותניא אידך אעפ"י שאמרו אין אדם רשאי לכופף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת באמת אמרו מוזגת לו את הכוס ומצעת לו את המטה ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו, קשיין אהדדי אלא ש"מ כאן בחמיו ובחמותו כאן בשאר קרובים ש"מ. תנ"ה לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו בלבד, איכא מאן דאמר וכן לא אמרו לכבוד בעלה אלא חמיה וחמותה בלבד דהא ברייתא רישא קתני חמיו וחמותו וסיפא קתני וכן היא שמת חמיה וחמותה וכיון דאוקמא רישא דוקא קתני חמיו וחמותו לאפוקי שאר קרובים דידיה סיפא נמי דוקא היא למעוטי שאר קרובים דידיה שאינה נוהגת עמו אבלות אלא על חמיה ועל חמותה.

ואיכא מ"ד כיון דברייתא תניא לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו ולא קתני ולא אמרו לכבוד בעלה אלא חמיה וחמותה ש"מ לכבוד בעלה נוהגת עמו אבלות, וברייתא דקתני חמיה או חמותה איידי דתנא רישא חמיו קתני סיפא חמיה ובגמרא לא דייקין כלום מינה משום דקתני חמיו וחמותו לומר דוקא בחמיו לחוד דאיכא למימר חד מנייהו נקט אלא מדאשכחן ברייתא אחריתי דקתני מוזגת לו את הכוס וכו' דייקין מינה הילכך לגבי אשה בקרובי בעלה דלא משתמיט תנא למיתני אינה מתאבלת עמו אלא על חמיה וחמותה ש"מ על כל הקרובים שלו היא מתאבלת עמו דלא גרעה בכבוד בעלה מכל הקרובים שמתאבלין על שניים שלהן.

ובאבל (פרק י"א) תניא האשה שמת חמיה או אחד מקרובי בעלה לא תכחול ולא תתקשט אלא נוהגת עמו כדרך שהוא נוהג וכן הוא שמת חמיו או אחד מקרובי אשתו אינו כופה להתקשט אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת וזו החיצונה משובשת היא ואין למדין הימנה אלא שיש לומר רישא דוקא קתני דבכל קרובי בעלה נוהגת עמו אבלות סיפא כי קתני קרובי אשתו לומר דבכל קרובים שלה אינה כופה וכי קתני נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת אמת חמיו בלבד ולצדדין היא שנויה ותהא זאת הברייתא סיוע לדעת המחמירין באבלות אשה על קרובים שלו.

ושוב מצאתי בירושלמי הרי שמת חמיו או חמותו אינו כופה לא לכחול ולא לפקוס אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת. וכן היא שמת חמיה או חמותה או אחד מקרובי בעלה אינה לא כוחלת ולא פוקסת אלא נוהגת עמו כדרך שהוא נוהג ושמואל אמר לא שנו אלא חמיו וחמותו הא בשאר כל הקרובים לא, ועכשיו אם נסמוך על הגמרא הזו שלא יהא בה טעות סופרים נתבררה ספקתנו שהיא מתאבלת עמו על כל קרובי בעלה אעפ"י שהוא אינו נוהג עמה אלא על חמיו וחמותו והרמב"ם ז"ל כתב אבל שאר קרובים כגון שמת אחי אשתו או בנה והאשה שמת אחי בעלה או בנו אין מתאבלין זה על זה.

וכן יראה לי שאם מתה אשת קרובו או בעל קרובתו כגון שמתה אשת בנו או בעל בתו אינו חייב להתאבל עליהם וכן כל כיוצא בזה סבור הרב ז"ל שלא אמרו בקרובי קדושים

אלא חמיו בלבד, וזה נכון הוא חוץ מקרובי בעל לאשתו כפי הסברא האחרונה שכתבנו לפי שהחמירו בכבוד הבעל יותר משאר קרובים, ונמצאת למד לפי סברא זו שכל שהבעל מתאבל עליו אשתו נוהגת עמו אבל הוא אינו נוהג עמה אלא על חמיו ועל חמותו וכן אין אדם נוהג אבילות עם הקרובים אלא על שניים של שאר כגון בנו שמתאבל על בן ובת שלו אבל שניים של קידושין כגון בנו שמתאבל על אשתו ובתו שמתאבלת על בעלה וכן כיוצא בהן אינו נוהג עמהן אבלות כלל.

ומקצת חכמי הצרפתים כתבו שלא אמרו בשניים אלא בקרובים להן אבל אחיו מאביו שמתאבל על אחיו מאמו כיון שאינו קרוב לו כלל אינו נוהג בו כלום ומדאמרינן סבר למיתב עליה שבעה ושלשים ואמרינן צורניתא בעית למיכל ש"מ דלשניים שלהם נוהג אבלות גמורה בחליצת מנעל וסנדל ועטיפת הראש ורבים מתעסקין עמו בהבראה ושאר דיני אבלות וכן נוהג שלשים בגיהוץ ותספורת, ולא כמו שנהגו עכשיו כשהוא נכנס לבית חולץ כשהוא יוצא לשוק נועל ואבל אין ניכר בו שיוצא לשוק כשאר כל אדם אלא נוהג אבלות גמורה וכן אין מסתפר בבית אחר ואינו ממהלך ואע"פ שאמרו עמו בבית כיון שהוא נראה עמו בבית נוהג אבלות גמורה לא התירו אלא כגון דברים שבצינעא בתוך ביתו שאינו נוהג לעצמו וכן בעיר אחרתאין נוהג כלל הא בפני אבל נוהג כמוהו בכל דבר, ועוד מקילין מקצת החכמים ואומרים שאם רצה אבל למחול לקרובו אינו צריך להיות נוהג עמו כלום דמשום כבוד אבל אמרו נוהג עמו ומפני דרכי שלום שיצטרף בצער שלו וכדקתני בברייתא לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו אלמא משום כבוד הוא ואם רצה ומחל שלא ינהוג עמו אין בזה משום כבוד ודרכי שלום.

וכך נהגו להקל: תינוק כל שלשים יום אינו מתאבל עליו בין גמרו סימניו שערו וצפרניו שלמין בין לא גמרו דתניא (שבת דף קל"ו) רשב"ג אומר כל ששה שלשים יום באדם אינו נפל הא לא שהה ספיקא הוי ואם קים ליה בגויה שכלו לו חדשיו כגון שבעל ופירש ונולד לתשעה חדשים בין שלמין בין מקוטעין מתאבל עליו בן יומו, מת לאחר שלשים כגון לשלשים ואחד אפי' נולד לשמונה חדשים הרי זה כחתן שלם דקיי"ל כרשב"ג כל ששה שלשים יום אינו נפל והא דאתיליד בשמונה אמרינן האי בר שבעה הוא אשתהויי הוא דאשתהי.

והכי איתא בפרק הערל (יבמות דף פ'): והרמב"ם ז"ל כתב בן שמונה שמת אפי' לאחר שלשים הרי זה כנפל ואינו כלום: ומתאבל אדם על רבו שלמדו חכמה בחליצת מנעל ושאר דיני אבלות דאמרינן (מ"ק דכ"ה:) כי נח נפשיה דר' יוחנן יתיב רבי אמי עליה שבעה ושלשים א"ר אבא בריה דר"ח בר אבא ר' אמי דעבד לגרמיה הוא דעבד דא"ר אבא בריה דר"ח בר אבא אמר ר"י אפי' רבו שלמדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד, ואתמר בירושלמי בפרק היה קורא כד דמך רבי חייא בר אדא דהוא בר אחתיה דבר קפרא קבל ר"ש בן לקיש עלויה תנחומין דהוה רביה נימא תלמידא דבר נשא חביב עליה כבריה וכ"ש שמקבל תנחומין תלמיד על רבו, וכן נראה מסוגיית ירושלמי שבפרק מי שמתו שמי שרבו מת מוטל לפניו אינו אוכל בשר ואינו שותה יין כמי שמתו מוטל לפניו, ונשיא אע"פ שמטמאין לו הכל אין מתאבלין עליו, לענין טומאה עשו אותו כמת מצוה אבל אבלות לא למדנו בו כלל, וכן כתב הראב"ד וצ"ע: ענין התחלת האבלות

מועד קטן (ד"כ) יתיב ר"ח בר אבא ור' אמי ור' יצחק בן אלעזר אקילעא דר' יצחק נפחא ונפקא מילתא מבינייהו מנין לאבלות שהיא שבעה שנאמר והפכתי חגיכם לאבל מה חג שבעה אף אבלות שבעה.

ואימא עצרת דחד יומא הוא ואיקרי חג ההוא מבעיא ליה לכדריש לקיש דאמר ר"ש בן לקיש משום ר' יהודה נשיאה מנין לשמועה רחוקה שאינה נוהגת אלא יום אחד שנאמר והפכתי חגיכם לאבל ואשכחן עצרת דאיקרי חג דחד יומא הוא, פירוש דאבלות דכולהו חגים אקשי רחמנא יש מהם ז ויש מהן יום אחד אלמא אבלות נמי פעמים שבעה פעמים יום אחד הא כיצד שמועה קרובה שבעה שמועה רחוקה יום אחד ובירושלמי סמכינן לה דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים, ובפ"ק דכתובות בירושלמי משה תיקן להם לישראל שבעת ימי המשתה ושבעת ימי אבלות, שמועה רחוקה כדבעינן לברורי קמן, ומנין לגזירת שלשים דכתיב ראשיכם אל תפרעו מכלל דכולי עלמא מיחייבי ואין פרע פחות משלשים כדאשכחן בנזיר דכתיב גדל פרע שער ראשו ואין נזירות פחות משלשים יום וכן בתכבוסת דכתיב וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר לה לבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן כאשר זה ימים רבים מתאבלת על מת ואין בגדי אבל של ימים רבים פחות משלשים: מאימתי התחלת אבלות משיסתם הגולל דת"ר (מ"ק דכ"ז) מאימתי כופין את המטות משיצאו מפתח הבית דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר משיסתם הגולל ומעשה שמת רבן גמליאל הזקן כיון שיצאו מהפתח אמר להם רבי יהושע כפו מטותיכם א"ל כבר כפינו על פי זקן והלכה כר"י.

פירש"י ז"ל גולל כסוי הארון של מת, וחכמי הצרפתים ז"ל השיבו עליו ממה שאמרו בסוכה ובעירובין (ד"ט): כל דבר שיש בו רוח חיים אין עושין אותן לא דופן לסוכה ולא גולל לקבר נראה שהגולל סתימת קבר הוא ולא סתימת ארון, ועוד השיבו ממה שאמרו בשחיטת חולין (ע"ב) וכל אשר יגע על פני השדה לרבות גולל ודופק וכסוי ארון אינו בנגיעה ע"פ השדה אלא טמון בכוכין הוא, ועוד האריכו להשיבעל הפירוש הזה בדקדוקי שמועות שאין זה מקומן, והם אמרו שפירוש גולל הוא אבן גדולה שנותנין על הקבר לסתמו ולא לעשות נפש לקבר אלא לסתימה מלשון וגללו את האבן וכ' רב נתן בעל הערוך ז"ל וכן ראיתי בפירוש רבינו חננאל ז"ל במסכת חולין, גולל כסוי הקבר, דופק אבנים מכאן ומכאן כמו כותלים והמת נתון באמצע והגולל עליהם וכו'.

והראב"ד ז"ל פירש כן שהיא היתה האבן הגדולה שע"פ הקבר או הנסר שקובעין לו בתוכו ולא סתימת הארון שעמו בבית והביא לו ראיה ממה שאמרו בירושלמי הרי שמוליכין אותו ממקום למקום כגון אליו דקסרין דקברין בבית שאן אית תניי תני אלו שכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משיסתם הגולל.

ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי הכל הולך אחר גדול משפחה מהו אחר גדול משפחה ר' יעקב בשם ר' יוסי לחומרין מהו לחומרין שאם היה גדול משפחה כאן אלו ואלו מונין משיצא המת ואם היה גדול משפחה שם אלו ואלו מונין משיסתם הגולל ואם אין שם גדול משפחה אלו שמכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משיסתם הגולל ע"כ בירושלמי.

והרי זו ראייה כפי דעת הרב ז"ל שסתימת הגולל במקום הקבורה הוא ולא עמו בבית, ואינה מכרעת שיש לומר דבמטה היו מוליכין אותו לבית שאן מקום קרוב משם או בארון פתוח ומוציאין אותו משם וקוברים אותו, ואין ספק בדברי רש"י ז"ל שלא כל אדם נקבר בארון ואעפ"כ סתימת קברו נקרא גולל אבל בא לפרש שאם נתנו את המת בארון וסתמוהו בבית שאבלות נוהגת מאותה שעה לר' יהושע וכשאמרו בגמרא כבר כפינו ע"פ זקן ר"א מפני שר"ג במטה הוציאוהו וזמנו של ר"א קודם זמנו של ר"י משום דמודה ר"א בסתימת גולל הבית דהתחלת אבלות הוא אלא שהוא סובר במקום שאין שם סתימת גולל עדיין כגון היוצא במטה שהוא נוהג משיצאו מפתח הבית, וכן יורה ר"ש ז"ל באלו שמוליכין אותן ממקום למקום בארון ודעתם להוציאו משם לקברו שאין מונין לו אלא משעת סתימת קברו.

אבל עיקר פירושו של הרב ז"ל לומר שכיסוי הארון הוא נקרא גולל וסתימתו הוא בין בבית בין בבה"ק משעה שיסתם במסמרים על מנת שלא יפתח עוד שהרי נעשה אצלם כמונה בקבר, ונמצא לדבריו שהמוליך מת במטה או בארון פתוח לבית הקברות וקובר מתו בקרקע אינו מונה שבעה ושלישים אלא משיסתם הקבר בנסר ובעפר שנותנין על המת או על הארון.

נתנוהו בארון וסתמו כיסוי במסמרים וכיוצא בהן על מנת ליתן הארון בכוך או בקבר מונה משעת סתימה וזהו סתימת גולל הארון בבית כדעת הרבז"ל. ודעת הגאונים אינו כן אלא כל זמן שהארון מגולה עמהן אין מונין לו עד שינתן בכוך או בקבר ויסתם פיהם באבנים או בנסרים לפי מה שדרכן בקבורה: מצאתי באבל (פרק רביעי) דתניא עד מתי מטמא להן ר"מ אומר כל אותו היום ר' שמעון אומר שלשה ימים ר' יהודה אומר משום רבי טרפון עד שיסתם הגולל וכי האיך אפשר לומר שאפי' סתמו ארונו בבית לא יטמא בנו עליו אלא סתימת קבר הוא וקתני סיפא מעשה שמת שמעון בן יהוצדק בלוד ובא יוחנן אחיו מן הגליל לאחר שנסתם הגולל ובאו ושאלו את ר"ט וחכמים ואמרו אל יטמא אלא יפתחו לו הקבר ויראהו, ושוב מעשה בתינוק אחד שכתב נכסיו לאחרים והיו בני משפחה מעוררין ואומרים יבדק ובאו ושאלו את החכמים ואמרו אל יבדק מאחר שנסתם הגולל אין מזיזין את המת ממקומו, מכל אלו נראה שסתימת הגולל הוא לאחר שיקבר ושוב אינו זז משם כדעת הגאונים ז"ל, ובענין אגדה במדרש תהלים מצאתי שאמרו על האבות לא נקראו קדושים עד שנתנו בארץ ונסתם הגולל בפניהם: תניא אין עומדין עליו בשורה ואין אומרין עליו ברכת אבלים עד שיסתם הגולל.

נסתם הגולל באין ועומדין בשורה ומנחמים ופוטרין את הרבים רבי שמעון ב"א אומר קבר שאולה היתה לו לר"ג וכו' נסתם הגולל מכסה את ראשו בא לעבור בשורה מגלה את ראשו, פי' לכבוד העם יצא חוץ לשורה מכסה את ראשו נכנס לביתו באו אחרים לנחמו הרי זה מגלה את ראשו ופוטרין: ירושלמי היו מפנין אותו מקבר לקבר אית תניי תני משיסתם הגולל הראשון ואית תניי תני משיסתם הגולל השני, ר' יונה הוה ליה עובדא שאל לר' חנינא חבריהון דרבנן א"ל משיסתם הגולל הראשון.

רבי ירמיה הוה ליה עובדא שאל לר' זירא וא"ל משיסתם הגולל השני. כד אתו לגביה אמרין ליה חומרא הורי לך ר' יונה ור' יוסי תרויהון אמרין הדא דתימא בתוך ז אבל

לאחר שבעה כבר עברה, בשנתנו דעתם לפנותו אבל לא נתנו דעתם לפנותו משיסתם הגולל הראשון, נמצא עכשיו דכל היכא שנסתם הגולל ונהגו אבלותם שבעה ואח"כ נמלכו לפנותו למקום אחר אין מונין לו כלל מנין אחר ואין אומרים עליו ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים ואם נסתם הגולל על מנת להיות קבורתו שם ונמלכו לפנותו אפילו תוך שבעה אין מונין אלא משיסתם הגולל הראשון ואם מתחלה קברוהו על מנת לפנותו כשיזדמן מתחילין אבלותם מיד ואם פיננהו תוך שבעה חוזרין ומונין משיסתם גולל שני ואם לא פיננהו עד לאחר שבעה כבר עברה אבלותם ואין מתאבלין עליו פעם אחרת: מתניתין פרק מי שמתו י"ז ב') קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו.

העומדים בשורה הפנימים פטורים והחיצונים חייבין. ות"ר שורה הרואה את הפנים פטורה ושאיין רואה את הפנים חייבת ר' יהודה אומר באין מחמת אבל פטורין מחמת הכבוד חייבין.

לישנא דתוספתא קברו את המת ועמדו בשורה שורה פנימית הרואה את הפנים פטורה ושאינה רואה את הפנים חייבת ר' יהודה אומר אם אין שם אלא שורה אחת העומדין לשם כבוד חייבין לשם אבל פטורים, ירדו להספד הרואין את הפנים פטורין ויש אומרים ושניים שלהם ושאיין רואין את הפנים חייבין.

הסופד וכל העוסקין בהספד מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה. מעשה שהפסיקו רבותינו בין לק"ש ובין לתפלה, פ' פטורין דקתני בירדו להספד מתחלה קאמר.

והלכתא כרבותינו שהפסיקו בין לק"ש בין לתפלה, ופירש רבינו האי ז"ל כך היה מנהגם שבאין משם לאלתר לאחר קבורת המת לשדה בוכין שמספידין בה את המת וקושרין שורה ראשונה כנגד המת להספיד קרוביו ורעיו ומכבדיו יותר מן הכל שורה אחרת מי שהוא עמו ובאהבתו ובכבודו פחות מעט מהן ושלישית שהן בכבודו פחות מן הראשונים, והכי פירושו הפנימים הרואין פני האבל שהן קרובים לו מן הכל וכו': בפרק כהן גדול (סנהדרין ד"ח) מת לו מת לכ"ג אינו יוצא לאחר המטה אלא הן נכסין והוא נגלה הן נגלין והוא נכסה ויוצא עד פתח העיר דברי ר"מ ר' יהודה אומר אינו יוצא מן המקדש שנאמר ומן המקדש לא יצא וכשהוא מנחם את אחרים דרך כל העם עוברין זה אחר זה והממונה ממצעו בינו לבין העם וכשהוא מתנחם מאחרים כל העם אומרים לו אנו כפרתך והוא אומר להם תתברכו מן השמים וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מסב על הספסל: (שם י"ט) ת"ר בראשונה היו אבלים עומדין וכל העם עוברין היו שתי משפחות בירושלים מתגרות זו עם זו זאת אומרת אני עוברת תחלה וזאת אומרת אני עוברת תחלה התקינו שיהו אבלים עוברין וכל העם עומדין אמר רמי בר חמא החזיר ר' יוסי בצפורי את הדבר ליושנו שיהו אבלים עומדין וכל העם עוברין ואבלים לשמאל המנחמין עומדין ואין שורה פחותה מעשרה בני אדם ואין אבלים מן המנין בין שאבלים עוברים וכל העם עומדין [בין להיפך].

בהקורא את המגילה (דכ"ג:) אין עושין מעמד ומושב ואין אומרים ברכת אבלים ותנחומי אבלים פחות מעשרה מאי ברכת אבלים ברכת רחבה דא"ר יצחק אמר ר' יוחנן מברכין ברכת חתנים בעשרה וחתנים מן המנין ברכת אבלים בעשרה ואין אבלים מן

המנין. ובפרק בתולה נשאת (ד"ח:) אמר ר' יצחק א"ר יוחנן חתנים מן המנין ואין אבלים מן המנין ואקשינן עלה והא תניא חתנים ואבלים מן המנין ופריק כי תניא ההיא בברכת המזון כי קאמר ר"י בשורה והוינן בה אלא הא דאמר ר' יצחק א"ר יוחנן מברכין ברכת חתנים בעשרה וחתנים מן המנין ברכת אבלים בעשרה ואין אבלים מן המנין ברכה בשורה מי איכא, והדרינן ופרקינן אלא כי קאמר ר' יוחנן ברחבה, ומקשינן אלא הא דא"ר יצחק אמר ר' יוחנן מברכין ברכת חתנים בעשרה כל שבעה וחתנים מן המנין ברכת אבלים בעשרה כל שבעה ואין אבלים מן המנין ברכת רחבה כל שבעה מי איכא, ומפרקינן אין משכחת לה בפנים חדשות כי הא דרבי חייא מקרי בניה דריש לקיש הוה שכב ליה ינוקא יומא קמא לא אזיל לגביה למחר דבריה לר' יהודה בר נחמני מתורגמניה ואזיל לגביה אמר ליה קום ואימא כל קבל ינוקא פתח ואמר וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו דור שאבות מנאצין בו הקב"ה כועס על בניהם ומתים כשהם קטנים ואת חשיבת לאתפוס אדרא, א"ל קום ואימא מילתא כנגד שבחו של מקום פתח ואמר האל הגדול ברוב גודלו אדיר וחזק ברוב מוראו מחיה מתים במאמרו עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר ברוך מחיה המתים.

א"ל קום ואימא מלתא כנגד אבלים פתח ואמר אחינו המנוגעים המדוכאים באבל הזה תנו לבבכם לחקור את זאת היא עומדת לעד נתיב הוא מששת ימי בראשית אחינו בעל הנחמות ינחם אתכם ברוך מנחם אבלים, א"ל קום ואימא מלתא כנגד מנחמי אבלים פתח ואמר אחינו גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים בבריתו של אברהם אבינו דכתיב ביה כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' אחינו בעל הגמול ישלם לכם גמולכם ברוך משלם גמול, א"ל קום ואימא מלתא כנגד כל ישראל פתח ואמר רבון העולמים פדה והצל עמך ישראל מן הדבר ומן החרב ומן הרעב ומן השבי ומן הבזה ומן השדפון ומן הירקון ומכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות המתרגשות בעולם טרם נקרא ואתה תענה ברוך עוצר המגפה, ויש אומרים שברכת רחבה הזו טעונה כוס דאמרינן בפרק אין בין המודר (דל"ח:) אמר ר' ירמיה א"ר יוחנן המודר הנאה מחבירו מותר להשקותו כוס של שלום מה היא כוס של בית האבל, ופירשו חכמי הצרפתים ז"ל שברכות הללו ראשונה פותח בה בברוך בא"י אמ"ה האל הגדול ברוב גודלו והאחרות כלן סמוכות לה ואינן פותחות כסדר כל הברכות כלן, ואיני נסכם לדעתם בזה מפני שהם שנויות בלשון הגמרא בלא פתיחה ושם נשנו ברכת חתנים בפתיחות שלהם.

ועוד אני רואה מתורגמניה של ריש לקיש שלא היה עושה אותן כסומך אלא בכל אחת ואחת היה ריש לקיש מצוה אותו בה, נראה מזה שהן ברכות מפוזרות וריש לקיש מכנסן, ומצינו בברכות של שבח תחלת ברכה בלא פתיחה כגון צרכי עמך מרובים ודעתם קצרה כו' וכן מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו וכל הברכות הללו שבח ובקשת רחמים הן ולא הקפידו בהן בפתיחה: ובתשובות מצינו שנהגו לפני הגאונים במקומנו כשחוזרין עם האבל מן הקבר מברכין על הכוס בא"י אמ"ה דיין הרחמים שופט אמונות שדינו דין אמת כדכתיב הצור תמים פעלו בא"י מנחם אבלים.

ושותין אבלים, ואמר רב פלטוי וברכת אבלים שאתם אומרים על הכוס ברוך מנחם אבלים אנו אין מנהגנו בישיבה כל עיקר ולא בבבל כלל אבל אותם שתקנו לכם חכמים

הראשונים אמרו אותה מיהו אין צריכה עשרה שלא מצינו י' אלא בברכת רחבה בלבד. סובר הגאון הזה שאין ברכה זו של כוס ברכת רחבה לפי שראה זו בברכת האבל וברכת רחבה ברחבה כשמה ובלשון אחר נמי שנאווה בגמרא כמו שכתבנו למעלה.

ובירושלמי מצינו עוד אלו הן ברכת אבלים מה שהן אומרים בבית הכנסת אלו הן תנחומי אבלים מה שאומרים בשורה, וגם זה חולק עם הגמרא שלנו בפשוטן של דברים שבגמרא שלנו פירשו ברכת אבלים ברכת רחבה ולפנינו נסדר הענין כתיקון הכל: ירושלמי בפרק בתולה נשאת תניא ר"מ אומר ברכת חתנים כל שבעה רבי ירמיה סבר מימר מפקין כלתא כל שבעה א"ל ר' זעירא והתני ר' יוסי אומר ברכת אבלים כל שבעה אית לך מימר מפקין מיתא כל שבעה, מאי כדון מה כאן משמחין עמו אף כאן מנחמין עמו מה כאן מזכירין אף כאן מזכירין.

פירוש מזכירין עמו ומנחמין עמו פנים חדשות לנחם ולהזכיר האבל ומברכין עמהם כל שבעה. אית תניי תני אבלים מן המנין ואית תניי תני אין אבלים מן המנין אמר ר' אבינא מאן דמר אין אבלים מן המנין באבלי אותו המת ומאן דמר אבלים מן המנין באבלי מת אחר: בהמוכר פירות לחבירו (ב"ב ד"ק:) ת"ר אין פוחתין משבעה מעמדות ומושבות למת כנגד הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל.

אמר ליה רב אחא בריה דרבאלרב אשי היכי עבדי א"ל כדתניא אמר ר' יהודה בראשונה לא היו פוחתין משבעה מעמדות ומושבות למת כגון עמדו יקרים עמודו שבו יקרים שבו א"ל א"כ אף בשבת מותר לעשות כן, פ"ל דלרבנן היו מזכירין ענין של צדוק הדין או של אנינות כגון הוי ואבוי וכיוצא בהן כשהן עומדין על כל פעם ופעם אחתיה דרמי בר פפא הות נסיבא ליה לרב אויא שכיבא עבד ליה מעמד ומושב אמר רב יוסף טעה בתרתי טעה שאין עושין אלא בקרובים והוא עבד אפילו ברחוקים וטעה שאין עושין אלא ביום ראשון והוא עבד שני אביי אמר אפילו בהא נמי טעה שאין עושין אלא בבית הקברות והוא עבד בעיר.

רבא אמר אפילו בהא נמי טעה שאין עושין אלא במקום שנהגו והתם לא נהוג, שמע מינה העושה דבר של רשות במקום שלא נהגו נקרא טועה. והתם תנן (מגילה דכ"ג:) אין עושין מעמד ומושב בפחות מעשרה מאי טעמא כיון דבעי למימר עמדו יקרים עמודו שבו יקרים שבו בבציר מעשרה לאו אורח ארעא.

(מ"ק דכ"ח:) אמר רב יהודה אמר רב אין המנחמין רשאים לפתוח עד שיפתח האבל תחלה דכתיב ואין דובר אליו דבר וכתוב אחרי כן פתח איוב את פיהו וענו חבריו: אמר ר' יוחנן אבל כיון שנענע ראשו שוב אין המנחמין רשאים לישב אצלו. פירש הרב רי"ץ בן גאות ז"ל כיון שהאבל אסור בנתינת שלום בזמן שפוטר את המנחמים שוחה כתלמיד השוחה לרבו ליתן לו שלום וזהו פטירתן.

א"ר אבהו מנין לאבל שהוא מיסב בראש שנאמר אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם. לרבינו האיי מנהג המנחמין בבית האבל שהאבל יושב ויושבין לפניו ומתכנסין לאחר תפלה שורות שורות מיושב ושליח צבור עומד ומכריז נשיילו רבנן טעמא ואבלים אומרים ברוך דיין האמת והכל עונין עושה שלום במרומיו

יעשה שלום על כל ישראל ונגשין ומנחמין אחד אחד ושנים שנים כאשר רוצים, ועל תלמידי חכמים דרכם לעמוד בשורה.

בשור שנגח (דל"ח.) רב שמואל בר יהודה שכיבא ליה ברתא אמרו ליה רבנן לעולא נינחמיה מר אמר מאי אית לי גבי נחמתא דבבלאי דגידופא הוא דאמרי מאי אפשר למעבד הא אפשר למעבד עבדי אזל הוא לחודיה לגביה אמר ליה ויאמר ה' אל משה אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה וכי מה עלה על דעתו לעשות מלחמה שלא ברשות אלא נשא משה ק"ו בעצמו אמר ומה מדינים שלא באו אלא לסעוד למואב אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם אותם מואבים לא כ"ש אמר לו הקב"ה לא כשעלה על דעתך שתי פרדות טובות יש לי להוציא מהן רות המואביה ונעמה העמונית ומה בשביל שתי פרדות חס הקב"ה על שתי אומות של רשעה ולא החריבן בתו של רבי אם כשרה היא וראויה לצאת ממנה דבר טוב עאכו"כ.

וסדר מנהגות הללו לפי העולה מאלו השמועות כך, היו קוברין את המת וחוזרין למקום סמוך לבי"ה והוא הנקרא מקום מעמדן של בני משפחה ומתעכב שם האבל ועומד לצד אחד והעם מסדרין לפניו שורות שורות שורה ראשונה בקרובים ושניה בחברים ושכנים ושלישית בכל אדם ואין שורה מהן פחות מ' ואם היו מועטין נעשין כלן שורה אחת, וכמדומה בעיני שהיו מזכירין שם ענין תחית המתים כגון האל הגדול ברוב גדלו אדיר וחזק ברוב נוראו מחיה מתים במאמרו ומבקשין רחמים על המת לומר יזכה פלוני לתחית המתים ואינו חותם בזו כמו שמוזכר בתו' ברכות שנכתבו לפנינו ומקדישין שם ואומרים בעלמא דעתיד לחדתא וכו' וזהו הנקרא המפטיר בבית עולמים, ואח"כ במקום שנהגו עומד ש"ץ ואומר עמדו יקרים עמודו ועומדים ואומרים ברוך דיין האמת וכיוצא בזה דברים של צידוק הדין בקצרה ואח"כ חוזר הש"ץ ואומר שבו יקרים שבו וכך עושין עד שבעה פעמים ובפעם שביעית כשאומרים להם עמדו יקרים עמודו ועומדין וכל העם עוברין שורות שורות על הסדר שהושבו ועוברין משמאל האחרים ואומרין להם כל אחד וא' תתנחם מן השמים, משם הולכין למקום אחר סמוך מזה והוא נקרא מקום הספדו וסופדין ומקוננין כדרך, משם לרחובה של עיר ומברכין על הכוס ברכה שמסיימין בה בא"י מנחם אבלים, ואם בא לרבות בברכות כנגד שבחו של הקב"ה ולחתום בה מחיה מתים וכנגד המנחמין לחתום במשלם הגמול וכנגד כל ישראל ולחתום עוצר המגפה אומר לפי שברכות הללו ברכת השבח הם ורשות בידו לרבות בהן כפי הענין ולהאריך בשבחו של הקב"ה ובקשת רחמים ממנו, ואח"כ נכנסין עם האבל לביתו והוא מסב בראש ושליח צבור אומר נשיילו רבנן טעמא ואבל עונה ברוך דיין האמת: גדולי החכמים מנחמין כל אחד ואחד כפי שרואה לדרוש בנחמה כעובדא דעבדי וזולתן בגמרא.

וכפרים שאין שם רחוב והולכין ממקום הספד ונכנסין לבית הכנסת ומברכין אותה ברכה של מנחם אבלים בבהכ"נ כמו שמוזכר בירושלמי למעלה, ומקומות שאין אבלים נכנסין מבית הקברות לבית הכנסת מברכין אותה ברכה בבית האבל. וזהו שאמרו כוס של בית האבל, והיו נוהגין לצאת לבה"ק כל שבעה להספיד וכשחוזרין לרחובה של עיר מברכין ברכת רחבה הזו כל שבעה והוא שיש שם פנים חדשות ומאריכין בשאר ברכות שהזכרנו

כמו שעושים ביום ראשון כעובדא דריש לקיש ואם לא יצאו לבית הקברות ובאו פנים חדשות בביתו של אבל שמזכירין ומנחמין מברכין אותה בבית כמו שמוזכר בירושלמי ונמצאו כל דברי חכמים קיימין וכפי מה שסדור למעלה, ובדורותינו בטלו מנהגות הללו שלא היה חובה לכוף בהם אלא שהדורות נהגו בכך ואפילו הברכות האלו כלן רשות הן, שמצינו ברכות של רשות בשבח כדאמרין (עירובין ד"מ:) לענין זמן רשות לא מבעיא לי כי קא מיבעיא לי חובה.

ומצאתי במס' ברכות דתניא בתוספתא מקום שנהגו לומר ברכת אבלים בשלש כולל את הראשונה בתחיית המתים וחותרם בה מחיה המתים שניה בתנחומי אבלים וחותרם בה מנחם עמו בעירו ג' בג"ח ואינו חותרם המפ' בב"ע אינו חותרם ע"כ בתוספתא. ואנו למדין ממנה שברכותיו של מתורגמניה דריש לקיש במנהג תלו אותן, ותנא דתוספתא מברך ראשונה כמתורגמניה דר"ל וחותרם בה כמותו מחיה מתים ושניה מברך אלא שהוא משנה בחתימה לומר מנחם עמו ישראל בעירו ושלישית הם חולקין דמתורגמניה חתים משלם הגמול ובתוספתא קתני אינו חותרם, ובברכה רביעית כולה פליגי דתנא דתוספתא לא נהיג בה כלל ומכל מקום למדנו שכל הברכות הללו חלוקות להם במנהגים חוץ מאחת מהן והיא שחותמין בה מנחם אבלים שכולן מברכין אותה והיא ברכת אבלים השנויה בכל מקום, ובמקומות שנהגו לומר אחת כולל ענין תחיית המתים ומשלם הגמול ועצירת המגפה באחת וחותרם בה מנחם אבלים ובודאי היו נראין הדברים שהיא חובה אלא כיון שלא נהגו עכשיו כלל נדחוק בה לומר שהיא עצמה רשות היא ובאותן זמנים היו הכל נוהגים בה ועכשיו בדורות הללו כיון שלא נהגו אין משנין על ידן בדבר מכל מנהגות הללו.

אלא כך נהגו עכשיו נותנין את המת בקבר וסותמין גולל הקבר וחולצין מנעל וסנדל ומרחיקין מעט מביה"ק ומקדישין יתגדל ויתקדש שמיה רבא בעלמא דהוא עתיד לחדתא ולאחיאיה מתיא ולשכלולי היכלא ולמבני קרתא דירושלם ולמעקר פולחן נוכראה מארענא ולאחנא דקוב"ה לאתריה בהדריה וזיויה ויקריה בחייכון וכו' תתכלי חרבא ושביה ומותנא מננא ומכל אחנא בית ישראל ואמרו אמן וכו' והכי אמר גאון.

מנהגנו להרחיק מבית הקברות שיעור חמשים אמה או מאה אמה ויש מקומות שבונים בו בית לדבר זה אבל בתוך ארבע אמות לא דמת תופס ארבע אמות לק"ש וכן אמר רב מתתיה אין אומרים יתגדל בבה"ק אא"כ מרחיק ד"א כק"ש. ובמסכת סופרים (פרק י"ט) מצאתי מביא כוס א' ומברך בורא פרי הגפן ואחריו בא"י אמ"ה אשר בעגלא גדול דור דורשים וכו' וכן אתה אומר בברכת חתנים ובברכת אבלים לפי שאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד, ונהגו רבותינו לומר בבקר ברכת חתנים בעשרה ופנים חדשות כל שבעה וכן בערב קודם סעודה וברכת אבלים בערב לאחר התפלה בפני המתפללין על הכוס בשבת שאין אבלות נוהג בפרהסיא כר"א בן הורקנוס דאמר ראה שלמה כח של גומלי חסדים ובנה להם לישראל שני שערים אחד לאבלים ולמנודין ואחד לחתנים ובשבת היו מתקבצין יושבי ירושלים ועולין להר הבית ויושבין בין שני שערים הללו כדי לגמול להם חסד לחתנים לקלסם וללותם לבתיהם ולאבלים לאחר שיגמור החזן תפלת המוסף הולך לו לביהכ"נ ומוצא שם האבל וכל קרוביו ואומר עליהם ברכה ואח"כ

אומר קדיש ואין אומרים בעלמא דהוא עתיד לחדתא אלא על תלמיד דרשן עד כאן שנו במס' סופרים.

ונראה מכאן דבקר וערב לאחר התפלה בפני המתפללין מברכין ברכת אבלים על הכוס כל שבעה בפנים חדשות וכמו שבארנו למעלה ומוסיף בכאן שאומרים קדיש על הברכה הזו כדרך שאומרים אחר קבורת המת ואין אומרי' בעלמא דעתיד לחדתא אלא על תלמיד דרשן. וטעמא דמילתא שאין מזכירין עולם חדש אלא למי שמעשיו מוכיחין עליו שהוא בן תחיית המתים אבל לסתם בני אדם לא.

וכן הדין בבה"ק לאחר קבורה שאין אומרים כן אלא מקדישין ואומרים בעלמא דברא כרעותיה ותתכלי חרבא וכו', ונהגו לומר על הכל ואפי' על אשה מפני המחלוקת שאין הדור דומה יפה. ונשאל גאון נוהגין אצלנו בשעה שחוזרין מבה"ק רוחצין ידיהם קודם כניסתן לבתיהם ויושבין על הדרך מה טעם, והשיב אין צריכין לרחוץ ואם נהגו ורוחצין אין בכך כלום וכשאמרו חכמים במי שחזר מאחורי המת לישב ז"פ לא אמרו אלא במי שהולך לבה"ק ובחזירתו ובקרובים וביום ראשון ובמקום שנהגו, וצריך לישב שבעה פעמים כנגד ז' הבל הבליים וכו' מפני שהרוחות מלוות אותם וכל שעה ושעה שיושבין בורחין מהם, ואמר רב האי לא נהגו מעולם בבבל לקנח ידיהם בעפר וכך אנו רואים דמאן דעביד הכי אין בו כלום אלא שרי למעבד אבל נטילת ידיים לבתר הכי ליכא אלא למי שנשאו המטה ע"כ לגאונים.

ובמקומות הללו נהגנו בכך לקנח בעפר ולתלוש עשב מן המחובר לאחר קדיש ולרחוץ ידיים במים, ואומרים שהם רומזים ליצירת האדם כענין שאמרו באגדה ולקח הכהן מים קדושים בכלי חרש ומן העפר, למה מים ועפר מפני שתחלתה מן המים וסופה לעפר לפיכך נבדקה במים ובעפר אם טהורה היא כברייתה ואם לאו חוזרת לעפרה, וכן המים והעפר אלו רמז ליצירה ולמיתה במ והעשב רמז לתחית המתים כענין ויציצו מעיר כעשב הארץ, ומפי אחד מרבתי שמעתי קבלה שבידו שהוא רמז לטהרת הטומאה לומר טומאה זו אינה נטהרת אלא בכענין שלשה דברים הללו במים ואפר ואזוב וזה טעם יפה: ובתשובות שאילו מקמי דמר יהודאי אבל מנודה מהו להברותו ולא איפשט, מיהו כיון שאין יושבין בד' אמות שלו אין לו שורה ואין מברכין עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים שכל שהוא כבוד החיים אין עושין לאבל מנודה, וכן יראה לי במנודה שמת שדינו כמאבד את עצמו ואין קורעין ולא חולצין ולא מספידין שאין עושין לו כבוד ולא עוד אלא שמבזין אותו כדאמרינן סוקלין את ארונו אבל כבוד של חיים עושין לאבלים עומדין בשורה ומנחמין והיינו דאמרי' (סנהדרין ס"ח) בפטירתו של ר' אליעזר הגדול הותר הנדר הותר הנדר לומר שאינו כשאר מנודין שמתו שלא להספיד ושלא לקרוע ולסקול הארון לפי שהיה רב שלהם וחייבין לנהוג בו כבוד ומורא רבך כמורא שמים ולא עשו כן אלא כדי שיחזור בו ולא ירבו מחלוקת בישראל.

והני מילי לאפקרותא ולעובר על דעת חכמים אבל לממונא כיון שמת פטור מגזירתם ואין סוקלין לו ארון ומספידין כראוי לו: בפרק היה קורא (ט"ז) וכשמת טבי עבדו של ר"ג קבל עליו תנחומין אמרו לו לא למדתנו רבינו אין מקבלין תנחומין על העבדים אמר להם אין טבי עבדי כשאר כל העבדים כשר היה.

ת"ר העבדים והשפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם לא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים. ומעשה שמתה שפחתו של ר' אליעזר ונכנסו תלמידיו לנחמו כיון שראה אותם עלה לעליה ועלו אחריו נכנס לאנפלין ונכנסו אחריו נכנס לטרקלין ונכנסו אחריו.

אמר להם כמדומה אני שאתם נכוין בפושרין ועכשיו אי אתם נכוין אפילו ברותחין ולא כך שניתי לכם העבדים והשפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם לא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים אלא כשם שאומרין לו לאדם על שורו וחמורו שמתו המקום ימלא חסרונוך. והעבדים והשפחות לא מספידין עליהם ולא אומרים עליהם לא אבא פלוני ולא אימא פלונית.

ומסתברא דלית הלכתא כר"ג ורבנן פליגי עליה ואמרי לעולם אין מקבלין תנחומין על העבדים. ואני תמה על מה שאמרנו אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים, וכי אבלות יש כאן שיברכו ברוך מנחם אבלים ואפילו היו לו בנים והלא אין להם חייס ואין בהם שאר כלל שיתאבלו קרובים עליהם וראיתי בירושלמי שהקשו על תנחומין שקבל ר"ג.

אם על בני חורין אחרים אין מקבלין עליהם תנחומין לא כ"ש על העבדים אלא משום דהוה חשיב עליה כבריה ואפשר ששנו אףברכת אבלים מפני שהוצרכו לשנות בתנחומין והספד, ושמא נאמר דאע"פ שאין להם שא לענין יוחסין מתאבלין הן לענין קרובים: באבל (פ"ב) תניא הרוגי מלכות אין מונעין מהן כל דבר.

מאימתי מתחילין למנות להן משנתיאשו מלשאול אבל לא מלגנוב שכל הגנוב כשופך דמים ולא כשופך דמים בלבד אלא כאלו עובד ע"א ומגלה עריות ומחלל שבתות. פי' לפי שבורחין ובאין לידי סכנת נפשות ופעמים מגיעין לידי חילול שבתות וע"א.

כיוצא בו מי שנפל לים מי שטבע בנהר מי שאכלתו חיה אין מונעין מהן כל דבר. מאימתי מתחילין למנות משנתיאשו לבקש מצאוהו אברים אין מונין להם עד שימצאו ראשו ורובו.

רבי יהודה אומר השדרה והגולגולת הן הן רובו ונשאל מרבינו שרירא ורבינו האיי מאן דאיתא במדינתא וקרוביו במדינה אחרת והרגו שלטון ולא נתן לקבורה קרוביו מאימתי מונין משעת שמועה, ומדמינן לה להא דבהלכות כד נפיק שכבא ממתא ואיכסי ליה מקרובים חדא שעתא מקמי רגל חלה עלייהו אבלות או דלמא להא דאמרינן הרוגי מלכות מאימתי מונין להם משנתיאשו מלשאול היכא דלא נתברר שמתו אלא קול יוצא בכך וקרוביו דורשין ומחפשינן מכאן ומכאן לעמוד על אמתת הדבר משעה שנתיאשו ופוסקין דרישתן כי נתקררה דעתם שכבר מת מאותה שעה מונין אם ההרוג הזה דומה לזאת עושין בו כן.

ואם ידוע אימתי נהרג כמו שמתל לעצמו דמי ומשעת שמועה מונין לו וזהו שאמרו בהלכות גמרא בהדיא הוא דאמר להו רבא לבני מחוזא וכו'. עד כאן דברי הגאונים ז"ל.

ודברי תימא הם דהא קתני הרוגי מלכות אלמא בשהרגן ודאי קאמרינן ועוד מצאוהו אברים דקתני אין מונין הרי מת ודאי דבמכירין אותו בסימני גופו אמרינן ושמע מינה

אפילו במת ודאי אין מונין עד שנתיאשו מלבקש או שימצאו ראשו ורובו וכבר כתבתי דעת הרב הגדול בעל התוספות במת ודאי שאין מונין לו עד שיתיאשו לגמרי כהרוגי ביתר ותו לא מידי.

(מ"ק כ"א:) ת"ר אבל ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהם ממקום רחוק מונה לעצמו ר' שמעון אומר אפילו ביום השביעי בא ממקום קרוב מונה עמהם. אמר מר שלשה ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהם.

א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן והוא שיש גדול הבית בבית. איבעיא להו הלך גדול הבית לבית הקברות מהו ת"ש דא"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות מונה עמהן והתניא מונה לעצמו לא קשיא הא דאתא בגו תלתא הא דלא אתא בגו תלתא כי הא דאמר להו רב לבני הצלפוני.

דאתא בגו תלתא לימני בהדייכו דלא אתא בגו תלתא לימני לנפשיה וכדאמר להו רבא לבני מחוזא. כגון אתון דלא אזליתון בתר ערסא מכי הדריתו אפיכו מבבא דאבילא אתחלו ומנו.

ר' שמעון אומר אפילו ביום השביעי בא ממקום קרוב מונה עמהן. אמר ר' חייא בר גמדה אמר ר' יוסי בן שאול והוא שבא ומצא מנחמין אצלו.

איבעיא להו ננערו לעמוד ולא עמדו מהו תיקו. והלכה כר"ש.

דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל הדין הוא גמרא והווי רבנן בפירושא ובפסקא בהלכות גדולות אמור והלכה כר"ש דאמר אפילו ביום השביעי בא ממקום קרוב מונה עמהן. ואע"ג דליכא גדול הבית.

איבעיא להו הלך גדול הבית לבה"ק וכו'. אתא בגו תלתא יומי מונה עמהן ואפילו בא ממקום רחוק לבתר תלתא יומי ממקום רחוק מונה לעצמו ממקום קרוב מונה עמהן כר' שמעון.

והרב רי"ץ בן גיאות ז"ל כתב טובא מיערבב הדין פסקא קשיא ליה ממקום רחוק מי הזכירו למנות עמהן עד כאן לא נחלק רבי שמעון אלא ממקום קרוב אבל רחוק מונה לעצמו לדברי הכל. ועוד אמר כיון דר"ש במקום קרוב בלבד הוא דפליג היכי מיתוקמא דר' יוחנן עלה הלך גדול לבית הקברות ואתא בגו תלתא או לא אתא בגו תלתא אלא אליבא דת"ק.

ורב חננאל ז"ל כ' אבל שלשה ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן. ואר"ח בר אבא אר"י והוא שיש גדול הבית בבית ואפילו הלך לבה"ק ובא בתוך שלשה מונה עמהן בא לאחר שלשה ומצא שהלך גדול הבית לביה"ק מונה לעצמו כדאמר להו רב לבני הצלפוני וכו'.

בא ממקום רחוק בתוך שלשה מונה לעצמו מכאן ואילך אפי' בא ממקום קרוב מונה עמהן ואוקמה ר' יוסי בן שאול והוא שבא ומצא מנחמין אצל האבלים כלומר עדיין לא נסתלקה האבלות. וכתב הרב רבי יצחק והאי פסקא דדייק טפי נראה שמסכימין לפרש שהבא ממקום קרוב מונה עמהן הוא שיהיה גדול הבית ואפילו בא שביעי ממקום קרוב

כר' שמעון לא היה גדול הבית שם כלל ולא חלה עליו אבלות עמהן זה שבא לכאן אינו מונה עמהן לא שנה בשני ול"ש בשביעי.

ואם הלך גדול הבית בבית הקברות ובא זה ממקום קרוב לכאן רואין אם חוזר גדול הבית לבית בתוך שלשה ימים מונה זה הבא עמהן דהוה ליה כמי שמצאו אותו בבית. נתעכב גדול הבית בבית"ק עד לאחר ג' ימים זה הבא מונה לעצמו ואפילו בא ביום שני ממקום קרוב.

וכ"ש כשבא לאחר שלשה ועדיין גדול הבית שם בבה"ק. והטעם לזה לפי שהגדול ההולך לבה"ק עצמו כשחוזר בתוך שלשה מונה עמהן ואפילו היה בבה"ק רחוק לפי שכבר היה עמהן שם בשעה ראשונה וחזר אצלם.

לפיכך זה הבא ממקום קרוב מונה עמהן ועם גדול הבית ונמצאו כלן במנין אחד. חזר גדול הבית לבה"ק לאחר שלשה מונה לעצמו ואפילו היה בבה"ק במקום קרוב הלכך זה הבא ממקום אחר נמי אינו נגרר אחר הקטנים נמצא גדול הבית מונה לעצמו ואבלים שבבית מונין לעצמן.

כך נראה מסברת חכמים הללוז"ל. וכן כתבו רבותינו הצרפתים ז"ל והם אמרו דלאו דוקא בגדול הבית אלא אפילו בקטן הבית שהלך לבה"ק בא בתוך שלשה מונה עמהן לאחר שלשה מונה לעצמו בין לר"ש בין לרבנן בין שהיה בבית"ק קרוב או רחוק.

והיינו דאמר להו רב לבני הצלפוני דאתא בגו תלתא לימני לנפשיה. והראב"ד ז"ל הלך בדרך זו הסברא שכתבנו אלא שהוא מפרש הלך גדול הבית לבה"ק מהו במנין הגדול עצמו קאמר ועליו אמרו הא דאתא בגו תלתא הא דלא אתא בגו ג' ל"ש בבה"ק קרוב או רחוק.

אבל הבא ממקום אחר כל שלא מצא גדול הבית בבית ממש [בהגהות הטור סי' שע"ה נראה לו שצ"ל מונה לעצמו אפילו בגו שלשה ואם מצא גדול הבית בבית מונה עמהן אפילו ביום שביעי והוא שבא קרוב כו'. ועדיין צ"ע] מונה לעצמו אפילו ביום שביעי והוא שבא קרוב.

ואם בא מבית הקברות אפילו רחוק ולשון הרב ז"ל ידחק בזו שאמר רב לבני הצלפוני דאתא בגו תלתא לימני בהדיכו ודאתא לבתר תלתא לימני לנפשיה שהוא ז"ל יפרש על הגדול שהלך לבה"ק. ולשון הגמרא משמעו על כל הבאים.

ור"ף ז"ל פסק סתם כר"ש ממקום קרוב אפילו בשביעי מונה עמהן והוא שבא ומצא מנחמין אצל גדול הבית והשמיט מלכתוב דין גדול הבית שהלך לבית הקברות. לפי שהסוגיא כפשטא הא דאתא בגו תלתא הא דלא אתא בגו תלתא כתנא קמא אתיא.

והשיבו עליו שהיא סוגייתו של ר' יוחנן. ור' יוחנן הוא שפסק הלכה כר"ש ואנו כך דעתנו כדברי רבינו ז"ל.

והיא הסברא המתחזרת בהלכה זו. דר"ש לא קפיד ביומיה ושביעי כשלישי דמי ליה ולא שנה גדול ול"ש קטן.

אלא ר' יוחנן תרוצי הוא דמתרץ לה לברייתא דקתני מונה לעצמו ומוקים לה לאחר שלשה כרבנן אלא איהו כר"ש ס"ל ביומי. וכך פירוש השמועה מדאמרין והוא שיש גדול הבית בבית הא גדול שבא ממקום אחר לכאן אינו נגרר אחר הקטנים.

בעי בגמרא הלך זה הגדול לבית הקברות מהו נגרר הוא עמהן או הן נגררין אחריו ואין מונין עד שיסתם הגולל. ואמר ר' יוחנן אפי' הלך גדול.

הבית לביה"ק מונה עמהן. ומקשינן עלה ברייתא דקתני מונה לעצמו.

ומתרץ לה ההיא כשבא לאחר שלשה כרבנן דגדול שבא מבית הקברות אצל הקטנים וקטן שבא ממקום אחר אצל גדול הבית שוין הן ואין חילוק והפרש בין שיהיה ביה"ק קרוב או רחוק שהרי במקום קרוב היה להם כשחלה להם אבלות כדאמר להו רב לבני הצלפוני שהלכו מהם לבה"ק דאתא בגו תלתא לימני לנפשיה אפילו קטן וממקום קרוב.

ומיהו איהו ודאי אינו נוהג אבלות אלא לאחר שיסתם הגולל אלא שמונה עמהן כשבא אצלם לתנא קמא תוך שלשה ולר"ש כל שלשה דמשלשה לרבנן נשמע כל שבעה לר"ש דלית ליה קפידא ליומי זהו הפירוש שנראה לנו והענין מחוור אצלנו מכל מה שנאמר למעלה בהרבה פנים. וכענין הזה הוזכרו הדברים בירושלמי וזו היא סוגיא האמורה שם ריב"ל אמר הלכה כר"ש בשאינו גדול משפחה אבלאם הוא גדול משפחה מונה לעצמו.

הרי שמוליכין אותו ממקום למקום כגון אלין דקברין בבית שריי אית תניי תני אלו שכאן מונין משיצא המת אלו ששם מונין משיסתם הגולל ואית תניי תני אלו ואלו מונין משיסתם הגולל ר' סימון בשם ריב"ל הכל הולך אחר גדול משפחה מהו אחר גדול משפחה ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוסא לחומרין שאם היה גדול משפחה שם אלו ואלו מונין משיסתם הגולל ואם אין שם גדול משפחה אלו שבכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משיסתם הגולל.

וזו הסברא של בני הגמרא הזו חולקת עם דברי ר' יוחנן שאמר אפילו הלך גדול הבית לביה"ק מונה עמהן וסוברת כדרך הבעי' שהכל הולך אחר גדול הבית. ומכל מקום ראייה היא לדברינו שהדברים אמורים על ההולכים לבית הקברות מאימתי מונין ולא על הבאים ממקום אחר לכאן ומוצאין גדול הבית בבה"ק.

ובין שיהיה פירוש השמועה כדברינו או כפירוש הלשונות שכתבנו מ"מ נאמר שזו שאמרו בגמרא הא דאתא בגו תלתא הא דלא אתא בגו תלתא אליבא דרבנן אתמר ולתרוצא לברי' לאוקמה בדידהו אבל לר' שמעון לית ליה שלשה כלל אלא כל זמן שבא ומצא מנחמין אצלו הרי הוא כיום שלישי. וזו סברתנו בלא ספקא היא שלא תמוט.

וכן דעת רבינו הגדול ז"ל אלא שהשמיט דין גדול הבית שהלך לבה"ק נמצאו כללי השמועה בקצרה. אבל הבא ממקום קרוב ומצא גדול הבית בבית מונה עמהן אפילו בא ביום שביעי.

והוא שבא ומצא מנחמין אצל גדול הבית. היה זה הבא לכאן גדול הבית או שהיה גדול הבית במקום אחר וזה הבא לכאן קטן אצל קטנים הוא מונה לעצמו הלכו מקצתן לבית

הקברות ומקצתן נשארו בבית אלו שבכאן נוהגין אבילותן משהחזירו פניהם מן המת ואלו שהולכין עמו אין נוהגין אבילותן עד שיסתם הגולל.

חזרו ההולכים לביה"ק ובאו בתוך שלשה ימים מונין עם אלו שבכאן חזרו לאחר שלשה מונין לעצמן בין שהיה קרוב או רחוק בין שהיה ההולך לשם גדול הבית או קטן הכל דין אחד הוא. בא אבל ממקום אחר והוא מקום קרוב ומצא קטנים בבית וגדול בבה"ק אם הגדול מונה עמהן כגון שבא בתוך שלשה הרי זה כמי שבא ומצא לגדול הבית בבית ונגרר עם הגדול ומונה עמהן חזר הגדול לאחר שלשה כיון שהוא מונה לעצמו אין הבא נגרר אחר הקטנים אלא מונה לעצמו.

וזה כדרך רבינו חננאל וחכמי הצרפתים ז"ל. אבל כפי סברתנו שתלינו אותה ברבינו הגדול ז"ל ההולכים לבה"ק מונין אם אלו שבבית בין גדולים בין קטנים בין שבה"ק קרוב או רחוק בין באו בתוך שלשה בין ביום שביעי והוא שבאו ומצאו מנחמין וכן הבא ממקום אחר לשם ומצא שהלך גדול הבית לביה"ק כיון שחזר גדול הבית אצלם אפילו ביום שביעי ומונה עמהם אף זה נגרר עמו ונמצאו כולן מונין מנין אחד והוא שבא זה ממקום קרוב.

וזהו הנכון והראוי לסמוך עליו להרב רי"ץ בן גיא ז"ל ומאן גדול הבית ההוא דסמיק עליה וגרירי כולהו בתריה לא שנא בן ול"ש אח קטן: לבעל הלכות וכמה קרוב עשרה פרסי סוגיא דחד יומא כיון דאלו שמע ביומא קמא הוי מצי למיתי כמאן דאיתיה מעיקרא דמי והכהנים (והכין) סמכו בזה ובתשובה לרב נטרונאי.

מי שמת לו מת והיה במקום רחוק ולשני נכנס למקום קרוב ועיכב שם שלשה ימים או ארבעה ולאחר מיכן בא למקומו כיון שנכנס במקום קרוב כמקום קרוב עבדינן ביה ומונה עמהן דהלכה כר"ש דמיקל באבל ואני תמה לדבריו בא ממקום רחוק בתוך שלשה לרבנן היכי משכחת לה הרי ודאי נכנס למקום קרוב בשני או בשלישי ועוד לר"ש דלא קפיד ביומי מה לי נכנס למקום קרוב מה לי בשני או בשביעי.

וא"כ ממקום רחוק לא משכחת לה לעולם. ואין הפרש בין ששמע על מתו באותו מקום שהיה שם מתחלה ובין ששמע עליו באותו מקום קרוב שנכנס לשם או שלא שמע עד שבא ומצא אבלים בביתו הכל דין אחד הוא.

ודאמרינן והוא שבא ומצא מנחמין אצלו כלומר שמצאן באבלות. בחליצת סנדל ובעטיפת הראש והרבים מתעסקין עמהן כבתוך שבעה לפי שמקצת יום שביעי ככולו אם רצה נוהג כולו אבלות או נוהג מן המקצת כמה שירצה הלכך כל זמן שמצאן נוהגין אבלותם מונה עמהן.

הא לאחר שנעלו סנדל ופרעו ראשם כבר בטלו מהן גזירת שבעה וכבא ביום השמיני דמי ומונה לעצמו ואפילו היו מנחמין עמושאינ מנחמין לאחר שבעה. והא דאמר להו רבא לבני מחוזא כגון אתון דלא אזליתו בתר ערסא מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבילא אתחלו ומנו.

נראה לי שלא נאמרו דברים אלו אלא במוליכין אותו מעיר לעיר דכיון שמסרוהו לאלו שמוליכין אותו והחזירו פניהם כבר נתיאשו ממנו ויאוש כסתימת גולל. אבל בקוברין אותו בבית הקברות סמוך לעיר והן חוזרין מיד בו ביום.

אין נוהגין עליו אבילות עד שיחזרו הקרובים ויאמרו להם כבר נקבר שהרי דעתם עליו. וכמונח לפניו דמי אינו אלא שנמסר לכתפים ומותר לאכול בשר כדאמרן.

וכן נראין דברי הרמב"ם ז"ל שכתב (פ"ח מהלכות אבל) מי שדרכן לשלוח המת למדינה אחרת לקברו ואינן יודעין מתי יקבר מעת שיחזירו פניהם מתחילין למנות שבעה ושלישים ומתחילין להתאבל אבל דברי בעל הלכות מטין לומר שאפילו נקבר בעירו נמי כך דינו. שכך כתב בהלכותיו והיכא דמית במעלי יומא טבא ודחילו דלמא לא מספקין למקבריה מקמי יום טוב ושקלוה ארמיים למקבריה כד נפיק ממתא ואיכסי ליה מקרובים חדא שעתא מקמי דליעול רגל חלה לה אבילות עליהם ובטלה ממנו גזרת שבעה: כתב הרב רי"ץ בן גיא ז"ל מדאמרין במעשה דרבי ורבי חייא דאמר ליה דאבא ואימא אינן קיימין.

וא"ל לשמעיה חלוץ לי מנעלי והולך כלי אחרי לבית המרחץ. שמעין מינה דמי ששמע שתי שמועות רחוקות ביום אחד אינו נוהג עליהן אלא יום אחד.

היו קרובות או שמתו לו שני מתים כאחד מונה לשניהם כאחד שבעה ושלישים שמע לזה היום ולזה למחר מונה לשני מיום שמועה שלו שבעה ושלישים: ענין האבלות אלו דברים שאבל אסור בהן. אסור במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה.

אסור לקרות בתורה ואסור בשאלת שלום ובכביסה וחייב בעיטוף הראש ובכפיית המטה כל שבעה. ואסור להניח תפלין ביום ראשון ואסור בגיהוץ ובתספורת ובשמחה ובאיחוי הקרע כל שלשים יום.

במלאכה כיצד (מ"ק כ"א:) אבל ג' ימים הראשונים אסור בעשית מלאכה מדכתיב והפכתי חגיכם לאבל. מה חג אסור בעשיית מלאכה אף אבל אסור בעשיית מלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו.

כיון שאין לו מה יאכל והאשה טווה בפלך בתוך ביתה. פ"א אין מתירין לה לכתחלה אלא מלאכה של צינעא ושל ארעי להיות טווה בפלך בתוך ביתה ואם אינה מספקת עושה אומנות שלה בצינעא בתוך ביתה שכן במועד שכר פעולה שאין לו מה יאכל מותר: ירושלמי אבל שאין לו בראשון ובשני לאכול אינו עושה מלאכה ובשלישי עושה מלאכה בצינעא.

אבל אמרו תבא מארה לשכניו שהצריכוהו לכך. בר קפרא אמר אפילו ביום השלישי לא יעשה מלאכה כל עיקר.

בר קפרא כדעתיה דבר קפרא עביד אבל שלשה ימים. דאמר ר' אבא בריה דרב פפי ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי תלתא יומין טייסא נפשה על גופה סברא דהיא חזרה גביה כיון דאיהי חמייה דאישתני זיוהון דאפוי היא שבקה ואזלה לה לאחר שלשה ימים הכרס נבקעת על פניו ואומרת לו טול מה שגזלת וחמסת ונתת בי.

ר' חגי בשם ר' יאשיה מיייתי לה מן הדין. וזריתי פרש על פניכם ואפ"ל פרש חגיכם באותה שעה אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל.

וגמרא דילן דקתני שלשה מתניתא דבר קפרא היא. וכן הלכתא: וההיא דתניא באבל ביום ראשון וביום שני אינו עושה.

ולענין תפלין ושאר השנויים שם לשני ימים. לדעת בר קפרא שלשה תנינן שעיקר אבלו שלשה ימים הן והלכה כדבריו דברים המותרין בחולו של מועד משום דבר האבד אסורין לאבל בימי אבלו לעשותן בידו אבל אחרים עושין לו.

דתניא (מ"ק י"א:): אלו דברים שעושין לאבל בימי אבלו כגון זיתיו להפוך וכדו לגוף ופשתנו לעלות מן המשרה וצמרו לעלות מן היורה ומרביצין לו שדה משתגיע עונת המים שלו ר' יהודה אומר אף זורעין לו שדה נירה ושדה העומדת לפשתן. אמרו לו אם לא תזרע בבכיר תזרע באפיל אם לא תזרע פשתן תזרע מין אחר.

רשב"ג אומר זיתיו הפוכין ופשתנו לעלות מן המשרה וצמרו לעלות מן היורה ואין שם אומן הרי זה עושה בצנעא וכן היה רשב"ג אומר אם היה אומן לרבים והגיע שעת הרגל אם אין שם אומן אלא הוא הרי זה עושה בצנעא ומותר. ונראה לנו שהלכה כרשב"ג דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל: והתם באבל (פ"ה) תניא אבל כל שבעת הימים אסור בעשיית מלאכה הוא ובניו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו.

פ"ל בניו ובנותיו הסמוכין על שלחנו מעשה ידיהם שלו. לפיכך אסורים בעשיית מלאכה וכשם שהוא אסור בעשיית מלאכה כך אחרים אסורין לעשות לו אבל עושין מלאכה שהיא אובדת.

כונסין לו גרנו מבעטין לו יינו מגיפין לו חביותיו זיתיו הפוכין ר' יהודה אומר טוען קורה הראשונה ומניח את השניה אחר האבל ויגמור א"ל ר' יוסי והלא אובדין הן אלא יגמור זיתיו להפוך וכדו לגוף ר' יהודה אומר עושה לו לימודים ואחר האבל ימרח. א"ל ר' יוסי והלא אובדין הן אלא יגמור וכו'.

מרביצין לו שדה הלבן לזריעה זורעין לו נירו פשתן דברי ר' יהודה וחכ"א אם לא זרעה פשתן יזרענה מין אחר אם לא זרעה בשבת זו יזרענה בשבת אחרת והאי דקתני בברייתא דגמרא דילן מרביצין לו שדה משתגיע עונת המים שלו. מסתברא דהיינו השקאה מועטת שעושין לשדה הלבן קודם לזריעה כדי לזרעה בזמנה מיד ודבר האבד הוא.

שאם אי אתה מרביץ אותה בעונה באין ימות הגשמים ושוב אינה נזרעת בשנה זו יפה וליכא למימר משקין לו שדה זרועה שלא מצינו השקאה מותרת משום דבר האבד אלא בבית השלחין בלבד. ובית השלחין לא תני ביה שדהו סתם והיינו דקתני מרביצין לו שדה לבן לזריעה.

ולשון מרביצין מוכיח כן שהוא כדרך ריבוץ לבית. ולגבי מועד קתני בברייתא מרביצין פשיטא הא קתני משקין בית השלחין במועד אלא ריבוץ זה ענין אחר השקאה קודם זריעה בשדה הצריכה לכך וזו היא ששנו בפרק ראשון (מ"ק ד"ו:).

ת"ר מרביצין שדה הלבן בשביעית אבל לא במועד והוינן בה והתניא בין במועד בין בשביעית. כלומר בין במועד בין בשביעית מרביצין.

ופריק הא ר' אליעזר בן יעקב דמחמיר במועד ולא שרי חרפא לשווייה אפלא הא רבנן דמקילין בכי האי גוונא ופלוגתייהו בשדה גריד. וכן הא דתניא מרביצין לו שדה הלבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית.

ולא עוד אלא שמרביצין בשביעית כדי שיצאו ירקות במוצאי שביעית, כי האי גוונא הוא דמרביצין אותם בהשקאה מועטת בערב שביעית כדי שיצאו ספיחי ירקות בשביעית בשדה בור ובשדה ניר. וכיוצא בהן מן המקומות שהספיחין מותרין בהן וכן מרביצין בשביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית בין לזרען בין לספיחים שלהם.

דספיחי ירקות במוצאי שביעית בכל מקום פירושו השקאה מועטת על מנת לזורעה. וסמכו אותה השקאה בגמרא למחלוקת ר' אליעזר בן יעקב ורבנן דמועד.

לרבי אליעזר בן יעקב אסור ולרבנן שרי. נמצאת זאת הברייתא ששנויה באבל מרביצין לו שדהו משתגיע עונת המים שלו שלא כדברי ר' אליעזר בן יעקב דמחמיר.

ורש"י ז"ל מפרש מרביצין השקאה מועטת לירקות ואין פירושו מחזור ומכל מקום כיון דברייתא קתני מרביצין בשדה הלבן סתם. ולא פירשו איזה לבן מרביצין והדבר ידוע שהרבה שדות בכלל שדה לבן.

כגון בית השלחין ובית הבעל ושדה גריד ושדה מטוננת. דכל שאינו שדה אילן נקרא כן ש"מ אין היתר זה תלוי בגופה של שדה זה.

אלא ריבוץ הוא דמותר במועד ובשביעית לרבנן. ולר' אליעזר בן יעקב בשביעית אבל לא במועד והלכך ברייתא דאבל דקתני נמי מרביצין שדהו לכשתגיע עונת המים שלו דאלמא דבר האבד מיקרי כרבנן אתיא.

ומיכן אני אומר דהלכה כרבנן דפליגי עליה דרבי אליעזר בן יעקב לענין זרעים שלא שתו ושדה גריד דטעמא דרבנן לאו משום דהרוחה שריא להו במועד אלא משום דדבר האבד מקרי להו. והא דקתני סיפא דברייתא דאבל ר' יהודה אומר אף זורעין לו שדה נירה ושדה העומדת לפשתן ואמרו לו אם לא תזרע בבכיר תזרע באפיל.

הוקשה לנו עלה והלא בין בכיר ואפיל דבר האבד מיקרי לרבנן דפליגי עלה דר' אליעזר בן יעקב והיינו סבורין לומר דבזרעים שכבר נזרעו חרפא לשויא אפלא דבר האבד הוא. אבל זו שלא נזרעה פעמים שהאפיל מתברך והבכיר לוקה וכן בפשתן ומין אחר.

עד שמצינו בירושלמי מנו אמרו ליה ר' יוסי מחלפא שיטתיה דר' יהודה תמן אמר יאבד דבר מועט ואל יאבד דבר הרבה והכא הוא אמר הכין שנייה היא. תמן שדרכו להערים כל שכן מחלפא שיטתיה דר' יוסי מה אם תמן שדרכו להערים את אמר מותר כאן שאין דרכו להערים לא כל שכן.

אמר ר' חנינא מנו אמרו לו חכמים. שהן עושין כשיטת ר"י במועד.

עד כאן גירסא ירושלמית ופירושה ברור שהן מקשין מאן תנא דפליג עליה דר' יהודה לענין שדה ניר ושדה פשתן ר' יוסי דהוא בר פלוגתיה במועד א"כ קשיא דר' יהודה אדר' יהודה ור' יוסי אר' יוסי דאלו במתני' לר' יהודה טוען קורה ראשונה דאית בה פסידא מרובה ומניח השאר לאחר המועד מפני שהפסד מועט הוא.

ואלו הכא חייש להפסד מועט בין בכיר לאפיל ומתרץ דבמתני' חייש להערמה שמא יהפוך זיתיו ויטעון ויאמר זיתיו הפוכין היו וכן חושש שלא יהא זולף וגומר חביותיו ויאמר לדיין שבבור אני עושה. ולפיכך אמר ר' יהודה בין במועד בין באבל כדקתני בברייתא דלעיל ולא התיר אלא בשינוי דלא אתי למיערם מוטב לו להמתין ולעשות כדרכו והדר מקשי וכל שכן דקשיא דר' יוסא אדר' יוסא.

דאלו במתני' אע"פ שיש לחוש להערמה אמר ר' יוסא זולף וגומר וגף כדרכו שלא יפסיד כלום וכאן אינו חושש להפסד מועט בין בכיר לאפיל. ומתרץ דהאי אמרו לו לאו ר' יוסא דלדידיה ודאי מותר אלא רבנן דסבירא להו במועד כר' יהודה ואמרו לו כשם שאין חוששין להפסד מועט במשנתנו כך אין חוששין לו בכאן דלית להו טעמא משום הערמה אלא שאין לחוש לדבר מועט.

והנה כפי דרך זו הלכה כר' יהודה דזורעין לו שדה נירה ושדה העומדת לפשתן. ובמועד מותרין ע"י עצמו וכל זה סמך וראיה שלא לחוש לדברי ר' אליעזר בן יעקב דאפילא לשוויה חרפא כדבר האבד מיקרי.

ומימרא דרבינא בתרביצא כרבנן אתא. לפי הנמצא בנסחאות שלו ואין לי להאריך.

וכבר ראינו דברי הראב"ד ז"ל בפ"י דברים הללו וגירסתו שהוא גורס מרביצין בעפר הלבן ואין הדברים נכונים מכמה ראיות אלא שאין מענין החיבור הזה בכך יותר מדאי ושלא להטריח על המעיינים בו. ורבינו הגדול פסק כר' אליעזר בן יעקב במועד.

וכן השמיט ממתניתא דאבל מלתיה דר' יהודה בשדה נירה ושדה העומדת לפשתן ויפה כיון לפי שיטתו אלו השמיט ממנה עוד הא דקתני מרביצין לו שדהו משתגיע עונת המים שלו. וכפי מה שנתבאר מדברינו שכתבנו למעלה ובירושלמי שנו בברייתא זו משקין לו שדה בית השלחין לכשיגיע זמנו לשנות וזה ודאי מותר לדברי הכל אבל ענין אחר הוא אינו השנוי בגמרא שלנו: מועד קטן (ד"א:) האריסין והחכירין והקבלנין של אבל הרי אלו יעשו החמרין והגמלין והספנין בספינה שלו הרי אלו לא יעשו ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו.

פירוש חמרין וגמלין וספנין שלו שכירי שנה שלו הם ומחמרין אחר חמורו וגמלו ומספנין בספינה ולפיכך לא יעשו דמלאכה דידיה הוא ואף על פי שנעשית ע"י אחרים וחוז' לתחומין אסור ואם היו הבהמות והספינה מוחכרין של אחרים מותר והוא הדין אם היו הגמל והספן הזה נוטלין בשכירותן למחצה ולשליש ולרביע דשרי ובכל מוחכרין הוא כאריס בקרקע ויש מי שאומר שלא התירו האריסות אלא בקרקע משום דארעא לאריסי קיימא אבל בבהמות וספינה אסור משום שנקראת על שמו ויש לזה פנים כענין שאמרו בפרק קמא דע"ז (כ"א:) אריסותא למרחץ לא עבדי אינשי.

(מ"ק י"א:) שכיר יום שלו אפ"ל בעיר אחרת לא יעשה היתה מלאכת אחרים בידו בין קבולת בין שאינה קבולת לא יעשה היתה מלאכתו ביד אחרים יעשה פירוש מלאכה של מטלטלין שקבל עליו לתפור בגד שלו בסלע וזו היא קבולת בביתו לא יעשה בבית אחרים יעשה דמלאכה דידהו היא. רב מריון בריה דרבין ומר בריה דרב אחא בריה דרבא הוה גמלא בהדי הדדי איתרע ביה מילתא במר בריה דר"א ופסקיה לגמליה.

פ"ל בטלו ולא נתן רשות לשותפו להשכירו ולעשות בו מלאכה כל ימי אבלו אמר רב אשי גברא רבא כמר בריה דרב אחא בריה דרבא נעביד הכי נהי דלפסידא דיליה לא חייש אפסידא דאחרני לא חייש והתניא אם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו והוא סבור אדם חשוב שאני שמעינן מיהא דשני שותפין שיש להם חמור וגמל או ספינה שאירע אבל לאחד מהן שותפו עושה בהן כדרכו ואעפ"י שחולקין בשכר מותר דומיא דספינה מוחכרת ומושכרת שאם אירע אבל לבעליה אינו מבטלה.

וירושלמי פליג דאתמר התם שני אחים שני טבחים שני שותפין שאירע באחד מהן דבר הרי אלו נועלין חנותם ואין הלכה כן אבל יש לומר שלא לבטל מלאכת השיתוף ולהפסיד מלאכת השותף אמרו אלא נועלין את חנותן משום צינעא והשותף מוכר בביתו שכן המוחכרין והמושכרין אצל אחרים ברשותן עושין ולא בבית האבל וכן הגמל הזה של מר בריה דרב אחא למר מריון היו מתירין אותו להשכירו ולחזור לביתו.

ורבינו הגדול ז"ל השמיט המעשה הזה של מר מריון ומר בריה דרב אחא וכו' וכתב הירושלמי שהזכרנו נועלין חנותן וזה תימה גדולה אם עלה על דעתו שהגמרות הללו חלוקות בזה היאך הניח גמרא ערוכה וסמך על הירושלמי ושמא סובר הרב ז"ל שהשותפין ודאי מבטלין מלאכה המשותפת להם כשאירע דבר באחד מהן כדרך הירושלמי אבל מר מריון ומר בריה דרב אחא איטדא כתבו אגמלא מעיקרא והשבוע הזה שאירע בו האבל למר בריה דרב אחא שבת של מר מריון היתה והיינו ברייתא מוחכרין או מושכרין אצל אחרים לפיכך היה ראוי לחוש לפסידא דמר מריון שלא לבטלו אלא הוא סובר אדם חשוב שאני וכיון שכתב רבינו ז"ל הברייתא ופסקה בהלכות לא הוצרך למעשה הזה וכתב הירושלמי שהוא כהלכה ולשון הגמרא שאמרו נהי דלפסידא דידהו לא חייש משמע דשבת של שניהם היתה ושניהם מפסידין בבטולו וכיון דאמרין דבר האבד באבל מותר ע"י אחרים כל אלו שאמרו במועד עושין משום דבר האבד באבל אחרים עושין לו וכל שאמרו חכמים אעפ"י שהוא דבר האבד אין עושין אותו במועד משום טירחא יתירא באבל מותר דגבי מועד משום קדושת היום ומסרן הכתוב לחכמים לאסור הטורח והם גזרו שלא לעשות אפ"ל ע"י ארמי דתניא כל שאינו עושה אינו אומר לארמי ועושה אלא גבי אבלות מאי איכפת לן בטירחא דאחרים וכי משום שבות ותענוג נאסרה מלאכה עלי לא נאסרה אלא כדי שיתאבל על מתו ויתאונן על חטאיו הילכך משקין לו בית השלחין ואפ"ל ממי גשמים וממי קילון ועושין לו עוגיות לגפנים ואמה בתחלה וחופרין לו בורות שיחין ומערות כשצריך להם ובונה את הפרצה כדרכן וזופתין לו חביתא וכוזא ומכניסין פירותיו מפני הגנבים ופרקמטיא כל שהוא אבד שרי וכן היודע שתבא שיירה וחושש לפרקמטיאות שהן מוזילות מוכר אפילו להרויח ואצ"ל בחושש להפסד קרן שלו ובלבד ע"י אחרים ואי מסיק זוזי באינשי והאידינא

משכח להו וביומא אחרינא לא משכח להו שרי לשדורי עלייהו והשליח לוקח בחובו עבדים ושפחות בתים ושדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאין מפני שהוא כמציל מידם ומכאן הורו הגאונים שאם היה לו לאבל דין על אדם אינו תובעו כל שבעה ואם היה דבר האבד כגון שמבקש לילך למדינת הים או שהיו עדיו חולים עושה שליח ומורשה ודן עמו: וחצדין ליה חצדא דשערי ופרדיסא דמטא זימניה וכל דאית ליה פסידא אפילו טריח ומעשה אומן וכל שהתירו חכמים במועד משום צורך המועד ואפי' אין לו מה יאכל כלן אסורין באבל ואפי' על ידי אחרים אלא עני ממש שאין לו במה יתפרנס עושה ע"י עצמו משלישי ואילך בצינעא בתוך ביתו ותבא מארה לשכניו והיכא דלית ליה פסידא אלא רווחא מיתרמי ליה ואי לא עביד אבדא מניה לאו כדבר האבד הוא ואסורה דהא גמלין וחמרין וספנים בספינה שלו שאמרנו ודאי עבורי רוחא הוא, הגע עצמך שהיתה ספינה שלו נשכרת בכמה רבוא ואם ממתין עד לאחר האבל יעבור זמן שפורשין בו לים ואם ילכו להם התגרין ה"ז העברת שכר גדול ממנו ואעפ"כ אסור ושכירת חמורו וגמלו נמי הן לעצמו העברת שכר הוא ואפי' בשוכרין מצויין לו למחר מ"מ שכירות היום אבד ממנו אף על פי כן אסור: ולגבי מועד איתמר ברייתא (מ"ק י"א) לבאי כוארי פי' צפה הנהר על כל גדותיו והדגים שטין על פני הנהר ויצאו לחוץ ולא שרינהו רבא לצוד מהן אלא לדעת אכילה משום צורך המועד והרי הנהר הזה שהוא צופה ודגים שלו ניצודין עכשיו בודאי והן אבודין ממנו אם לא יצוד לאלתר שלא ימתינו להם עד לאחר המועד ואעפ"כ לא עשאוה כדבר האבד אלמא הפסד דבר שברשותו נקרא דבר האבד הנחת ריוח לא נקרא דבר האבד.

עוד שנו בתוספתא אין כותבין דברי אריסות וקבלנות במועד ר' יהודה התיר שמא יקדמנו אחר פירוש בשקבל השדה קודם לכן התיר ר' יהודה כדי שלא יחזרו בהן דקודם כתיבת שטר שניהם חוזרין עד שירד לתוכה ואעפ"כ אסר תנא קמא והלכה כמותו וגם זה הנחת ריוח המזדמן במועד ואי קשיא לך הרי אמרו בירושלמי הדא שיירא שרי מזבן מינה בחולא דמועד וכתבוהו רבינו הגדול והגאונים ז"ל בפסק הלכה יש לומר כל שאינו צריך לדבר אלא להשתכר בו אסור והוא ששנינו אין לוקחין בתים בהמה ועבדים ושפחות אלא לצורך המועד לא להרויח ולא להשתכר ואפילו שכר ניכר בהן כגון לוקח מן השיירה אבל אם היה צריך לבהמה ולעבדים ולפירות כסות וכלים לאחר המועד ודעתו ודאי ליקח אותם ונזדמן לו עכשיו מי שהוא מוכר בזול והדבר ידוע שלא יזדמן לו לאחר המועד כגון השיירה זה ודאי דבר האבד הוא אצלו והפסד גמור ומיעוט כיסו הוא אם אתה מונעו עכשיו הרי זה דומה למכירת פרקמטיא שמוזלת לאחר המועד אבל להשתכר במקח וממכר אסור נראה לי: ומכאן אני אומר שאסור לאבל להלוות מעות לארמי בריבית בימי אבלו ואפילו ע"י אחרים והראב"ד כתב מן הירושלמי הזה עבורי רווחא מניה פסידא הוא וההיא דאסר רבא למיצד כוורי לממלח לרווחא שאני מציאה דליכא שום פסידא אי נמי עד כאן לא שרינן משום רווחא אלא מקח וממכר דרך חול בעלמא הוא אבל טירחא ליכא ומלאכה נמי ליכא אבל הכא במליחת דגים טירחא יתירא וכרישא דמתניתין נמי דלא שרינן מלאכה משום הרוחה ואע"ג דליכא טירחא כגון השקאת זרעים מן המעיין שבשדה בית הבעל אבל מקח וממכר לאו מלאכה הוא אלא דרך חול בעלמא הוא ובמקום רווחא שרי משום דליכא טירחא יתירה ואלו מליחה

מלאכה גמורה הוא וטירחא יתירה הוא ואי לאו משום פסידא משום רווחא לא שרינן ע"כ דבריו ז"ל: עשה הרב טורח גדול בזריקת מלח על דג אחד ולא עשה טורח לשקול מאה ככרין של ברזל מן השיירה ולהביאו מן השוק על כתפו לבית וליקח עבד מן השיירה הזו ולכתוב עליו בשטר דבין בכתב בין בעל פה לוקחין ממנה ועוד אין במועד חלוק בין מלאכה שחייבין עליה בשבת למלאכת פטור עשאוה כחול להתיר מלאכה גמורה בדבר האבד בראיות הכתובות למעלה: (מ"ק י"ב) אמר שמואל מקבלי קבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר אמר רב פפא חוץ לתחום נמי לא אמרן אלא דליכא מתא דמקרבא להתם ולא אמרן אלא בשבתות וימים טובים דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם אבל בחוה"מ דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם אסור.

פ"י מקבלי קבולת של ארמים שקבלו עליהם לבנות ביתו של ישראל וקצץ להם דמים ותוך התחום אסור דקאמר בכל יום האסור למלאכה דישאל קאמר כדמפרש ואזיל שבתות ויו"ט וחוה"מ ואיסורא משום חשד שלא יאמרו שכירי יום נינהו ומלאכה דישאל היא, חוץ לתחום מותר כענין ששנינו בעורות לעבדן וכלים לכובס וכלן בית הלל מתירין עם השמש דכל קבולת כיון שקצץ לו דמים מלאכה דארמי הוא ומותר במטלטלי בכל מקום ובא שמואל ואסר בקרקעות תוך התחום מפני חשד, והוא הדין למטלטלין כגון ספינה הידועה לישראל דמלאכת פרהסיא היא ואסור ובחוש"מ אפילו חוץ לתחום משום דאיכא אינשי דאזלי מדוכתא לדוכתא, ואיכא מאן דפריש שמעתא כולה באבל וליתיה ודאי אלא בכל אדם בשבתות וי"ט וחוש"מ כפשוטן של דברים מיהו גמרינן מינה דינא דאבל דכל ימי אבלו כיון דהא אזלי אינשי בכל דוכתא מקבלי קבולת שלו אפילו חוץ לתחום אסור ובשבתות וימים טובים שחלו להיות בימי אבלו מותר ואע"פ שנוהג דברים שבצינעא כדבעינן למימר קמן ומסתברא לא שנא קבולת של בנין בתים ול"ש קבולת של חרישה שבשדות אסור.

ואע"ג דאמרינן בפ"ק דע"ז (כ"א:) רשב"ג אומר לא ישכור אדם מרחצו לארמי מפני שנקראת על שמו וארמי זה עושה בו מלאכה בשבתות וי"ט אבל שדהולארמי שרי מאי טעמא אמרי אריסותיה קעביד מרחץ נמי אמרי אריסותיה קעביד אריסותא למרחץ לא עבדי אינשי אלמא כיון דשדה לאריסי קיימא כל מלאכה דעביד בה ארמי לא אתי לידי חשד דארמי אריסותיה קעביד התם בשדה השכורה לארמי ברשותיה קיימא ואיהו אכיל פירי דהאי שתא וישאל אינו נראה בה אבל קבולת למחר הארמי יוצא ממנה וישאל אוכל פירות והכל יודעין שלא לדעת אריסות ירד לתוכה.

ויש להקל ולומר דכיון שלא ירד ישראל עתה לתוכה אלא ארמי זה חורש וזורע כבשל אריסותיה ודאי הרואין אותה תולין בהיתר אין חוששין לחשד שלאחר זמן שאין בני אדם פונין מכל עסקיהם לומר חרש זה בכאן שהיינו סבורים שהוא אריס ועכשיו בעלין אוכלין פירות ולחשוד עליו למפרע ויש לזה פנים: באבל תניא (פרק י"א) כבוד הבית והדחת הכוסות והצעת המטה אין בהם משום מלאכה לאבל ות"ר (מ"ק כ"ז) אבל ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקיו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן.

פירש רב חננאל ז"ל אם יכול למעט בעסקיו שלא יקנה ושלא ימכור ימעט ואם לאו יגלגל עמהן כלומר יקנה צרכי הדרך ודברים שיש בהן חיי נפש: ברחיצה כיצד (מ"ק

ט"ו) אבל אסור ברחיצה דכתיב וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר לה התאבלי נא ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן וגו' ורחיצה בכלל סיכה פירוש לפי שלא מצינו אסור בסיכה ומותר ברחיצה.

בפ"ק דתענית (ד"ג) אמר רפרם אמר רב חסדא כל שהוא משום אבל כגון ט' באב והוא הדין לאבל אסור בין בחמין בין בצונן ואמר רב חסדא אבל אסור להושיט אצבעו בחמין ומסקנא והלכתא אבל אסור בין בחמין בין בצונן ופניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר ולסוך אפילו כל שהוא אסור ואם להעביר את הזוהמא מותר ואצ"ל במי שהיו חטטין בראשו דסך כדרכו ואינו חושש וכן אם היה מלוכלך בטיט ובצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש ומי שתכפוהו אבילות רוחץ כל גופו בצונן (שם): דא"ר אבא הכהן משום ר"י הכהן מעשה ומתו בניו של ר' יוסי הגלילי ורוחץ בצונן כל שבעה ואוקימנא כשתכפוהו אביליו דתניא תכפוהו אביליו בזה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים ואמר רב חסדא בתער אבל לא במספרים במים אבל לא בנתר ולא בחול, גבי רחיצה נמי כיון דתכפוהו אביליו רוחץ בצונן אבל לא בחמין: בפרק היה קורא (ט"ז): רחץ ר"ג בלילה הראשונה שמתה אשתו אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ אמר להם איני כשאר כל אדם איסטניס אני מ"ט אנינות דאורייתא ביום הוא דכתיב ואחריתה כיום מר ורבנן הוא דגזרו בלילה ובאיסטניס לא גזרו רבנן כ' רבינו האי ז"ל ואין מותר לאבל לרחוץ בלילה אף ע"פ שאומר איסטניס אני חדא דלא קיי"ל כר"ג דאמר אנינות לילה דרבנן ואע"ג דכתיב שבעת ימים לילות בכלל ועוד חיישינן מן הרמאין ולא כל דאמר איסטניס אני שומעין לו אבל ודאי אי מגליא מילתיה מעיקרא דאית ביה הא מלתא ושאם אינו רוחץ בא לידי סכנה רוחץ בלילה דדמיא לשעת הדחק ולרפואה משום דאיסטניס ודאי כחולי גדול הוא ממדה זו ולא כל מי שנהג בנקיות בשרו איסטניס אלא מי שבא לידי סכנה אם אינו רוחץ ע"כ דברי הגאון ואנו עתידין לכתוב בדין אנינות לפנינו אבל זו שאמר שלא כל האומר איסטניס אני שומעין לו והמתנהג בנקיות מתירין ברחיצה יפה כוון שלא בא בכך לידי סכנה ממש דוקא דאם כן אפילו ביום ראשון נמי מותר לכל המצטער הרבה ובא לידי מיחוש בכך לפי מה שהורגל מתחלה דהא מימר קאמרינן ואם להעביר את הזוהמא מותר להרב ר' יצחק בן גיא ז"ל ואם צריך טבילה לטהרה מותר דתניא (תענית י"ג) כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בתשעה באב בין ביה"כ ומסתברא דוקא טבילה בזמנה משום דקיימא לן טבילה בזמנה מצוה אבל כגון נדה שלא בזמנה אסורה בימי אבילות, והכי איתוקמא בפרק יום הכפורים (פ"ח) דגרסינן התם הזב והזבה והיולדת והמצורע ובוועל נדה וטמא מת טבילתן בלילה בעל קרי טובל והולך כל היום כולו ר' יוסי אומר מן המנחה ולמעלה לא יטבול ואוקימנא בדצלי והוינן בה אי דצלי מאי טעמייהו דרבנן ופרקינן קסברי רבנן טבילה בזמנה מצוה.

וראיתי בתוספות שהם מפרשים ז"ל דאפ"ל טבילה שלא בזמנה נמי מותרת לדברי הכל אלא תנא קמא חיובי מחייב לבעל קרי לטבול כל היום ורבי יוסי פטר ליה מן המנחה ולמעלה בדצלי הא אם רצה טובל הוא בין בזמנה של טבילה בין שלא בזמנה וכך הם גורסים ר' יוסי אומר מן המנחה ולמעלה אינו צריך לטבול תדע דהא אידך ברייתא קמייתא תני התם כל חייבי טבילות טבילתן ביום נדה ויולדת טבילתן בלילה בעל קרי

טובל והולך עד המנחה והא תנא קסבר טבילה בזמנה לאו מצוה ולפיכך מן המנחה ולמעלה לא ואם כן חייבי טבילות ונדה ויולדת למה הן טובלין אלא שמע מינה שכל חייבי טבילות מותרין לטבול אם רצו ובעל קרי חייב לטבול עד המנחה ומן המנחה ולמעלה אם רצה טובל הוא ואין הדרך הזו מחוור לי שגרסת כל הספרים וכן בתוספתא מן המנחה לא יטבול ועוד אי בטבילה שלא בזמנה למה לי למיתני כל חייבי טבילות טובלתן ביום נדה ויולדת טובלתן בלילה שלא בזמנן כולן בין ביום ובין בלילה הן טובלין אלא רישא בטבילה בזמנה וסיפא קתני בעל קרי עד המנחה אע"ג דהא שלא בזמנה דמסתמא לאו ברואה קרי ביום הכפורים איירי והא דקתני באידך ברייתא ר' יוסי אומר מן המנחה ולמעלה לא יטבול ולא פליגי רבנן נמי ארישא בזב וזבה דלא יטבלו כיון דסבירא להו טבילה בזמנה מצוה משום דאיכא זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע וכך איתא בדוכתי' במסכת ברכות כך נראה לי אי נמי חדא דאית ביה תרתי קמ"ל ובספר הישר פוסק דטבילה בזמנה לאו מצוה כדתנן דיה טבילה באחרונה וליתא להך מתניתין דקתני כל חייבי טבילות טובלין כדרכן אלא הלכתא כר' יוסי ולא כן פסקו הגאונים ז"ל ירושלמי בפרק היה קורא תני מקום שנהגו לרחוץ אחר המטה מרחיצין ובדרום מרחיצין אמר ר' יוסי בר' בון מי שהוא מתיר את הרחיצה עושה אותה כאכילה ושתייה הדא דתימא ברחיצה של תענוג אבל ברחיצה שאינה של תענוג עלו לו חטטין מותר.

ונראה מכאן שהיו במקצת המקומות נוהגין הקרובים והמברין להרחיץ את האבלים קודם הבראה לפי שעשו אותה כאכילה ושתייה שצריכה להם הרבה מפני שהן צריכין להעביר מהן זוהמת המת והשיבת' המתחוללת עליהן והיו מתירין זו הרחיצה הראשונה ואחר כך היו נוהגין איסורן ברחיצה כל שבעה.

וגמרא דילן בדרבן גמליאל לית ליה האי מנהגא ואי נמי אית ליה דלמא רחיצה שניה רחץ בלילה לפי שלא היתה דעתו מיושבת עליו בכל יום עד שירחץ בחמין בשעת שכיבה ויסוך בשמן ערב שלהן הילכך אי איכא דוכתא דנהגי בהרחצה זו אין ממחין בידן ואשה נמי בימי אבלה לא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט דכל הני באבילות כרחיצה דמי ואסור דתניא (מ"ק כ') וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת והתם אמרינן (תענית י"ג) אין הבוגרת רשאה לנוול עצמה בימי אבל אביה ואוקימנא אכחול ופיקוס דבוגרת מותרת ונערה ואשת איש אסורה הא ברחיצה דחמין אפי' בוגרת אסורה משום דאפשר בצונן וכן הלכה ואין מונעין תכשיטין מן הכלה שמת אביה כל שלשים יום: בנעילת הסנדל כיצד (מ"ק ט"ו:) אבל אסור בנעילת הסנדל מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל ונעלך תשים ברגליך מכלל דלכולי עלמא אסירי דכתיב בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה ולא תספוד ולא תבכה ולא תבא דמעתיך האנק דום מתים אבל לא תעשה פארך חבוש עליך ונעלך תשים ברגליך הכי קאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק ודום דממת מתים.

כלומר כדרך שעושין למתים ואבל אחר לא תעשה אלא פארך חבוש עליך ונעלך תשים אלמא הני כולהו אסירי לשאר אבלי: ובירושלמי פרישו האנק דום מתים מכאן שהוא צריך לצווח על המתים, אבל לא תעשה מכאן שצריך להתאבל, פארך חבוש עליך אלו

תפילין, ונעלך תשים ברגליך מכאן שאסור בנעילת הסנדל, ולא תעטה על שפם מכאן שצריך לכסות פניו וליכסיני' מלרע אמרין פומיה הוא חייש.

ולחם אנשים לא תאכל מכאן שהקטנים הולכין אצל הגדולים מנין שהגדולים הולכין אצל הקטנים דכתיב אל תבא בית מרוח: באבל (פ"ה) תניא אבל ומנודה שהיו מהלכין בדרך מותרין בנעילתהסנדל וכשיגיעו לעיר יחלוצו וכן בתשעה באב וכן בתענית צבור וכי אסור במנעל וסנדל הני מילי בשל עור אבל אנפילא של בגד מותר וסנדל של שעם נמי מותר דהתם ביום הכפורים (ע"ח:) אמרינן אני ראיתי את ריב"ל שיצא בסנדל של שעם ביום הכפורים אמינא ליה בתענית צבור מאי אמר לי לא שנא ורב הונא נפיק ברהיטני ואביי נפיק בדהוצי ורבא בדכילי ורבה בר רב הונא כריך סודרא אכרעיה ונפיק והוא הדין לסנדל של עץ דהוצי דאביי סנדל של עץ הוא ואין מנעל אלא של עור דכתיב ואנעלך תחש ואם מחופה של עור אסור וכן פסקו כל הגאונים וכבר פירשתי טעמיהם וראיותיהם בספר מלחמות ה' והדברים עתיקים ואם מחמת עקרב מותר דגמרינן מיום הכפורים והחיה תנעול את הסנדל כדעת רבינו הגדול ז"ל ביום הכפורים וחיה שאמרו כל שלשים יום: בתשמיש המטה כיצד (מ"ק ט"ו:) אבל אסור בתשמיש המטה דכתיב וינחם דוד את בת שבע ויבא אליה מכלל דמעיקרא הוא אסור בתשמיש המטה פירוש משום אבלות הילד ולאחר שבעה, והא דכתיב לעיל מניה כאשר ראה דוד כי מת הילד ויקם דוד מעל הארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלותיו ההוא קודם שנקבר הילד עשה שעדיין לא חל אבלות עליו ולא עשה כן אלא בשביל שהיה רוצה לבא בית ה' ולהשתחוות כדי שלא יראה פני שכינה כשהוא מנוול אבל לאחר שבא מהשתחוות נהג אבלות שבעה.

עוד יש לומר כי אותו הילד בספק היה לדוד אם יהיה בן קיימא אם לא וכל זמן שהיה חי וחולה היה מתענה עליו שיחיה ולא סך ולא כבס כאלו הוה אבל וכשראה שמת רחץ וסך וחלף שמלותיו כאלו עברו ימי אבלו לפי שאין עליו דין אבלות דאגלי ליה מלתא שלא היה בן קיימא ומשום דחזינן ביה בדוד שהיה נוהג עליו כל דיני אבלות ברחיצה וסיכה וגיהוץ וקא מימנע נפשיה מתשמיש שמעינן דאבל אסור בתשמיש כל זה ל' הראב"ד ז"ל וזה הלשון האחרון שכתב הרב ז"ל אינו כלום שלא היה דוד מתענה כל העינוי הזה ומתפלל כל תפלה זו על ספק נפל ועוד מן קודם קבורה לא גמרינן מידי דלא אבילות נהיג אלא צערא בעלמא מצער נפשיה כדכתיב ולא אכל עמם לחם ועוד להכי מימנע מתשמיש כדי שיתפלל בטהרה ועוד היאך אתה יודע כמה ימים ולילות חלה הילד ולשון ראשון שכתב הרב ז"ל עולה וכן נמי כתב הרמב"ם ז"ל והנכון עוד לומר שאין המלך רשאי לנוול עצמו בימי אבלו כדרך שהקלו עליו ביום הכפורים דתנן המלך והכלה ירחצו את פניהם וכן אמרו שאינו חייב בכפיית המטה כשהוא אבל ובר מן דין מאי קושיא רחץ וסך להעביר את הזוהמא מעליו והעפר ששכב לארץ וחלף בגדים אחרים מפני הקריעה שקרע כשמת הילד דתניא (מ"ק כ"ד:) אם בא להחליף מחליף ואינו קורע.

אמר ר' יוחנן אבל ששמש מטתו בימי אבלו חייב מיתה אמר רפרם בר פפא תניא באבל רבתי אבל אסור לשמש מטתו בימי אבלו ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושטמו חזירים את גויתו בכתובות (דע"ב) תניא אע"פ שאמרו אין אדם רשאי לכופף את אשתו

להיות כוחלת ולהיות פוקסת באמת אמרו מוזגת לו את הכוס ומצעת לו את המטה ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו לא שנה באבלות דידיה ולא שנה באבלות דידיה.

כתב הראב"ד ז"ל אבל אינו צריך להרחקה אחרת אלא של תשמיש שהרי אמרנו מוזגת לו את הכוס ומרחצת פניו ידיו ורגליו וכל שכן שהיא מותרת לאכול עמו אפי' בקערה אחת ומשמעתא דכתובות פרק ראשון משמע שהיא מותרת לישן עמו והדעת מכרעת שעל ידי דבר חוצץ קאמר מיהו משום לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב מיבעי ליה לארחוקי שלא תישן עמו במטה כלל כל אלו דברי הרב ז"ל.

וחכמי הצרפתים ז"ל כתבו ההיא דאמרינן בכתובות ונוהגת עמו אבלות מאי לאו עמו במטה אחת אלא הכי קאמר מאי לאו כופה ונוהגת אבלות עמו במטה כפויה שלה ומשום יחוד קתני עמו לאשמועינן דמתיחדין הן עמו ועמו ישנה ולא עם הנשים אלא עמו בבית ולא משום יחוד נקט לה אלא שאינה נוהגת אבלות אלא בפניו ולא פרושי בין עמו בבית דהיינו בפניו קאמר עמו במטה דהיינו ביחוד ולא במטה אחת קאמר תדע דהא קתני כופה מטתה ואלו מטהשלו הרי היא כפויה ומיהו היא בבגדה והוא בבגדו מותר דהא אשתו נדה לדברי הכל אינה מוזגת לו את הכוס ואינה מצעת את המטה ואינה מרחצת פניו ידיו ורגליו ואלו היא בבגדה והוא בבגדו איכא דשרו בפרק קמא דשבת אלמא חמור הוא מזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פנים כל שכן היא בבגדה והוא בבגדו מותר אלו דברי רבינו בעלי התוספות ז"ל ודברים נראים הם.

ודוקא אבלות דעלמא אבל מת אביו של חתן או אמה של כלה והכניסו המת לחדר וחתן וכלה לחופה דנוהגין שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהגין שבעת ימי אבלות אסורין ביחוד דתניא כל אותן הימים הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה בין הנשים מאי טעמא אבילות דעלמא חמירא להו אבלות דהכא כיון דאקילו ביה רבנן דקתני נוהג שבעת ימי המשתה קלה להו ואתי לזלזולי בה הלכך כל אותן הימים בין שבעת ימי המשתה בין שבעת ימי אבלות הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה בין הנשים, וכתב הראב"ד ז"ל מהלשון הזה נלמוד דלא סגי בחדא מנייהו אלא צריך להיות בבית האנשים ונשים והוא ישן לצד אחד עם האנשים והיא ישנה לצד שני עם הנשים ודוקא בלילה אבל ביום מותר להתיחוד עמה כשאר הנשים ואינו אסור אלא בתשמיש אבל בשאר מיני פרישות כמזיגת הכוס והצעת המטה ודאי מותרת ולא עוד אלא אפי' בחיבוק ונישוק וכיוצא בהן מותר כך כתב הרב ז"ל וכבר הורה זקן ועוד כתב איכא מאן דאמר דאי מתרמי ליה לאיניש אבלו ברגל שצריך כמו כן שיישן הוא בין האנשים ואשתו בין הנשים משום דדמי האי אבלות לאבלות דחתן דמזלזלינן ביה דלא נהגי ביה אבלו ברגל דקיימא לן דאסור בתשמיש המטה דאמרינן דברים שבצינעא נוהג הילכך בעינן הרחקה יתירא כי הכא.

ולי נר' שאני רגל משבעת ימי המשתה משום דז' ימי המשתה אית בהו אפושי שמחה לשושביני' ולכל בני חופה אבל רגל לית ביה כה"ג דאי לא תימא הכי שבת נמי הא לא נהגו ביה אבלות אלא דברים שבצינעא, וגבי שבת לא אשכחן מ"ד שיהא הוא ישן בין האנשים ואשתו בין הנשים אלמא טעמא דז' ימי המשתה משום אפושי שמחה דקא מפשי בהו מש"ה אתו לזלזולי ביה וכן הלכתא ע"כ כתב הרב ז"ל.

ול"נ דטעמא דמילתא כדמפרש בגמרא משום דקתני נוהג שבעת ימי המשתה תחלה דהאי גברא מת לו מת תחלה ואף על פי שחלה עליו אנינות הקילו עליו חכמים ונתנו לו רשות לקבוע רגל שלו בימים הללו הראויין לאבלות ודחו אבלותו עד לאחר זמן וזו קולא גדולה היא ולא התירו אלא באביו של חתן ובאמה של כלה ואלו ברגל ממש הרגל הוא שקבע עצמו ואין בזה קולא דאתי עשה דרבים דמעיקרא ודחי עשה דאבלות אבל כאן חכמים קבעו לו רגל לעצמו וסבבו עליו לדחות ממנו אבלות דמעיקרא ומש"ה קילא ליה הילכך מי שנכנס כבר לחופה ובעל ומת לו מת בתוך חופתו אינו אסור ביחוד וכן ל' הגמ' מוכיח נמצינו למדין בדברים שבינו לבינה באבלות שהוא אסור כל שבעה בתשמיש ולא בשאר מיני פרישות מוזגת לו כוס ומצעת לו מטה ומרחצת ידיו פניו ורגליו ואוכלת עמו אפילו בקערה אחת מחבקה ומנשקה כדברי הרב ז"ל ומתיחדת עמו בין ביום ובין בלילה וישנה עמו במטה אחת הוא בבגדו והיא בבגדה אבל בלא בגדיהם אסורין אפילו בסינר מפסיק וכן בשבת וכן ברגל הכל דין אחד הוא.

חתן שמת אביו או אמה של כלה קודם ימי חופה כל מקום שנוהג שבעת ימי אבלות אסור להתיחד עמה בזמן בעילה בלילה כל אותן ארבעה עשר יום וצריך בכולן שיישן הוא בין האנשים ואשתו בין הנשים ומותר בשאר קריבות האמורות למעלה נכנס לחופה והתחיל ימי משתה שלו ואח"כ מת לו מת מותר להתיחד עמה כשאר אבלים והוא שבעל אבל לא בעל לעולם אסור ביחוד בין בחול בין בשבת: בדברי תורה כיצד (מ"ק כ"א) אבל אסור בד"ת מדקאמר ל' רחמנא ליחזקאל האנק דום אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה וגמרא ובהלכות ובאגדות ואם היו רבי' צריכין לו אינו נמנע ומעשה שמת בנו של ר' יוסי בציפר ונכנס לביהמ"ד ודרש כל היום תאנא ובלבד שלא יעמיד תורגמן אלא היכי עביד כי הא דתניא מעשה שמת בנו של ר' יהודה בר' אלעאי ונכנס לבית המדרש ונכנס ר' חנניא בן עקביא וישב בצדו ולחש הוא לר' חנניא בן עקביא ור' חנניא לתורגמן והתורגמן השמיע לרבים.

כ' ר"ש ז"ל היאך אסור בדברי תורה והלא אמרו אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה חוץ מן התפלין התם כגון קיום שאר מצות דעלמא אבל בדברי תורה דאית בהו שמחה כשהוא לומד ומשום הכי אסור. עוד יש לומר דכיון דמיחייב למיקרי קרית שמע שחרית וערבית ויוצא בה ידי חובתו ומקיים והגית בו כדאיתא בערכין הילכך לא פסיקא ליה וכן אסור במצות עונה ולא פסיקא ליה למחשבא בכלל מצות דבכל תשמיש אסור אי נמי הנאה דמצוה לא קאמר: לרב ר' יצחק בן גיא ז"ל טעמא דרבים צריכין לו להתלמד ממנו הוא דמותר על ידי לחישה משום דתלמוד תורה טפי עדיף הא לאו הכי באיסורו עומד שמע מינה דכהן אבל ואין שם כהן אלא הוא אסור לו לקרות בתורה כל שבעה דכיון דלאו מצוה היא דדחיא ליה אבלות אלא מפני דרכי שלום נתקנה וסגי ליה בישראל עומד וקורא כל שכן במקום תלמידי חכמים דהא רב קרא בכהני עד כאן לרב ז"ל ולדעתנו שאין אבל יוצא כל שבעה לבית הכנסת אין צ"ל שישראל עומד וקורא בו ואין בו מפני דרכי שלום ואיכא מאן דאמר מותר לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה דהא תניא (תענית ל') בת"ב כל מצות שנוהגות באבל נוהגות בת"ב ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש בהלכות ובהגדות אבל קורא במקום שאינו רגיל לשנות וקורא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה דברי ר"מ ר"י אומר

אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות ואינו שונה במקום שאינו רגיל לשנות אבל קורא באיוב וקינות ובדברים הרעים שבירמיה.

מדקתני רישא כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב וקא פריט סיפא קורא באיוב וקינות שמע מינה אבל קורא בהן ואיכא מאן דאמר כיון דקתני לה בתשעה באב ולא קתני לה באבל שמע מינה חמורין הן ימי אבל בכך מת"ב כשם שהוא חמור ממנו לענין כפיית המטה ועטיפת הראש ועשיית מלאכה וכן דעת רבינו בעל התוס' ז"ל ובירושלמי מצינו עוד הקלו מקצת החכמים ואמרו שאין אסור בדברי תורה אלא יום ראשון מדאמרין לגבי תפלין רבא אמר כיון שהניח שוב אינו חולץ והא רבא דאמר הלכה כתנא קמא דאמר שלשה, מצוה שאני אלמא משום דמצוה הוא לא אסרוהו בתפלין אלא יום ראשון הילכך דברי תורה נמי מצוה הוא ואינו אסור בה אלא יום ראשון בלבד ואין נכון דאם כן תשמיש המטה נמי מצוה היא בעונ' וכדתניא רשב"ג אומר מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכולן אלא בין שלשה ליום אחד משנין מצוה שאני אבל דברי תורה דכתיב בהו משמחי לב כל שבעה הן ועוד לא דמי לתפלין דהא פטר נפשיה בק"ש שחרית וערבית כדאמרין תדע דהא ברייתא קמייתא קתני באלו דברים שאבל אסור בהן מלאכה רחיצה סיכה נעילת הסנדל ותשמיש המטה ודברי תורה ולא קתני תפלין ושאלת שלום משום דאין נוהגות כל שבעה.

באבל (פ"י) תניא חכם רב תלמיד חכם שמת לו מת באין ויושבין לפניו ונושאים ונותנים לפניו בהלכות אבלים אם טעו משיבין בשפה רפה והוא אינו שואל ואם רצה מדבר על ידי עצמו ואם לאו נותן רשות שידברו על ידו. מעשה בשמעון בנו של ר' עקיבא שמת והיה יושב ודורש כל היום כולו וזה היה מעשה בר' שהיה יושב ודורש כל היום כולו הך סיפא ברבים צריכין לו היא ואפילו בהלכות אחרות דורש ורישא אינו שואל אבל משיב בהלכות אבלים וכן בכל אדם: בשאלת שלום כיצד (מ"ק כ"ח) אבל אסור בשאלת שלום מדאמר לי' רחמנ' ליחזקאל האנק דום.

ת"ר אבל ג' ימים הראשונים אינו שואל ואינו משיב להם שלום משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל משבע' ועד שלשים שואל ומשיב כדרכו. ורמינן עלה והתני' מעשה ומתו בניו של רבי עקיבא ובאו כל ישראל והספידום הספד גדול ובשעת פטירתן עמד ר' עקיבא על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפילו שבעה בנים חתני' קבר מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם ואם בשביל כבוד עקיבא באתם כמה עקיבא בשוק אלא כך אמרתם תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו וכל שכן ששכרם כפול לכו לבתיכם לשלום אלמא מותר בשאלת שלום ומפרקין כבוד רבים שאני ומסקנא שלשה ימים הראשונים אינו שואל ואם שאלו אחרים בשלומו מודיע להם שהוא אסור להשיב, משלשה ועד שבעה אינו שואל ואם שאלו משיבלהם שלום משבעה ועד שלשים הוא שואל בשלום אחרים שאחרים שרויין בשלום אבל אחרים אינן שואלים בשלומו שהוא אינו שרוי בשלום ואין צריך לומר שאם שאלו בשלומו משיב כדרכו ואינו צריך להודיעם שהוא אבל לאחר שלשים הרי הוא כשאר כל אדם והני מילי בשאר קרובים אבל על אביו ועל אמו הוא שואל בשלום אחרים לאחר שבעה אחרים אין שואלין בשלומו עד לאחר שנים עשר חודש ותניא המוצא את חבירו אבל בתוך שלשים יום

מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר שלשים יום שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין כדרכו אבל מדבר עמו תנחומין מן הצד.

מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו ולדבר עמו תנחומין מצאו בשוק אומר בשפה רפה ובכובד ראש ועל אביו ועל אמו מדבר עמו תנחומין כל שנים עשר חודש לאחר שנים עשר חודש אינו מדבר עמו מן הצד אמר ר' מאיר המוצא אבל לאחר שנים עשר חודש ומדבר עמו תנחומין למה הוא דומה לאדם שנשברה רגלו ואיתסא מצאו רופא בשוק אמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין הן: וחייב בעטיפת הראש כיצד (מ"ק ט"ו) אבל חייב בעטיפת הראש מדקאמר ל' רחמנ' ליחזקאל ולא תעטה על שפם מכלל דכ"ע מיחייבי.

אמר שמואל (שם כ"ד) כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה עד כמה מחוי רב עד גבי דיקנא פירוש עטיפת הראש כיסוי הראש דמאן דאזיל בלא עטיפה בשבת קרינן פריעת הראש והתם אמרינן ומכסה ראשו כאבל שנאמר אבל וחפוי ראש ומדכתיב על שפם למדו שצריך להתעטף ראש וזקן עד גבי דיקנא הוא שער שעל הלסתות ועטיפה זו למעלה מן החוטם וישמעאלים נראין עדיין שמחזירין קצה המצנפת על פיהם ועל ראש החוטם שלהם וקורין אותו אל לתאם ועיקריה דכתיב ולא תעטה על שפם ובירו' לא תעטה על שפם מכאן שצריך לכסות פניו וליכסיניה מלרע דלא ליהוון אמרין פומיה הוא חשיש ואמר רב מתתיה עטיפת הראש בטלית או בסודר שפיר דמי דאביי אשכחיה לרב יוסף דקא אזיל ואתי בביתיה בשבת ופריס ליה סודרא ארישיה אמר ליה לא סבר לה מר אין אבילות בשבת אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן דברים שבצינעא נוהג כתב הרב ר' יצחק בן גיא ז"ל וצריך לפרוע את ראשו ומאי פריעה גדול שער וגילוי הראש ממגבעתו וסודרו וכיוצא בהן ומתעטף כעטיפת ישמעאלים דתניא (שם ט"ו) ראשו יהיה פרוע זה גדול שער דברי ר' אליעזר ר' עקיבא אומר נאמרה הויה בראש ונאמרה הויה בבגדים מה להלן דבר שהוא חוץ מגופו אף כאן דבר שהוא חוץ מגופו ואוקימנא בכומתא וסודרא פירוש מגבעתו וסודרו שהן מונחין על ראשו והן חוץ מגופו וכך מנהג והלכה, עד כאן, למד הרב ז"ל אבל ממצורע ואין תלמודו מתחזור דהא עטיפת הראש באבל ובמצורע מיכתב כתיבי ולא גמרי מהדדי לעטיפה ובר מעטיפה חזית רחמנא מילתא אחריתי במצורע וראשו יהיה פרוע וליתה להא באבל והני מילי כל היום אבל כשבאין אחרים ומנחמין מגלה את ראשו מאותה עטיפה לכבוד הרבים עד שפותרן כדתניא באבל רבתי וכדכתבינן לעיל בענין השורה בכפית המטה כיצד אבל חייב בכפיית המטה דתני שם בר קפרא דמות דיוקני נתתי בכם ובעונותיכם הפכתיה יהפכו כל מטותיכם עליה והני מילי בשעת שינה ובשעת אכילה שמסב על מטות כפויות אבל כל היום אינו יושב אפילו על מטה כפוייה אלא יושב ע"ג קרקע והבאין לנחמו נמי יושבין על הקרקע דאמר ר"י א"ר מנין לאבל שאינו רשאי לישוב על גבי המטה אלא ע"ג קרקע שנא' וישבו אתו לארץ.

ת"ר (שם כ"ז) הכופה את מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל המטות שיש לו בתוך ביתו ואפילו עשר מטות בעשר מקומות כופה את כלן ואפי' חמשה אחין ומת אחד מהן כופין כלן מטותיהם. פי' הראב"ד ז"ל כל מטות שיש לו בתוך ביתו כגון מטות אשתו

ובניו שמתאבלין עמו אבל יש לו אכסנאין אינן כופין ואע"פ שהמטות שלו הן הואיל ואינו ישן עליהם והן עומדין לאכסנאין ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות והוא ישן עליהם פעמים כאן ופעמים כאן כופה את כולן ואע"פ שעיקר שכיבתו בבית שמת בו המת ואפילו חמשה אחין ומת אחד מהן וכלן שוכבין בבתיהן כולן כופין אע"פ שלא היה אחד מהן שוכב בבית המת כלל מפני שאין מיתת המת בבית גורמת הכפייה אלא חובת האבל היא.

ואני אומר מטות אשתו ובניו המתאבלין הן עצמן חייבין בכפייה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו אפילו של אכסנאין משמע ועוד אדקתני לקמן מטה המיוחדת לכלים דאין תשמישה אלא כתיבה בעלמא ליתני מיוחדת לאכסנאין אף על גב דלשכיבה היא אלא מסתברא כל המטות שבבית הוא כופה ואם באו אכסנאין זוקף להם מטות הצריכות להם וכשהן יוצאין חוזר וכופן.

באבל (פי"א) תניא היו לו חמשה בתים בזמן שמשמש בכולן כופה בכולן ואם לאו אינו כופה אלא בבית שמשמש בו בלבד הדר באכסנא אצל חבירו אם היה לבו גס בו הרי זה כופה ואם לאו אינו כופה, היה מהלך בדרך ושמע שמת לו מת אם יכול עם אחרים כופה ואם לאו אינו כופה. ירושלמי תני הדר בפונדק אין מחייבין אותו לכפות דלא יהוון אמרין חרש הוא פירוש פונדק הרבה נכנסין ויוצאין שם הרבה לנין בתוכו אף בלילה שמא יאמרו כשפים הוא עושה לנו לפיכך ישן על גבי קרקע ואינו ישן במטה שיש לו בפונדק.

דרגש (שם כ"ט) אינו צריך לכפותו אלא זוקפו רשב"ג או' דרגש מתיר את קרביטיו והוא נופל מאליו ואוקימנא דרגש ערסא דכולה. אמר ר"י בר אידי אמר ר"י בן לוי הלכה כרשב"ג דמתיר את קרביטיו ונופל ולא סגי ליה בזקיפה על הצד ואף על גב דקיימא לן הלכה כדברי המיקל באבל הך פלוגתא לאו חומרא וקולא דאבל היא אלא בעינא דרגש גופיה היא דמר סבר הכי מתחזי טפי בכיפוי וכן פסקו בהלכות א"ר יעקב בר אחא א"ר אסי מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו ושמע מינה דוקא נקליטיה יוצאין שאי אפשר לכפותה דנקליטין שנים הן ואינה עומדת אבל שאר מטות אין זקיפתן פוטרות עד שיהא כופה אותן ורגליהם למעלה.

ת"ר ישן ע"ג מטה ע"ג כסא ע"ג ספסל ע"ג אודני יתר מכלן ע"ג קרקע לא יצא ידי חובתו אמר ר' יוחנן שלא קיים כפיית המטה פירשו הראשונים שלא כפה את מטתו ולא וכן אמר ר' יוחנן שלא קיים כפיית המטה כלומר שלא מפני שאסור לישן במטה זקופה אם הפך כופה ואם ישן על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו בכך אלא מצוה לכוף ואבל אם כפה מטתו וישן לו על גבי קרקע יצא ומילתא יתירתא עבד והיינו דמקשינן בגמרא (שם כ"א) דאי לא תימא הכי וישכב ארצה הכי נמי והתניא ישן ע"ג מטה ע"ג ספסל תרי מיכן ע"ג קרקע לא יצא ידי חובתו ואמר ר' יוחנן שלא קיים כפיית המטה אלא ודאי דוד מטתו היה כופה וישן לו ע"ג הארץ ושמע מינה דמילתא יתירא עביד ומפרקינן לא כעין ארצה כלומר במטה כפויה היה שוכב ושמע מינה דמי שכופה וישן על גבי קרקע יצא ידי חובתו אלא דמילתא יתירא עביד ואם תאמר אלא רישא דקתני ישן על גבי מטה בשלא כפה מטתו פשיטא כבר פירש בו דישן על גבי מטה עצמה קאמר כלומר שלא הציע מטתו

וישן על גבי חבלים אי נמי יש לומר היה ישן על גבי מטה כפויה ולא יצא מפני שלא כפה שאר המטות ודומיא דסיפא ויש מפרש ברייתא כשכפה מטתו ובא לישן ע"ג קרקע ואמר רבי יוחנן שלא קיים כפיית המטה כיון שאינו שוכב עליה ולדברי אלו סוגיא דגמרא הכי מפרשינן לה דאי לא תימא הכי דדוד מילתא יתירא עבד אלא וישכב ארצה הכי נמי דחובה היא והאמר ר' יוחנן שלא קיים כפיית המטה עד שיישן עליה ואי נמי כפה ולא רצה לישן בכפויה אלא בקרקע לא יצא ידי חובתו אלא ודאי לא לצאת ידי חובה היה עושה אלא לבוש ועומד היה מתנפל ע"ג קרקע מחמת הצער ומילתא יתירא דעביד משתעי קרא ומתרץ כעין ארצה.

ולדברי אלו המפרשים ישן ע"ג מטה דרישא כפשטיה מתפרש להו ודבר זה אין לו הכרע מן הגמרא אבל באבל (פי"א) תניא היה ישן ע"ג מטה או ע"ג ספסל או ע"ג אודני חייב בכפיית המטה. האומר איני כופה הריני ישן ע"ג ספסל אין שומעין לו ובירושלמי אמר איני כופה את המטה הריני ישן על גבי ספסל אין שומעין לו מפני שאמר איני כופה את המטה אבל אם אמר הריני כופה את המטה שומעין לו.

מתניתא לא אמרה כן וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מסב על הספסל בכהן גדול הדיוט לא פירש אלמא אע"פ שכופה מטתו אין שומעין לו ליסב על ספסל ומתרץ ברבים הא ביחיד לא ולא עבדין כן כלומר כששנינו בכהן גדול דוקא לא שנו אלא ברבים שאלו אחד ודאי אין שומעין לו אלא מסב עמהן על מטה כפויה או על הארץ אבל ביחיד לכל שומעין ולא עבדין כן כלומר אין בני אדם נזהרין בזה אלא כופה ומסב על הספסל אפילו ברבים.

מכל מקום למדנו מזו הברייתא השנויה באבל שהזכירו בגמרא ירושלמית זו שאם כפה מטתו שומעין לו לישן ע"ג ספסל כל שכן על גבי קרקע: מתניתין (סנהדרין י"ח) וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מסב על הדרגש ירושלמי הדא אמרה דרגש יש בה משום כפיית המטה המלך אינו חייב בכפיית המטה פירוש ביום בשעה שנכנסין אצלו שלא יתגנה עליהם ולא ישב עמהן בקרקע כדתניא שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך אבל בלילה חייב בכפיית המטה דהא כתיב בדוד המלך וישכב ארצה ואוקימנא כעין ארצה במטה כפויה.

באבל (פי"ט) תניא כופה אדם מטתו ע"ג שני ספסלים או ע"ג ד' אבנים ונותן אפילו ד' וה' למעלה ואפילו גבוה מן הארץ שלש אצבעות (נ"א ד"ט) עליה היה נותן ובלבד שיהו רגליה זקופות מלמעלן והוא הדין למטה שראשיה יוצאין כעין הנופות אף על פי שגבוהה מן הארץ, עליה הוא ישן ובלבד שיהו רגליה זקופין מלמעלן: מתניתין (מ"ק כ"ז) אין מברין אלא על מטות זקופות והני מילי במועד אבל בחול כדתני רבנן ההולך לבית האבל אם לבו גס בו יברוהו על מטות כפויות ואם לאו יברוהו על מטות זקופות.

רבא איתרע ביה מלתא על לגביה אבא בר מרת דהוא אבא בר מניומי רבא זקיף ואיהו כפי אמר כמה לית ביה דעתא בהאי צורבא מרבנן, יש מפרשים שהמברה יושב על מטה זקופה והאבל על מטה כפויה ואם לבו גס בו מברה אף שניהם על מטה כפויה שהמברה נוהג עמו דלכבודו בא לכאן וזו דעת הרב ר' יצחק בן גיא ז"ל.

ואחרים פירשו ששניהם על מטה זקופה הן מסובין לכבוד המברה ודוקא בשעת הבראה שזוקף ומסתבר האי לישנא מדקתני מטות זקופות ולא קתני מטה זקופה אלמא כולן מסובין על מטות זקופות והמלך אף על פי שהעם מסובין על הארץ הוא מסב על הדרגש שאינו חייב בכפיית המטה: הנחת תפילין כיצד אבל אסור להניח תפילין מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דכולי עלמא אסירי.

ת"ר (מ"ק כ"א) אבל שלשה ימים הראשונים אסור להניח תפילין בשלישי ושלישי בכלל מותר להניח תפילין ואם באו פנים חדשות אינו חולץ דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר אבל שני ימים הראשונים אסור להניח תפילין משני ושני בכלל מותר להניח תפילין ואם באו פנים חדשות חולץ טעמא דר' אליעזר דכתיב ויתמו ימי בכי אבל משה טעמא דר' יהושע דכתיב ואחריתה כיום מר.

ומסקנא הלכה כרבי יהושע בהנחה וכיון שהניח ביום שני אינו חולץ ואפי' באו פנים חדשות. ופירש רש"י ז"ל הא דקאמרינן שני ימים אסור להניח תפילין ומשני ושני בכלל מותר להניח דשני ימים אסור בהם ומקצת שני ככולו וכן שלישי לר' אליעזר וכך נמי פ"ה הראב"ד ז"ל לרבי אליעזר שנים הראשונים בכלן ומקצת שלישי אסור דכתיב ויתמו ימי בכי אבל משה אין ימי פחות משנים וכתיב ויתמו אלמא שלמים בעינן שמשלים עליהם מן השלישי וטעמא דר' יהושע דכתיב ואחריתה כיום מר מדכתיב כיום ולא כתיב יום משמע שיש עליו תוספת מן השני כמעט ולפי הדרך הזו שפירשו ז"ל נראה שבשני אסור אינו מניח שחרית עד שיתפללו ויעמדו מנחמין מאצלו ולאחר מיכן מניחין כל היום ושוב אינו חולץ.

אבל רבינו הגדול ז"ל כתב בהלכות ומסקנא אינו אסור אלא יום ראשון בלבד דעיקר מררא חד יומא דכתיב ואחריתה כיום מר וכן כתבו כל הגאונים בחיבוריהם ובתשובות שלהן ז"ל. ואנו תמהים למה לא אסרו עליו מקצת השני ואם סמכו הגאונים בזו שאמרו במסכת סוכה בפרק הישן (כ"ה) אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין שנאמר בהן פאר וכתוב לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר והני מילי יום ראשון זו אינו תורה דהא ביום שני חייב הוא בתפילין ואף על פי שמקצת היום נהג בהן אבילות.

ונראה לי שכלפי שאמרו לילה לאו זמן תפילין הוא והנוהג שני ימים בתפילין על כרחו נוהג בהן שלשה מפני שאינו יכול להניחן בלילה ולענין אבילות מקצת היום ככולו לפיכך אמרו שלשה ימים אסור ומשלישי ושלישי בכלל מותר וכן שני ימים לרבי יהושע נמצא שמקצת היום הזה שנהג בהן כאבל ולא מדין אבילות אלא מפני דין תפילין שאסורין בלילה ולפי' רבינו והגאונים ז"ל אינו אלא יום א' שהוא דין אבילות ובלילה אם נותן או אינו נותן ענין אחר הוא.

והסיוע לדבריהם שמצינו בכל מקום ואחריתה כיום מר עיקר מררא חד יומא לומר שאין יום ראשון תופס לילו כדאיתא בפ' טבול יום ופ"ק דברכות ובאבל. ובירושלמי תני להא מתניתא הכי אבל ביום ראשון אינו נותן תפילין בשני נותן תפילין ואם באו פנים חדשות הרי זה חולצן כל שבעה דברי ר"א ר' יהושע אומר ביום ראשון וביום שני אינו נותן תפילין בשלישי נותן תפילין ואם באו פנים חדשות אינו חולצן וזה הלשון סיוע לדברי

הגאונים ז"ל ומבעיא ליה לאבל ליתובי דעתיה ולכווני לביה לתפילין שלא יסיח דעתו מהן דגרסינן ביומא (ד"ז:): אמר רבה בר רב הונא צריך אדם למשמש בתפילין כל שעה ק"ו מציין מה ציין שאין בו אלא אזכרה אחת אמרה תורה והיה על מצחו תמיד שלא יסיח דעתו ממנו תפילין שיש בהן כמה אזכרות על אחת כמה וכמה הילכך מניח להו בישוב דעתו אבל בשעת הבכי ובשעת ההספד אינו מניח בתכבוסת כיצד (מ"ק ט"ו) אבל אסור בתכבוסת דכתיב וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר התאבלי נא ולבשי בגדי אבל כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת.

(תענית י"ג) כל שבעה אסור לכבס כסותו אפילו במים ואם תכפוהו אבליו זה אחר זה והכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים אמר רב חסדא בתער אבל לא במספרים במים אבל לא בנתר ולא בחול ואמר רב חסדא זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת כלומר אסור לכבס כסותו כל שבעה במים ואף על פי שאינו גיהוץ שכל כביסה אסור לאבל כל שבעה ואסור בכלים מכובסין ישנים ואצ"ל חדשים.

דשלה רב יצחק בר גיורי משמיה דר' יוחנן אף על פי שאמרו כלי פשתן אין בהם משום גיהוץ אבל אסור ללבשן בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה ואין שבעה של אבילות פחותין משבעה של תשעה באב אלא חמורין הן ממנו בכ"מ ובנימוקי הצרפתים מצינו לרש"י ז"ל התיר להחליף וללבוש בשבעת ימי אבילות חלוק המכובס קודם לכן ואין זה נכון שכשאמרו אסור בכביסה לא לכבס בלבד אמרו שלא מפני איסור מלאכה נגעו בה אלא שאסור ללבוש וכן בגיהוץ לענין שלשים לבישה אסרו ולבישה הזכירו בין שכבסן עכשיו בין שכבסן מקודם לכן וכן שבת שחל ת"ב להיות בתוכה לענין כלי פשתן לבישתן אסרו ואפילו במכובסין מתחלה משמע והרי אפילו במכובסין בשבת זו כביסתו מותרת היא אלא בימים של שביתה ומשום איסור מלאכה אבל משום אבילות עיקר איסור בלבישה הוא.

והורו חכמי הצרפתים ז"ל בסדינין ומצעות של מטה שאסור לכבסן אחד הלובש ואחד המציען תחתיו אסור וכן דעת הראב"ד לפנינו בשער הזה ומטפחות ידיים נמי אסרו ואף על פי שמותרין במועד וכל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד אסורין לגלח בימי אבלן והוא הדין לכיבוס. וקרוב נראה בעיני לומר שאסור בכלים חדשים צבועין וכן בישנים מכובסין יוצאין מתחת המכבש דהא לתנא קמא ולרבי אסורין כל שלשים ולא היקל ר' אלעזר ברבי שמעון אלא בגזירת שלשים אבל בגזירת כל שבעה נחמיר בכולן דומיא דכיבוס מים בישנים ולבנים: תוספתא כל אלו שאמרו מכבסין במועד מותר לכבס בתוך ל' של אבל אע"פ שהתירו לו לכבס לא יוליך כליו לכובס אלא מכבס הוא בצינעא בתוך ביתו והא מתניתא בשתכפוהו אבליו היא כדבעינן למימר קמן בתספורת שאם בא ממדינת הים ותיכף שבא תכפוהו אבליו זו אחר זו מכבס כסותו בנתר ובחול כדרכו ולא יוליכנו לכובס אלא מכבס בצינעא בתוך ביתו וכן הוא לובש כלים חדשים לבנים בתוך שלשים: לכבס ולהניח לאחר האבל הרבה כתבו בה ואני אומר אסור מצד מלאכה בין על ידו בין על ידי אחרים ואם ה' כסות קבולת ביד אחרים מכבס כדרכו ולאחר ז' עושה אפילו גיהוץ בין לעצמו בין לאחרים.

ואינו ענין לשבת של תשעה באב דהתם גזרו עליהם מפני שאיסורו שוה בכל אדם שלא יעשו מלאכה שאינה צריכה ויבואו בה לידי חשד או לידי תקלה ועוד דשבת של תשעה באב חמור הוא משלשים של אבל לענין כיבוס מפני שהואבילות דרבים כדאיתא בפ' החולץ (מ"ג) ואין למדין קל מחמור להחמיר עליו.

והכי תניא באבל (פ"ז) ומותר להוליך כלים לגיהוץ בתוך שלשים: ולענין גיהוץ (מ"ק כ"ג) תנו רבנן כל שלשים יום לגיהוץ אחד כלים חדשים ואחד כלים ישנים היוצאין מתחת מכבש ר' אומר לא נאסרו אלא כלים חדשים לבנים בלבד אביי נפיק בגררתא דסרבלא כר' רבא נפיק בחימוצאתא רומיתא סומקתי חדתי כר' אלעזר בר' שמעון.

לרבינו האי גיהוץ הוא עבורי חומרתא אמנא ובלשון ישמעאל צקאל וחומרתא מצקלא. והתם אמרינן (תענית כ"ט): וגיהוץ שלנו ככיבוס שלהם ואי אמר נעביד גיהוץ מעברא ליה חומרתא ודאי הלכה כרבא שלא אסרו אלא כלים לבנים מגוהצים אבל אם היו מגוהצין כשהן צבועין מותר ואם אינן חדשים אע"פ שמגוהצין מותר כאביי ורבא כותיה סבירא ליה.

באבל (פ"ז) תניא שלשים יום לגיהוץ שלשים יום לאיבול שלשים יום לתספורת, כיצד לאיבול ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב כיצד לגיהוץ אסור ללבוש כלים מגוהצים ואלו הן כלים מגוהצים כלים היוצאים מתחת המכבש דברי רבי וחכ"א צבועים ולא לבנים ראב"ש אומר לבנים ולא צבועים חדשים ולא שחקים ומותר בפונדא ופסקא באנפליא ובכובע של ראש ומותר להוליך כלים לגהץ בתוך שלשים יום, וכתב הראב"ד ז"ל הא דתניא הכא בגמרא שיוצאין מתחת המכבש מדתניא באבל רבתי משמע בין בכלים חדשים בין בכלים ישנים קאמר דבעינן שיוצאין מתחת המכבש ולמעוטי שאינן עומדין במכבש שאינו מקפיד עליהן והולכין לכאן ולכאן שאותו גיהוץ אינו כלום ומותר ללבשן שאין בהן הנאת גיהוץ אלא לאותן שכובשין אותן במכבש אחר הגיהוץ מיד וקיימא לן כרבי אלעזר ברבי שמעון דאמר לא אסרו אלא כלים חדשים והוא שיוצאין מתחת המכבש נמצא שאסור ללבוש חלוק של פשתן שחתך אותו מן היריעה של תגרין שזה ודאי יוצא מתחת המכבש ואינו מניח יריעותיו ללכת לכאן ולכאן אלא כובשן מיד ומקפיד בהצעתן אלא למכירה בלבד או שמא יש לומר מפני שסתרו מן היריעה והחייט תופרו והולך לכאן ולכאן ואינו מקפיד עליו כבר יצא זה מתחת מכבש וכלים חדשים היוצאין מתחת המכבש שאסורין כגון טלית וסדין או שתפרו תחלה ונתנו לכובס וכבשו תחת המכבש.

ועוד נראה כשם שאסור ללבוש כך אסור להציע תחתיו ועליו שוכב בלילה שאין הליבישה דוקא אלא הנאת הגוף. ואם תאמר שהנאת הראיה עם הנאת הגוף דוקא אסרו אבל סדין הנאת הגוף איכא הנאת הראיה ליכא אם כן ביום נמי משכחת לה היתר אם ילבש אותם תחת בגדים אחרים שלא יראה אותם אלא ודאי הנאת הגוף הוא העיקר, כל זה כתב הרב ז"ל ואין דעתנו מקבלת זו שכתב בחדשים דבעינן בהו יוצאין מתחת ידי המכבש דהוה ליה למיתני אחד כלים חדשים ואחד כלים ישנים והוא שיוצאין מתחת המכבש מדקתני היוצאין מתחת המכבש אישנים קאי.

ועוד דלא קתני בר' ור' אלעזר בר' שמעון לא אסרו אלא כלים חדשים וחדשים ולבנים היוצאין מתחת המכבש אלמא כל דלית ליה ישנים לא מדכר מכבש. והא דאבל רבתי בישנים תניא דתנא קמא התם לא מדכר חדשים דלא איצטריך ור' אלעזר בר' שמעון פליג עליה ואמר לא אסרו ישנים דמכבש אלא חדשים ולא שחקים לבנים ולא צבועים וכן דעת הרמב"ם ז"ל כדברינו שלא הזכיר מכבש כלל.

וזה ששנוי שם באבל וחכמים אומרים צבועים ולא לבנים טעות הוא אלא וחכמים אומרים לבנים ולא צבועין והוא סברא דרבי בברייתא דגמרא וכאן החליפו סברת התנאין. עוד כ' הרב ז"ל כל שלשים יום לגיהוץ פירוש אסור ללבוש כלים המגוהצין בין כלי צמר בין כלי פשתן ואע"פ שאמרו במסכת תענית (כ"ט:) כלי פשתן אין בהן משום גיהוץ הרי אמרו אף על פי כן אסור ללבשן בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה וכשהתירו כלי פשתן לגיהוץ לא התירו אלא לכבס ולהניח מה שאין כן בכלי צמר כדאיתא התם והכא גבי אבל מותר לכבס בתוך שלשים ולהניח אפילו כלי צמר ולא אסרו אלא ללבוש והכי איתא באבל רבתי עד כאן דברי הרב ז"ל.

רואה אני את דבריו ולא לענין כוונתו דלתנא קמא דאית ליה כלים ישנים כלי פשתן ישנים אינן בכלל לפי שאינן מתגהצין כהוגן ואין זיעה וטינוף יוצאה מהן לגמריאלא שיהו מתעטפין וכל שהוא מתכבסין ולפיכך אמרו בחולו של מועד שאין בהם משום גיהוץ אלא חדשים ולבנים ודאי אסורין הילכך לרבי אלעזר ברבי שמעון דאמר חדשים לבנים כלי צמר וכלי פשתן שוין הן לענין אבילות.

ובירושלמי על כל המתים כולן הוא אסור בגיהוץ עד שלשים יום על אביו ועל אמו שנים עשר חדש אי זה הוא גיהוץ כלי צמר חדשים וכלי פשתן מגוהצים לבנים. ומן הלשון הזה נראה לי שהם סבורים בכלי צמר מגוהצין חדשים אפילו צבועין ובכלי פשתן הוצרכו לבנים והוא שיהו חדשים קל וחומר מכלי צמר מ"מ למדנו לכלי פשתן שהם בכלל גיהוץ ואנן דקיימא לן אפילו בשל צמר חדשים ולבנים נמצאו כלן שוין בדיניהם.

והרמב"ם ז"ל כ' אסור ללבוש כלים לבנים חדשים מגוהצין וכלי פשתן אין בהם משום גיהוץ ואינו נכון. וזו שכתבנו מן הירושלמי על אביו ועל אמו י"ב חדש תניא בה באבל עד שיגיע הרגל ויגער בו חביריו ומיהו בגמרא לא משוי חילוק בגיהוץ בין אביו ואמו לשאר מתים אלא סמכינן אהנך משום דגמרינן גיהוץ מתספורת הילכך אסור עד שיגיע הרגל לאחר שלשים ויגער בו חביריו לומר לבוש כלים מגוהצים לכבוד הרגל והיינו טעמא דבעינן רגל דאלו בלא רגל אין חביריו מכירים בו אם לובש כלים חדשים או מגוהצין ואין לגעור בו ואלו בתספורת כיון שהכביד שערו גוערין בו והרמב"ם ז"ל סמך על פשט הגמרא ומתיר גיהוץ לאחר שלשים אפילו על אביו ואמו: בתספורת כיצד (מ"ק י"ד:) אבל אסור בתספורת מדקאמר להו רחמנא לבני אהרן ראשיכם אל תפרעו מכלל דכולי עלמא מיחייבי.

ת"ר (שם כ"ב:) על כל המתים כולן מספר לאחר ל' על אביו ועל אמו עד שיגערו בו חביריו תנו רבנן (מ"ק י"ז:) כשם שאמרו אסור לגלח בימי אבלו כך אסור ליטול צפרנים בימי אבלו דברי ר' יהודה ר' יוסי מתיר ואיפסיקא הלכתא כרבי יוסי דאמר שמואל

הלכה כדברי המיקל באבל ולא שנא צפרנים דיד ולא שנא דרגל כולהו שרו מיהו הני מילי בשיניו אבל בגנסתרא אסור דאמר ר' חייא בר אשי אמר רב בגנסתרא אסור.

וכתב רבינו הגדול ז"ל מיהו חזינן למקצת רבואתא דאמרינן דוקא בתוך שלשים אבל בתוך שבעה אסור ואנן לא סבירא לן הכי אלא אפילו בתוך שבעה שרי ומסתברא כרבינו ז"ל מעובדא דשמואל ופנחס דשמואל איתרע ביה מילתא בפנחס אחוה על שמואל למישאל טעמיה מניה חזינהו לטופרי דהוו נפישן אמר ליה אמאי לא שקלת להו אלמא שרי ומיעל לאבל ומישאל טעמא מניה תוך שבעה הוא כדפרשינן לעיל.

והרב ר' יצחק בן גיא ז"ל כתב לאחר שבעה בגנסתרא נמי מותר. ומדברי רבינו ז"ל נלמוד שכל שלשים אסור בגנסתרא.

אמר רב יהודה אמר רב זוג בא מחמתן לפני רבי ובקשו ממנו צפרנים התיר להם ואם בקשו ממנו שפה התיר להם ושמואל אמר אף בקשו ממנו שפה והתיר להם אמר אביטול ספרא משמיה דרב שפה מזוית לזוית הנחה כל שמעכת פי' שפה נקרא מה שמזוית לזוית והיינו מה שלמעלה מן הפה כנגד כל פתיחת הפה והכל מותר לגלח הנחה הוא שם א' והוא מה שמכאן ומכאן לפתיחת הפה וקורין אותו כך לפי שדרך המתגלחין להניחו עם הזקן וכל שמעכת אכילה ממנה.

באבילות רב אמר ובשפה נמי כל שמעכת כלומר אף שפה אין מתירין לגלח הכל אלא כל שמעכת בלבד אמר רב נחמן בר יצחק ולדידי כל שהוא כשפה המעכת דמי ולא אנינא דעתאי כתב הראב"ד ז"ל דברים הללו דוקא במועד אמרו אבל באבילות אסור דתניא באבל רבתי (פ"ז) לתספורת כיצד אסור בנטילת שער אחד ראשו ואחד כל שער שבו ואחד זקנו וראיה לדבר ומפיכושית בן שאול יצא לקראת המלך לא עשה רגליו ולא עשה שפמו.

והרב רבי יצחק בן גיא ז"ל התיר שפה כל שמעכת בתוך שלשים ובתוך שבעה אסור וכן פסקו בפסוקות ובגדולות ומסתברא שאף בתוך ז' נמי מותר וזה ממחלקותו של רבינו ז"ל בצפרנים שהכרענו לו בראיה דבתוך שבעה נמי מותר דאינו בדין שיתלכלך באכילה בשפה והנחה כל שמעכבין. ובירושלמי מצינו כן שפה ונטילת צפרנים אית תניי תני ברגל מותר ובאבל אסור ואית תניי תני ברגל אסור ובאבל מותר מאן דאמר ברגל מותר בשיש שם רגל באבל אסור בשאין שם רגל ומאן דאמר ברגל אסור בשיש שם הערמה ובאבל מותר בשאין שם הערמה, חייא בר אשי בשם רב הלכה כדברי מי שהוא מיקל כאן וכאן רבי יעקב בר אחא רבי שמעון בר רב משמיה דרב הלכה כדברי מי שהוא מיקל בהלכות אבל רב אמר שפה לנטילה צפרנים לכל דבר אמר ר"י ובלבד שנוטות כלומר שנוטות ויוצאות על הפה ומעכבות ר' סימון בשם ר' חנינא זוג בא לפני ר' בשפה ובנטילת צפרנים והתיר להם עד כאן גירסא ירושלמית.

ולמדנו משם מפורש שהשפה כל שמעכת מותרת לאבל להוציא מדברי הרב רבי אברהם וכן הדברים האלו מראין כדעתנו שהתרנו אפילו תוך שבעה כדין צפרנים. קצרו של דבר כל שלשים אסור לספר אחד ראשו ואחד זקנו ואפילו של בית הסתרים אבל כל שמעכת באכילה נוטלו אפילו במספרים בתוך שבעה בין למעלה מן הפה בין מן

הצדדין ומותר ליטול צפרנים בשנים וביד בתוך שבעה אבל בגנסטרא אסור כל שלשים יום: תנו רבנן (שם) כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד כגון הבא ממדינת הים שהלך להרויח ומבית השביה והיוצא מבית האסורין ומנודה שהתירו לו חכמים וכל הנשאל לחכם והותר והנזיר והמצורע מטומאתו לטהרתו אסורין לגלח בימי אבלו והתניא מותרין אמר רב חסדא אמר רבינא כי תניא מותרין בשתכפוהו אבליו דתניא תכפוהו אבליו בזה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער אבל לא במספרים ומכבס במים אבל לא בנתר ולא בחול פירוש לשאר אנשים תכפוהו אבל לא צריך שנוי בתכבוסת ובתספורת אבל הבא ממדינת הים וחבריו שלא היה לו שהות לגלח עד שתכפוהו אבליו זה אחר זה מותרין לגלח כדרכן בתער ובמספרים ואפילו בתוך שבעה היא דומיא דכיבוס כסותו במים ובאלו אמרו במועד התירו בהן כדרכן.

לרבינו האי תער ומספרים משונין זה מזה ותער בלשון תורה הוא מספרים וכן מתרגמינן אותו והוא אלמוס העשוי לגילוח ולהשחתה ואשר אינו משחית לגמרי קורין לו חכמים תער. ובירושלמי מיקל בסכין ובמספורת אבל לא במספרים כך מצינו בהלכות הרב ר' יצחק בן גיא ז"ל.

ובעל הערוך ז"ל הקשה מהא דאמרינן בנזירות (דף מ:) מיקל אדם כל גופו בתער והוינן בה ומתריץ הא בתער הא במספרים והא רב תער קאמר כעין תער ובודאי שתשובה זו משובשת היא דתער בין בלשון תורה בין בלשון חכמים הוא המשחית לגמרי כדאמרינן בקידושין (ל"ה:) אי זהו גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער ומשחית לגמרי הוא ולא הזכירו גילוח אלא למעט המלקט במלקט שיש בו השחתה ואין בו גילוח דכל שער ושער מלקט ועוקרו לעצמו אבל התער משחית לגמרי הוא ומספרים בין בלשון תורה בין בלשון חכמים יש בהן גילוח ולא השחתה וכן מזכירין בכל מקום גילוח דהשחתה בתער ולא במספרים והחמיר מדבריהם במספרים כעין תער כדאיתא התם בנזירות וזו שאמרו כאן מיקל בתער הטעתו לגאון ז"ל בפירוש זה כסבור לומר דמפני שאין בו השחתה התירו כן.

ולא היא דהכא לאו משום השחתה שרינן דאטו גילוח באבל מותר אלא הכא במיקל משער ראשו ומספר ממנו קצת עסקינן כדאמר בהדיא והדבר ידוע שהחותך מן השער קצתו אין דרכו בתער ואי אפשר לגלחו כהוגן אלא בזוג של מספרים ומשום שהוא שלא כדרך המתגלחין ובשינוי מותר בסכין ובמספורת שהתער בכאן כסכין הוא ולשון התרגום שהזכיר הגאון אינו כדבריו שתרגמו של תער בארמית מספר לשון יחיד והוא הסכין המחודד המשחית שער ומספרים בכל מקום לשון רבים והוא הזוג המגלח הנקרא אלמוס ודברים פשוטים הם.

גופא דברייטא בתוספתא כל אלו שאמרו מגלחין במועד מותרין לספר בתוך שלשים של אבל אע"פ שהתירו לו לספר לא יספר ברשות הרבים אלא מספר הוא בצניעא בתוך ביתו פירוש בין באבל בין במועד וכן הלכה: בפרק החולץ (מ"ג) בענין ר' יוסי אומר כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה מפני האיבול וכמה איבול שלה שלשים יום, אמר ר' חסדא קל וחומר ומה במקום שאסור לספר מותר ליארס מקום שמותר לספר אינו דין שמותר ליארס.

פירוש באשה קאמר דמותרתלספר ולכבס לאחר ז' והכי תניא באבל האשה מותרת בנטילת שער לאחר ז' זה כ' רבינו ז"ל בהלכות אבל רש"י ז"ל אינו גורס שם לספר אלא גירסתו כך היא במקום שאסור לכבס מותר ליארס שלשים של אבל שמותר ליארס אינו דין שמותר לכבס. ופירושו שבת של תשעה באב אסור ללבוש כלים מכובסין אפי' ישנים ואע"פ שאין בהם גיהוץ ושלשים של אבל אינו אסור אלא בכלים חדשים לבנים מגוהצין.

וכן הדברים נראין לענין הסוגיא כדברי רש"י ז"ל שאם היה קל וחומר של רב חסדא מן הנשים בלבד יש לומר התם היינו טעמא שלא תתנוול בבגדים של אבל וגדול שער שלשים אבל שבת אחת של ת"ב אין בה משום ניוול ולפיכך אסרוה כשם שהיא אסורה בתוך ז' של אבל והא מילתא ניתי לה בתורת קל וחומר ועוד שהיה להם לפרש בגמרא ומה במקום שאסור לספר ולכבס מותרת ליארס ושלשים של איבול היו צריכין להזכיר שמותרת לספר ולכבס דתניא האשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה שאין הדבר ידוע ופשוט כל כך להקשות סתם בלא הזכרת הברייתא השנויה בהיתר הזה אלא בכל אדם קאמרינן.

ועוד קשה לי לדברי רבינו בעל הלכות ז"ל הרי האשה מותרת ללבוש כלים חדשים מגוהצים לאחר שבעה ואינה בגזירת שלשים של גיהוץ והרי אנו כל עיקר לא למדנו בגמרא לגיהוץ זה אלא מן האשה התקועית ואולי נאמר דהתם הכי קאמר באשה שנהגה אבילות ימים רבים כאיש אלא שאין הטעם נכון להתיר לה וכן אם לא תתקשט בלבנים חדשים תתגנה על בעלה תכבס ותתקשט בבגדי צבעונים חדשים.

ובמכילתא אחריתי דאבל תניא כל מה שיש באיש יש באשה חוץ מתספורת לא תני גיהוץ כלל ויש מחכמי הצרפתיים ז"ל שפירשו נטילת שער זה שהתירו באשה כמעברת סרק על פניה של מטה אבל תספורת ממש לשער ראשה אסור כל שלשים אפילו באשה שהרי אין דרכה כל ימות השנה בתספורת אלא מגדלות הן שער כלילית ולמה יתירו לה באבל ודברי טעם הן ונראין: בשמחה כיצד אבל אסור בשמחה כל שלשים וכן הוא אומר ותנו רבנן (מ"ק כ"ב:) על כל המתים כלן נכנס לבית השמחה לאחר שלשים על אביו ועל אמו לאחר שנים עשר וחדש ומדאמרינן הכא שנים עשר חודש ואי אפשר ל"ב חדש בלא רגל שמע מינה שאין רגל מפסיק כלום באבילות באביו ובאמו בין בשמחה בין בתספורת וגיהוץ אלא עד שיגיע זמן שקבעו להם חכמים אמר רבה בר רב הונא ולשמחת מרעות מותר ליכנס לאלתר והני מילי בפורענותא אבל באריסותא לאחר שלשים פי' שמחת מרעות היא סעודה שעושין רעים זה לזה אוכלין ושותין עם זה היום וחוזרין ואוכלין עם זה למחר כעין שכתוב ועשו משתה בית איש יומו ואף על פי שאוכלין ושותין ושמחים אין בה שמחה כל כך כמו שיש בחופת חתנים ומשום הכי מותר והני מילי לפרוע היום שאכל עם חביריו אבל שיתחיל הוא לעשות להם מרעות אסור עד לאחר שלשים כתב רבינו ז"ל בהלכות על אביו ועל אמו עד לאחר שנים עשר חדש.

באבל תניא על כל המתים אסור לילך לבית המשתה עד שימלאו לו שלשים על אביו ועל אמו לאחר י"ב חודש ואם היתה חבורה לשום מצוה כגון קדוש ראש החודש מותר. וכתב הראב"ד ז"ל וכן משיא יתום ויתומה או עני ועניה לשם שמים שאם לא יעשה הוא

ולא יכנס לשם יבטל המעשה מותר וכל זה לא התירו אלא משלשים ואילך באביו ואמו אבל תוך שלשים לכל סעודת מצוה שבעולם אסור שהרי אפילו לישא אשה אסור כדאמרין כל שלשים יום לנשואין.

ולי נראה דחבורת מצוה כגון ראש חדש וכן אכילת קדשים וחבורת הפסח אף על פי שאוכל בחבורה ויש שם משתה ושמחה מותר לאחר שבעה ובריי' דקתני ואם היתה חבור' מצוה ארישא נמי תניא ומשיא יתום ויתומה אינו מחוור להתיר לזה סעודה שלהם ונהגו מקצת החכמים להקל בכניסת בית המשתה ולהסב שם בשעת שמחה ובשעת סעודה והם אומרים שלא אסרו אלא לאכול עמהם במשתה אבל כניסה בלבד מותרת שאין שמחה בלא אכילה ושתייה.

ובהלכות הרב ר' יהודה הנשיא אל ברגלוני ז"ל כתוב כך וכתב אחד מן המחברים הכי על כל המתים סועד בבית המשתה לאחר שלשים על אביו ועל אמו לאחר שנים עשר חודש שנכנסין בתוך שנים עשר חדש לחופות לשמוע ברכה או לבקר אבל לא לאכילה ויש שמחמירין שאין נכנסין כלל עד כאן. ולדעת המקילין קשה לי אם כן שמחת מרעות כפורענותא למה התירוה יעשה להם משתה ויסב עמהם ולא יאכל.

ויש לומר אין זה כבודן של חברים לאכול בביתו של זה על שלחנו והוא לא יאכל עמהם ומסתברא אסור ליכנס לבית השמחה אמרו בין לאכילה בין ליכנס שם בשעה שהן עסוקין במזמוטי חתן וכלה שאין אבילות במקום שמחה כדאמרין בריש פירקין דבאלו מגלחין אבל אינו נוהג אבילות ברגל דכתיב ושמחת בחגך דאלמא ימי שמחה לאו ימי אבילות וימי אבילות לאו ימי שמחה.

והכי נמי משמע בפרק שני דסוכה דקאמרין וליכלו בסוכה (כ"ה:); וליחדו בסוכה וכולה שמעתא דהתם משמע דשמחה דחתן בר מאכילה דסעודה היא והכי נמי משמע בירושלמי הכתוב למעלה בשער הזה. תנו רבנן (מ"ק כ"ב) כל שלשים יום לנשואין מתה אשתו אסור לישא אחרת עד שיעברו עליה שלשה רגלים רבי יהודה אומר רגל ראשון ושני אסור שלישי מותר פירוש החמירו בנישואי אשה אחרת כדי שתשכח ממנו ולא יתן דעתו על הראשונה בשעה שהוא עם השנייה כדתניא (נדריים כ:); ולא תתורו אחרי לבבכם מכאן אמר ר' נתן שלא ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר ואמר רבינא לא נצרכה אלא לשתי נשיו ועוד שמא יבואו בניו לידי אחת מתשע מדות שיהו בני ערכוביא או בני שנואה.

(מ"ק כ"ג) ואם יש לו בנים מותר לישא לאלתר בשביל פרנסתן ומעשה שמתה אשתו של ר' יוסף הכהן ואמר לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי בני אחותך ואף על פי כן לא בא עליה אלא לזמן מרובה אמר רב פפא לאחר שלשים יום ומסתברא דהלכה כרבי יהודה. שלישי מותר דקיימא לן הלכה כדברי המיקל באבל, וכ"כ הרב ר' יצחק בן גיאיות ז"ל ויש מי שירצה לומר שהקובר את אשתו קודם ר"ה נושא אחרת לאחר חג הסוכות שעברו עליה ג' רגלים שר"ה ויוה"כ כרגלים הם ולא מלתא היא שלא אמרו שהן כרגלים אלא לגזירת שבעה ושלשים אבל לא שיהיו רגלים כשיעורי חכמים ובלשון תורה ועוד מן הטעם שפירשנו כדי שתשכח הראשונה ממנו צריך אריכות זמן.

ירושלמי בפרק החולץ כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה מפני האיבול וכמה איבול שלה שלשים יום הדא דתימר בנשים אבל באנשים שלשה רגלים כשיש לו בנים אבל אין לו בנים מיד בשיש לו מי שישמשנו אבל אין לו מי שישמשנו מיד בשאין לו בנים קטנים אבל יש לו בנים קטנים מיד כהדא מעשה שמתה אשתו של ר' יוסף הכהן ועד שהיא בבית הקברות אמר לה לאחותה לכי ופרנסי בני אחותך ואע"פ כן כנסה ולא הכירה עד שעברו עליה שלשים יום ומשמע מהאי לישנא דקאמר בירושלמי כנסה ולא הכירה עד שעברו עליה שלשים דמותר לכנוס לאחר שבעה מיד, ולישנא דברייתא דקתני בדידן נמי הכי משמע אין לו בנים מותר לישא לאלתר דאלו שלשים זמן מרובה קרי להו וקשה עלי הדבר לאומרו שאם אתה מתירו בנישואין ובשמחה למה לא יהא מותר לבא עליה מיד והרי לא מפני הבעילה אסרנו אותו אלא מפני הנישואין והשמחה אסרנו אותו ואם הנישואין מותרין הבעילה ודאי מותרת שכל עצמנו לא התרנו הנישואין אלא מפני הבעילה מפני ביטול פריה ורביה ושמא יש לומר דהתירו לו נשואין כדי שלא יקדמנו ולא התירו לו בעילה ולא סעודת שמחה אלא לאחר שלשים דליל בעילה היא זמן סעודה לחתן כדאיתא בכתובות ואע"ג דבעלמא אפילו נשואין בלא סעודה אסורין כל שלשים כאן התירו לו מפני הצורך שהוא צריך לאשה אבל עיקר השמחה לאחר שלשים.

ושוב מצאתי באבל (פ"ז) דתניא הכי במה דברים אמורים בזמן שיש לו בנים אבל אין לו בנים או שבניו קטנים מותר לישא אחרת אפילו אחר שלשים ומעשה שמתה אשתו של ר' טרפון ואמר לאחותה באבל הכניסי וגדלי בני אחותך ואעפ"כ לא בא עליה עד לאחר שלשים והאי דקתני בדידן לאלתר משום דתנא שלשה רגלים קאמר הכי דקתני רישא כל שלשים יום לנישואין כשאר אבלים אבל מתה אשתו לא ישא אחרת עד שיעברו עליה שלש רגלים ותני עלה שאם אין לו בנים אינו צריך להמתין שלשה רגלים אלא נושא לאלתר כשאר אבלים כלומר לאחר שלשים ומעשהדר' יוסי הכהן הכי הוה שכנסה לתוך ביתו ולא נשאה אלא לאחר זמן מרובה משעה שכנסה לבית ומפני שהיה דרכן שמכניסין את החתן ואת הכלה לחופה וכו' בעילת מצוה מיד משום הכי קאמר לישנא דבא עליה במקום כניסה לחופה ואי קשיא הא דתניא לעיל מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו אבל בשוק בשפה רפה אומר לו שכן בכל המתים מדבר עמו מן הצד.

והראב"ד ז"ל מפרש דמותר לישא לאלתר דקתני בברייתא בגמרא דילן לאחר שבעה מיד קאמר וכי קתני לא בא עליה אלא לאחר זמן מרובה למי שנושא אותה לפרנס בניו הקטנים וכן הנושא שאין לו מי שישמשנו אבל מי שנושא אותה מפני שאין לו בנים מפני ביטול פריה ורביה דמותר לישא לאלתר כמו כן מותר לבא עליה לאלתר שאם לא יבא עליה לאלתר למה ישאנה לאלתר ומה שנראה לי כתבתי: והתם באבל (שם) שלשים יום לאירוסין שלשים יום לנישואין כיצד לאירוסין אסור לעשות סעודת אירוסין עד שישלימו שלשים יום כיצד לנישואין אסור לעשות סעודת נשואין תוך שלשים יום אבל אם היה טבחו טבוח ומת אביו של חתן כו'.

וקשה לי דהא סוגיין בפרק החולץ דבין אירוסין בין נשואין בלא סעודה אסורין כל שלשים. ושמא יש לומר דמשום סיפא דקתני אבל אם היה טבחו טבוח ומת אביו של חתן וכו' דשרינן אפילו סעודה תנא הכי או שהוא שיבוש בחיצונה הזו אבל ודאי אפילו אירוסין בלא סעודה אסורין כל ל' כדתנן (יבמות מ"א") ר"י אומר כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה ומפני האיבול וכדמפרשינן עלה בגמרא בדוכתא ואי קשיא דהכא נמי תניא כל שלשים יום לנשואין ומשמע הא לאירוסין אין צריך שלשים ההיא רבותא תני סלקא דעתך אמינא בנשואין דאיכא מצוה דקיום פריה ורביה קא משמע לן.

ובתשובה לרבינו האי התיר לישא אשה ולעשות סעודת אירוסין ונשואין לאחר שלשים אפילו על אביו ועל אמו וכן עיקר. נמצינו למדין שכל האבלים בין איש ובין אשה אסור ליארס ולישא תוך שלשים ואין צריך לומר לעשות סעודת אירוסין או נשואין.

לאחר שלשים יום מארס ונושא ועושה סעודה כדרכו וכן אסור ליכנס לבית המשתה לאכול ולשמוח עמהם כל שלשים בין למשתה של חופה בין במשתה של רשות כל שאוכלין בחבורה של רבים לשם שמחה אסור ואם היה קדוש החדש וחבורה של מצוה כגון אכילת פסחים מסב עמהן בחבורה לאחר שבעה וכן בסעודת מרעות לפרוע להם לאחר שבעה מותר במה דברים אמורים בשאר מתים אבל על אביו ועל אמו לבית המשתה אסור עד שנים עשר חדש לנישואין ולאירוסין שלו מותר לאחר שלשים ואסור לישא אחרת עד שיעברו עליו שני רגלים ונושא בשלישי ואם אין לו בנים או שהם קטנים או שאין לו מי שישמשנו מותר לישא לאחר שלשים כשאר האבלים וכן היא מותרת על בעלה לינשא לאחר שלשים מפני האיבול ובלבד במקום שאין לחוש להבחנת הולד שהוא שלשה חדשים על דרך המפורש בגמרא בפרק החולץ.

והרמב"ם ז"ל כתב בנשואין כיצד אסור לישא כל שלשים ומותר ליארס אפי' ביום המיתה ולא דק דהא בהדיא איתמר התם כל שלשים יום לאירוסין דוק ותשכח. עוד פסק מתה אשתו אסור לישא אחרת עד לאחר שלשה רגלים ואינו כן אלא נושא בשלישי כר' יהודא.

עוד אמר בשלא קיים מצות פריה ורביה או בנו קטנים או שאין לו מי שישמשנו הרי זה מותר ליארס מיד ואסור לו לבא עליה עד לאחר שלשים וזה שלא כדעתנו ודעת הרב ר' אברהם ז"ל. עוד אמר וכן האשה שהיתה אבלה לא תבעל עד שלשים ומשמע דנשאת היא מיד ולא דק דאנן אפילו באירוסין תנן חוץ מן האלמנה מפני האיבול וכמה שלשים יום.

בהלכות רבינו ז"ל אין לו בנים מותר לישא לאלתר מפני ביטול פריה ורביה כמה בנים יהיו לו ויהא אסור לישא לאלתר כדתנן (יבמות ס"א:) לא יבטל אדם מפריה ורביה אא"כ יש לו בנים ב"ש אומרים שני זכרים וב"ה אומרים זכר ונקבה שנאמר זכר ונקבה בראם וקיימא לן כבית הלל ואם היו לו בנים ומתו והיה להם בנים כבר קיים מצות פריה ורביה דתנו רבנן בני בנים הרי הן כבנים ולא שנא ברא לברתא או ברא לברא או ברתא לברתא בכולהו קיים מצות פריה ורביה ודוקא תרי מתרי אבל תרי מחד לא: באיחוי הקרע כיצד אבל אסור באיחוי הקרע דתנו רבנן (מ"ק כ"ב,) על כל המתים כלן שולל

לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים על אביו ואמו שולל לאחר שלשים ואינו מאחה לעולם והאשה שוללתו לאלתר מפני כבודה.

(שם כ"ד) כל שבעה קורעו לפניו ואם בא להחליף מחליף וקורע על אביו ועל אמו אותן קרעים מתאחין או אין מתאחין פליגי בה אבוה דר' הושעיל ובר קפרא חד אמר אין מתאחין ואף ר"ה סבר אין מתאחין ומאן דקאמר מתאחין יחיד הוא ואין דבריו של א' במקום שנים הילכך אין מתאחין לעולם וכן הלכה.

(שם כ"ה) כי נח נפשיה דרב חסדא סבור רבנן דלא למישלל קרעייהו אמר להו רב יצחק בר אמי תניא חכם שמת כיון שהחזיר פניו מאחורי המטה מיד שולל. פי' בקורע על חכם שאינו רבו קאמר והוא הדין איחוי שמאחה מיד אי נמי מאחה לאחר קבורה מיד.

ותניא באבל (פ"ט) והקורע לשום כבוד הרי זה מאחה מיד שאלו ברבו כיון שיושב עליו יום אחד באבלות גמורה היאך יהא שולל לא מצינו שולל בתוך ימי אבלו ועוד ליתני הרב שמת אלא נראה על רבו שולל למחר ואינו מאחה לעולם וכן מצינו בירושלמי כד דמך ר' יונה הורי ר' חייא בר בא לנעול למחר מאן דמר לשלול בו ביום לנעול בו ביום ושמע מינה שאינו שולל כל זמן אבילות והרמב"ם ז"ל כתב יראה לי שהקורע על החכם שמת מאחה למחר שאפילו רבו שלימדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד ואיני יודע למה יאסר בו ביום.

תנו רבנן (מ"ק כ"ו) אלו קרעים שאין מתאחין הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלימדו חכמה ועל נשיא ועל אב בית דין ועל שמועות הרעות ועל ברכת השם ועל ספר תורה שנשרף ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים וקורע על המקדש ומוסיף על ירושלים. תנו רבנן (ב"מ ל"ג) רבו שאמרו רבו שלמדו חכמה ולא רבו שלמדו מקרא ומשנה דברי רבי מאיר ר' יהודה אומר כל שרוב חכמתו ממנו רבי יוסי אומר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זהו רבו א"ר כגון רב סחורה דאסברן לי זוהמא ליסטרון פי' דתנן (שבת קכ"ג:) ג' כלים ניטלין בשבת מקצוע של דבילה וזוהמא ליסטרון של קדרה וכו'.

ותנן נמי בכלים (פי"ג) א"ר זומא ניצטרה שנטלה כפה טמאה מפני המזלג העמידו רב סחורה לרבא על עיקר השם הזה שהוא לשון יוני על הכף שקורין אותה זומא ניצטרה קרוב ללועזות שקורין מניצטרה כלומר זו מניצטרה. (ב"מ ל"ג) רב שמואל קרע על ההוא מדרבנן דאסברה אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון שהוא יורד לאמת השחי שוחה אמה עד שלא יפתח.

אמר עולא תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה וקורעין זה על זה ולענין אבדה במקום אביהן אין מחזירין להן עד שיהא רבו מובהק. תנו רבנן (מ"ק כ"ו:) וכלן רשאין לשוללן ללקטן למוללן לעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן אמר ר' חסדא וכאחוי אלכסנדר: תנו רבנן רשאי להפכו למטה ולאחותו רבי שמעון בן אלעזר אוסר באיחוי וכשם שמוכר אסור לאחותו כך לוקח אסור לאחותו לפיכך מוכר צריך להודיע ללוקח.

נראין הדברים דסיפא דברייתא כשם שמוכר אסור לאחותו כך לוקח אסור רבי שמעון בן אלעזר קתני לה שאלו לדברי חכמים כיון שהוא עצמו מותר לשנות הבגד לאחותו ש"מ דלאו חובת מנא הוא אלא חובת גברא הוא שאסרו עליו לאחות קריעה זו שלא יהא כמי שהשלים אבלות וכיון שהפכן למטה ובאו פנים חדשות לכאן מותר וכל שכן בלוקח שאינו מחוייב בדבר ואחוי שלו אין מראה כלום כאבלותו של מוכר שהוא מותר לאחותו אלא לר' שמעון בן אלעזר הוא דלדידיה בגד זה אסור באיחוי הוא לעולם והיינו דקתני ר' שמעון בן אלעזר אוסר באיחוי וכתוב בהלכות גדולות בכלל גדול ובאבל ולפני חגיגה הלכה כר"ש בן אלעזר ובהן סמך רבינו ז"ל בהלכותיו ודבר זה מצאתי אותו בירושלמי אבל אני תמה שלא ראיתי גדולי הגאונים ורבינו ז"ל שיהו סומכין על הירושלמי בפסק הלכה וכמה הלכות פסוקות בירושלמי שאין הגאונים מוסרין לנו כך במסכתא זו עצמה לא פסקו כירושלמי וכן הדין נותן שלא נסמוך על הירושלמי בזה לפי שכל מקום שלא פסקו בגמרא שלנו הלכה כדברי יחיד ודאי שדעתם מכרעת לדברי המרובים והגמרא הירושלמית שפוסקת כדברי יחיד חולקת היא ואין סומכין עליה ואולי קבלה היא ביד בעל ההלכות בזו כאותה שאמרו הגאונים במיפך שבועה וחיורי שהיא הלכה פסוקהבידם ורבינו ז"ל סומך על קבלתו: באבל (פ"ט) תניא המוכר חלוק לחבירו צריך להודיעו שהוא מן הקרעים שאינן מתאחין והלוקח חלוק מחבירו אסור לאחותו עד שידע שהוא מן הקרעים המתאחים.

כל הקרעים שאינן מתאחין אסור למכרן לארמי לחפותן להפכן מלמטה דברי ר"ש בן אלעזר ור' מתיר. וקשה לי כיון שאמרנו מוכר צריך להודיע ללוקח למה אסרו לאחותו עד שידע שהוא מן הקרעים המתאחין והלא בידוע שמן המתאחין הוא כיון שמכר לו סתם ולא הודיעו, כדאמרינן (חולין פ"ג) בד' פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיע אמה מכרתי לשחוט בתה מכרתי לשחוט ותני עלה אם לא הודיעו הולך ושוחט ואינו נמנע.

ואפשר שלפיכך אסרו על הלוקח לאחותו ולא סמכו על השתיקה של מוכר מפני שרגלים לדבר שזה הקרע אינו מתאחה שאלו היה מוכר מותר לאחותו לא מכרו כשהוא מקורע שהקרע פוחת בדמיו, ואם תאמר כיון שאסור לאחותו מן הסתם למה הצריכו להודיעו, שמא טעה לוקח בשעת המקח ויהיה בו משום אונאה.

(מ"ק כ"ו:) אמר רפרם בר פפא תניא באבל רבתי אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו שמא יביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות (שם כ"ז): אמר רב יהודה אמר רב אבל יום ראשון אסור לאכול משלו שנאמר ולחם אנשים לא תאכל. רבה ורב יוסף מחלפי חלופי אהדדי.

פירוש וזו היא הבראה שמברין את האבל ומאכילין אותו בביתו סעודה של יום ראשון: (שם כ"ז:) ת"ר בראשונה היו מוליכין לבית האבל עשירים בקלותות של זהב ושל כסף ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והיו עניים מתביישין התקינו שהיו הכל מוליכין בסלי נצרים של ערבה קלופה מפני כבודן של עניים.

בראשונה היו משקין בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבועה התקינו שיהו הכל משקין בזכוכית צבועה מפני כבודן של עניים (כתובות ח':) אמר עולא ואמרי

לה במתני' עשרה כוסות תקנו חכמים בבית האבל שלשה לפני סעודה כדי לפתוח את בני מעיו שלשה בתוך סעודה כדי לשרות אכילה שבמעיו וארבעה אחר הסעודה אחד כנגד הזן ואחד כנגד ברכת הארץ ואחד כנגד בונה ירושלים ואחד כנגד הטוב והמטיב הוסיפו עליהן ארבעה אחד כנגד חזני העיר ואחד כנגד פרנסי העיר דמחזקי במילתא דשיכבא ואחד כנגד ר"ג ז"ל שנהג קלות ראש בעצמו בתכריכין ואחד כנגד בית המקדש כוס תנחומין לאבלות חרבנו התחילו שותין ומשתכרין החזירו הדבר ליושנו.

לרבינו שלמה ליושנו עשרה כוסות דתקנה ראשונה ולי ליושנו קודם תקנה שישתו בתוך הסעודה ולא לאחר הסעודה כלל דבעשרה נמי איכא שכרות דיין שלאחר המזון משכר וכן עמא דבר. בפרקא קמא דבתרא תניא (ט"ז:) ויזד יעקב נזיד אותו היום נפטר אברהם אבינו ועשה יעקב תבשיל של עדשים לנחם בו את יצחק אביו ומאי שנא של עדשים מה עדש זה סגלגל אף אבל גלגל הוא שחוזר בעולם איכא דאמרי מה עדש זה אין לו פה אף אבל אסור לספר מאי בינייהו איכא בינייהו לנחומי בביעי.

כתב הרב ר' יצחק בן גיא ז"ל תניא באבל מקום שנהגו לנחם אבלים בביצים ועדשים מאכילין מקום שנהגו בבשר ויין מאכילין הכל לפי המנהג. בפרק מי שמתו ירושלמי כד דמך ר' יוסי קביל ר' חייא בר בא אבולוי ואוכלין בשר ואשקיתון חמר.

כד דמך רבי חייא בר בא קביל ר' שמואל בר ר' יצחק אבולוי ואוכלין טלופחין מימר כמא דו מנהגא. ר' זעירא מידמך פקיד ומר לא תקבלין עלוי יומא דין אכילה ולמחר מדידיה ושמע מינה מקום שנהגו שלא להוליך להבראת האבל אלא תבשיל עדשים זה והכוסות שתקנו להם חכמים אין מוליכין מקום שנהגו להרבות בשר בסעודה או בשר ומיני מטעמים עושין וכדאמרינן צורניתא קא בעית למיכל ומנחמין תחלה בתבשיל זה של עדשים או בביצים זכר לאבלות ואחר כך אוכלין כל צרכן ושמעינן מצוואתו של ר' זעירא שאם רצו אבלים שלא לקבל הבראה זו ושלא לאכול אותו היום כלום הרשות בידם וכך נוהגין על החכמים דאמרינן בירושלמי הרואה תלמיד חכם שמת כרואה ספר תורה שנשרף.

אמר רבי אבהו יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום. רבי יונה הוה שמע דדמך בר בריה דרבי יוסי אע"פ דאכל גבינה ושתה מיא אסקיה צום כל ההוא יומא וכשמברין את האבל אוכלין עמו ושותין עמו כל בני משפחה והמצהיבין עליו והעוסקין עמו בהספד מדתנן במועד (מ"ק כד:) אין מברין אלא קרוביו של מת הא בחול אחרים נמי מברי עמהן, ותניא (שם) חכם שמת הכל קרוביו הכל מברין עליו ברחובה של עיר.

נראה לי שהיו נוהגין להשקות אותו כוס של שלום לאבלים ולהאכילם מעט מן התבשיל הזה של עדשים בבית שהיה להם שם ברחובה של עיר ואחר כך מברין עליו בבית האבל וכפי מה שסדרנו למעלה בפרק ג' שאכלו תנו רבנן (מ"ו:) מה הן אומרים בבית האבל הטוב והמטיב ר' עקיבא אומר דיין האמת ותנא קמא הטוב והמטיב אין דיין האמת לא אימא אף הטוב והמטיב.

מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע ביה מילתא בריך הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק ולוקח במשפט ושליט בעולמו לעשות כרצונו והכל שלו ואנחנו עמו ועבדיו

ובכל אנו חייבין להודות לו ולברכו, וחוזר למקום שפסק: בהלכות גדולות אומר בבית האבל הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת כדמר זוטרא אבל לוקח במשפט לא לימא דהא איתותב רבי אמי דאמר אין מיתה בלא חטא לרב סעדיה שבעת ימי האבל מברך לעצמו בהטוב והמטיב אל אמת דיין אמת ואם ברכו לפניו אחרים כך הם מברכין.

(ועוד אמר יש שמוסיפין בבית האבל בבונה ירושלים נחם ה' אלהינו את אבלי עמך ישראל ואין בכך הפסד, ובשבת אין אומרים) אל אמת דיין אמת שופט בצדק ושליט בעולמו ואנחנו עמו ועבדיו וחייבין אנו בכל להודות לו ולברכו גודר פרצות בישראל הוא יגדור פרצה זאת מבית זה מעלינו ומעל כל ישראל לחיים והוא יגמלנו לעד חן וחסד ורחמים וכל טוב הרחמן וכו'.

ועוד אמר דמידכר מילתא דאבלים בבונה ירושלים ומסיים בה מנחם אבלים ובונה ירושלים, וגאון אחר אמר ברכת אבלים בין ביחיד בין בשלשה בין בעשרה ואבל מן המנין ושאר חכמים אין אבלים מן המנין בברכת רחבה ובשורה, והאידנא לית לן לא ברכת רחבה ולא ברכת שורה אלא אחר הטוב והמטיב דיין אמת כדמר זוטרא, והאומר נברך מנחם אבלים טעות הן אומרים שמכניסין דבר שאינו מעין ברכה ומוסיפים על המטבע שתקנו חכמים בברכות ואין אומרים לעולם אלא נברך שאכלנו משלו או נברך לאלהינו בין בחול בין בשבת בין בברכת אבלים חוץ משמחת חתנים שתקנו שהשמחה במעונו ואין לנו להוסיף מה שלא תקנו עד כאן.

ומסתברא כרב עמרם מדאמר ר' יוחנן (כתובות ח'): חתנים מן המנין ואין אבלים מן המנין ורמינן עלה הא דתניא חתנים ואבלים מן המנין ומפרקינן כי תניא ההיא בברכת המזון כי קאמר ר' יוחנן ברחבה וא"ת בהמ"ז של אבל כבהמ"ז של שאר בני אדם אבלים מן המנין פשיטא למה לא יברך ולמה לא יצטרף.

אלא לפי שאומר בזימון שלו נברך מנחם אבלים הייתי אומר שלא יצטרף לפי שאינו מן המנחמין אלא מתנחם הוא, ועוד כדרך שאמרו בחתנים להזכיר ענין השמחה בזימון נברך שהשמחה במעונו, וכן בבית המילה רצו לומר כן אלא משום דאית ליה צערא לינוקא ואין שמחתן שלמה נמנעו מלברך, כך בבית האבלים מזכירין בזימון מענין האבל נברך מנחם אבלים, ואין לחוש לדבר שאינו מעין ברכה כשם שלא חששו לכך בחתנים, והרי מצינו שנתקנה המטבע הזה ברחובה של עיר, וטעמא דמילתא משום דעל עיקר סעודה מברכין, בסעודת שמחה מזכירין שמחה ובסעודת נחמה מזכירין נחמה ומעין ברכה בכולם.

והא דאמרן לעיל מה הן אומרים בברכת האבל הטוב והמטיב מה הן אומרים בברכה רביעית קאמר ופולוגתא דר' עקיבא ורבנן אתא למיתני אבל תוספת זו נהוגה ועומדת היתה וכן ראוי לנהוג בהלכות גדולות מברכין ברכת אבלים בשבת מידי דהוה אדברים שבצינעא דאמר מר לקמן דברים שבצינעא נוהג.

ומי שאין לו מברכין מברך הוא לעצמו, ומר רב יהודאי אמר אין מברכין ברכת אבלים בשבת מידי דבתלתא ובעשרה לאו דבר שבצינעא הוא וכן דעת הרב ר' יצחק בן גיא ז"ל. ואני אומר בריך ביחיד או בשלשה אבלים מברך כדרך שאומרים בחול בצינעא

הוא, אכלו אחרים עמו וברכו אין אומרים כן דכיון דאיכא אחרים לאו צינעא הוא וכן מצינו בשאר דברים שבצינעא וכמו שאנו עתידין לכתוב ולסדר לפנינו: והני שבעה יומי דאבילות אמרי רבוואתא דיום ראשון דאורייתא ושאר יומי דרבנן, וכן כתוב בהלכות רבינו ז"ל דהכין אסכימו רבנן דאבילות יום ראשון דהוא יום מיתה וקבורה דאורייתא הוא דכתיב ואכלתי חטאת היום וכתוב ואחריתה כיום וכן כתוב בהלכות גדולות ובפסוקות למדו הגאונים אבילות יום ראשון מאנינות דאמרינן בפרק טבול יום (זבחים צ"ט:): לענין אבילות מת לו מת בארבעה עשר יום מיתה דאורייתא תופס לילו דרבנן מת לו מת בשלשה עשר וקברו בארבעה עשר יום קבורה דרבנן לא תפיס לילו דרבנן והתם (שם ק'): נמי מקשינן עד מתי מתאוננין עליו והולכין כל אותו היום רבי אומר כל זמן שלא נקבר הא קבריה אישתרי ליה מי איכא דלית ליה ואחריתה כיום מר וחכמי הצרפתים ז"ל השיבו אם כן היאך אמרו הלכה כדברי המיקל באבל והלא בשל תורה הלך אחר המחמיר וכל שכן ביחיד מיקל ורבים מחמירין שהיה להם לעשות כדברי הרבים.

ועוד השיבו מדאמרינן לגבי ספקות (שבת קל"ו) רשב"ג אומר כל ששהא שלשים יום באדם אינו נפל הא לא שהה ספיקא הוי ואיתמר עלה לענין אבילות בריה דרב יוסף איתליד ליה ההוא ינוקא שכיב בגו תלתין יתיב קא מתאבל עליה א"ל אבוה צורניתא בעית למיכל אמר ליה קים לי בגויה שכלו לו חדשיו אלמא אפילו נולד לספק חדשים שלמים אינו מתאבל ואף על פי שרוב נשים מעברות ויולדות ומיעוט מפילות וכי היכן מצינו שלא נחוש לרוב להחמיר בשל תורה ונלך אחר המעוט להקל ובולד זה מצינו שאמרו מת בתוך שלשים יום אם אשת כהן היא אינה חולצת וסמכינן עלה למימר ולד מעליא הוא ואף על פי כן לענין אבילות הלכו בו להקל ואינו נוהג בה אפילו יום ראשון למדנו שתולין בו להקל בדבר שאין לו עיקר ולענין מת ביום שלשים נמי איתמר בפרק יש בכור לנחלה (בכורות מ"ט) אמר ר' אסי הכל מודים לענין אבילות דיום שלשים כיום שלפניו דמי דהוא יום תשעה ועשרים ואינו נוהג עליו אבילות דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל ואע"ג דספקא הוי דתנן ר' עקיבא אומר אם נתן לא יטול ואם לא נתן לא יתן אפילו הכי לענין אבילות לקולא ועוד שהרי כל הדברים הנוהגין באבל מדברי משה רבינו לא למדנו עד שבאנו לדברי יחזקאל בן בוזי ולמדנו חוץ מקריעה שסמוכה לדברי תורה לפיכך אמרו אבילות וקריעה לחוד אבילות הלכתא כדברי המיקל בקריעה כדברי הרבים וכל זה סעד וסמך שאבילות מדברי סופרים הוא וכן הא דאמרינן בראש פרק מי שהפך (מ"ק י"א) רב אשי אמר לא מיבעיא קאמר לא מבעיא ימי אבלו דמדרבנן הוא ושרי אלא אפילו בחולו של מועד דאיסורי מלאכה מדאורייתא הוא משום פסידא שרו רבנן ההוא נמי כפשטה הכי משמע דכולהו שבעה דאבלות דרבנן הוו וכשם שמלאכה דרבנן כך כל שמנו חכמים באבל דרבנן לא מצינו חומר בזה מזה, ואם תאמר לשאר הימים נצרכה אינו במשמע דהוה ליה למיתני מועד ואבל ויהא יום ראשון בכלל.

ואני תמה היאך למדו הגאונים אבילות מדין אנינות והלא זמנו של זה לא זמנו של זה מתו מוטל לפניו אונן דבר תורה וזהו עיקר אנינות ובאותו זמן אינו מתאבל לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים נקבר מתאבל עליו והיאך תלו הגאונים עצמן בזה שכתוב ואחריתה כיום מר ואין כאן אבילות כלל אלא מדבריהם והיאך נלמוד זה מזה אלא שמע

מינה שאין מרירות של ואחריתה כיום מר אלא בלב ועוד קשה לי אי אבילות דבר תורה היאך אמרו באבל שיצא לדרך נועל ונכנס לעיר חולץ מי איכא בדאורייתא קולא כי האי גוונא ומיהו בודאי מצינו סעד לדברי הגאונים ז"ל מזו שאמרו (מ"ק י"ד:) אבל אינו נוהג אבילות ברגל דכתיב ושמחת בחגך אי אבילות דמעיקרא הוא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד ואי אבילות דהשתא לא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים אלמא שייכא עשה באבילות אלא שרבתינו הצרפתיים ז"ל מפרשי דהאי עשה לאו דוקא אלא עשה דדבריהם נמי עשה קרו ליה לומר שאע"פ שחכמים עושין חיזוק לדבריהם כשל תורה והעמידו דבריהם במקום עשה בכאן לא החמירו עליו דאתי דרבים ודחי דיחיד דשנינו לענין שופר של ר"ה (ר"מ ל"ב:) אין חותכין אותו לא בדבר שהוא משום שבות ולא בדבר שהוא משום ל"ת ואיתמר עלה מאי טעמא שבתון עשה הוא והוי ליה יו"ט עשה ולא תעשה ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה ודבר שהוא משום שבות מאי עשה ומאי לא תעשה איכא אלא עשו מלאכות של דבריהם כשל תורה שלא לדחות אף כאן אלמלא שזה מצוה של רבים וזו מצוה של יחיד היו מעמידין דבריהם במקום עשה והיו מנהגין אבילות ברגל במלאכה בנעילת הסנדלובשאלת שלום וכל שהוא שב ואל תעשה תדע שהרי לענין אנינות לא אתי עשה דושמחת בחגך ודחי אנינות שהרי לדברי האומר אנינות לילה דאורייתא אונן אינו טובל ואוכל פסחו לערב.

והתם תנן (זבחים צ"ט:) אמר אביי כאן כשמת לו מת קודם חצות כאן שמת לו מת לאחר חצות מת לו מת קודם חצות לא איתחזי לפסח חיילא עליה אנינות אלמא דקדים דחי והכא אמרינן דאתי דרבים ודחי דיחיד אפילו מעיקרא אלא שמע מינה קולא היא בשל דבריהם לומר שלא העמידו דבריהם בעשה דיחיד במקום דרבים: בפרק היה קורא בתורה (ברכות ט"ז) ר"ג רחץ לילה הראשון שמתה אשתו אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ אמר להם איני כשאר כל אדם איסטניס אני מ"ט אנינות לילה דרבנן דכתיב ואחריתה כיום מר ורבנן הוא גזרו ביה ובאיסטניס לא גזרו ביה רבנן כתוב בהלכות רבינו ז"ל חזינן למקצת רבואתא דקא כתבי בהא דר"ג דקסבר אנינות לילה דרבנן לא קיימא לן כותיה.

ורבינו ז"ל הכריע הלכה כמותו מדתניא בפרק טבול יום (צ"ט:) הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם אני היום אסור והלילה מותר ובדורות ביום ובין בלילה אסור דברי ר' יהודה ר' שמעון אומר אנינות לילה אינה מדברי תורה אלא מדברי סופרים ואמרינן נמי התם עד מתי מתאוננין עליו כל אותו היום בלא לילו ור' אומר כל זמן שלא נקבר תופס לילו אמרוה רבנן קמיה דרבא מדאמר ר' יוסי קבורה תופס לילו מדאורייתא וסבר ר' אנינות לילה דאורייתא והתניא הן היום הקריבו את חטאתם אני היום אסור וכו' רבי אומר אנינות לילה אינה מדברי תורה אלא מדברי סופרים לעולם דרבנן הוא ורבנן עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה.

וגרסינן נמי בפסחים (צ"א:) אונן טובל ואוכל פסחו לערב קסבר אנינות לילה דרבנן וגבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת וכיון דאשכחן כל הני תנאי דסבירא להו דיום ראשון בלחוד דאורייתא אבל לילו דהוא ליל שני למיתה לא תפיס אלא מדרבנן ור' יהודה לחודיה הוא דסבר יום מיתה תופס לילו דאורייתא שמעינן מינה דלית הלכתא

כותיה דקיי"ל יחיד ורבים הלכה כרבים הלכך יום ראשון שהוא יום מיתה הוא נהי דאיתיה מדאורייתא אבל מליל שני ואילך מדרבנן הוא והאי סברא דר"ג הוא דקסבר אנינות לילה דרבנן והלכתא כותיה, ואי קשיא לך ההיא דאמרין אבל אינו נוהג אבלותו ברגל דכתיב ושמחת בחגך אי אבלות דמעיקרא הוא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד דשמעת מינה דאיכא חיובא דאורייתא באבלות בתר דנפיק ליה יומא קמא דהוא יום מיתה, ההיא לא קשיא מידי דהכי קאמר אבל אינו נוהג באבלותו ברגל דברי הכל אפילו למ"ד יום ראשון תופס לילו מדאורייתא דאי אבלות דמעיקרא הוא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד ע"כ בהלכות.

ובודאי לענין אנינות יפה פסק דסוגיין אנינות לילה דרבנן ואע"ג דר' נחמיה סבר נמי אנינות לילה דאורייתא אפילו הכי דר' ורבנן עדיפא ומשום שמעתא דאתמר סתמא אי אבלות דמעיקרא הא לא מידחיא סוגיין דלרווחא דמלתא איתמר וזה כסיוע לדברי הגאונים שהרי רחיצה של רבן גמליאל מדיני אבלות היא וטעמא משום דאינו תופס לילו לאנינות הא ביום עצמו דאנינות דאורייתא רחיצה אסורה דאבלות נמי דאורייתא הוא אלא שחכמי הצרפתים מקשים דודאי קים להו בגמרא דרבן גמליאל לא היה רוחץ ביום עצמו שאלו היה מותר לרוחץ לא היה משהה רחיצתו עד הלילה מפני איסטניסות דעתו ומיד שהותר רחץ לפי פירושו בגמרא דקסבר אנינות לילה דרבנן וכיון שאין לו עיקר בתורה כלל אפי' באנינות לפיכך רחץ בלילה ולא הקל בכך ביום א' עצמו מפני שיש לו עיקר בתורה שאנינות ומרירות שלו תורה אלמא קא סבר אנינות לילה דרבנן שאלו היה תורה לא היה רוחץ בלילה עד למחר כשם שלא רחץ ביום ראשון עצמו.

ועכשיו אני חוזר לסייע על דברי הגאונים ז"ל ששנינו באבל ספק שהוא אחיו ספק שאינו אחיו ספק שהוא בנו ספק שאינו בנו מתאבל ואונן ולא מטמא אי זו הוא אנינה מיום מיתה עד יום קבורה דברי רבי מאיר וחכ"א אין לך איסור באנינות אלא יום אחד בלבד הרי בכאן ספק אבלות להחמיר אלמא ספק תורה הוא וזו שהקשינו למה הקלו בספק ולדות נראה בעיני שלא מפני ספק של דבריהם הקלו בהם אלא שכל ספק בן קיימא אין לבו של אדם דוח עליו ולא מקיים ביה ואחריתה כיום מר הלכך אין מתאבלין עליו.

ותניא בסיפרא יכול בבנו ובבתו הנפלים ת"ל לאמו ולאביו מה אמו ואביו בני קיימא אף בנו ובתו בני קיימא יצאו בנו ובתו הנפלים שאינן בני קיימא ומינה לגמרי מיעטינהו רחמנא מה אביו ואמו בני קיימא יצאו נפלים ואין הולכין בהם אפילו אחר הרוב אלא כל שלא הוחזק בן קיימא אינו מטמא וכיון שאין כהן מטמא לו אין מתאבלין עליו הנפלים לאו משום ספיקא קא ממעט להו רחמנא דהא בנו הוא ודאי אלא גזרת הכתוב הוא שלא יטמא לנפלים ולמדו חכמים אבלות מטומאה וכן לענין אבלות, ואע"ג דתניא התם לה יטמא על הודאי הוא מטמא ואינו מטמא על הספק ואפ"ה מתאבל אונן על הספק, לענין ספקות ליכא למיגמר אבלות ואנינות מטומאה, דהתם איכא איסורא דטומאת כהן ולא אתי עשה דספק ודאי לא תעשה ודאי מה שאין כן בנפלים דודאי בנו ובתו הן והוציאן הכתוב מן הכלל.

ואני סבור שזה שאמרו לה יטמא על הודאי הוא מטמא ואינו מטמא על הספק אסמכתא בעלמא הוא דנקיט בה קרא ולא מיצטרין קרא למעוטי ספיקא לטומאה שאין ספק מצוה מוציא מידי ודאי איסורא. ומה שפסקו הלכה כדברי המיקל באבל יש לומר מפני שלא מצאו מחלוקת שבאבל אלא בשל דבריהם כגון במקצת שביעי ככולו ובנטילת צפרנים ובבא ממקום רחוק משלשה ואילך אם מונה עמהן ובשמועה רחוקה וכללו של דבר בדקדוקי סופרים שהחמירו על עיקר אבלות תורה, והא דאמרינן בפרק יש בכור לנחלה (בכורות מ"ט:) הכל מודים לענין אבלות דיום שלשים כיום שלפניו דמי טעמא דמלתא כדאמרן ואמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל אע"פ שספק הנפלים מטעם אחר נתמעט מאבלות ודשמואל אינו לענין מת ביום שלשים דהוא פלוגתא לאו לענין אבלות מתניא אפילו הכי מייתי לה מדשמואל לומר דלא מחמרי רבנן באבלות ולא אזלי ביה לחומרא אלא אפילו דיחיד במקום רבים דחינן להקל הלכך כיון דספק נפלים דאורייתא אין מתאבל עליהם לא מחמרי בהו מדרבנן דלקולא אזלינן בכל ספיקי אבלות.

והאחרונים מחכמי הצרפתים ז"ל אמרו בתוספות דאפשר בשפסקו הלכה כדברי המיקל באבל לא מפני שהוא של דבריהם אלא אפילו בשל תורה ואפילו בראשון כך פסקו שאלו מטעם קולא של דבריהם יחיד במקום רבים הלכה כרבים כדמסקינן בפרק מי שהוציא והו וכן אפילו יחיד במקום רבים אלא קולא הוא אע"פ שהוא בשל תורה וכן הם מפרשים הלכה כדברי המיקל בעירוב אפילו הוא מן התורה למאי דס"ד התם וזו ההוראה מהם ז"ל אינה מכוונת אצלנו ואין לנו שום הלכה כדברי המיקל בעירוב אלא מפני שהוא של דבריהם למה יהא הלכה כדברי המיקל באבל בשל תורה ושמא מפני שאין דעתו של אדם אוננת בשמחה וגירסת ר"ח ורבינו האי שם בבכורות הכל מודים לענין אבלות דיום שלשים כיום שלאחריו דמי דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל וכן בהלכות גדולות ואין אנו יורדין לסוף דעתם בזה וצ"ע.

ולענין שאילתא דשאלנא קדמיכון למה לא חייבוהו באבלות בשמתו מוטל לפניו שהוא עיקר אנינות ועיקר מרירותו של אדם ועליו כתיב ואחריתה כיום מר, יש לומר דודאי נוהג הוא במקצת דברי אבלות אסור ברחיצה ובסיכה קל וחומר מאכילת בשר ושתיית יין ואכילה כל צרכו נמי אסרו עליו ואין צריך לומר שאסור בשמחה ובתספורת ולא תיקשי לן מנמסר לרבים דמותר לאכול בשר כיון שאינו מוטל עליו לקברו דמכל מקום בעידונין ושמחה אסור הוא ואסור בשאילת שלום שאף אחרים אסורין כשהמת בעיר.

במלאכה נמי אי במלאכת עצמו אפילו אחרים אסורין וכבר אמרו שהוא אסור לישב אפילו על מטה כפויה אלא על גבי קרקע הוא צריך לישב לא אמרו אלא שאינו חולץ מנעל וסנדל ואינו מעטף הראש ואינו חייב בכפית מטותיו באלו הקילו עליו מפני שהוא טרוד בעסקי המת ומוטל עליו לקברו ולילך עמו מעיר לעיר ואם באת להחמיר עליו בחליצת סנדל ומנעל ועטיפת הראש אף עסקי המת נפסדין בכך לפיכך לא החמירו עליו באלו וכן במלאכה אינו בדין לאסור עליו מלאכת קבורתו של מת והלא אפילו לאחר קבורתו מגלה ראשו לכבוד הרבים כל שכן לכבוד המת ואחרי כן הרבים מתעסקים עמו והנושאים במשואו, וכן נראה עוד שעיקר אבלות מן התורה אינו אלא בעידונין כגון רחיצה וסיכה ותשמיש המטה ותפלין שהם פאר ותכבוסת ותספורת דשמחה הוא ואבלות

כשמה שלא יתעסק בדברים של שמחה אלא בדברי אבלות וזה אנינות שבלב שממנו למדו שלא יתעסק בדברים של שמחה אבל מנעל וסנדל ועטיפה אינן מן התורה שלא אמרה תורה לענות ולצער נפשו מנוהג של כל העולם לפיכך הקילו באלו עד שיקבר והוא הטעם בעצמו למה שאמרו באבל יצא לדרך נועל ומה שאמרו בחתן בועל בעילת מצוה ופורש ולא אסרוהו משום שאנינותו בזה תורה מפני שבעילת מצוה נמי עשה של תורה היא כדתניא ובלכתך בדרך פרט לחתן ודחי זו מפני זו.

וכן יש לומר דתפלין משום דמצוה רבה הם לא אסרום אלא יום ראשון שיש בו אבלות תורה אבל משני ואילך לא רצו לבטל מצוה גדולה של תורה משום אבלות דדבריהם ומכל מקום משום אנינותו אסור בהם כדאמרן ברבי עקיבא כששמע שמת בנו מיד חלץ תפלין ומפני שהוא טרוד בקבורת המת ואין לבו באבלות לא מנו שבעה ושלישים אלא משעת סתימת הגולל ועוד שהרי על כרחם התירו במקצת דיני האבלות עד שיקבר מפני צרכו של מת כמו שפירשנו ואינו בדין שימנה אלא משעה שנוהג בכולם.

ועוד אני סומך דברי הגאונים דמשמע בכל מקום דענין הנדוי כדין האבלות הוא ובגמרא נראה שאבלותו של מנודה מן התורה הוא מדאמרינן (מ"ק ט"ו) מנודה מהו שישלח קרבנותיו ואמר רב יוסף תא שמע כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר מנודין היו לשמים והיו משלחין קרבנותיהן ואי מדרבנן אכתי לא תיקון אבלות דנדוי וכל שכן דהתם לבטל כל ישראל מקרבנות ליכא לתקוני אלא משמע דאורייתא נהיג אבלות וכל שכן באבל ממש דנהיג עד כאן השיגה דעתנו לתרץ דברי הגאונים וללמד עליהם זכות ועכשיו למדנו לפי המדה הזו שאבלות יום ראשון כשהוא יום מיתה וקבורה אבלותו מן התורה ולא לכל הנוהגים באבלות אלא לשבעה מתי מצוה המפורשין בתורה שכהן מטמא להם והם אביו ואמו בנו ובתו אחיו ואחותו בתולה ואשתו אבל מתים שהוסיפו עליהם לאבלות שהם אחיו ואמו ואחותו נשואה או ארוסה מאב או מאם וכן אנוסה ומפותה אלו אין כהן מטמא להם ואינו אונן עליהם ואבלותו נמי מדברי סופרים הוא וכן כתב הרב רבי משה הספרדי ז"ל בדרך הזה אלא שהוא מונה אשתו מד"ס ואינה אלא מן התורה וכן שנאוה עמהם בברייתא כמו שכתבנו הגירסא למעלה וכן כתובה בהלכות ובנוסחי הגאונים תדע שהרי כהן מטמא לה ויוסף הכהן טמאוהו אחיו הכהנים בערב הפסח ובעל כרחו.

ומה שאמר הרב ז"ל מדברי סופרים היא ועשו אותה כמת מצוה ההיא באשתו קטנה תניא בהדיא כדאיתא בפרק האשה רבה (פ"ט:): וכמו שכתבנו בענין הכהונה ומינה הא גדולה דאורייתא היא וכן כתב באחותו נשואה שאבלותה מן התורה וזה לא ידענו לו צד סמך ומקום טענה והלכך אבלות שבעה מתים שהזכרנו נוהג ביו"ט שני ביום מיתה וקבורה ועל פי מה שהסכימו הגאונים אבל אבלות שאר מתים הנזכרת שהוא מדבריהם אינו נוהג ביו"ט שני ואפילו ביום מיתה וקבורה וע"פ מה שאנו עתידין לסדר לפנינו, כתב הראב"ד ז"ל דגזירת שלשים גיהוץ ותספורת דאורייתא משום דכתיב בכני אהרן ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו הא אחר שלא פירע ושלא פירם חייב מיתה.

וגמרינן פרע פרע מנזיר ואיתקש אבלות דבגדים לאבלים דתגלחת דכתיב ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם, והוא מתרין בזה מה שאמרו אי אבלות דמעיקרא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד דאלמא איכא אבלות דמעיקרא בעשה ומוקים לה הרבז"ל בגיהוץ ותספורת. והנה דעת הרב ז"ל כדעת הגאונים בגזירת שבעה שהם מן התורה ומוסיף עליהם בגזירת שלשים ואני אומר הבו דלא לוסף עלה דודאי אבלות שלשים דרבנן תדע שהרי רגל מבטלתן בקבר ושבעה קודם לרגל עשו אותו כאבלות שאר הימים שהרגל מבטלתן מה שאין כן ביום ראשון שהוא מן התורה שאין רגל מבטלו ואע"פ שמפסיק בקברו ברגל התם דין הוא שלא יחול אבלות בקברו ברגל שכבר חלה עליו עשה של שמחת הרגל ואע"כ רצו לעשות זכר לאבלות מפני שיש לו עיקר בתורהנוהג לאחר הרגל אלא שלשים אם תורה הן יפסיק הרגל וינהוג אחר הרגל בשאר השלשים ועוד כל דבריהם אסמכתא הן ואדרבה לא משמע הא כולי עלמא מיחייבי אלא אבני אהרן אם תעשו תמותו הא לכולי עלמא רשות והא למוד דמהאי קראי דרשינן שתויי יין ופרועי ראש דמיתה בשעת עבודה אלמא האי קרא לחיובא דבני אהרן משתמע ובשעת עבודה בלחוד הוא וכן מה שאמרו אבל שלא פירע ושלא פירם חייב מיתה כאותה שאמרו אבל ששימש מטתו חייב מיתה והתם ודאי בכל שבעה קאמר ומאי מיתה עונש חכמים כענין שאמרו כל בר ישראל העובר על דברי חכמים חייב מיתה.

(מ"ק י"ט:) אמר רב עמרם אמר רב אבל כיון שעמדו מנחמין מאצלו מותר ברחיצה כמאן כאבא שאול דאמר מקצת היום ככולו וכן ביום שלשים מקצת יום שלשים ככולו. וחכמי צרפתים ז"ל אמרו נהגו לעשות מקצת היום ממש באבלות אבל ליל שביעי אין עולה לו למקצת היום ויש שנתלין כמה שאמרו לענין זקיפת המטה בערב שבת אע"פ שאין לו אלא יום אחד חוזר וכופה אמאי הא קודם שזוקף משעה שחשיכה יצא עליו מקצת היום ויצאו להם שבעת ימי האבל ועוד נתלין בזו שאמרנו כיון שעמדו מנחמין מאצלו מותר ברחיצה וכן אמרו באבל שבא יום שביעי ומצא מנחמין אצל גדול הבית אלמא ביום השביעי עצמו נוהגין מקצת באבלות ועוד שנינו (מגילה כ'): לענין שומרת יום כנגד יום לא תטבול עד שתנף החמה ומפרשינן עלה בגמרא טעמא כיון דבעיא ספירה ספירה ביממא היא.

ותניא נמי בפרק (עשירי דנדה דע"ב) ושויין בטבילת לילה לזבה שאינה טבילה אלמא אין מקצת לילה ככל היום במנין שבעה ודעתנו אינו נוטה להקל ומה שאמרו עמדו מנחמין מאצלו מותר משום דמקצת היום ככולו אם רצה לנהוג כולו באבלות נוהג והם שהיה דרכן שיבאו מנחמין אצלו ביום שביעי לנחם ולברך ברכת רחבה היאך יהא האבל מותר ברחיצה ואח"כ ינהוג עמהן באבל.

אבל אם רצה לרחוץ בלילה ולנעול מנעליו ושלא יבואו מנחמין אצלו ביום השביעי כלל הוא הדין והוא הטעם וזו שאמרו מיהא דאמרינן ולמוצאי שבת אע"פ שאין לו אלא יום אחד חוזר וכופה אינה ראייה לדבריהם שהרי ודאי צריך הוא לנהוג אבלותו בשחרית נוהג בו ערבית ואדרבא היא הנותנת והיא הראיה ומכרעת דעתי להקל שאם תאמר כל הלילה ומקצת היום חייב לנהוג אבלות פשיטא משום יום אחד למה יהא חוזר וכופה אלא לפי שמקצת הלילה ככל היום וכבר יצא מן הזמן שהוא עליו חובה ורשאי לנעול

מנעל וסנדל ושאר גזרת שבעה סד"א לא יהא צריך לכפות קמ"ל אין מקצת היום פוטר עד שינהגו בכל גזרת שבעה ואע"פ שנהג במקצתן וספירה שומרת יום כנגד יום שאמרו אינו ענין דהתם מזבה גמר דכתיב בזבה וספירה לה שבעת ימים ובזב נמי כתיב ספירה וכולן טבילתן ביום ודינא אחרינא הוא שאין מקצת יומין ככולו שהרי אם ראו אפ"ל בסוף היום סותרין כל שבעה אלא אדרבה מינה ראייה שהרי אמרו בפסחים בפרק כיצד צולין (דפ"א) לר' יוסי דאמר שומרת יום כנגד יום מכאן ולהבא הוא מטמא דמקצת היום ככולו אלא זבה גמורה היכי משכחת לה שלשה ימים רצופין דהא מקצת לילה ככולו ומוקים לה בשופעת, ואי בעית אימא ברואה שני בין השמשות אלמא כל שמקצת היום ככולו בספירה ואינו סותר מקצת לילה נמי ככל היום, ואע"ג דלרבנן בעיא שימור דמקצת היום כדאמרן התם אכתי מימי זבה היא דהא סתרא כל יומא אבל לרבי יוסי דאמר מקצת היום ככולו לגמרי ולא סתרה כל יומא מקצת הלילה ככל היום נמי.

וכן פירש רש"י ז"ל שם בפרק כיצד צולין בלשון הזה ולפי הדברים למאן דאמר מקצת היום ככולו תחלת לילה עולה לספירה ולא בעינן עד שיעלה עמוד השחר לגמרי מדלא קאמר משכחת לה ברואה בלילות והיינו דוקא לרבי יוסי דאית ליה מקצת היום ככולו ולא סתרה דאלו לרבנן הא תנן במתניתין ובריייתא שאין מקצת הלילה עולה וכדפרישית.

שוב מצאתי בנמקי רבינו הצרפתי רבינו יעקב התיר בשעת הדחק לאבל לרחוץ בלילי שביעי. וכתב הראב"ד ז"ל אבל שלא נהג אבלותו כל שבעה בין בשוגג בין במזיד משלים אותו כל שלשים חוץ מן הקריעה שאם לא קרע בשעת חיובו אינוקורע אלא תוך ז' כענין שאמרו במי שאין לו חלוק לקרוע ונזדמן לו חלוק לקרוע תוך ז' קורע לאחר שבעה אינו קורע בשאר מתים וסמך הרב ז"ל סברא זו שלו מדתניא לקמן קיים כפיית המטה ג' ימים קודם הרגל אינו צריך לכפותה אחר הרגל מדלא תנא הקובר את מתו ג' ימים קודם הרגל וקתני קיים שמע מינה בעי קיום אבלותו קודם הרגל הא אם עבר ולא קיים שוגג או מזיד אין רגל מפסיקו שלא יהא חוטא נשכר ומיניה יליף לכל אבל שלא נהג בזמנו שנוהג כל שלשים עשה הרב ז"ל דבר זה כנדרים דתניא מי שנדר בנזיר ועבר על נזירותו אין נזקקין לו עד שינהג איסור בימים שנהג בהם היתר: תנו רבנן (מ"ק כ"ז) מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין כוסות וקערות וקיתוניות וצלוחיות ואין מביאין לו לא את המוגמר ולא את הבשמים בבית האבל.

איני והא תני בר קפרא אין מברכין על המוגמר ועל הבשמים בבית האבל ברוכי הוא דלא מברכין הא אייתויי מייתנין לא קשיא הא בכית האבל הא בבית המנחמין מקום שהמת עומד שם מביאין ואין מברכין דלהעביר הזוהמא וריח המת בבית שמנחמין מכבדין ומרביצין לכבוד הרבים אבל אין מביאין שם מוגמר כלל אמר רבי יוחנן (שם): הכל רשאין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה.

אמר ר' יוחנן לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה: ת"ר (שם כ"א:) אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמין, ובאבל תניא אבל שלשה ימים אינו יוצא אחר המטה משלשה ועד שבעה יוצא בשכונתו אבל לא בשכונה אחרת פירוש בשמת לאחרים מת בשכונתו יוצא

אחר המטה לבית הקברות והתם תנן (באבל פ"ו) אבל שלשה ימים הראשונים אין נכנס להר הבית מכאן ואילך נכנס ומקיף על שמאל.

ואלו שמקיפין דרך שמאל אבל ומנודה ומי שיש לו חולה בתוך ביתו ומי שאבדה לו אבידה מהלך מקיף על שמאל שאני אבל אומר לו השוכן בבית הזה ינחמך ודוקא להר הבית לפי שהיה מתנחם בנחמה מיד כדקתני בסיפא התם ושלשה ימים הראשונים אינו בדין שיבקש נחמה דשלשה לבכי. ויש מפרשין מפני תוקף אבלותו שמא יכנס לפנים מן המקום הראוי לו אבל לבית הכנסת תניא (באבל פ"י) אבל שבת הראשונה אינו יוצא מפתח ביתו שניה יוצא ואינו יושב במקומו שלישית יושב במקומו ואינו מדבר רביעית הרי הוא כשאר כל אדם.

פירוש שבת ראשונה שבת ממש ואינו יוצא לבית הכנסת קאמרי כדקתני שניה יוצא ואינו יושב במקומו דהיינו ישיבה בבית הכנסת וכך שנוי באבל (שם) אבל שבת ראשונה אינו נכנס לבית הכנסת וקתני עלה במה דברים אמורים בביהכ"נ אבל בבית המדרש נכנס אפילו שבת ראשונה ואין צריך לומר בחול כל שבעת ימי אבלות שאינו יוצא מפתח ביתו כלל ואפילו לבית הכנסת.

ורבינו האי אמר ולענין יוצא מפתח ביתו אפילו בשבת ראשונה הכל כמנהג המדינה. היכא דרגילים דמצלו בבית הכנסת מקדים ואתי מצפרא מקמי ציבורא לבית הכנסת והיכא דרגילים למיתב בביתיה יתיב ובבבל בכפרים כולי עלמא נפקי לבית הכנסת ובכרכים ובמדינות גדולות רובא יושבים בכתיהן ורעיהם וגומלי חסד באין עליהן ומיעוטא עיילי לבי כנשתא יתבי במקום אבלים ומצלי.

וגאון אחד אמר כיון שגזרו חכמים באבל לא יצא מפתח ביתו לא יצא כל עיקר לא לתפלה ולא לתלמוד תורה מפני ששמחה היא לו אלא אם כן רבים צריכין לו כדי לזכות את הרבים. והרב ר' יצחק בן גיא ז"ל הכריע כמנהג רבינו האי לצאת לבית הכנסת ולהתפלל וכך אמר השתא לבית האבל הולך משלשה ימים ואילך ויושב במקום המתנחמין לבית התפלה לא כ"ש ושלשה ימים הראשונים לבית האבל אינו יוצא הא לבית תפלה יוצא.

ובירושלמי אשכחן דפליגי תנאי ורבי שמעון אומר אבל בשבת הראשונה הולך לבית הכנסת ואינו יושב במקומו והוא המיקל שבכולן והלכה כדברי המיקל באבל אלו דברי הרב ז"ל ואינן דברים של עיקר דלבית האבל יוצא ששתיהן בתי אבלים הם ושם נמי מתנחם עמהן אבל לבית התפלה אינו יוצא.

וכבר אמרו שאפילו להר הבית אינו יוצא כל שלשה ומכאן ואילך להר הבית יוצאולא לבית הכנסת ומה לנו ולדקדוקין הללו כיון ששנו (מ"ק כ"ג) מפורש בגמרא בברייתא שבת א' אינו יוצא מפתח ביתו ב' יוצא ואינו יושב במקומו להיכן קתני אי לימא לשוק מאי יושב במקומו איכא אלא לבית הכנסת קאמר וכמפורש בהך ברייתא גופה באבל וכך מפורשת נמי בירושלמי.

ומה שהביא הרב ז"ל משום ר' שמעון אומר אבל שבת ראשונה יוצא לבית הכנסת לא יפה כוון שהוא סוף הברייתא השנויה בגמרא שלנו וכך היא מתחלת שם אבל שבת

הראשונה אינו יוצא לבית הכנסת שניה הולך ואינו יושב במקומו בשלישית יושב במקומו ואינו מדבר ברביעית הרי הוא ככל אדם.

ושם פסקו ר' יהושע בן לוי אומר הלכה כמי שהוסיף הימים והדבר פשוט הוא דכיון דרבי שמעון דברייתא והירושלמי הזו פליג אתנא קמא דגמרא דידן ובדידן לא תנינן לדרבי שמעון כלל ליתתה לרבי שמעון והלכה כדברי חכמים דגמרא דידן. וכל זה לשבור דברי הרב ר' יצחק שהוא מנהיג לאבלים לצאת לבית הכנסת בחול.

אבל תשובת רבינו האי שכתבנו למעלה אפשר שהיא כולה ולא אמר הגאון לצאת לבית הכנסת בחול אלא בשבת לפי שאין אבלות בשבת ויפרש הגאון שבת ראשונה שבוע של ימי אבלות בחול וכן מפרש רש"י ז"ל ודקתני בדברי יהודה שבת שניה אינו יוצא מפתח ביתו לבית הכנסת קאמר שאלו למלאכתו יוצא הוא.

וכן נהגו כדעת הזאת לצאת שם בשבת ולא בחול כל שבעה ויש להן על מה שיסמוכו בדברי הגדה שכך מצינו בפירקי רבי אליעזר הגדול ראה שלמה שמדת גמילות חסדים גדולה לפני הקב"ה כשבנה ביהמ"ק בנה שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבלים ומנודין והיו ישראל הולכין בשבתות ויושבין בין שני שערים הללו והנכנס בשער החתנים היו יודעין שהוא חתן והיו אומרים לו השוכן בבית הזה ישמחך בבנים ובכנות והנכנס בשער האבלים והיה שפמו מכוסה היו יודעין שהוא אבל והיו אומרים לו השוכן בבית הזה ינחמך והנכנס בשער האבלים ולא היה שפמו מכוסה היו יודעין שהוא מנודה והם אומרים לו השוכן בבית הזה יתן בלבך לשמוע לדברי חבריך ויקרבוך כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים.

ומשחרב ביהמ"ק התקינו חכמים שיהו חתנים ואבלים הולכין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואנשי המקום רואין את החתן ושמחים עמו ורואין את האבל ויושבין אתו לארץ כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים ועליהם הוא אומר ברוך נותן שכר לגומלי חסדים. ע"כ דברי אגדה זו.

ולמדנו מזה שבשבת יוצא האבל בין להר הבית בין לבית הכנסת ושפמו מכוסה ואע"פ שאין אבלות בשבת כיון שיש לו מנעלים ברגליו מותר ועושין כן להכיר בינו ובין המנודה ויושב על הארץ ויושבין עמו ומברכין בסוף ברכה זו שאמרו נותן שכר טוב לגומלי חסדים והיא ברכה שלישית שברחבה שחותמים בה משלם הגמול כמו שהזכרנו למעלה בפרק בתולה נשאת וכבר הזכרנו שם מה שאמור במסכת סופרים בשבת שאין אבלות בפרהסיא כר' אליעזר בן הורקנוס דאמר ראה שלמה וכו'.

הולך לבית הכנסת ומוצאים שם האבל וכל קרוביו ואומר עליהם ברכה והיא ברכה זו שהזכרנו משלם הגמול ואחר כך אומרים קדיש וכפי מה שסדור למעלה הרי הארכנו בזה הענין אע"פ שראוי לקצר מפני המנהגות המשתנים בכך: ענין שבתות וימים טובים מתניתין (מ"ק י"ט) הקובר את מתו ג' ימים קודם לרגל בטלו ממנו גזירת שבעה שמונה ימים קודם לרגל בטלו ממנו גזרת שלשים מפני שאמרו השבת עולה ואינה מפסקת הרגלים מפסיקין ואינן עולין רבי אליעזר אומר משחרב בית המקדש עצרת כשבת ר"ג

אומר ראש השנה ויום הכפורים כרגלים וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עצרת כרגלים ראש השנה ויום הכפורים כשבת.

פירוש הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל כיון שעיקר חומר אבלות בשלשה ימים הראשונים וכבר נהג אותן הרגל מפסיק אבלותו ומבטל ממנו כל גזרות שבעה אבל נוהג בגזרות שלשים לפי שעדיין לא חלו עליו אותן הגזרות ולא נהג מהן כלום קבר מתו שמונה ימים קודם לרגל כיון שנהג יום אחד בגזרת שלשים הרגל מפסיק אבלותו ובטלו ממנו גזרת שלשים מפני שאמרו הרגלים מפסיקין בקובר את מתו שלשה ימים ושמונה קודם להם ואינן עולין למנין שבעה בקוברו פחות משלשה קודם להם ואינן עולין למנין שלשים בקוברו פחות משמונה קודם להם או בקובר ברגל עצמו והשבת עולה לעולם למנין שבעה ושלשים ואינה מפסקת רבי אליעזר אומר משחרב בית המקדש עצרת כשבת קסבר ר' אליעזר טעמא דרגלים מפסיקין שדינן היה לעלות כשבת אלא שאם אמרנו נמי יעלו למנין שבעה הרי הפסיקו הכל דשבעה ימים נינהו וכן עצרת בזמן שבית המקדש קיים שהיו לו תשלומין כל שבעה אם עולה למנין שבעה הוא עולה והרי הפסיק לפיכך כשלא היו יכולין לומר יעלו אמרו מפסיקין ועשו דין שלשים להפסיק כדין שבעה וכשקבר את מתו שני ימים קודם הרגל כדי שלא יבטל עיקר אבלותו ממנו אמרו לא מפסיקין ולא עולין, לפיכך משחרב בית המקדש שאין לעצרת תשלומין כל שבעה ואם באנו לומר תעלה אינו עולה אלא ליום אחד הרי הוא כשבת עולה ואינה מפסקת ואין צריך לומר בראש השנה ויום הכפורים שאינן רגלים דאפילו בזמן שבית המקדש קיים כשבת הן ורבן גמליאל סבר אף ראש השנה ויום הכפורים כרגלים הן דכל ימים טובים מפסיקין ואינן עולין דטעמא דשבת עולה שאם אמרנו תפסיק לא מצינו אבלות לפי שאין שבעה בלא שבת אבל ר"ה ויום הכפורים כרגלים הן ואין צריך לומר עצרת שהיא כרגלים וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא עצרת כרגלים ורבן כטעמא דר' אליעזר סבירא להו אלא בהא פליגי עליה דרבנן סברי כיון דבזמן בית המקדש היו לו תשלומין כל שבעה כשבעה ימים הוא חשוב ומפסיק ראש השנה ויום הכפורים כשבת לפי שהן יום אחד וכדפרישית.

(מ"ק כ') ת"ר קיים כפיית המטה שלשה ימים קודם לרגל אינו צריך לכפותה אחר הרגל דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים אפילו יום אחד ואפי' שעה אחת וקיימא לן כותיה. (שם י"ט) אמר רב גזרות בטלו ימים לא בטלו שאם לא גלח ערב הרגל אסור לגלח אחר הרגל וכן אמר רב הונא גזרות בטלו ימים לא בטלו ורב ששת אמר ימים נמי בטלו ואיתוקמא כתנאי דתניא הקובר את מתו שלשה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שבעה שמונה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים ומגלח ערב הרגל ואם לא גלח ערב הרגל אסור לגלח אחר הרגל אבא שאול אומר מותר לגלח אחר הרגל שכשם שמצות שלשה מבטלת גזרת שבעה כך מצות שבעה מבטלת גזרת שלשים, והדרין ומקשינן אהאי מתניתא דקתני מצות שבעה מבטלת גזרת שלשים והא אנן תנן הקובר את מתו שמונה ימים קודם לרגל בטלה ממנו גזרת שלשים הא שבעה לא ומהדרין קסבר אבא שאול מקצת היום ככולו ויום שביעי עולה לכאן ולכאן אמר רב הלכה כאבא שאול ומודים חכמים לאבא שאול ביום שלשים שמקצת היום ככולו רבה אמר הלכה כאבא שאול ביום שלשים ואין הלכה כמותו ביום שבעה נהרדעי אמרי הלכה כאבא

שאלו בזו ובזו דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל אבל והלכה כאבא שאול בכולהו ביום שבעה וביום שלשים שמקצת היום ככולו בשניהם והלכה כמותו דגזרות וימים בטלו ואם לא גלח ערב הרגל מותר לגלח אחר הרגל ואף על גב דלא פסק כותיה אלא בפלוגתא דמקצת היום אבל בימים בטלו לא אדכרו לה בגמרא, תדע דהא רב הונא דפסק כותיה והוא דאמר ימים לא בטלו אפילו הכי הא קיימא לן הלכה כדברי המיקל באבל ואף על גב דהא מילתא פלוגתא דרב ושמואל היא ואמרי רבואתא כי אמרינן הלכה כדברי המיקל באבל בתנאי אבל באמוראי כסוגין בעלמא אפילו הכי כיון דהך פלוגתא דתנאי היא ובתנאי תנאי מילתא ואשכחן נהרדעי דפסקי כאבא שאול במקצת היום ככולו ומיתלו בטעמא דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל לגבי ימים בטלו נמי כותיה פסקינן מהאי טעמא גופיה ועוד הא שמואל מרא דשמעתא הלכה כדברי המיקל באבל פסק כותיה בימים בטלו ומשום דהוא מיקל אמרה ולטעמיהאזיל וכיון דסמכינן בגמרא עליה שמע מינה הלכה כותיה בכולהו דהא מיקל הוה בתלתייהו וכן פסקו הגאונים ורבינו ז"ל הילכך אם חל שביעי שלו להיות ערב הרגל מגלח בערב הרגל ביום השביעי דאמרינן מקצת היום ככולו ויום שביעי עולה למנין שבעה ועולה למנין שמונה שהוא מכלל שלשים ואם לא גלח ערב הרגל שהוא יום שביעי שלו מותר לגלח אחר הרגל דכשם שמצות יום א' ושעה אחת מבטלת גזרת שבעה כך מצות שבעה מבטלת גזרת שלשים ואבל שחל שביעי שלו להיות בשבת ערב הרגל מותר לגלח בתוך הרגל דכיון דשביעי שלו בשבת אנוס הוא ובשבת עולה לו והוה ליה קובר שבעה קודם לרגל דבטלה ממנו גזרת שלשים וכיון דאנוס הוא מותר לגלח במועד.

אמר רב הונא בריה דרב יהושע הכל מודים בשחל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב והוא הדין אפילו יום ששי מאי טעמא דאכתי לא שלים אבילות דידיה אלא רגל הוא דמפיק ליה מאבילות הילכך אין מותר לרחוץ עד דעייל רגל וקיימא לן כותיה. ומצאתי בנמקי הצרפתיים מעשה ועמד רבינו שמואל מאבילותו ערב יום טוב מבעוד יום והלך לבית הכנסת ולא התפללו מנחה אצלו בבית האבל כמו שעשו כל השבת כולה וטעם הדבר מפי הגאון אביו מפני שיום טוב מפסיק ומבטל גזרת שבעה ושלשים ומותר להסתפר ערב יום טוב כך מבטל גזרת ז' ועומד מאבילותו מבעוד יום עד כאן מצאתי בנימוקיהם.

ודברי טעות הן שהרי אמרו אסור ברחיצה עד הערב אלמא כל גזרת שבעה עליו עד שנכנס ביום טוב אבל לענין גזרת שלשים בקוברו שבעה קודם לרגל מפני שאינו יכול לגלח ביום טוב התירוהו מבעוד יום וכן אפילו בערב שבת זוקף מטתו מן המנחה ולמעלה משום דלא אפשר ואף על פי כן אינו יושב עליה אלא משתחשך וכן הדין בכבוס מכבס ערב הרגל ואינו לובשן עד שתחשך וכן כתב הראב"ד ז"ל.

כתוב בהלכות והלכה למעשה הקובר את מתו ברגל לא חיילא עליה אבילות אלא לאחר הרגל ונקיט ימי אבילות מיום טוב האחרון ואף על גב דלא נהיג ביה אבילות עולה לו למנין שבעה ולא נקיט לאחר הרגל אלא ששה ימים בלבד ומאן דשכיב ליה שיכבא ביום טוב שני שהוא יום טוב האחרון או ביום טוב שני דעצרת נהיג ביה אבילות דהוא יום מיתה וקבורה והכין אסכימו רבנן דאבילות דיום א' דאורייתא הוא דכתיב ואכלתי חטאת

היום וכתוב ואחריתה כיום מר ויום טוב האחרון מדרבנן הוא וכיון דאבילות דיום ראשון מדאורייתא הוא ויום טוב אחרון מדרבנן אתי עשה דאורייתא ודחי לא תעשה דרבנן וכן כתבו כל הגאונים וקשה לי שהרי לענין חתן אמרנו מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובוועל בעילת מצוה ופורש וקובר מתו ונוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבילות דכיון דנכנס תחילה לחופה חלה עליו חתונה מיד והוא ליה רגל ודחי אבילות והא חתונה דרבנן היא ואפילו הכי אתי דרבנן ומבטל יום מיתה וקבורה עוד קשה לדבריהם למה נוהג אחר כך שבעת ימי אבילות ואין ימי החופה עולין לו הואיל והן מדרבנן אף על פי שלא נהג בהם כלום דומיא דיום טוב שני אי נמי לינקוט מיום אחרון של חופה.

ויש לתרץ דעתם דגבי קובר את מתו בחתונה על כרחם דחו האבילות שאם ינהיגו בו יום ראשון אותו יום שנהג אבילות לא היה עולה למנין ימי חופה שאין שמחה במקום אבילות וכבר התחיל בהם לפיכך דחו האבילות ואף על פי שהוא מצות תורה וקיימו החופה אף על פי שהיא מצות חכמים דקיימא לן חכמים מתנין לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה.

ויש שעלה בדעתם לומר שאין קוברין המת אלא למחרתו שאין כאן יום אבילות מן התורה והוא ליה כמלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכין ומקוננות ודברים של שבוש הן ולמנין שבעת ימי חופה שאמרו שאינן עולין לו דבר ברור הוא שאין יום טוב ושמחה שלו עולין לו לאבילותו אתי ודאי דדבריהם ודחי ספק דדבריהם אבל י"ט שני דספק הוא ובספיקא אנו דנין בו בכל מקום דקיימא לן נולדה בזה מותרת בזה דשתי קדושות הן הילכך לענין אבילות מונין אותו חול דקיימא לן הלכה כדברי המיקל באבל ואין אומרים ביום טוב שני חכמים העמידו דבריהם במקום תורה שלא לנהוג בו אבילות דיום ראשון לפי שאין יום טוב מתחלל ממש באבילות זו שהרי כשחולץ מנעלו וסנדלו ואינו נותן שלום ולא קורא בתורה ומעטף ראשו וכופה מטתו אין יום טוב מחולל לו בכך שאפילו אדם אחר שנהג כן שלא לשום אבילות לא עשה ולא כלום הילכך מקיים של תורה ודוחה של דבריהם וכבר פירשנו שאינו קורע ביום טוב שני וכבר פירשנו לדברי הגאונים שאין דין אלא בשבעת מתי מצוה המפורשין בתורה אבל מי שמת לו אחיו מאמו ואחותו נשואה ביום טוב שני אינו מתאבל כלל דלא אתי עשה דרבנן דיחיד ודחי עשה דרבים ועל פי מה שסדרנו למעלה.

ויש אומרים ביו"ט שני של ראש השנה שאינו מתאבל כלל דקדושה אחת הן ואע"פ שעולה אינו נוהג אבילות ואפ"י הוי יום מיתה וקבורה וזה דעת הרב ר' משה הספרדי ז"ל, ולפי דעתם ודבריהם של הגאונים כיון דהוא מדרבנן אתי עשה דאורייתא ודחי ליה הילכך נהיג כשאר ימים טובים של גליות הקובר מתו ברגל עולה לו למנין שלשים ואין צריך לומר קברו שנים ושלושה ימים קודם הרגל דכי תנן הרגלים מפסיקין ואינן עולין למנין שבעה הוא דאין עולין דמצות שבעה אינה נוהגת ברגל אבל למנין שלשים עולין דמצות שלשים נוהגת ברגל דהא אינו מגלח ברגל.

תניא נמי הכי רגל עולה לו למנין שלשים כיצד קברו ג' ימים בסוף הרגל מונה שבעה אחר הרגל ומלאכתו נעשית על ידי אחרים ועבדיו ושפחותיו עושין בצינעא בתוך ביתו

ואין הרבים מתעסקים עמו שכבר נתעסקו בו ברגל ורגל עולה לו למנין שלשים. פירוש מלאכתו נעשית על ידי אחרים בארבעה ימים אחרונים של אבלות ועבדיו ושפחותיו עושין בצינעא בתוך ביתו ואין הרבים מתעסקין בהן עמו דכיון דשלשה ימים שבסוף הרגל משקבר את מתו לא עסקו במלאכה עולה לו שלא נחמיר בהן והרבים נמי מתעסקין עמו לנחמו שני ימים האחרונים של אבלותו לפי שכבר נתעסקו בו ברגל שלשה ימים דכל שהוא משום אבל רגל מפסיקו משום עסקי הרבים אין רגל מפסיקו.

(מ"ק כ"ג:) בני יהודה ובני גלילא הני אמרי יש אבלות בשבת והני אמרי אין אבלות בשבת מ"ד יש אבלות בשבת דקתני עולה מ"ד אין אבלות בשבת דקתני אינה מפסקת אי ס"ד יש אבלות בשבת השתא אבלות נהגא אפסוקי מיבעיא ואי קשיא לך למאן דאמר יש אבלות בשבת אלא הא דתניא בשבת קרעו לאחריו נימא תיהוי תיובתיה איכא למימר קריעה לפניו לאו מגזרת שבעה הן שהרי אם רצה מחליף ואינו קורע הילכך לכבוד שבת מחליף או מחזיר קרע ואפילו על אביו וכן הא דתניא מאימתי זוקפין מטות בערב שבת מפני שיש צער גדול בכפיית המטה כדאמרינן בפרק אחרון דתענית (ל:) עוברות ומניקות מה תהא עליהן לפיכך התירו אי נמי ההיא תפתר בשאר מטות ולכבוד הרבים שמסובין עליהן בשבת אבל הוא עצמו במטה כפויה הוא ישן, וראב"ד ז"ל מפרש יש אבלות בשבת שאם רצה נוהג באבלות ולא שיהא הדבר עליו חובה ולהני דאמרי אין אבלות בשבת טעמא דעולה משום דאין שבעה בלא שבת ואם אינה עולה אין לך אבלות שבעה, ורב אחא משבחא פירש שבת עולה ואינה מפסקת מאי טעמא עונג הוא דכתיב ביה הרגלים מפסיקין ואינן עולין מאי טעמא שמחה כתיבא בהו וכן כתוב בהלכות גדולות ולהני דאמרי יש אבלות בשבת הא דקתני אינה מפסקת איידי דבעי למיתני רגלים מפסיקין תנא שבת אינה מפסקת לומר יש אבלות בין בצינעא בין בפרהסיא ולומר אין אבלות ברגלים כלל.

(מ"ק כ"ד:) בעא מיניה ר' יוחנן משמואל יש אבלות בשבת או אין אבלות בשבת אמר רב מנשיא בר תחליפא אמר רב כהנא אמר שמואל פ' ח' ז' חובה נ' ת' ר' רשות פריעת הראש שמגלהו מעטיפה שלו וחזרת קרע לאחוריו וזקיפת המטה חובה עליו, נעילת הסנדל ותשמיש המטה והרחצת ידים ורגלים בחמין רשות ורב אמר אף פריעת הראש רשות ואקשינן ולשמואל מאי שנא נעילת הסנדל דרשות דלאו כולי עלמא עבידי דסיימי מסאני ולא מינכר עליה אבלות פריעת הראש נמי לאו כולי עלמא עבידי דמגלו רישיהו ומתריצין שמואל לטעמיה דאמר כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה א"ר יעקב אמר רבי יוחנן לא שנו אלא שאין מנעלים ברגליו אבל יש לו מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחין עליו פירש רבינו הגדול ז"ל ואפילו פריעת הראש רשות ונראה שהוא סובר דחזרת קרע לעולם חובה וכן זקיפת המטה אמר רבא אבל מטייל באונקלי בתוך ביתו פירש רבינו חננאל אונקלי כעין מצנפת שמכסה בו הראש והביא לו חבר בסוף מסכת מנחות הלבישו באונקלי וחגרו בצלצול שרבינו שלמה מפרש באונקלי בגד קרוע שלו וכן נראה שהוא מלבוש כדאמרינן בכל כתבי הקדש מקטורן אונקלי ופונדא וכן בפרק אלו הן הנשרפין שלף שננא והניחה באונקלי שלו ובסוף מגלה אמר לענין תפלין נתנה על בית יד אונקלי שלו אלמא מלבוש הוא שיש לו בית יד והוא בגד התחתון וכשנותן עליו תפלין שבזרוע יש חציצה בינו לבין בשרו והדברים מטיין כדברי ר"ש

שהאונקלי קרוע הוא ומהלך בו בצניעא וקרעו לפניו וכשבאין אחרים להראות לו פנים לובש בגד שלם עליו שבגד תחתון הוא אבל יכולני לפרש וכן נראה שהוא מלבוש שמחברין אותו בשפה של מעלה באונקלי של כסף כעין שאמרו אונקליאות של ברזל קבועין בהן וכן תרגום והשפתים טפח אחד ואונקלין פשך חד לפיכך אמרו מותר לטייל בבגד קרוע בתוך ביתו והוא שנותן עליו האונקלי לחברו אף על פי שהקריעה ניכרת לו והכל רואין שהוא אבל מותר דהא איכא אונקלי להיכר שבת והא דקאמר בביתו לפי שאין דרך לטייל בו בפני הרבים.

אביי אשכחיה לרב יוסף דקא פריש ליה סודרא ארישיה וקא אזיל ואתי בביתה א"ל לא סבר מר אין אבילות בשבת אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן דברים שבצניעא נוהג. ולענין הלכה דעת רב חננאל לומר דרב לא בעי כיחול עטיפת הישמעאלים ומשום הכי אמר עטיפת הראש נמי רשות וסודריה דרב יוסף הכי משמע ליה דפרוסי בעלמא פריס ליה ארישיה והא דאמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שיש לו מנעלים ברגליו וכו' אחזרת קרע קאי, נמצא לדבריו תשמיש המטה רחיצה אסור חזרת קרע זקיפת המטה חובה ואם יש לו מנעלים ברגליו חזרת קרע רשות פריעת הראש ביחיד אסור ברבים רשות, ואין דברי רב חננאל הללו מחוורים לדחות שמועה מפורשת דעטיפת ישמעאלים משום רשות דאמר רב דאיכא למימר קא סבר איכא אינשי דמכסו פומייהו בלא אבילות דהא איכא ישמעאלים ואיכא דנהיג בעיטוף כותייהו ועוד ראייה דהא רב נחמן פריש לה לדשמואל ומחוי עד גבי דיקנא ולדברי ר"ש הלכה כרב בפריעת הראש רשות דמימרא דר' יעקב אמר ר' יוחנן יש לו מנעלים ברגליו מוכיחים עליו איכא לאוקמה אחזרת קרע ואפלו בזקיפת המטה דלא מכרע ר' יוחנן כדרב ושמואל, ולדעת רי"ף ז"ל הא דר' יוחנן אפריעת הראש קיימא ואליבא דשמואל אבל חזרת קרע חובה, וכן נראה מדבריו שאפילו בביתו בצניעא חובה ואינה מכלל דברים שבצניעא שאפילו בחול אינה מגזרת שבעה אלא מחליף ומחזיר אם רצה והיינו דתניא ובשבת קרעו לאחוריו ובתשובות הגאונים מצינו דעת אחרת דאפילו פ' ח' ז' בפרהסיא חובה בצניעא נוהג ככולן וכדעת רבינו בעל הלכות ז"ל נראה ונכון מכולן הילכך דברים שבצניעא ממש תשמיש רחיצה וסיכה חייב לנהוג בהן אבילות דברים שבפרהסיא כגון כפיית המטה וקרע לפניו אסור בהן אלא חייב בכפיית המטה וחזרת קרע לאחוריו כיסוי הראש וחליצת סנדל חובה לנהוג בהן אבילות בתוך ביתו באו אחרים להראות לו פנים פריעת הראש חובה ונעילת סנדל רשות ואם היו לו מנעלים ברגליו אף פריעת הראש רשות וכן עיקר.

ולענין שאלת שלום מצינו בירושלמי תני מקום שנהגו לשאול בשלום אבלים בשבת שואלין כהדא רבי הושעיא רבה אזל לחזד אתר חמא אבליא בשבתא ושאל בהון אמר לון איני יודע מנהג מקומכם אלא שלום עליכם כמנהג מקומכם. ר' יוסי בן חלפתא משתבח ברבי מאיר קמי צפוראי אדם גדול הוא קדוש הוא צנוע הוא חד זמן חמון ליה שאיל בשלם אבליא בשבת אתו אמרון ליה רבי אהין הוא דאת מתני שבחיה אמר לון מה עביד אמרי ליה שאיל בשלום אבלים בשבתא אמר לון בעון אתון מידע חייליה אתא לאודועי אין אבילות בשבת דכתיב ברכת ה' היא תעשיר זו מצות שבת ולא יוסיף עצב עמה זו אבילות כמהדתימר כי נעצב המלך על בנו ומפני ששאלת שלום הרבים הוא שנכנסין אצלו וצריכים לשאול בשלום אלא שאין אבילות מתפרסם בשתיקתה לפיכך

תלו אותו במנהג, והרמב"ם ז"ל כתב דברים שבצינעא נוהג עטיפת הראש ותשמיש ורחיצה בחמין אבל דברים שבגלוי אינו נוהג אלא לובש מנעליו וזוקף את המטה ונותן שלום לכל אדם וזה אינו נכון אלא מתעטף בביתו וברבים אסור וחולץ בביתו וברבים אם רצה נועל וכפי מה שפירשנו: ודברים שבצינעא לא מיבעיא בשבת דנוהג אלא אפילו ברגל נוהג דגרסינן בפרק בתולה נשאת (ד'): לענין חופה כל אותן הימים הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה בין הנשים מסייע ליה לר' יוחנן דאמר ר' יוחנן אף על פי שאמרו אין אבלות במועד אבל דברים שבצינעא נוהג, והוא שמועתו של רבי יוחנן האמורה כאן דאמר ליה רב יוסף לאביי הכי אמר ר' יוחנן דברים שבצינעא נוהג ומפרש דוקא בשבת לפי שהוא עולה הנהיגו בה בצינעא אבל הרגלים שמפסיקין ואינן עולין לדברי הכל אינו נוהג לא בצינעא ולא בפרהסיא כלל וזו דעת הרמב"ם ז"ל וכת אחרת מן החכמים שמסכימין בדעת הזה ואנו על מי נסמוך בואו ונסמוך על דברי הראשונים שדבריהם דברי קבלה ואינן צריכין חיזוק כל שכן שהגירסא כתובה בכל הספרים ובנוסחאות הישנות והבדוקות ועוד ממקומו הוא מוכרע שהרי הביאו ר' יוחנן לענין חופה והרי הקובר מתו בתוך ימי חופתו כקובר בתוך הרגל דמי שאף הם אינן עולים כרגלים ואע"פ כן נוהג בצינעא וזו ראייה גמורה וחלוק וההפרש עצמו שאמרו בין שבת למועד מפני שזה עולה וזה אינו עולה אינו לדברי האומר אין אבלות בשבת דלדידיה שבת כרגל בזה ובזה אין אבלות אלא לדברי האומר יש אבלות בשבת בין בצינעא בין בפרהסיא ודייק משום דעולה לדידיה ודאי חלוק דין רגלים מדין שבת בשבת יש אבלות ועולה במועד אין אבלות דהא אינו עולה אלא למאן דאמר אין אבלות בשבת וכן למה שהעלינו בסוף השמועה אין אבלות בשבת אבל דברים שבצינעא נוהג דין הרגלים כדין השבת אין בהן הפרש בכך שבשניהם אין אבלות נוהג רק בדברים שבצינעא אלא שאלו מפסיקין ואינן עולין כיון שלא נהג בכל גזרת שבעה וזו עולה ואינה מפסקת משום דלא איפשר כדפרישנא לעיל וכשנחפש דברים הללו חוץ מהגמרא שלנו מצינו בתוספתא אין אבל רשאי להתאבל בתוך המועד אבל נוהג בצינעא בתוך ביתו ובאבל נמי תניא (פ"ז) אבל במועד כאלו שאינו אבל ונוהג בצינעא ובירושלמי נמי גרסינן הכי מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת הרגלים מפסיקין ואינן עולין אמר ר' סימון בשם ר' יוחנן שהוא מותר בתשמיש המטה פירוש ברגל ולא בשבת לפיכך זו עולה וזו מפסקת ואמרין קם ר' ירמיה עם ר' יהודה בר' סימון אמר ליה הכין אמרין כל תלמידוי דר' יוחנן לא שמע בר נש מיניה הדא מילתא אלא אביך פירוש רצה לומר לו שלא אמרה רבי יוחנן מעולם והדר אמרין אמר ר' יעקב בר אחא אין איתמרת אין לא איתמרת אלא מן אלין מילי דהכין הכין פירוש בין שנאמר או שלא נאמרה אם הדבר אמת כן הוא ואמרין מילתיה דר' יהושע בן לוי והלא אמרו אין אבל ברגל אלא שהרבים נוהגין בו בצינעא מהו בצינעא פירוש שהוא אסור בתשמיש המטה פירוש הביא ר' סימון בשם רבי יהושע בן לוי הברייתא השנויה באבל דקתני ונוהג בצינעא ופירוש בצינעא שהוא נוהג בו שהוא אסור בתשמיש המטה דהקשו אתיבון הרי הרגל הרי הוא אסור בתשמיש המטה ואינו עולה אף השבת הואיל שהיא אסורה בתשמיש המטה לא תעלה פירוש כיון שלמדו דאחד שבת ואחד רגל נוהגין בדברים שבצינעא חזרו לשאלה ראשונה אם כן מה נשתנה זה שעולה ואינו מפסיק וזה שאינו עולה ומפסיק ומתרץ אמר רבי אבא אפשר לשבעה

בלא רגל ואי אפשר לשבעה בלא שבת ואם תאמר שבת תפסיק ליכא אבלות שבעה אם תאמר לא תפסיק ולא תעלה ז' רצופים לעולם לא משכחת והפכתי חגיכם לאבל דומיא דחג ועוד כיון שלעולם אינה מפסקת עולה היא הרי ביררנו מחלוקת זו בדברים נכונים וברורים, ואם תאמר כיון שהבאנו מן הברייתות נוהג דברים בצינעא למה לא הקשו מהן בגמרא למי שאמרו אין אבילות בשבת לפי שיש לומר נוהג בצינעא שאמרו רשות ולדברי שמואל נ' ת' ר' רשות או שהיא משנת בר קפרא שנשנית לדעת רבי יוחנן והרבה כיוצא בהן בגמרא שאין משיבין מהן ועוד מצינו בהרבה מקומות בגמרא שהיו יכולין להביא ברייתא ולומר תניא כותיה ולא אמרו כן כאותה שבפ' מפנין (שבת קכ"ח:): גבי בשר תפוח דמיתניא ברייתא כותיה דרב הונא ולא מסייע ליה מינה ועוד אחרת בפרק הזהב (נ"ג) במעשר שני שאין בו שוה פרוטה ובפ' אין מעמידין גבי ביצה צלויה ובפרקא קמא דבתרא (י"א) גבי אחד מבני מבוי שבקש להחזיר פתחו וכן כיוצא בהן בגמרא הרבה אבל מכל מקום הרי העלו בירושלמי שהוא אסור בתשמיש המטה ברגל ופירשו טעם עולה ואינה מפסקת ומפסיקין ואין עולין ויישבו הקושיא שהטעתכם החכמים הנזכרים לומר שאין אבילות ברגל כלל ונתבררה ספקא זו כהוגן ועוד אני אומר לענין מצות שנוהגין בהן אבילות ברגל ולא מדין הרגל בלבד אלא מתורת אבילות שהרי אמרו בגמרא לענין שבעה לא קא מיבעיא לי שאין רגל עולה למנין שבעה דלא נהגא מצות שבעה ברגל כי קא מבעיא למנין ל' דוקא נהגא מצות שלשים ברגל דאסור בתספורת וכיבוס ואם תאמר שאין אבילות חלה עליו ברגל אלא שהוא נוהג בהן מפני הרגל שכל אדם אסור לספר ולכבס בו והלא מדין רגל לובש הוא כלים מגוהצין חדשים לבנין ונוטל צפרניו בגנוסטרא ושמה שמחת מרעות ואם בא ממדינת הים ומבית השביה ושאר דרכים שמנו חכמים מספר ומכבס כדרכו ומה מצות שלשים מצאו כן שתעלה למנין שלשים והרי במצות שבעה נמי נוהג קצת ברגל שאינו מכבס כסותו במים והרבים מתעסקין בו כדין אבל ואפילו הכי כיון דלא נהיג במצות שבעה כדינו אינו עולה אלא שמע מינה אבלות נמי נוהג בהן וכל גזרות שלשים עליו ברגל ותמה על עצמך הוא יהא שמח בשמחת מרעות והרבים מתעסקין בו באבל אלא שמע מינה שהוא נוהג במצות שלשים כמנהגו בהן בחול אסור בתספורת ובגיהוץ בין לכבס בין ללבוש ואפילו בא ממדינת הים ואסור בשמחת מרעות ובנטילת צפרנים בגנוסטרא וטעמא דמילתא מפני שהן מצות לא תעשה ומדין הרגל נמי נוהג בהן במקצתן הלכך כשנוהג בכולן באבלותו אין אבלותו מתפרסמת עליו לפיכך אמרו עולה למנין שלשים דקא נהגא מצות שלשים ברגל כולו כדינו בחול ואינו עולה למנין שבעה שאין נוהג ברובן של מצות שבעה וגם זה סמך וסעד לדברי הגאונים שאע"פ שאין אבילות במועד ומפסיק ואינו עולה אבל נוהג בגזירת שבעה כל דברים שבצינעא שהרי בגזירת שלשים נמי רגל מפסיק ונוהג בהן מתורת אבילות.

ראיה לדברים הללו מה שאמרו (מ"ק כ'): שמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה עולה לו ואינו נוהג אלא יום אחד וכן אמרו ברגל והא שבת דברים שבצינעא נוהגין בו ואף על פי כן כיון שאינו בכל מצות שבעה כדינו אין תורת אבל עליו לפיכך נעשית לו למוצאי שבת כשמועה רחוקה אף אתה אל תתמה על הרגלים שאף על פי שאינן עולין דברים שבצינעא נוהגין בהן דכל שאינו נוהג אבלות כדינו אף

על פי שנוהג בדברים שבצינעא אין תורת אבלות עליו ולמדנו לרגלים כמה שהן עולין למנין שלשים לא מפני מקצת מצות שלשים שנוהג בהן מדין הרגל אלא שהוא נוהג בכולן כדין אבלות כמו שפירשנו: ר' אליעזר אומר (מ"ק י"ט) משחרב בית המקדש עצרת כשבת רבן גמליאל אומר ר"ה ויוה"כ כרגלים ואין צריך לומר עצרת וכו' כדפרישית במתניתין מ"ק (כ"ד) אמר רב גידול בר מנשיא אמר שמואל הלכה כרבן גמליאל דראש השנה ויום הכפורים כרגלים וכל שכן עצרת איכא דמתני לה להא דגידול בר מנשיא אהיהא דתניא תינוק כל שלשים יום וכו' דרש ר' ענני בר ששון אפיתחא דבי נשיאה יום אחד לפני עצרת ועצרת הרי כאן ארבעה עשר יום שמע רב ששת איקפד אמר אטו דידיה היא דר' אליעזר אמר רבי הושעיא היא דאמר ר' אליעזר אמר ר' הושעיא מנין לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה ת"ל בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות וכיון דיש לה תשלומין כל שבעהודאי הרי כאן שבעה ימים למנין אבלות.

אדבריה רב פפא לרב אויא סבא ודרש יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה הרי כאן ארבעה עשר יום אמר רבינא אף אנו נאמר יום אחד לפני החג והחג ושמיני שלו הרי כאן עשרים ואחד יום. רבינא איקלע לסורא דפרת אמר ליה רב חביבא מסורא דפרת לרבינא אמר מר יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה הרי כאן ארבעה עשר יום אמר ליה מסתברא כרבן גמליאל אמרי קשיא לי בשלמא יום אחד לפני ראש השנה חשוב שבעה דהא בטלה ממנו גזרת שבעה אלא ראש השנה שבעה מאי והא אין תשלומין לראש השנה שבעה דהא לית ביה חגיגה כלל וכן שמיני של חג שבעה אמאי איהו תשלומין דראשון הוא ולית ליה שבעה ואנן אמרינן לעיל אטו דידיה היא דר' אלעזר אמר ר' הושעיא היא עצרת שבעה דאמר רבי אלעזר מנין לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה אלמא כשעולה למנין שבעה משום שיש לה תשלומין הוא, ויש לומר דהא איקפד רב ששת עליה דרבי ענני בר ששון במילתא פשיטא איקפד ביה ובכל דכן אתא עליה לומר דכיון דאמר רבי אלעזר אמר ר' הושעיא דיש לה תשלומין שבעה ודאי חשוב הוא שבעה למנין שלשים ומיהו לא פסיקא ליה לרב ששת דכל דלית ליה תשלומין שבעה לא יהא חשוב שבעה אלא איהו קאמר דמילתיה דרבי ענני בר ששון כרבי הושעיא ודאי הוא ואתא רב פפא ודרש דראש השנה נמי כיון דכרגלים היא יום אחד לפני ראש השנה חשוב שבעה דהא מבטל גזרת שבעה וראש השנה עצמו חשוב שבעה דכיון דהוי כרגל לגזרת שבעה חשוב כרגל שלם לגזרת שלשים מפני שהוקשו כל המועדים זה לזה דכתיב אלה מועדי יי': עוד אני צריך לפרש בקפידא דרב ששת היכי אמר דר' אלעזר אמר ר' הושעיא היא והרי מכל מקום אפשר לנו לומר שאין תשלומין מועילין אלא בזמן שבית המקדש קיים אבל משחרב עצרת כשבת כדברי ר' אלעזר ומדר"א א"ר הושעיא ליכא למגמר מידי לזמן הזה ויש לומר דהכי קאמר האי מנינא דארבעה עשר למה לי דר' אלעזר אמר ר' הושעיא היא שאלו לפסוק שהיא כרגלים בזמן הזה דרבנן דמתני' היא והראשונים שאלו יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה ארבעה עשר מה צורך לחשבון זה והלא כשהוא קובר מתו יום אחד לפני ראש השנה בטלה ממנו גזרת שבעה ונוהג בגזרת שלשים שבעה ימים בחול עד יום הכפורים וכשיגיע יום הכפורים בטלה ממנו גזרת שלשים דיום הכפורים נמי כרגלים הוא וכיון שתעלה ר"ה לארבעה עשר או לאחד עשר עד יוה"כ הוא נוהג ויוה"כ מבטל שאר גזרת השלשים.

ויש שסוברין בתירוץ הקושיא הזו שמנו אותן ארבעה עשר יום לשומע שמועה קרובה לאחר ראש השנה ממי שמת קודם ראש השנה בששה עשר ובעשרים יום שמונין לו יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה ארבעה עשר והויא לה שמועה קרובה ואינו נוהג אלא יום א' וכן זה נוהג לדעת המפרש הזה ביום אחד לפני החג והחג ושמיני שלו שהם עשרים ואחד יום לשומע שמועה לאחר תשעה ימים שנעשית לו רחוקה וזו הסברא רחוקה מאד.

ורואה אני בה דברי הרב רבי זרחיה הלוי ז"ל דהיאך יעלו ימים למי שלא שמע ולא חל עליו בהם אבילות ולא בטלו ממנו כלום אם אמרו במי שעלו לו ימים הללו לשבעה ובטלו ממנו גזרותיו יאמרו במי שלא שמע כלל והרי השומע ביום שלשים כשומע ביום תשעה ועשרים הוא ונוהג שבעה ושלשים ואע"פ שאמרו יום שלשים ככולו במי ששמע ונהג אבילותו לא אמרו במי שלא שמע כלום ואף זה כן אין מונין יום אחד לשבעה למי שלא שמע ולא בטל כלום ואלו היה דין מי שלא שמע ולא נהג אבילות כדין מי שנהג בו השומע אחר הרגל שמת לו מת קודם הרגל שבעה ימים היו בטלות ממנו גזרת שלשים ולא משכחת לה שומע שמועה קרובה ברגל ולמוצאי הרגל נעשית רחוקה לעולם שאם מת לו מת שמונה קודם הרגל אבילו בתוך הרגל רחוקה היא שכבר בטלו גזרת שלשים ואם תוך שבעה מת המת אף לאחר הרגל קרובה היא אלא שאין דין מי שלא נהג אבילותו ולא שמע בו כדין הנוהג הילכך לא שנא ערב הרגל ולא שנא יומו של רגל אין נמנין לגבי שמועה אלא לעצמן ואחרים פירשו שאין יום הכפורים מבטל גזרת השלשים מן הקובר מתו בערב ראש השנה דתרי קולי בחזא אבילות לא עבדינן שיבא רגל אחד ויבטל גזרת שבעה ויבא רגל אחר ויבטל ממנו גזרת שלשים ועוד כיון שהרגל הראשון שפגע בו לא היה בו כח לבטל מעליו גזרה זו של שלשים אף הרגל השני אינו יפה מן הראשון וכבר הוחזק האבילות הזו להתנהג ברגלים וכן הקובר מתו בערב יום הכפורים אין החג מבטל ממנו גזרת שלשים אלא מונה אחר יום הכפורים ששה עשר יום ודעת בעל הלכות כן שכתב והיכא דמית ליה מת קודם ראש השנה ביום אחד עולה לו למנין שבעה וראש השנה ז' הרי ארבעה עשר וז' שבין ראש השנה ליום הכפורים הרי אחד ועשרים ויוה"כ שהוא רגל חשיב להו ז' הרי שמונה ועשרים נקיט לה בתר יום הכפורים תרי יומי למשלם תלתין ומגלח ערב הסוכות.

וכן היכא דמית ליה מת מקמי עצרת ומקמי ראש השנה ומקמי יום הכפורים ביום אחד עולין למנין ארבעה עשר דקיימא לן כרבן גמליאל דתנן רבן גמליאל אומר ראש השנה ויום הכפורים כרגלים מאי טעמא הוקשו כל המועדים זה לזה ולא מיבעיא עצרת ואמר רב גידל בר מנשיא אמר שמואל הלכה כרבן גמליאל וגם בזה דעתי נוטה לדברי הרב ר' זרחיה הלוי ז"ל לפי שהקובר מתו אחר ראש השנה מותר לגלח בערב יום הכפורים שהוא יום שביעי שלו ואם זה מפני שנהג מקצת היום אחד בגזרת שלשים נתיר לגלח זה שנהג כל אלו בגזרת שלשים נאסור אותו אין הדעת סובלת כן מה לנו למצות שבעה שלו רגל אחר הוא שהפסיקן ואע"פ שאין לנו מן הגמרא לדחות הסברא הזו בראיה אבל נאמר לבעל הדקל הרים אתה: עוד אמרו אחרים דודאי לדברי רבן גמליאל דאמר ראש השנה ויום הכפורים כרגלים אין לנו צורך בחשבונן של ארבעה עשר יום דראש השנה מבטל גזרת שבעה ויום הכפורים גזרת שלשים אבל רב פפא לא היה סובר כרבן גמליאל

שיהו כרגלים לגמרי אלא לחשבון שבעה בלבד הם כרגלים משום דאיתקש מועדים להדדי אבל לבטל גזרות אינו כרגלים דהא כתיבא בהו שמחה וכשתאמר והלא יום אחד שלפני ראש השנה עשאוהו כשבעה לבטל ממנו גזרת השבעה אלמא אפילו לבטל גזרות הם כרגלים והם משיבים ואומרים הפסקת שבעה על כרחך היא באה מפני שראה ראש השנה נחשב כשבעה והלכך גזרת שבעה כלה בראש השנה ומפני כך חשבו אותם לארבעה עשר דכיון שאינה יוצאת ביומו אינה נכנסת לתוכו אבל גזרת שלשים שאינה כלה ביומו אינה נכנסת ויוצאה ממנו אלא שנחשבת לשבעה והיינו דאמר ליה רבינא לרב חביבא מסורא דפרת אנא מסתברא כר"ג אמרי וזו הסברא לראב"ד ז"ל ואני תמה פה קדוש יאמר דבר זה אם כן יום ראש השנה עצמו הוא שביטל גזרת השבעה עשיתו כשבת עולה ואינו מפסיק אלא שהוא נמנה שבעה מפני הקש המועדים זה לזה ולמה חשבו יום שלפניו שבעה ועוד למה לא נהג במקצתו של יום ראש השנה עצמו בדברים שבצינעא כשאר הרגלים שהאבילות נכנסת בתוכם ועוד היאך עשו הקש זה של מועדים למחצה שלא יהו מפסיקין ועולין למנין שבעה וכתוב בראש השנה שמחה ואיסור עצבון היום קדוש הוא לה' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי קדוש היום לאדוננו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם וילכו כל העם לאכול ולשתות ולשלוח מנות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם ועוד שאין במשמעות לשון הגמרא כמו שפי' הרב ז"ל אנא מסתברא כרבן גמליאל אמרי אלא אם באנו לדקדק אחר הלשון יש במשמע שלא הודה רבינא שיהא יום שלפני ראש השנה וראש השנה ארבעה עשר והתנצל מזה ואמר אנא לא אמרי הא מלתא אלא מסתברא כרבן גמליאל אמרי שהוא דין אחר ממנו טעו לומר כן בשמי או שאמר שלא פסק הלכה כן להדיא אבל אמר דמסתבר טעמיה כענין שדקדקו בגמרא בין הלכה ומטין ונראין וזה כמו שאמרו בפרק אין צדין (ביצה כ"ז) מי אמר מר הלכה כר' שמעון אמר ליה מסתברא כותיה אמרי מדקתני לה בברייתא בלשון חכמים שמע מינה מסתבר כותיה לומר שלא פסק הלכה כמותו בפירוש אלא ממתניתא אמר דמסתבר טעמיה וכן בפרק יוצא דופן נדה (מ"ח) מי אמר הלכה כר' יוסי בן כיפר שאמר משום ר' אליעזר אמר ליה מסתברא אמרי מדכולי פירקין קתני יום אחד והכא לא קתני שמע מינה מסתברא כותיה, ומכל מקום אין לנו בעיקר הדין הפרש וחלוקה בין מסתברא כפלוגי ובין הלכה כמותו לעשות כמנהג במקצת ולא בכל.

ומצינו במקומות שפסקו הלכה בלשון מסתברא כגון זה שהזכרנו שהלכה כר' יוסי בן כיפר מלשון מסתברא כותיה. וכן עכשיו דחינו כל הסברות והחזיר אותנו הענין לעיקר השאלה שנשתבשו הדעות בשבילה מה תועלת במנין יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה ארבעה עשר.

ואני אומר שהמפרשים הללו החמירו בזו השאלה שלא לצורך דרב פפא לאשמועינן דראש השנה כרגלים אתא וקאמר דעולין לו ארבעה עשר לומר שמבטלין ממנו גזרת שבעה ועלו לו מכלל שלשים אלא כיון שהוצרך לומר שהוא כרגלים ומבטל אמר הדבר כמות שהוא דארבעה עשר עולין לו כאלו נהג בהן, וכלפי שדרש ר' ענני בר ששון בעצרת שעולה לארבעה עשר דרש רב פפא שאף ראש השנה נמי עולה לארבעה עשר לומר שהוא כרגל גמור שיומן נמנה שבעה, ועוד יצא מכלל מנינו של רב פפא דלרבנן

דאמרי אם לא גלח ערב הרגל אסור לגלח אחר הרגל עלו לו ימים הללו ומגלח לאחר יום הכפורים.

ושמא רב פפא כרבנן סבירא ליה דהא רב ורב הונא כרבנן סברי גזרות בטלו ימים לא בטלו. ובין שסובר כן או שאינו סובר איהו מלתא דהיא קושטא קאמר וקא משמע לן דינא דראש השנה ודשאר הרגלים כרבי ענני בר ששון: עוד אני אומר דהא דאמרינן אמר ליה רב חביבא מסורא דפרת לרבינא אמר מר יום אחד לפני ר"ה וראש השנה הרי ארבעה עשר יום אמר ליה אנא מסתברא כרבן גמליאל אמרי הכי קאמר ליה אני לא אמרתי אני לא פירשתי מנין אלא אמרתי שהם כרבן גמליאל, ובודאי מה שהתנצל רבינא שלא אמר הרי כאן ארבעה עשר אלא מסתברא כרבן גמליאל אמרי אם להפריש ולחלק בעיקר הדין אמר כן אין אנו יוצאין ידי חובת הלשון אלא באחד משני דרכים, או שנאמר שלא יודה שהם ראויין למנותן ארבעה עשר אלא כרגלים הן מפסיקין ואינן עולין, או שנפרש שאינו צריך למנותן כן, דרבינא ודאי בהרי הן כרגלים אורי כרבן גמליאל ובמנין זה לא אורי ועל כרחין ודאי לרבינא ראויין הן למנותן ארבעה עשר, דכיון דאיהו סבר כרבן גמליאל שהם כרגלים למה לא יהו ראויין לספירת ארבעה עשר כשאר הרגלים, אם תאמר מפני שאין לו תשלומין כל שבעה וכטעמיה דרב ששת בעצרת והרי שמיני של חג שמנאו רבינא עצמו שבעה אין לו תשלומין כלל, ועוד הא רבינא עליה דרב פפא קאי, ואף אנו נאמר יום אחד לפני החג והחג ושמיני שלו עשרים ואחד יום אלמא מודה ליה לרב פפא במנין דידיה ולא פליג עילויה ומניה דייק וגמר החג ושמיני שלו.

אלא ודאי משמע דרבינא הכי קאמר ליה לרב חביבא מסורא דפרת אני לא אמרתי בראש השנה מנין שאיני צריך למנין ארבעה עשר שלו אלא מסתברא כרבן גמליאל אמרי שהוא כרגלים וחשוב אתה אותו שבעה או ארבעה עשר דודאי הוא רגל, ולפי הפירוש הזה הרי רבינא עצמו נשמר ונזהר מן הקושיא הזו החמורה אצל המפרשים, ובין שתפרש כן ובין שתאמר שאין חלוק בין מה שאמר לו רב חביבא לרבינא במנין יום אחד לפני ר"ה ור"ה ארבעה עשר ובין מה שהודה רבינא מסתברא כרבן גמליאל אמרי אלא לומר שלא פסק כמותו להדיא אבל אמר דמסתבר טעמא כלומר נראין דבריו, אין הקושיא מ"מ ראויה מדקדוקה כל הדינים הרחוקים שהזכרנו למעלה, ומה שאמרנו תחלה מפסיק ועולה כהוגן דרב פפא מילתא כדאיתא אמר דראש השנה כרגלים ודינא דראש השנה ודשאר הרגלים כחזא קא משמע לן שעלו לו ארבעה עשר יום ויום הכפורים מפסיק השאר: עוד מצאתי לרב ר' משה הספרדי ז"ל שכתב הקובר את מתו אפילו שעה אחת קודם ראש השנה ויום הכפורים בטלה ממנו גזרת שבעה נמצא מונה אחר ראש השנה ויום הכפורים עשרים ושלושה ובקובר קודם עצרת כתב מונה ששה עשר אף על פי שהוא מונה יום אחד הרי הוא רגל ועולה לו שבעה ימים וכן בקוברו קודם הסכות מונה אחר הסכות תשעה ימיםבלבד שהרי שמיני רגל בפני עצמו הוא ונמצא ראשון שבעה ושבעת ימי החג הרי ארבעה עשר ושמיני של חג הרי עשרים ואחד יום, למדנו בדעתו של הרב ז"ל שהוא סובר דרבינא לא אורי במנין ראש השנה שיהא עולה שבעה מפני שאינו רגל, והיינו דאמר מסתברא כרבן גמליאל אמרי להפסיק כרגלים אבל לא למנות יומין שבעה, ועוד סובר שאין יום הכפורים מבטל גזרת שלשים

מן הקובר מתו קודם ראש השנה שכל שלא הפסיקו רגל ראשון פגע בו תחלה אין רגל מפסיקו כפי הסברא הנזכרת למעלה.

ואין דבריו נראין שאין הפרש בין ראש השנה לשמיני של חג שנמנה שבעה ואף על פי שזה מכלל הרגל וזה אינו רגל אנו אין לנו בגמרא שיהא מנין זה תלוי ברגל ולא רגל אלא או שנתלה הדבר במי שיש לו תשלומין דשבעה כאתקפתיה דרב ששת בעצרת או שנאמר ככל המפסיקין ואין עולין כרגלים כמימרא דרב פפא דאמר אפילו ראש השנה וכיון דאוסף רבינא אפילו שמיני של חג שמעינן מינה דכל המפסיקין נמנין שבעה ליומין מכלל הדברים ומכלל הסברות כך עולה בידינו הלכה למעשה דראש השנה ויום הכפורים כרגלים גמורין הן לענין אבילות.

לפיכך הקובר מתו אפילו שעה אחת קודם ראש השנה בטלה ממנו גזרת שבעה ונוהג בגזרת שלשים עד יום הכפורים ויום הכפורים מבטל ממנו גזרת שלשים ומגלח ערב יום הכפורים לא גלחו ערב יום הכפורים מותר לגלח אחר יום הכפורים וכן הקובר מתו שעה אחת קודם יום הכפורים בטלה ממנו גזרת שבעה ונוהג גזרת שלשים עד ערב החג והחג מבטל ממנו גזרת שלשים ומגלח ערב החג ואם לא גלח קודם החג מגלח אחר הרגל, והקובר את מתו יום שלאחר ר"ה מגלח ערב יו"ה קברו אחר יו"ה"כ מונה תשעה לאחר החג ומגלח ימים שלפני החג והחג ושמיני שלו במנין אחד ועשרים וכן הלכה, ואם תאמר לדברינו למה אין שמיני של חג מבטל ממנו גזרת שלשים שהרי הוא רגל בפני עצמו והוא ליה קובר מתו שבעה ימים קודם הרגל דבטלה ממנו גזרת שלשים שהרי כבר עלו לזה ארבעה עשר יום קודם רגל של שמיני, זו אינה תורה שהרי לא נהג בגזרת שלשים ואף על פי שהרגל עולה למנין שלשים אין מבטלין ממנו גזרות עד שינהוג בהן קצתן.

ירושלמי אין מראין פנים לא בראש השנה ולא ביום הכפורים אמר רבי שמואל בר רב יצחק יום הכפורים שחל להיות בשבת מראין בו פנים כהדא ר' חזקיה הוי ליה עובדא סלקין רבנן לגביה למחמי ליה אפוי בצומא רבה אמר לון כלום אמרו אין מראין פנים לא בראש השנה ולא ביו"ה"כ אלא מפני התפלה שנייא היא יום הכפורים שחל להיות בשבת ושנייא היא יום הכפורים שחל להיות בחול, פירוש האי מעשה לסתור דברי ר' שמואל בר רב יצחק מייתי ליה דכיון דמשום תפלה הוא לא שנא יום הכפורים שחל להיות בשבת ולא שנא חל להיות בחול אין מראין בו פנים שהרי שוין הן בתפלה.

אבל הרב ר' יצחק בן גיא ז"ל העלה מכאן דבשחל בשבת מראין בו, פנים ואין זו דרך הגמרא הזו: תנו רבנן (מ"ק כ"ב:) חכם שמת בית מדרשו בטל אב בית דין שמת כל בתי מדרשות בטלין ובני הכנסת נכנסין לבה"כ ומשנין את מקומן היושבין בצפון יושבין בדרום והיושבין בדרום יושבין בצפון, נשיא שמת בתי מדרשות כלן בטלין ובני הכנסת נכנסין לבה"כ וקורין שבעה ויוצאין.

ר' יהושע בן קרחה אומר לא שיצאו ויטיילו בשוק אלא יושבין ודווין ואין אומרין שמועה והגדה בבית האבל. פירוש חכם שמת בית מדרשו בטל כל שבעה לפי שמספידין אותו ואין עוסקין בתורה בבית מדרשו כלל שלא יתעצלו מהספידו כלל אבל שאר בתי מדרשות עוסקין בתורה אפילו בשעת הספד שאין מבטלין תלמוד תורה להספד.

אב בית דין שמת כל בתי מדרשות מבטלין תלמוד תורה כל שבעה כדי שיהו כולן פנויין ומתעסקין בהספדו והרגילין להתפלל בבית הכנסת משנין את מקומן בקר וערב כשהם נכנסין שם להתפלל. נשיא שמת כל בתי מדרשות שבכל המקומות שמספדין אותו כולן בטלין ובני הכנסת אין נכנסין לבית הכנסת אלא ביום שקורין שבעה בתורה ויוצאין ומתפללין בביתו של אבל כשאר כל ימי ההספד.

והיינו דאיתמר התם (כתובות ק"ג:) בצוואתו דר' אל תספדוני יותר מל'יום דלא עדיפנא ממשה רבינו והושיבו בישיבה לאחר שלשים ואמרין נמי עד תלתין יומי ספדי ביממא ובלילא מכאן ואילך ספדי ביממא וגרסי בליליא, אלמא כל ימי הספדו של נשיא מבטלין תלמוד תורה ואין מושיבין ישיבה ואין אומרין שמועה והגדה בבית האבל, ובשבת קאמר אע"פ שאין אבילות בשבת אין עוסקין שם בתורה לא בשמועה ולא בהגדה אבל אם בא להן מעשה מורין באיסור והתר שלו.

ובאבל (פ"י) תני לה הכי אין אומרין לא (עז ולא) מדרש ולא הגדה בבית מדרשו של אבל, צריך לשאול מתחילין בהלכו' אבלים ופורשים לענינים אחרים וחוזר' וחותרים בהלכות אבלים ר"ח ב"ג אומר אגדה בבית מדרשו של אבל] מפני שביהודה נותנין שלום בכניסתן וביציאתן ללמדך שאין אבילות בשבת.

ולפי זה הלשון בית מדרשו של אבל היינו בתי מדרשות הבטלין משום אבילות וארישא קאי דקתני בחכם ואב בית דין ונשיא בתי מדרשות בטלין וקאמר עלה דאין צ"ל מעסק הלימוד שבטלים אלא שמועה הגדה אין אומרין שם לא בחול ולא בשבת ואם נצרכו להתחיל לענין שאלה שנשאלה להם מתחילין בהלכות אבלים ויוצאין מענין לענין עד שתתפרש שאלתן וחוזרין להלכות אבלים.

ור' חנניא בן גמליאל היה אומר שמועה והגדה בשבת מפני מנהג שביהודה שהיו נותנין שלום בכניסתן וביציאתן שהיו סבורין אין אבילות בשבת כדאיתמר בגמרא דילן בני יהודה ובני גלילא הני אמרי אין אבילות בשבת וכו'. ובתשובות אמר רב סעדיה ובשבת שמת בתוכם חכם מפטירין גלה כבוד מישראל.

באבל (פ"ח) תניא יוצאין לבית הקברות ופוקדין על המתים ג"י ואין חוששין משום דרכי האמורי מעשה שפקדו אחד וחיה כ' שנה ואחר כך מת, אחד והוליד ה' בנים ואחר כך מת: בפרק שואל אדם (שבת קנ"ב:) אמר רב יהודה מת שאין לו מנחמין באין עשרה בני אדם ויושבין במקומו. ההוא דשכיב בשבבותיה דרב יהודה ולא הוו ליה מנחמין כל יומא הוה מכניף רב יהודה בי עשרה ואזיל ויתיב בדוכתיה לבתר יומי איתחזי ליה בחלמיה אמר ליה תנוח דעתך שהנחת את דעתך.

(מ"ק כ"ז) אל תבכו למת ואל תנודו לו אל תבכו יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך אמר הקב"ה אין אתם מרחמין יותר ממני. אמר רבי לוי כל שלשה ימים יראה אבל עצמו כאלו חרב מונחת לו בין שתי כתפיו משלשה ועד שבעה כאלו זקופה כנגדו בקרן זווית משבעה ועד שלשים כאלו עוברת בשוק.

ירושלמי כל אותה השנה הדין מתוח כנגד אותה משפחה. אמר רבי יוחנן כל שבעה החרב שלופה עד שלשים היא רופפת לאחר י"ב חדש היא חוזרת לתערה למה הדבר דומה לכיפה של אבנים נתרועעה אחת מהן נתרועעו כולן אמר רבי אלעזר נולד בן זכר באותה משפחה נתרפאת כל אותה משפחה: ענין שמועה ולקוט עצמות תנו רבנן (שם כ') שמועה קרובה נוהגת שבעה ושלשים שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד אי זו היא רחוקה ואיזו היא קרובה רחוקה לאחר ל' קרובה בתוך ל' וחכ"א אחת שמועה רחוקה ואחת שמועה קרובה נוהגת שבעה ושלשים.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כל מקום שאתה מוצא יחיד מיקל ורבים מחמירין הלכה כדברי המחמירין חוץ מזו שאף על פי שר"ע מיקל וחכמים מחמירין הלכה כר"ע דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל אבל. ר' חנינא חוזאה אתיא ליה שמועתא דאבוה מבי חוזאי אתא לקמיה דרב חסדא אמר ליה הרי אמרו שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד אלמא אפי' על אביו ועל אמו אינה נוהגת אלא יום אחד, ומסתברא הני מילי לענין גזרת שבעה אבל לענין גזרת שלשים נוהג הוא על אביו ועל אמו עד שיגער בו חבריו ובגיהוץ עד שיגיע הרגל ויגער בו וליכנס לבית השמחה עד שנים עשר חדש וכן בשאלת שלום, ומונה מיום מיתה ולא מיום שמועה לפיכך אם באת לו שמועה של אביו לאחר י"ב חדש אינו נוהג אלא יום אחד בין בגזרת שבעה ובין בגזרת שלשים.

רב בר אחוה דר' חייא דהוא בר אחתיה דר' חייא כי סליק להתם אמר ליה אבא קיים א"ל אימא קיימת אמר לי' אימא קיימת אמר ליהאבא קיים אמר ליה לשמעיה חלוץ לי מנעלי והולך כלי אחרי לבית המרחץ שמע מינה תלת שמע מינה אבל אסור בנעילת הסנדל ושמע מינה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד ושמע מינה מקצת היום ככולו, קשיא לי מאי האי דקאמרין אבל אסור בנעילת הסנדל כלומר בשמועה רחוקה פשיטא אלא במאי נוהגת יום אחד.

ונראה לי דאינה נוהגת אלא יום אחד קאמר לומר שדיו מכל גזרת אבלות בחליצת מנעלו וסנדלו ואינו צריך שילך לביתו ויכפה מטותיו ויתעטף בראשו שהרי רבי חייא לא עשה אלא חליצת מנעליו ומיד הלך לבית המרחץ לא כפה ולא עטף. וכן במלאכה ורחיצה וסיכה ותשמיש וקריאת תורה בכולן לא נהג כלום לפי שאין שעה אחת מתפרסמת עליו באיסור, וכן משום הכי דייק דשמועה רחוקה כיון שקבל עליו אבילות בחליצת הסנדל דיו, וכן הדין נמי שאין לו מנעלים ברגליו שמתעטף כאבל או כופה מטתו שעה אחת ויוצא ידי חובתו, ובודאי אם היה עוסק במלאכה או שהיה רוחץ וסך או קורא בתורה ובאת לו שמועה רחוקה הרי זה מפסיק שעה אחת משום אבילות וחוזר למה שבידו אבל מכל מקום אין יוצא ידי חובת שמיעה בהפסק זה עד שיעשה מעשה הניכר באבילות שיהא אבילות מתפרסמת עליו בכך כגון חליצת מנעל וסנדל או עטיפת הראש שהן מצות עשה שבאבילות אי נמי כפיית מטתו שאף הן יש בהן צד מעשה כך נראה לי, וכן נראה שהיה רבי חייא לובש תפילין בשעת שמועה זו שלא היה דרכו של אותו צדיק לילך בלא תפילין ואף עפ"כ לא חלץ תפיליו כלל.

והטעם לזה לפי שאמר בשני של אבילות ומניח תפילין ואינו חולץ אלא ביום ראשון בלבד ולא תהא שמועה רחוקה חמורה מיום שני של אבילות קרובה הילכך אם היה

לובש תפילין בשעת שמועה של אבלות רחוקה אינו חולץ אלא מעטף ראשו וחולץ מנעל או סנדל ודיו: ואיבעיא לן קורע בשמועה רחוקה או אינו קורע רבי מני אמר אינו קורע רבי חנינא אמר קורע ואקשי ליה רבי מני לר' חנינא בשלמא לדידי דאמינא אינו קורע היינו דליכא אבלות שבעה אלא לדידך דאמרת קורע קריעה בלא שבעה מי איכא.

ואהדר ליה רבי חנינא אין מצינו קריעה בלא שבעה בשלא קיים מצות קריעה דתני אבוה דרבי זירא קמיה דרבי זירא ואמרי לה אחוה דרבי זירא קמי' דר"ז מי שאין לו חלוק לקרוע ונזדמן לו בתוך שבעה קורע לאחר שבעה אינו קורע ועני רבי זירא בתריה במה דברים אמורים בחמשה מתי מצוה אבל על אביו ועל אמו קורע והולך שמע מינה מצינו קריעה לאחר שבעה כגון זו על אביו ועל אמו אלמא לא תליא קריעה באבלות שבעה, וכיון שכן במקום שלא נהג אבלות כלל כגון בשמועה אע"פ שהיא רחוקה קורע על כל המתים ונוהג יום אחד באבלות שלו, אמר ליה רבי מני כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו כלומר קריעה זו אינה קריעת חובה אלא קריעה של כבוד ומקריעה של כבוד לא גמרינן לחיוב שאר מתים, וכיון דמסקנא דרבי מני סלקא בגמרא הלכתא כותיה וכך כתב רבינו הגדול ז"ל בהלכות ואיכא דמייתי לה מדרבי חייא דלעיל דלא אמרינן בגמרא דקרע על אחיו ואחותו ואם כדברי זה הוה לן למימר שמע מינה ארבעה אלא מיהו מסקנא דגמרא הוא אינו קורע וכן הלכה ועל אביו ועל אמו ודאי קורע דומיא דמי שאין לו חלוק, ואינו מאחה לעולם, וכך אמרו בירושלמי אמר ר' מונא וכי יש קריעה בלא איבול שכן על אביו ועל אמו אפילו אחר כמה חייב לקרוע.

והראב"ד ז"ל כתב דאפילו על אביו ועל אמו אינו קורע לפי שהוא מפרש דרבי חנינא מקריעה דאביו ואמו מייתי לה ובדידהו דוקא קאמר ואמר ליה רבי מני כי תניא ההיא לכבוד אביו ואמו כלומר כיון דקרע של אביו ואמו לא ניתן לשוללן בתוך שלשים או לא ניתן לאחותו לעולם בתוך שבעה דשאר מתים אבל שמועה רחוקה דאביו בין דשאר מתים כיון דשוו כולהו ואינה נוהגת אלא יום אחד ואין מעלה לזה על זה אינו קורע לא על זה ולא על זה.

נמצא עכשיו שניהם מודים בשאר מתים שאין קריעה בלא שבעה ושמועה רחוקה דשאר מתים לכולי עלמא לא בעי קריעה. וכי פליגי בשמועה רחוקה דאביו ואמו דמר מדמי ליה לאחר שבעה ומר לא מדמי ליה, ומסתברא דהלכתא כרבי מני דאמר אינו קורע ממעשה דרבי חייא דאמר ליה לרב אבא קיים ואימא קיימת ואמר ליה לא ואמר ליה חלוץ לי מנעלי ואלו קריעה לא אשכחן דעבד כלל זהו תורף דברי הרב ז"ל.

וסוגיא משובשת היא בפירוש זה חדא דהוה לן למימר קורע על אביו ועל אמו או אינו קורע מדקאמר סתם שמע מינה בשמועה רחוקה דכולהו קרובים פליגי ועוד דקאמרי כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו ואנן נמי בכבוד אביו ואמו קא אמרינן דכל שכן זה שעכשיו שמע ובשעת חימום אינו קורע שאינו נוהג בהן כבוד, והא דקאמר רבי חייא לא קרע על אביו ועל אמו לאו מילתא היא דרבי חייא על אחיו ועל אחותו היה כדאמרינן בתחלת מעשה רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה דרבי חייא לומר שהיה חייב להתאבל על אביו ואמו של רב ואם אביו ואמו של רבי חייא מתו אין מקום לקורבתו של רב עם רבי חייא בכאן ולא ליחוסם, וכך אנו גורסין בנוסחאות מדוייקות איבו קיים והוא שם

אביו של רב כדאיתמר (בסנהדרין ה') איבו חנא ומרתא ורבי חייא כולהו אחי הוו, והנוסחאות שגורסין בהן אבא אין להם קפידא בין איבו לאבא וכן רב כן היה שמו אבא אריכא או שקרא שניהם אבא ואימא על שם כבודן: אמר רבי יוסי בר אבין שמע שמועה קרובה ברגל ולמוצאי הרגל נעשית רחוקה עולה ואינה נוהגת אלא יום אחד שמעינן מהא שאם שמע שמועה ביום שלשים שנוהג שבעה ושלשים כשומע ביום תשעה ועשרים ולא אמרינן מקצת היום ככולו וכבר יצאו שלשים של אבילות דהכא ודאי שמועה ביום שלשים הוה וטעמא משום דשבת היא ולמוצאי שבת נעשית של שלשים ואחד הא ביום אחד שמועה קרובה היא ואם תאמר יום עשרים ותשעה היה למוצאי שבת היאך נעשית רחוקה והלא חלה עליו אבילות מיד אלא שמועה ביום שלשים שמועה קרובה היא ולא אמרו מקצת היום ככולו אלא במי שנהגו אבילותן אבל לענין שמועה כל יום שלשים קרובה היא, וכן כתב בעל הלכות ורבינו הגדול ז"ל הסכים על ידו, ומסתברא השומע שמועה קרובה ברגל או בשבת אף ע"פ שבמוצאי הרגל נעשית רחוקה נוהג בדברים שבצינעא דומיא דקובר את מתו ברגל ובחופה והשומע שמועה רחוקה ברגל או בשבת אינו נוהג כלום לא בצינעא ולא בפרהסיא אלא למוצאי שבת ולמוצאי הרגל נוהג שעה אחת ודיו ולא מצינו בשמועה רחוקה אלא יום אחד מקבל עליו אבילות לשעתו ופטור: ולענין שמועות מסתברא לן דשמועה דעד ואפילו עד מפי עד ואפילו ארמי מסיח לפי תומו מתאבלין דמילתא דעבידא לאיגלווי ולא משקרי בה אינשי כדאמרינן גבי קדוש החדש דעד א' מהימן מאי טעמא כל מילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי בה אינשי כדאי' בפ' אם אינן מכירין (ר"ה כ"ב:) והכי נמי אמרינן בפרק האשה רבה (יבמות צ"ג:) גבי עד אחד ביבמה לשוק.

וראיה לדבר ממעשה דר' חייא דלעיל דהימניה לרב דמתו אחיו ואחותו ונהג עליהם יום אחד של שמועה רחוקה ואף על גב דהוא יחיד וקרוב ולא בדרך עדות אלא ברמיזה בעלמא אלמא בכי האי גונא לא בעינן עדות ברורה וזה הכלל כל עדות שמשיאין האשה על פיו קרובים מתאבלין מועד קטן (ח') תנו רבנן המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהן כל היום כולו ולערב אין מתאבל עליהן, אמר רב חסדא אפילו צרוורין לו בסדינו ובמועד מותר ללקטן ואינו מתאבל עליהן כלל מפני ששמחת הרגל עליו.

והא דקתני עצמות אביו ואמו לאו דוקא אלא על הכל נמי מתאבל ביום ליקוט עצמות בכל הדברים הנוהגין באבל בכפיית המטה ועטיפת הראש וקורע ושאר דברים האסורין באבל. (באבל פי"ב) כל שקורעין עליו בשעת מיתתו קורעין עליו בשעת ליקוט עצמות ליקוט עצמות אינו אלא יום אחד לפיכך מלקטין אותן עם חשכה ר' שמעון בן אלעזר אומר היה עומד ומלקטן כל היום מותרין ביום שלאחריו.

אין עומדין עליהן בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים אבל אומרים עליהן תנחומין לעצמן ואין עולין עליהן בחבר עיר אבל מברין עליהן בתוך ביתו: תניא (מ"ק כ"ה) ארון העובר ממקום למקום עומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים ורמינן עלה הא דתניא ארון העובר ממקום למקום אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים ומפרקינן לא קשיא כאן ששלדו קיימת כאן שאין

שלדו קיימת וכן נמי הולכין לקבורתו ומבטלין תלמוד תורה ככל הוצאת מת לקבורה אבל אין שלדו קיימת כי איכא דמעסקי ביה לא נפקינן.

ומאי ברכת אבלים ותנחומי אבלים שאומרים עליו שאם היו קרובים עם הארון ושלדו של מת קיימת כיון שמתאבלין ביום ליקוט עצמות אומרים עליהם ברכת אבלים ותנחומי אבלים וכן אם היו מפנין אותו בתוך שבעה או שלא נסתם גולל ראשון ולא התחילו עדיין למנות מברכין עליהן אבל שלא בשעת איבול בין שלדו קיימת ובין אין שלדו קיימת אין מברכין עליהן ברכת אבלים שאין ברכה זו שלא במקום אבלות לעולם: ירושלמי תני אין שמועה לליקוט עצמות אמר רבי חגי והוא ששמע למחר אבל אם שמע בו ביום יש שמועה לליקוט עצמות, פירוש אם שמע שליקוט עצמות אביו היום מתאבל עליהן עד הערב אף על פי שלא היה שם.

תני ליקוט עצמות אין אומרים עליהן קינים ונהי ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ותנחומי אבלים אבל אומר עליהם דברים מה הן דברים רבנן אמרין קלוסין פירוש מקלוסין המת ומספרין בשבחיו לפי מה שהוא ויש מפרשים קלוסין להקב"ה שהוא ממת ומחיה: באבל (פרק י"ב) תניא אין מפרקין את העצמות ואין מפסיקים את הגידין אלא אם כן נתפרקו העצמות מעצמן ונפסקו הגידין מעצמן.

כל עצמות האדם מלקט חוץ מעצמות אביו ואמו דברי ר' עקיבא ר' יוחנן בן נורי אומר אין ליקוט עצמות אלא משיכלה הבשר כלה הבשר אין הצורה ניכרת בעצמות אדם. מלקט אדם עצמות שני מתים כאחד ונותנן בראש אפרקסין מכאן ובראש אפרקסין מכאן דברי ר' יוחנן בן נורי ר' עקיבא אומר סוף אפרקסין להתעכל וסוף העצמות להתערב אבל מלקטן ונותנן כל אחד ואחד לעצמו בארונות של ארזים ומזלפין עליהן יין ושמן דברי ר' עקיבא ר' שמעון בן גנס אומר שמן ולא יין מפני שמרבה עליהן את הדרנא אבל נותנין עליהן חפירין יבשין.

אמר ר' אלעזר בר' צדוק כך אמר לי אבא בשעת מיתתו בתחלה קברוני בבקעה ולבסוף לקוט עצמי ותנם בארזים ואל תלקטם אתה בידיך שלא אהיה בזוי בעיניך, וכך עשיתי לו נכנס יוחנן ולקטן ופירס עליהן את אפרקסין ונכנסתי וקרעתי עליהן ופירסתי עליהן את הסדין ונתתי עליהן חפירין יבשין וכשם שעשה לאביו כך עשיתי לו במי שמתו (יה:): ת"ר המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדיסקיא ויניחם על גבי חמור וירכב עליהן מפני שנוהג בהן מנהג בזיון ואם היה מתירא מפני הגנבים או מפני הלסטים מותר.

כדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה שאם היה מתירא מפני הגנבים ומפני הליסטים מותר. באבל (פי"ג) תניא המלקט עצמות והמוליך עצמות ממקום למקום פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ואם רצה להחמיר על עצמו הרי זה לא יחמיר מפני כבוד העצמות ר' יוחנן בן נורי אומר ירחיק ארבע אמות ויקרא את שמע בן עזאי אומר אם היו עמו בספינה מפנן לצד אחר וקורא ר' יצחק אומר של קרובים פטור של אחרים חייב ר' שמעון אומר בשבת חייב ובחול פטור ר' נתן אומר אם יש חבילתו עליו פטור מפני שזיקת שמירתו עליו אבל לא זיקת התפלה.

והלכתא כתנא קמא דפטור בכל ענין בין בחול בין בשבת והנך תנאי כולהו יחידאי נינהו ולית הלכתא כחד מינייהו: תניא סוף (מ"ק) ר"מ אומר טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו דברים של מיתה דיספד יספדוניה דיקבור יקברוניה דיטעון יטעוניה דידל ידלוניה.

היה ר' מאיר אומר גדול השלום שלא ברא הקב"ה מדה יפה מן השלום שניתנה לצדיקים שבשעה שנפטרין מן העולם שלש כתות של מלאכי השרת מקדימין אותו בשלום הראשונה אומרת יבא שלום שניה אומרת ינוחו על משכבותם שלישיית אומרת הולך נכוחו, ולא דיין לצדיקים שמיתתן בידי כבודו שנאמר כבוד ה' יאספך אלא שמקלסין לפניו יבא בשלום יבא בשלום: בפרק בתרא דתענית (כ"ז) מתניתין ה' דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמשה בתשעה באב בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והבקעה העיר ושרף אפוסטומוס את התורה והעמיד צלם בהיכל, בת"ב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר שחרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל.

(שם כ"ט) חרב הבית בראשונה מנא לן דכתיב בחדש החמישי בשבעה לחודש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר מלך בבל וכתוב בחדש החמישי בעשירי לחדש ותניא אא"ל בז' שכבר נאמר בי' ואא"ל בי' שכבר נאמר בשבעה הא כיצד בשבעה בו נכנסו האויבים להיכל ואכלו ושתו וקלקלו בו שביעי ושמיני ותשיעי עד שפנה היום שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב לעתותי רמשא הציתו בו את האור ונשרף עם שקיעת החמה ובעשור לחודש והיינו דאמר ר' יוחנן אלו הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי ורבנן אתחלתא דפורענותא עיקר.

ירושלמי ר' יהושע בן לוי הוה ציים תשיעי ועשירי ר' לוי ציים תשיעי ועשירי, פ"א מנהג חסידות היה להם, וכל המוסיף להתאבל על ירושלים זכות היא לו, בשניה דתניא ר' יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב, אמרו כשחרב הבית בראשונה אותו היום ת"ב היה ומו"ש היה ומוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהויריב היתה והלויים עומדים על דוכנם ואומרים שירה ומה שירה היו אומרים וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם לא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלהינו עד שנכנסו אויבים וכבשום וכן בשניה.

ולא שירה של יום היתה אלא איליא נפלה בפיהם: תניא (ר"ה י"ח:): אמר ר"ש ד' דברים היה ר' עקיבא דורש ואיני דורש כמותו ורואה אני את דברי מדבריו דכתיב כה אמר ה' צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה וגו', צום הרביעי זה תשעה בתמוז שבו הבקעה העיר שנאמר בחדש הרביעי בתשעה לחודש ויחזק הרעב בעיר וכתוב בתריה ותבקע העיר ולמה נקרא שמו רביעי שהוא בחדש הרביעי והוינן בה ממתניתין דקתני בשבעה עשר הבקעה העיר ומפרקינן א"ר לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה, דתניא בתשעה לחדש הבקעה העיר בראשונה ובשניה בשבעה עשר בו, צום החמישי זה תשעה באב שבו נשרף בית אלהינו שנאמר בחדש החמישי בעשור לחודש היא שנת תשע עשרה שנה וגו' ולמה נקרא שמו חמישי שהוא בחדש החמישי, צום השביעי זה שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו ולמה נכתב כאן ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים

כשריפת בית אלהינו ולמה נקרא שמו שביעי שהוא בחודש השביעי, צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים שנאמר ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בעשירי בעשור לחודש לאמר בן אדם כתב לך את שם היום את עצם היום הזה ולמה נקרא שמו עשירי שהוא בחודש העשירי והלא ראוי זה לכתוב בראשונה למה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתקנן, ואני אומר בחמשה בו באתה שמועה לגולה שהוכתה העיר שנאמר ויהי בעשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש לגלותנו בא אלי הפליט מירושלים לאמר הוכתה העיר ושמעו ועשו יום שמועה כיום שריפה, ורואה אני את דברי מדבריו שהוא אומר על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון ואני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון אלא הוא מונה סדר חדשים ואני מונה סדר פורעניות, והלכתא ומנהג כר' עקיבא, ובתשעה בתמוז אין מתענין אבל בשבעה עשר בו מתענין דכיון שמתחלה קבלו עליהם על שם שבו הבקעה העיר בראשונה ובשניה הבקעה בשבעה עשר בו נהגו להתענות בשבעה עשר דחורבן שני חמיר לן ומכל מקום צום רביעי הוא לבקיעת העיר ולצרות שהוכפלו בו ומתניתין דקתני חמשה דברים פורעניות דתעניות קתני, והכי נמי מוכח בפרקא קמא דמגילה דשבעה עשר תענית ומיהו בתשעה בו אין מתענין שלא רצו לגזור עליהם להתענות בתשעה ובשבעה עשר בו דארבעה צומות קבלו עליהם ואין מטריחין על הצבור יותר מדאי: קרי להו ששון וקרי להו צום אמר רב פפא בזמן דאיכא שלום עביד ששון בזמן דאיכא צרה עביד צום והאידינא דליכא שלום וליכא צרה רצו מתענין רצו אין מתענין אי הכי תשעה באב נמי אלמה תנן על ששה חדשים השלוחין יוצאין על אב מפני התענית אמר רב פפא שאני תשעה באב הואיל והוכפלו בו צרות, פירוש יש שלום היינו בזמן שבית המקדש קיים יהיו לששון ולשמחה אין שלום כגון בזמן חורבן ואין צרה במקום ידוע בישראל רצו רוב ישראל ונסכמו שלא להתענות אין מטריחין עליהם להתענות, אין שלוחין יוצאין, רצו רוב צבור להתענות מתענין, ועכשיו כבר רצו ונהגו להתענות וקבלו עליהם לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרן וכל שכן בדורות הללו שהרי בעונותינו שרבו צרות בישראל ואין שלום הילכך חייבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים, ומסתברא דכולהו ארבע צומות תענית צבור הן ונביאים גזרו אותם וכל חומרי תענית עליהן מפסיקין בהן מבעוד יום ואסורין ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה כת"ב וקרא מקיש להו כתשעה באב אלא האידינא כיון דבזמן דליכא צרה בטלין ורצו נהגו להתענות בהן ולא רצו לנהוג בחומרות הללו אבל מעיקר תקנה ודאי אסורין הן בכולן דלא גרע גזרת נביאים מגזרת בית דין בתעניות אמצעיות ואחרונות וכל דתקון נביאים כעין דאורייתא תקון, תשעה באב וארבעה צומות כיום הכפורים לעינוי, וכן לגבי תענית דמגלה אמר במדרש תלים וצומו עלי שלשת ימים לילה ויום וכי אפשר לאדם לעשות כן אלא שהיו מפסיקין מבעוד יום, ובתוספתא אמרו במסכת תענית כל אלו שאמרו אוכלין ושותין מבעוד יום ואסורין במלאכה ברחיצה וכו' מנין שהיום הולך אחר הלילה שנאמר לך כנוס את כל היהודים הא למדנו שאין תענית נקבע על הצבור אלא בהפסקה מבעוד יום, ובחומרין אלו כולן שוין הן לתשעה באב בעינוי והא דנקיט בגמרא לאסורי תשעה באב בלחוד משום דשאר ארבע מתענין אוקימנא ולא מדכרי להו במתני' ולא בגמרא כלל, והיינו דאמרינן במגילה (ד"ה) ר' נטע נטיעה בפורים ורחץ בקרונה של צפורי בשבעה עשר בתמוז

ובקש לעקור תשעה באב, לומר שעקר שבעה עשר בתמוז משום דאין שלום ואין צרה היה בימיו ומשום הכי רחץ הא מעקר דינא אסור הוא ברחיצה למתענין בו וליכא לפרושי שרחץ והתענה בו דהא אפילו תשעה באב בקש לעקור.

דמיא מילתא לההיא דאמרינן בראש השנה (י"ח:): מעשה וגזרו תענית בחנוכה וירד ר' אלעזר ורחץ ר' יהושע וסיפר אמר להם צאו והתענו על מה שהתעניתם הואיל ומתענין בו מן הדין אסורין ברחיצה כדפרישית אלא מיהו האידנא פוק חזי מה עמא דבר: מתניתין (תענית כ"ו:): משנכנס אב ממעטין בשמחה שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת בפרק החולץ (יבמות מ"ג) תניא קודם לזמן הזה כלומר מראש חדש ועד התענית העם ממעטין בעסקיהם מלישא ומליתן ומלבנות ומלנטוע ומארסין ואין כונסין ואין עושין סעודת אירוסין מאי טעמא משום דאירוסין בלא סעודה ליכא שמחה.

ירושלמי אמר ר' הושעיא אמר ר' יהושע בן לוי הא דאיתמר בבנין של שמחה אבל אם היה כותלו גוהה סותרו ובונהו והתם שמואל אמר בת"ב יארס שלא יבא אחר ויקדמנו (תענית כ"ט:): אמר ר' נחמן לא שנו שאסור לכבס וללבוש אלא לכבס וללבוש בשבת של ת"ב אבל לכבס ולהניח מותר, ורב ששת אמר אפילו לכבס ולהניח קאמר.

אמר רב ששת תדע דהא בטלי קצרי דבי רב והלכתא כרב ששת דתניא אסור לכבס לפני ת"ב אפי' להניח לאחר ת"ב, וגיהוץ שלנו ככיבוס שלהם וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ, פירשו הגאונים דהכי קתני גיהוץ שלנו ככיבוס שלהן שהוא אסור הא כיבוס שלנו מותר וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ שלנו ולא כיבוס שלהם.

שלח רב יצחק בר יעקב בר גיורי משמיה דר' יוחנן אף על פי שאמרו כלי פשתן אין בהן משום גיהוץ אבל אסור ללבוש בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה ואפילו מי שאין לו אלא חלוק אחד אסור לכבסו וללבושו בשבת של תשעה באב, תניא תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו כסעודת שלמה בשעתו ואסור לספר ולכבס מראש חדש ועד התענית דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר כל החדש כולו אסור ר"ש ב"ג אומר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד אמר רבי יוחנן ושלשתן מקרא אחד דרשו והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה מאן דאמר מראש חדש ועד התענית אסור מחגה ומאן דאמר כל החדש אסור מחדשה ומאן דאמר אינה אסור אלא אותה שבת משבתה אמר רבא הלכה כרבי מאיר ואמר רבא הלכה כר' שמעון ב"ג ותרוייהו לקולא.

וצריכא דאי אשמעינן הלכה כר' מאיר הוה אמינא אפילו מראש חדש קמ"ל הלכה כרשב"ג ואי אשמעינן הלכה כרשב"ג הוה אמינא אפילו לאחריו קמ"ל הלכה כר' מאיר דאינו אסור אלא אותה שבת בלבד עד התענית. ירושלמי דרומאי נהגין חגה צפראי נהגין חדשה טבריאיי נהגין שבתה חזרין רבנן דטבריא למנהג כרבנן דצפוראי, ועכשיו נמי יש מקומות שנוהגין שלא לאכול בשר מראש חדש ועד התענית ונהגו הכל שלא ליכנס לבית המרחץ בשבת זו ואסור לשנות מנהג אבות עד כאן.

תוספתא תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל אדם כל צרכו ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתה ואינו מונע מעצמו כלום, פירוש שאינו מונע מעצמו רחיצה וסיכה ותשמיש ולא אמרינן דברים שבצינעא נוהג. תניא אידך שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין לספר ולכבס כיצד חל להיות באחד בשבת מותר לכבס כל השבת כולה חל להיות בשני או בשלישי או ברביעי או בחמישי לפניו אסור לאחריו מותר חל להיות בערב שבת מותר לכבס בחמישי מפני כבוד השבת ואם לא כבס בחמישי יכבס בערב שבת מן המנחה ולמעלה לייט עלה אביי ואי תימא רב אחא ואי תימא רב אחא בר יעקב אהא פירוש מכבס ביום תשעה באב עצמו שחל להיות ערב שבת.

ירושלמי ר' בא בר כהן אמר קומי ר' יוסי ר' אחא בשם ר' אבהו תשעה באב שחל להיות בשבת שתי שבתות מותרין וכבוס זה האמור בשבת של תשעה באב לא לכבס עכשיו דוקא אלא אפילו במכובסין קודם לכן אסור ללבשן ולא ללבישה בלבד אלא בין ללבוש בין להציע בין באיש בין באשה ואפילו במטפחות הידים והשלחן הכל אסור דהא בטלי קצרי דבי רב לגמרי, והא דאמרי כלי פשתן אין בהן משום גיהוץ ודאי בישנים הוא דאלו בחדשים אפי' בכלי פשתן יש בהן משום גיהוץ באבל כדפרשינן אלא בישנים היא אלמא בכלי צמר אפילו בישנים קאמרינן דאסור, וכולה שמעתא במכבס ישנים היא ושמע מינה דכל שם גיהוץ אסור, הילכך כלים חדשים בין לבנים בין צבועים אסורין וכן ישנים מכובסין כולן אסורין ואפילו להניח אחר שבת וגיהוץ שלנו נמי אסור בין בחדשים בין בישנים יוצאין מתחת המכבש מיהו כיבוס שלנו לכבס ולהניח מותר דמלאכת עראי היא וכן כלי פשתן בכל מקום ואפי' בגיהוץ שלהם וללבוש בין חדשים בין ישנים לבנים וצבועים בין מכובסין עכשיו בין קודם לכן כולן אסור ללבשן בשבת הזו ואפילו של פשתן ותספורת של שבת זו נמי כדינו לענין אבל אחד שער ראשו ואחד כל שער שבו ובזקן כל שמעכב אכילה מותר ומי שתכפוהו אבלות של מת ושל תשעה באב והכביד שערו מיקל בתער אבל לא במספרים ומכבס כסותו במים ולא בנתר ובחול כדינו באבילות ועל פי מה שסדור למעלה: מתניתין (שם) ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילים לא יאכל בשר ולא ישתה יין ר' שמעון בן גמליאל אומר ישנה ר' יהודה מחייב בכפיית המטה ולא הוודו לו חכמים אמר רב יהודה אמר רב לא שנו אלא משש שעות ולמעלה אבל משש שעות ולמטה מותר ואמר רב יהודה אמר רב לא שנו אלא בסעודה המפסיק בה אבל בסעודה שאינו מפסיק בה מותר ותרוייהו לקולא וצריכא דאי אשמעינן בסעודה המפסיק בה הוה אמינא אפילו משש שעות ולמטה קא משמע לן משש שעות ולמעלה ואי אשמעינן משש שעות ולמעלה הוה אמינא אפילו בסעודה שאין מפסיק בה קא משמע לן בסעודה המפסיק בה תניא כלישנא בתרא תניא כלישנא קמא תניא כלישנא בתרא ערב תשעה באב אם עתיד לסעוד סעודה אחרת מותר לאכול בשר ולשתות יין ואם לאו אסור לאכול בשר ולשתות יין, תניא כלישנא קמא ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין לא יאכל בשר ולא ישתה יין רבי שמעון בן גמליאל אומר ישנה כיצד ישנה אמר רב יהודה אמר רב אם היה רגיל לאכול שני מיני תבשילין אוכל מין אחד היה רגיל לסעוד בעשרה בני אדם סועד בחמשה היה רגיל לשתות בעשרה כוסות שותה בחמשה במה דברים אמורים משש שעות ולמעלה אבל משש שעות ולמטה מותר.

גירסא ירושלמית מהו ישנה יחליף היה רגיל דאכיל ליטרא דקופר יאכל פלגיה אין הוה רגיל שתי קסטא דחמרא ישתה פלגיה. תניא אידך ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין וחכמים אומרים ימעט כיצד ימעט אמר רב אם היה רגיל לאכול ליטרא בשר יאכל חצי ליטרא אם היה רגיל לשתות לוג יין ישתה חצי לוג ר' שמעון בן גמליאל אומר אם היה רגיל לאכול אחר סעודתו צנון או מליח הרשות בידו, ואע"ג דקתני ברייתא בלשון חכמים ימעט ורב יהודה אמר רב מפרש למימרא דידהו אפילו הכי הלכתא כסתם מתניתין אסור לאכול בשר ולשתות יין כלל דקיימא לן סתם במתניתין ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם מתניתין והני רבנן דברייתא כרבי שמעון בן גמליאל אמרי נמי רשב"ג דמתניתין היא דרשב"ג קאמר במתניתין ישנה דמיעוט ושנוי חד דינא אינון ורב יהודה אמר רב פרושי בעלמא הוא דמפרשי לדר' שמעון בן גמליאל מאי מיעוט ומאי שינוי ולאן למימרא דסבירא להו אלא כמתניתין אסור לאכול בשר ולשתות יין לגמרי וסוגיא דברייתות כולהו כסתם מתניתין איתניין לאיסורא וכך פסקו כל הגאונים ורבינו הגדול בהלכותיו ונוסחא דיליה ז"ל אמר רב יהודה כיצד ישנה וסיפא דברייתא היא ורב יהודה תנא הוא ופליג, ולפי גירסא כל שכן שהדבר פשוט דהלכה כסתם מתניתין דר' יהושע ורשב"ג יחידאי אינון ולא מיסתמיך מילתייהו באמוראי אלא דנוסחי דילן וגירסא ירושלמית באמוראי תנו לה ומכל מקום סתם במתניתין וסוגיין דרבנן עדיפא וכן הלכה ומסתברא סעודה המפסיק בה כל שאינו עתיד לסעוד סעודה אחרת של קביעות אף על פי שדעתו לאכול עראי לא כאלו שבטנם בטן רשעים אוכלין בשר ומשתכרין ואחר כך אוכלין עראי כדי להפסיק באכילה שאין בה בשר ויין: כתב רבינו האי גאון ז"ל שני תבשילין שאמרו כגון אורז ועדשים שהן שני מינין, והרב רבי יצחק בן גיא ז"ל כתב כל שני תבשילין הן דרך כבוד ואסרו אותן חכמים אפילו ממין אחד של קטניות או מין אחד של ירק ואין צריך לומר משני מינין, וכדברי הרב ז"ל עיקר דכל שני מיני קדרה או שני מיני אילפס אסורין והם שנקראין תבשיל בגמרא בכל מקום אבל שני מינין בקדרה אחת לאו תבשיל הוא.

ויש שמחמירין לאסור בשני מינין בקדרה אחת ואפילו בדג וביצה שעליו וחותר קפלוט תחת הדג מפני שהן קרויין שני תבשילין לענין עירוב, ואינו כן קל הוא לענין עירוב שאמרו בעירובי תבשילין לעשותן כשני תבשילין ואינו לענין תשעה באב. ומיני ירקות מותר ללפת בהן את הפת כשהן חיין ואפילו במינין הרבה (שם ל') תניא כל שהוא מחמת תשעה באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ ר' ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו כל זמן שמותר לאכול מותר לרחוץ, פירוש כל שהוא מחמת תשעה באב זהו הסעודה המפסיק בה שאסור לאכול בשר ולשתות יין ומכיון שקבל עליו מקצת אבילות אסור לרחוץ ואף על גב דאכתי לא עייל תשעה באב ברחיצה הנאה דלאחר שעה היא ונראה כרוחץ בתשעה באב ומשום הכי אסור הא בנעילת הסנדל ובשאר דיני אבילות אינו נוהג אלא משתחשך ורבי ישמעאל בר' יוסי לית ליה האי סברא אלא כל זמן שמותר לאכול דהיינו עד שתחשך מותר לרחוץ, ולישנא דתוספתא כל שהוא מסעודת תשעה באב אסור לאכול בשר ולשתות יין ואסור לאכול שני תבשילין ואסור לרחוץ ולסוך וכל שאינו מסעודת תשעה באב מותר לאכול בשר ולשתות יין ומותר לאכול שני תבשילין ומותר לרחוץ ולסוך.

רבי ישמעאל בר' יוסי אומר משום אביו כל שעה שמותר לאכול מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו והלכתא כתנא קמא דסתמא תניא ור' ישמעאל בר' יוסי משום אביו יחידאה היא ולא סבירא לן כותיה. אבל רבינו הגדול ז"ל לא כתב ברייתא זו בהלכות, ושמא כתב הרב ז"ל דבריו של ר' ישמעאל בר' יוסי משום אביו מסתמא דמתניתין דלא קתני באיסורא דערב תשעה באב אלא לאכול בשר ולשתות יין ושני תבשילין, ולא מכרעא מילתא למדחי דרבים דאיכא למימרמתניתין איסורא דפסקא ליה קתני איסורא דתליא בקבלת עינוי לא קתני משום שתיקה דמתניתין לא פסקינן בשום דוכתא דמאי דלא פרישו במתניתין פרישו בברייתא הלכך מכי אזיל סעודה המפסיק בה משש שעות ולמעלה באבלות אסור לרחוץ אפילו פניו ידיו ורגליו ואסור לסוך כתשעה באב עצמו כדאיתא בתוספתא.

תניא ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין ולא יאכל בשר ולא ישתה יין אבל אוכל בשר מליח ושותה יין מגתו, בשר מליח עד כמה אמר רב חנינא בר כהנא אמר שמואל כל זמן שהוא כשלמים, יין מגתו עד כמה כל זמן שהוא תוסס וכמה תסיסתו שלשה ימים. אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר' אלעאי ערב תשעה באב מביאים לו פת חרבה במלח ושורה אותה במים ויושב בין תנור לכירים ושותה אחריה קיתון של מים ודומה כמי שמתו מוטל לפניו.

ירושלמי רב מן דהוה אכיל כל צרכיה הוה צבע פיסתיה בקיטמא ואמר זהו עיקר סעודת תשעה באב לקיים מה שנאמר ויגרס בחצי שני: גרסינן בפרק מקום שנהגו (דנ"ד): אמר שמואל אין תענית צבור בכבל אלא תשעה באב בלבד. דרש רבא עוברות ומיניקות מתענות ומשלימות בו כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכפורים ובין השמשות שלו אסור, וכתב רבינו הגדול ז"ל בהלכות ולענין תענית שפוסק בה מבעוד יום חזינן לגאון דקאמר הכין אף על פי שפוסק חוזר ואוכל עד שיבא השמש ואנן מסתברא לן דהני מילי היכא דלא קבליה אבל היכא דקבליה עליה לתענית איתסר ליה למיכל ולמשתי.

דהא בהדיא אמרינן (עירובין מ) לענין זמן על הכוס ביום הכפורים היכי ליעביד מברך עליה ושתי ליה כיון דאמר זמן קבליה עליה. ולענין משתי מיא היכא דאית ליה למיכל אית ליה למישתי והכי נמי כתב הגאון ז"ל עד כאן לשון הלכות, וזה הלשון מסתפק עלי לפי שנראה ממשמעות הלשון הזה שהגאון סובר בזו ששנינו בתעניות אחרות אוכלין ושותין מבעו"י שהוא חייב להפסיק בסעודה קודם שקיעת החמה ואף על פי כן חוזר ואוכל עראי עד שקיעת החמה וכן הדין לדעתו בתשעה באב והוא מה שהזכירו בגמרא סעודה המפסיק בה לומר שמצוה להפסיק בסעודה קודם שקיעת החמה, ורבינו ז"ל נסכם על ידו של גאון ז"ל ומוסיף לאיסור כל אכילה משעת קבלה כענין מה שאמרו בזמן דיום הכפורים, והראב"ד ז"ל מסייע על דברי רבינו ז"ל שהקבלה אוסרת להפסקה מזו הברייתא דקתני כל שהוא משום תשעה באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ והוא ז"ל מפרש כל שהוא משום תשעה באב כגון ערבו של תשעה באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ משהפסיק וכל שכן שאסור לאכול ולשתות כלום אלא אפילו מן הרחיצה אסור אף על פי שלא פירש מרחיצה כלום וכל שאינו משום תשעה באב כגון תענית צבור אעפ"י שמפסיק מבעוד יום מותר לאכול בשר

ולשתות יין ומותר לרחוץ אף על פי שהפסיק מלאכול ואסור באכילה הואיל ואין בהפסקתו היכרא לתענית וגם לא פירש הפסקה לרחיצה ורבי ישמעאל בר' יוסי פליג ארישא דכל זמן שהיה מותר לאכול אם לא היה מפסיק מותר לרחוץ שהרי לאכילה הפסיק לרחיצה לא הפסיק, זו היא שטתו של הרב ז"ל והוא אומר בסעודה המפסיק בה שאין בדעתו לאכול עוד היום או שמא עד שיאמר בפיו ומדלא קאמר שאין בדעתו לאכול עוד היום, וכיון שהלכה כתנא קמא בתשעה באב כיון שהפסיק אסור לרחוץ אפילו פניו ידיו ורגליו וכל שכן לאכול ולשתות ואפילו מים ונראה שאם התנה תנאו מועיל לשתות מים ולרחיצה ואפילו לרחיצת כל גופו כל אלו דברי הרב ז"ל, והם דברים שאינם נכונים לענין פירוש הברייתא דכל שאינו מחמת תשעה באב לא משמע תענית צבור וכבר כתבתי לשון התוספתא דקתני כל שהוא מסעודת תשעה באב וכל שאינו מסעודת תשעה באב דהיינו סעודה המפסיק בה ושאינו מפסיק בה, לענין עיקר דבריו שהוא אומר דמשהפסיק אסור ברחיצה וכל שכן באכילה ושתיה לא משתמע ברייתא הכי מדלא קתני כל מצות שנוהגות בתשעה באב ואדרבה כל זמן שמותר לאכול מותר לרחוץ משמע דבתר הכי מותר לאכול בודאי וכל שכן שאינו חולץ מנעל וסנדל, ומכל מקום אין דברי הגאונים בכאן מחוורין להפסיק בסעודה ולחזור ולאכול וכי מניין יוציאוהגאונים דבר זה ומניין לנו בגמרא כיוצא בה שאילו ביום הכפורים כשמפסיק לגמרי מפסיק שכן מוסיפין מחול על הקדש בין בכניסתו בין ביציאתו כדרך שמוסיפין בשבתות וימים טובים ותוספת עינוי דיום הכפורים דאורייתא הוא הא בתענית של בית דין והוא הדין לשל דברי קבלה אין בהן תוספת, וסעודה המפסיק בה שהזכירו בתשעה באב סעודה שדעתו לסמוך בה לתעניתו ואין דעתו לאכול סעודה אחרת קאמר לא שיהא הדבר קבוע עליו חובה.

והתם גרסינן (פסחים נ"ד:) אמר שמואל אין ת"צ בבבל אלא בתשעה באב בלבד למימרא דסבר שמואל תשעה באב בין השמשות שלו אסור והאמר שמואל בין השמשות שלו מותר וכי תימא קסבר שמואל תענית צבור נמי בין השמשות שלו מותר והא תנן אוכלין ושותין מבעוד יום למעוטי מאי לאו למעוטי בין השמשות שלו לא למעוטי משחשכה שמעינן מיהא דבתענית צבור אוכלין ושותין מבעוד יום דקתני עד שעה שאסור באכילה ושתיה לגמרי קאמר, ומשמע נמי דאע"ג דלית הלכתא כשמואל בבין השמשות של תשעה באב מכל מקום לענין תענית צבור הלכה כמותו דקא סבר תענית צבור בין השמשות שלו מותר ולא אשכחן אמורא דפליג בהדיא אלא פירוקי ושינויי בעלמא הילכך נקטינן לקולא דהא בדרכנן הוא ומתניתין כפשטה נמי אתיא לאפוקי משאר תעניות שאוכלין משחשכה קתני מבעוד יום, ומיהו תוספת עינוי אין לנו אלא ביום הכפורים אלא הפסקה עם בין השמשות.

וכתבו הגאונים מעשה ששנוי במדרש קינות רבי יהודה בן בתירא אזל לנציבין בערב צומא רבא אכל ופסק אתא ריש כנישתא לגביה אמר ליה אשגח עלי אמר ליה כבר אכלית ופסקית אמר ליה אשגח עלי דלא ליהוון אמרין לא אשגח ההוא ר' עלי אזל עמיה ואייתי קמוי תמניא ביסוון דחמר חמר מן חמר ותמני עיגולין ריפתא פיתא מן פיתא ותמניא תבשילין תבשיל מן תבשיל שתי מן כל ביסי וביסי חד כס דחמר אכל מן כל עיגול ועיגול חד פתית ואכל מן כל תבשיל ותבשיל חד פס אמר ליה לא כן אמרת אכלית

ופסקית ולמה שמה נפשא דהיא נפישא, מכאן הביאו שהמפסיק ביום הכפורים חוזר ואוכל ולא שקבלו עליו אלא שאכל סעודה המפסקת מבעוד יום ודעתו שלא לאכול וזו ודאי ראיה למי שאכל והפסיק קודם זמנו שחוזר ואוכל עד זמן איסורו והוא ענין ליום הכפורים בלבד מפני שיש לו תוספת יש לו קבלה ותוספת והפסק אבל שאר תעניות שאין להם תוספת אם הפסיק ונמלך דבר פשוט הוא שחוזר ואוכל, אלא אם אמרו הגאונים שמצוה להפסיק בסעודה אלא שרשאי לאכול עראי אחר כן כמו שיראה מדבריהם ז"ל הרי זו בתשובה עליהן, שהרי ר' יהודה בן בתירא אכל ופסק ואעפ"כ אכל אחר כן הרבה בסעודה גדולה, כן ראיתי להר" משה ז"ל שכתב בתענית צבור אוכלין ושותין מבעוד יום כמו שעושים בצום כפור נתן להם תוספת כיום הכפורים ואינו נכון, וקצרו של דבר לא אמרו הפסק אלא ביום הכפורים אבל בט' באב אין לך בו אלא איסור בין השמשות ויום הכפורים עצמו לא שיפסיק בסעודה ויחזור ויאכל אלא אוכל והולך עד זמן תוספת עינוי הקבוע עליו חובה בין שהפסיק דעתו מאכילה בין שלא הפסיק ושוב אסור לטעום כלום.

אין בין הזמן הזה ביום הכפורים אלא שזה בעשה וזה ענוש כרת: ובכאן הביא הענין לפרש דבר נעלם מדעת רבים שהראשונים לא הרחיבו בפירושו והוא זמן התוספת הזה שמוסיפין ביום הכפורים ובשבתות וימים טובים מחול על הקדש, דודאי קודם בין השמשות הוא דהא תוספת עשה ובין השמשות ספק לעונש כרת ומיתה וחייב ידי אשם תלוי ובשני בין השמשות חייב חטאת שמנה אלא קודם בין השמשות הוא ושיעור בין השמשות איפליגו עליה אמוראי בפרק במה מדליקין (ל"ד:) ומסקנא משתשקע החמה הוי בין השמשות עד צאת הכוכבים ואם כן התוספת הזה קודם שקיעת החמה הוא, וזה דבר גדול של תימה שתהא חמה זורחת כנגדו וחייב בעינוי ואסור במלאכה ותנן נמי וכולן בית הלל מתירין עם השמש והתם אמרינן אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדאיכא שמשא בריש דיקלי איתלו שרגא הא למאן דקים ליה אע"פ שנסתלקה מראש הדקלים כל זמן שלא שקעה מותרין באכילה וסוגיין בכולה גמרא כל זמן שהחמה זורחת מותר בכל מלאכה וכן ביציאתו לאחר צאת הכוכבים לילה גמור הוא ומותר בכל מלאכה, ועוד הזמן הזה ספק של בין השמשות הוא ומיהו הזמן הזה שעשתה אותו תורה תוספת הזהירה עליו בעשה.

וראיתי לרבינו תם בספר הישר שלו פירוש נכון בסוגיא ההיא בפרק במה מדליקין שהוא ז"ל פירש דמשתשקע החמה דאיתמר הכא שהוא בין השמשות היינו מסוף שקיעת החמה כלומר משעה שנשקעה ברקיע והיא עדיין כנגד חלונה לפי שלא עברה חלונה ועדיין אינה מהלכת אחורי כיפה פני הרקיע מאדימין כנגד מקומה של חמה וזהו כל זמן שפני חמה מאדימין איתמר בגמרא אבל תחלת שקיעת החמה שהיא השעה שהתחילה ליכנס ברקיע ונסתלקה זריחתה מן הארץ קודם לזמן הזה הוא.

והוצרך רבינו תם ז"ל לפי' הזה מפני שאמרו שם בפ' במה מדליקין שיעור בין השמשות בכמה ג' חלקי מיל אי נמי ב' חלקי מיל ואלו בשקיעת החמה תנינן בפסחים משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים אדם מהלך ארבעה מילין ותניא התם ר' יהודה אומר עביה של רקיע אחד מעשרה ביום תדע כמה מהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות מעלות השחר

ועד הנץ החמה ארבעה מילין משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעה מילין נמצא עביה של רקיע אחד מעשרה ביום, נמצא שהוא עושה יום מעלות השחר ועד צאת הכוכבים לפיכך עביה של רקיע משעת שקיעת החמה ועד זמן שהוא לילה מהלך ארבעת מילין.

וכמה הרחק הגדול יש מזה השיעור לשלשה חלקי מיל שאמרו בפרק במה מדליקין והוא אמור שם לדעת ר' יהודה עצמו. אלא שמע מינה שקיעת החמה האמור בפסחים היינו תחלת השקיעה משעה שאינה זורחת בארץ האמור בבמה מדליקין סוף השקיעה שנכנסה ברקיע אלא לפני רקיע מאדימין, ולשון הגמרא מראה פנים לפירושו של רבינו תם ז"ל כאן אמרו משתקע החמה ששקעה כבר ובפסחים אמרו משקיעת החמה שקיעה עצמה בכלל.

ולפי דבריו ופשטו זה אני אומר דמשעה שהתחיל השמש להשתקע עד זמן ביאת השמשות והוא הזמן הנזכר בפרק במה מדליקין הוא בכלל תוספת מחול על הקדש מהלך שלשת מילין ורביע מיל רצה להוסיף כל הזמן הזה מחול על הקדש מוסיף ואם רצה לעשות מקצתו חול ומקצתו תוספת עושה ובלבד שיוסיף ממנו ולא נתנו חכמים שיעור לתוספת הזה למטה אלא שיוסיף שיעור הנראה לעינים שהוא תוספת כלומר ברגע שהוא יום יהא בודל לשום תוספת ולא משום ספק לילה וליכא למימר בכל שהוא ממש הוי דהא אי אפשר לצמצם ולאכול עד בין השמשות ממש ופשיטא דיוסיף אלא רגע שהוא ברור שהוא יום מוסיף ודאי, והיינו דאמרינן במס' ברכות רבי יהודה אומר עד פלג המנחה והוא זמן קרוב לתחלת שקיעת החמה אין ביניהם אלא מהלך של ארבע אמות בקרוב דקא סבר רבי יהודה לענין תפלה בתר שמשא אזלינן דבעינן לתפלת המנחה ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים לשל ערבית והתם איתמר (ברכות כ"ז), אמר ליה רב לר' חנינא דצלי של שבת בערב שבת אמר מי בדלת אמר ליה אין בדילנא, כלומר דכיון דצלי קביל עליה כל פלג המנחה בתוספת ובדיל קודם לשאר בני אדם שאין מוסיפין כל הזמן הזה מחול על הקדש אלא מקצתו וכולה שמעתא כדאיתא התם הא כל זמן שהחמה זורחת בארץ יום גמור הוא אינו בכלל תוספת ולא בכלל ספק, ואע"פ שפלג המנחה מוסיף על מהלך ארבעה מילין האמור בפסחים כשיעור שאמרנו אין ביניהם אלא זמן מועט וכשמתפלל בו של שבת קודם גמר תפלה מתחיל שמש לשקוע והגיע שעת התוספת, והא דאמרינן התם אדאיכא שמשא אריש דיקלי איתלו שרגא הרחקה יתירא היא לתוספת משום דלא קים להו בשיעורא דרבנן.

ומיהו תוספת מלאכה ועינוי דיום הכפורים ביציאתן אינה מתחוורת אצלי עדיין דודאי משעת צאת הכוכבים לילה גמור הוא וקודם לכן בין השמשות ובאיזה זמן הוא התוספת הזו ובשלמא אליבא דרבי יהודה לא קשיא לי דאמר השחיר העליון והשוה לתחתון לילה, וזו השעה ודאי אינה צאת הכוכבים דאם כן היכי אמר רבי יוחנן דלא אכלי כהני בתרומה עד דשלים בה"ש דר"י הא כי שלים בה"ש בצה"כ שלים אלא שמע מינה משעה שהשחירה העליון והשוה לתחתון מופלג מעט מזמן צאת הכוכבים והוא בין השמשות דר' יוסי ואליבא דידיה תנן משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן סימן לדבר צאת הכוכבים והא דאמרינן דשלים בין השמשות דר' יהודה והדר מתחיל בין השמשות דר'

יוסי לאחר זמן בהפלגה קאמר שאם היה מתחיל מיל אינו מוסיף לנו אלא כהרף עין דבר שאי אפשר לעמוד עליו וכיון שכן משכחת לה לתוספת דר' יהודה משיכסוף העליון והשוה לתחתון עד צאת הכוכבים אלא לר' יוסי תוספת יציאת קדש מאי ניהו, ויש לומר בהן שהן כוכבים גדולים אי נמי כעין שאמרו בירושלמי בברכות ובלבד דתחמון תלתא כוכבים כד מן חדא כוכבתא כלומר רצופין במקום אחד הא מפוזרין אסור בעשיית מלאכה משום תוספת, והא דתנן ספק חשכה ספק אינה חשכה אין מדליקין את הנר לא שהחשיך אלא בין השמשות ותוספת שלו בכלל דמשקיעת חמה ממש חשיכה הוא וכן בכל מקום מזמן איסור קרי חשכה וכן הא דאיתמר במסכת ביצה (ל') דהא תוספת עינוי דיום הכפורים דאורייתא הוא וקא אכלי ושתו עד שחשכה ולא אמרי להו ולא מידי הכי נמי קאמר שאוכלין עד שתבא עליהן רגע דמשום ספק חשכה הן מפסיקין ואינן מפסיקין ברגע ברור דהוא יום אי נמי התם עד שחשיכה ממש אכלי ועברי אספיקא דבין השמשות אלא משום דעברי מעיקרא אתוספת דהוא ודאי דאורייתא משום הכי נקט תוספת לומר דלא מחינן דהוא ודאי דאורייתא ובספק חשיכה נמי לא מחינן, וכיון שהדברים מתוקנים לפי פירושו של רבינו תם ז"ל אכתוב מה שמצאתי בירושלמי שהוא סיוע וראיה לדבריו.

וגרסינן התם בפרק מאימתי קורין תני כל זמן שפני חמה מאדימות זהו יום הכסיפו זה בין השמשות השחירו ונעשה עליון שוה לתחתון זו לילה ר' אומר הלבנה בתקופתה התחיל גלגל החמה לשקוע ותחלת גלגל הלבנה לעלות זהו בה"ש אר"ח סוף גלגל חמה לשקוע ותחלת גלגל לבנה לעלות ותני שמואל כי אין הלבנה זורחת בשעה שהחמה שוקעת ובשעה שהחמה זורחת פירוש ר"ח מתרץ לה לברייתא דר' וקתני בה ר' אומר סוף גלגל חמה לשקוע מכאן נלמוד שאין בין השמשות מתחיל עד שעה שסוף גלגל חמה שוקע ונמצא עביה של רקיע בשחר נידון כיום דהא משעת עמוד השחר יום הוא ובערבית נמי מקצת עביו של רקיע נתון כיום שהרי אינו בין השמשות עד תחלת סוף שקיעת החמה.

ואמרו שם בירושלמי אמר רבי חונה נלפינה מדרך הארץ שרי מלכא נפק אף על גב דלא נפק אמרין דנפק שרי עלל לא אמרינן דעל עד שעתא דיעול, ומשום הכי בתחלת יציאת גלגל חמה הוא יום ובתחלת כניסתו אינו עדיין לילה ולא בין השמשות, וזו ראייה גמורה למה שכתבנו ופירשנו, אלא שיש לנו בגמרתנו דבר אחר שנתקשה לנו והוא שאמר שם בפרק במה מדליקין הרוצה לידע שיעורו של ר' נחמיה יניח חמה בראש הכרמל וירד ויטבול ביום ויעלה וזה שיעורו של ר' נחמיה ופרש"י ז"ל כרמל הר שעל שפת הים וחמה סמוך לשקיעתה נראית לראשי ההרים ובתוך כדי שירד ויטבול ויעלה הוי לילה ומשמע מיהא דמתחלת שקיעת חמה אנו משערין אלא שנראה לפי הירושלמי דה"ק אם אדם מניח חמה בראש הר הכרמל יכול הוא לירד ולטבול בים דעדיין יום גמור הוא נמצא שטבל ביום ומאותו זמן ואילך הוא שיעור בין השמשות דר' נחמיה שאדם מהלך בו חצי מיל וכך אמר בירושלמי ר' שמואל בר חייא ור' יודן בשם ר' חנינא התחיל גלגל חמה לשקוע אדם עומד בראש הכרמל וירד וטובל בים הגדול ועולה ואוכל בתרומתו חזקה ביום טבל.

והנה אמת הנה נכון ע"כ פירשנו בשיעורי ביה"ש ותוספת חול על הקדש אע"פ שיצאנו קצת מענין דברינו אלא שהדברים צריכין ביאור ומ"מ לא עלה בידינו תוספת אפילו לת"ב אלא לאסור כל בין השמשות שלו ואין צ"ל לשאר תענית ציבור שאינן בכלל וכן הקבלה שהזכיר רבינו ז"ל אינה ענין אלא ליום הכפורים מפני שיש לו תוספת כמו שפירשנו, אבל יש לומר שהקבלה אוסרת עליו בזמן הזה שהוא משקיעת החמה והוא מפלג המנחה ולמעלה הואיל והוא יכול לעשותו תוספת בימים של תורה יכול לעשותו נמי ביום של דבריהם הואיל ורצה להוסיף אותו עליו ולעשות כיום עצמו, וכן מצינו שמתפלל בשבת של מוצ"ש ואומר הבדלה על הכוסואע"פ שאינו מותר במלאכה כיון שהבדיל בו כבר עשיתו כלילה וכיון שכן אם קבל עליו תעניתו עשה אותו על עצמו כבין השמשות של ת"ב וזו סברא תלויה ואע"ג דבין השמשות דת"ב אסור דילמא ספקו לחומרא לענין קביעא דירחא לא מחמרינן דתניא אין בין ת"ב ליו"ה אלא שזה ספקו אסור וזה ספקו מותר וא"ר שישא בריה דרב אידי לקביעא דירחא לגבי ת"ב לקולא: בפרק בכל מערבין (מ"א:): תניא ת"ב שחל להיות בשבת וכו' חל להיות בערב שבת מביאין לו כביצה ואוכל כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה דברי ר' יהודה שאמר משום רבי עקיבא.

אמר ר' יהודה פעם אחת היינו יושבין לפני ר' עקיבא וחל ת"ב להיות ערב שבת והביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח ולא מפני שתאב היה אלא להורות בה הלכה לתלמידים. ר"י אומר מתענה ומשלים אמר להם ר"י אי אתם מודים לי בת"ב שחל להיות בא' בשבת שהוא מתחיל בשבת מבעוד יום ומתענה אמרו לו אבל ומה לי ליכנס לה כשהוא מעונה ומה לי לצאת ממנה כשהוא מעונה אמרו לו לא אם אמרת לצאת ממנה כשהוא מעונה שכן אוכל ושותה כל היום כולו תאמר ליכנס לה כשהוא מעונה שלא אכל ושתה כל היום כולו.

אמר עולא הלכה כר' יוסי. ומסקנא דרש מר משמיה דרב הלכה מתענה ומשלים וכן הלכתא.

והאידינא לא מיקלע. והאי מבעוד יום דקתני מפני שמוסיפין לשבת בין מלפניה בין לאחריה יותר מבין השמשות.

ות"ב בין השמשות שלו נמי אסור לפיכך היו חוששין שלא יכנס התענית בכלל שבת שאפילו בתענית יחיד שבין השמשות שלו מותר כיון שהחמה שוקעת עליו כבר נכנס בתוספת שבת ונגע נמי בבין השמשות שלו מותר כיון שהחמה שוקעת עליו כבר אלא שפסקנו הלכה מתענה ומשלים. תנו רבנן תענית (ל') כל מצות עשה שנוהגות באבל נוהגות בת"ב אסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה.

אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא בהלכות ובהגדות אבל קורא במקום שאינו רגיל לקרות ושונה במקום שאינו רגיל לקרות וקורא באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיהו ותינוקות של בית רבן אינן בטלין לעולם דברי ר"מ ר' יהודה אומר אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות ואינו שונה במקום שאינו רגיל לשנות.

אבל קורא הוא באיוב וקינות ובדברים הרעים שבירמיהו ותינוקות של בית רבן בטלין משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. ות"ב אסור באכילה ובשתיה כדרך איסורן ביה"כ אלא שזה ענוש כרת וזה מדברי קבלה ומכין אותו מכת מרדות וגרסינן בפרק מקום שנהגו (נ"ד:) דרש רבא עוברות ומניקות מתענות ומשלימות בו כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכפורים ובין השמשות שלו אסור.

אלא מיהו חיה כל שלשים וכן חולה שהוא צריך אין צריכין אומד אלא מאכילין אותו דבמקום חולי לא גזור רבנן. וכן ברחיצה ובסיכה אסור לגמרי כיום הכפורים בין בחמין בין בצונן.

דאמר רבי אלעזר אסור לאדם שיושיט אצבעו במים בת"ב כדרך שאסור ביום הכפורים. וגרסינן בתעניות (י"ג) כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בת"ב בין ביום הכפורים.

אמר רבי חנינא סגן הכהנים כדאי הוא בית אלהינו לאבד עליו טבילה אחת בשנה. והלכתא כתנא קמא, והני מילי טבילה בזמנה דקיימא לן טבילה בזמנה מצוה אבל שלא בזמנה אסורה וכפי מה שפירשנו בשער שלמעלה.

ונעילת הסנדל ומנעל כדינו לענין אבלות ולפי מה שסדור למעלה. בפרק יום הכפורים (ע"ח) זעירא בר חמא אושפזיכניה דרבי יהושע בן לוי ודרב אמי ודרב אסי ודכולהו רבנן דקסרין הוה אמר ליה ליוסף בריה דר' יהושע בן לוי בר אוריאן תא אימא לך מילתא מעלייתא דהוה עביד אבוך ערב תשעה באב.

מביאין לו מטפחת ושורה במים ומקנח בה ידיו ורגליו למחר מעבירה על גבי עיניו ואינו חושש. פירוש מביאין לו מטפחת ושורה אותה במים ובלילה מקנח בה ידיו ורגליו כדי להצטנן בה ולמחר מעבירו על גבי עיניו להעביר לפלוף חבלי שינה מהן.

ורוחץ ידיו כדרכו לתפלה דהוה ליה כחייבי טבילות שטובלין כדרכן בין בת"ב בין ביום הכפורים דכל רחיצת מצוה מותרת ונטילת ידים לתפלה מצוה היא ולהקביל פני רבו עובר במים להקביל פני שכינה לא כל שכן. אבל שלבשעת תפלה אם היו מטונפות מדרך קינוח רוחץ כדרכו.

כדאמרין אם היה מלוכלך בטיט ובצואה רוחץ כדרכו ואם לאו אינו אלא לתפלה. ובירושלמי בת"ב מרחיץ את ידיו ומעבירן על פניו.

אם היה לפלוף על גבי עיניו ודרכו לרחצן במים רוחץ ומעבירו כדרכו ואינו חושש דהוה ליה כמלוכלך בטיט ובצואה דרוחץ כדרכו ואינו חושש, וכן כתב הרב רבי יצחק אבן גיא ז"ל. אבל הרב רבי משה ז"ל כתב ביום הכפורים ובתשעה באב שאין שם רחיצה אינו מברך על נטילת ידים ולא המעביר חבלי שינה ואין זה נכון אלא שאין לי להאריך כאן וכן נהגו קצת העם שלא לקרות פרשת קרבנות ומשנת איזהו מקומן ומדרש רבי ישמעאל בת"ב בבית הכנסת לפי שאסור לקרות בתורה.

ואין לנו איסור בסדר היום שהרי קורא קריאת שמע ומברך לפניו ולאחריה. וכן קורין בתורה ומפטירין בנביא בענינו של יום, ופרשת התמיד ואיזהו מקומן כנגד תמידין תקנום ואומר כדרכו ואינו חושש: מתניתין (תענית ל:) מקום שנהגו לעשות מלאכה

בתשעה באב עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים.

רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם יעשו בני אדם עצמן כתלמידי חכמים. תנ"ה רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם יעשה כל אדם עצמו כתלמידי חכמים כדי שיתענה.

תניא אידך רשב"ג אומר כל העושה מלאכה בתשעה באב כעושה מלאכה ביום הכפורים. ר' עקיבא אומר כל האוכל ושותה בתשעה באב כאוכל ושותה ביום הכפורים.

וחכמים אומרים כל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בנחמתה שנאמר שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוב כל המתאבלים עליה מכאן אמרו כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה וכל שאינו מתאבל עליה אינו זוכה ורואה בנחמתה וכל האוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסיק בה עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם.

תוספתא אין שאלת שלום לחברים בתשעה באב ולהדיוטות בשפה רפה פ"י משיבין את ההדיוטות בשפה רפה. כך אמרו בירושלמי אין שואלין בשלום חברים בתשעה באב אבל משיבין את ההדיוטות בשפה רפה.

ולענין כפיית המטה דתנן (שם) ר' יהודה מחייב בכפיית המטה ולא הודו לו חכמים. תניא אמרו לו לרבי יהודה לדברין עוברות ומיניקות מה תהא עליהם.

אמר להם אף אני לא אמרתי אלא ביכול. תניא נמי הכי מודים חכמים לר' יהודה ביכול. ומודה ר' יהודה לחכמים בשאינו יכול אלא מאי בינייהו אמר אביי שאר מטות איכא בינייהו דרבי יהודה מחייב בכפיית כל המטות שיש לו בתוך ביתו. ורבנן אין מחייבין אלא בכפיית מטתו בלבד כדי שיישן על מטה כפויה.

אמר רבא הלכה כתנא דידן ולא הודו לו כלל. מיהא שמעינן דלא מחייב בכפיית המטה ואע"ג דהיא ממצות הנוהגות באבל.

ותניא כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב ההיא לענין מצות לא תעשה הנוהגות באבל. אבל כל מצות עשה שבאבל כגון כפיית המטה אינו נוהג בהם בט' באב והוא הדין לעטיפת הראש ואין צריך לומר שאינו חייב בקריעה דקריעה נמי ליתא מכל מצות האמורות באבל.

כדאמרין התם אבלות לחוד וקריעה לחוד. ומסתברא דחייב במצות ספלין בת"ב ואע"ג דהיא מצות לא תעשה הנוהגת באבל.

כיון דלא מיתסר בהו אלא יום אחד דאבלות לא חמור תשעה באב טפי מיום שני דאבל. וברייטא מצות שנוהגות באבל שבעה קתני.

ופרושי קא מפרש להו רחיצה וסיכה נעילת הסנדל ותשמיש המטה ודברי תורה. תדע דהא מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו משום דלענין אבלות נמי בשאין לו מה יאכל עושה בצינעא בתוך ביתו.

וכן בשאלת שלום שכן באבלות לאחר שלשים משיב שלום. עשו תשעה באב כאבל לאחר שלשים כאן וכאן בקושי התירו לפיכך חברים עושין אותו כשלשה ימים הראשונים ונוהגין איסור במלאכה ואין שאלת שלום ביניהם כלל.

שכן באבלות אין מתירין מלאכה לאחר שלשה אלא למי שאין לו מה יאכל. ואין מתירין שלום אלא למי ששאל שלא יהא צריך להודיעו שהוא אבל.

הילכך תפלין דלא מיתסר בהו אבל אלא ביום ראשון בלבד חייב בהן בתשעה באב. ונותן תפלין ביד ובראש שלא ראו לבטל מצוה משום אבלות ישנה אלא ביום ראשון של אבלות בלבד דכתיב ביה ואחריתה כיום מר וכדאמרן התם מצוה שאני כך נראה לי מצאתי בגליוני הראשונים תשובה לרבינו האי באבל שחל שביעי שלו בתשעה באב.

הווי יודעין שאין מצוה לפסוק את האבלות לאחר תפלת שחרית אלא קולא שמקילין באבל שמקצת היום ככולו וסגי ליה לנהוג אבלות בשביעי מקצת היום. ולעולם אי ניהא ליה לעמוד באבלו עד סוף היום אינה מגונה לפיכך אם נזדמן לו יום שביעי תשעה באב מה שהוא (זכר) אסור בתשעה באב כגון רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה הרי הוא עומד באיסורו כל היום.

אבל דברים שמוותרין בת"ב ואסורין באבל כגון עטוף על שפם וזקיפת המטה וסלוק התפלין הרשות בידו אם רצה להמתין בהם עד הערב ימתין ואם רצה להסיר מנהג אבלות מאחר תפלת השחר יעשה, עד כאן דברי הגאון זכינו להסכים לדעתו. ומכל מקום אבל שחל שביעי שלו בתשעה באב ודאי מניח תפלין דהא לא נהוג בהו אבלות אלא ביום ראשון.

ולענין סדר היום (מגילה ל"א.) אמר אביי האידנא נהוג עלמא למיקרי בכי תוליד בנים ומפטירין אסף אסיפם.

ותניא (שם כ"ב:) חל להיות בשני או בחמישי קורין שלשה ומפטיר אחד בשלישי וברביעי קורא אחד ומפטיר אחד רבי יוסי אומר לעולם קורין שלשה ומפטיר אחד וקיימא לן כר' יוסי דתניא זה הכלל כל שיש בו ביטול מלאכה לעם כגון תשעה באב ותענית צבור קורין שלשה וכן עמא דבר: ובמסכת סופרים משבע מסכתות הקטנות מצאתי גבי נהגו העם לומר מזמורים בעונתן בתשעה באב ארבעה פסוקים משל ירמיה המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך וגו' עד כי אתה עשית את כל אלה.

ושני מזמורים הללו אלהים באו גוים בנחלתך ועל נהרות בבל. ואע"פ שבכל מקום דברי קדושה מקדימין לדברי קבלה בכאן דברי קבלה מקדימים לדברי קדושה.

וגרסינן התם יש קורין ספר קינות בערב ויש מאחרין עד הבקר לאחר קריאת ספר תורה שאחר קריאת התורה עומד ומתפלל ראשו באפר ובגדיו מפולשין וקורא בבכיה וביללה. אם יודע הוא לתרגמו מוטב ואם לאו נותנו למי שיודע לתרגם בטוב ומתרגם.

לפי שיבינו כל שאר העם והנשים והתינוקות שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים וכ"ש בנים זכרים. והקורא בת"ב אומר ברוך דיין האמת.

ויש שמניחין את תיק התורה על הקרקע ואומר נפלה עטרת ראשנו וקורעין ומספידין כאדם שמתו מוטל לפניו. ויש שמשנין ויש ששורדין מספסליהן וכולן מתפלשין באפר.

ואין אומרים שלום זה לזה כל הלילה וכל היום עד שישלימו העם קינותיהם. ובשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת לחוץ כדי שלא יפסיק לבו מן האבל וכ"ש לשוח עם הארמי.

ומסתברא דהך מכילתא מנהגי תניא וכך היו נוהגין שאחד קורא מגילת קינות וכולן שומעין כדרך שאמרו במגילת אסתר ומברך בקריאתה על מקרא מגילה וכך הזכירו שם בפרק ארבעה עשר. וכאן אמרו שמברך דיין האמת ונמצא שמברך עליה שתיים.

וכן מאי דקאמר קורעין ומספידין מנהגי נינהו. וכן מקום שנוהגין לשנות את מקומם שעושין אותו כשבת שניה של אבלות ומקום ששורדין מספסליהם עושים אותו כשבת ראשונה.

וכן נהגו עכשיו שאלו מן הדין אין לנו בגמרא שינוי מקום ישיבת קרקע בתשעה באב כלל קל וחומר מכפיית המטה וכמו שפירשנו למעלה. וכך אמרו שם ערבית אין אדם שומע לחברו מפני שהן מתפללין בלחש ואין אומרים לא ברכו ולא יהי שם.

אבל בתפלת השחרית לאחר הפסוקים והמזמורים האלו אומר ברכו בקול נמוך ואין מזכירים קדוש ואף לא קדיש. אבל בתפלת המנחה אומר קדוש וקדיש עד כאן במסכת סופרים ואף בזו נתלה הדבר במנהג: ירושלמי ר' אחא אומר יחיד בתשעה באב צריך להזכיר מעין המאורע ומאי ניהו רחם ה' אלהינו ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל העיר האבלה ההרוסה והשוממה הנתונה ביד זרים הרמוסה בכף עריצים ויבלעוה לגיונות ויחללוה ולבני ישראל נתתה נחלה ולזרע ישורון ירושה והורשתה כי באש החרבתה ובאש אתה עתיד לבנותה כאמור ואני אהיה לה חומת אש וגו'.

ר' אבדימא דצפרין בעא קומי ר' מונא ואיכן הוא אומרה. אמר ליה ועדיין אין אתי לזו. א"ר ירמיה בשם רב כל דבר שהוא לבא אומרה בעבודה. וכל דבר שהוא לשעבר אומרה בהודיה מתניתא אמרה כן ונותן הודיה לשעבר וצועק לעתיד לבא.

וכתוב בהלכות רבינו ז"ל ונהגו עלמא למימרא בבונה ירושלים. וסמכו אהא דאמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה אומר.

וסוגיין בפרק מקום שנהגו דת"ב אינו כתענית צבור לתפלת נעילה ולא לעשרים וארבע ברכות. ואע"ג דרב פפא מתרץ אינו כראשונות אלא כאחרונות ולדידיה לענין נעילה ועשרים וארבע לא שמענו בהם הפרש, סמכי עלמא אלישנא קמא דלישני דגמרא אינון דמאי אינו כתענית צבור לנעילה ולעשרים וארבע ברכות.

ועוד דלא אשכחן בהדיא לרב פפא דלימא כתענית צבור לתפלות אע"ג דמוקים מימריה דרבי יוחנן במילא אחרי. וברייתא דקתני התם אין בין ט' באב לתענית צבור אלא שזה אסור בעשיית מלאכה וזה מותר בעשיית מלאכה משמע הא לכל דבריהם זה וזה שוין,

לענין איסורין תניא וקולי קולי קתני דלא חמיר תענית צבור מיניה אלא לענין עשיית מלאכה אבל בתפלות לא איירי דבתענית צבור איכא נעילה ועשרים וארבע ברכות ובתשעה באב ליכא.

ובירושלמי במסכת ר"ה רבי יוחנן מתפלל בט' באב עשרים וארבעה ומפקיד לתלמידיו לא תילפון מני הדין עובדא דצריכא ליה אבל הוא תענית צבור הוא. ר' יוסי בשם רבי יהושע בן לוי אינו תענית צבור, אלא מיהו חזינא סוגיא דמסכת מגילה דמשתמע מניה דאיכא נעילה בת"ב.

דגרסינן התם (מגילה כ"ב) איבעיא להו תענית צבור בכמה ראש חדש ומועד דאיכא קרבן מוסף אין אבל הכא דליכא קרבן מוסף לא. או דלמא הכא נמי איכא מוסף תפלה כלומר שמתפללין בו תפלת נעילה דהיא כעין תפלת המוספין תפלה יתירתא.

ופשטינן לה מברייתא דקתני ט' באב ותענית צבור שלשה. ואיתמר עלה אמר רב אשי והא אנן לא תנן הכי דתנא זה הכלל כל שיש בו מוסף ואינו י"ט קורין ארבעה.

זה הכלל לאתויי מאי לאו לאתויי ת"צ וט' באב. כלומר דאיכא מוסף תפלה וקורין ארבעה אלמא תשעה באב נמי כתענית צבור הוא מוסף תפלה.

הדין הוא סוגיא דשמעתא, אלא איכא למימר בגמרא תענית צבור איבעיא להו דאיכא ודאי מוסף תפלה. ומשום דפשטינן מברייתא תענית צבור ותשעה באב לשלשה אתי.

אמר רב אשי זה הכלל לאתויי מאי ונקט ליה תשעה באב בהדי תענית צבור ולא חש למידק כולי האי לומר תשעה באב הא לא אתי בזה הכלל דלית ביה מוסף תפלה. דאמר רבי יוחנן תשעה באב אינו כתענית צבור לנעילה ולעשרים וארבע.

דאי נמי דייקת הכי אמר לך זה הכלל לאתויי תענית צבור הוא דהוה בענין אבל תשעה באב לא הלכך נקט ליה לישנא רוחא ולא נחית לכולי הך דיוקא ומסקנא. אלא דזה הכלל סמכא הוא ולא קשיא ולא מידי הילכך הדרין ל"סוגיא דגמרא דאיתמר בדוכתא דתשעה באב אינו כתענית צבור לנעילה ולעשרים וארבע ולית לן ראייה לחיובי בהו את הצבור והלכה רופפת שיש לתרץ ולומר פוק חזי מה עמא דבר.

וכבר ראיתי דברי רש"י ז"ל שמפרש מוסף תפלה עניני ברכתא יתירתא ואין זה עולה לנו כלל. דמתניתין יום שיש בו מוסף קתני אי מוסף קרבן אי מוסף תפלה ועניני ברכה יתירתא אינו כלום לתוספת הקוראים אלא מה שכתבנו היא עולה וראוי לסמוך עליו: כתוב בהלכות גדולות והשתא דקיימא לן מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס היכא דאיכלע תשעה באב בחד בשבת דמתבע תיבעי ליה לאפסוקי ממיכל ומשתי מבעוד יום דשבתא מהו לאבדולי כיון דאמר מר (ברכות כ"ו) מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס הכא נמי אומר הבדלה מבעוד יום או דילמא כיון דאלו מבדיל קבליה לתשעה באב עליה כדרב דאמר בדילנא ואיחייב ליה בעינוי דשויה חול דאמר בין קדש לחול ואיתסר ליה בשתיה דהא אמרינן גבי יום הכפורים ליקדיש על הכוס ולימא זמן ולשתייה כיון דקבליה איתסר ליה עילויה הילכך ליתרח עד דנפיקחד בשבת ומבדיל בה שרי בתעניתיה מקמי דליטעום ואע"ג דאמר מר מבדיל והולך כל היום כולו כל היום אין טפי לא הני מילי היכא דהוה שרי ליה למיכל

אבל הכא דהוא אסור ליה למיכל בחד בשבא מבדיל לאורתא דתרין בשבא וכן שליחא דצבורא מבדיל בבי כנישתא אבל על נורא לא ליבריך אלו דברי בעל הלכותז"ל, ואנן לעניות דעתין לא חזינן לה להך סברא דכיון דלא חזי לאבדולי אלא מוצאי שבת ויומו כי אסור למיכל בהני מאי טעמא ליבדיל מכאן ואילך ואדרבא איפכא מסתברא דכי אסיר למיכל באפוקי שבתא ולא חזו לאבדולי בחד בשבא לא מבדיל בתרי בשבא דהא לא חזי בשעתיה לאבדולי וטפי בטפי איכא למימר דאפילו למאן דאמר מבדיל והולך ומבדיל כל השבת כולה הני מילי היכא דלמוצאי שבת חזי לאבדולי אבל היכא דלמוצאי שבת לא חזי לאבדולי לא מיבדיל עד רביעי בשבת דכולהו תשלומין דראשון נינהו וכיון דבזמניה לא חזי להבדלה לא מיבדיל בלא זמניה משל כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו וכל שאינו ראוי לבילה מעכבת בו, ומכל מקום למ"ד מבדיל והולך כל היום כולו משום דכולי עלמא יומא כלילא של מוצאי שבת הוא, ומילתא מחוורתא היא דכי נמי אסור למיכל ומשתי במוצאי שבת לא מבדיל מכאן ואילך דליכא הבדלה אלא במוצאי שבת דהוה לילה ויום.

וכיון דראינו לרבינו הגדול ז"ל שהזכיר לפסוק הלכה מבדיל והולך כל היום אין לנו הבדלה על הכוס בתשעה באב שחל להיות באחד בשבת, ואיכא מאן דאמר מבדיל על הכוס ומטעים ליה לינוקא, ואף על גב דגבי זמן דיום הכפורים איסור כרת חששו ועוד דקא אתי בכל יום הכפורים אבל תשעה באב איסורא דרבנן הוא ולא דחינן סדר הבדלות דלית להו תקנתא בלא כוס משום גזרה דבדרבנן לא גזרינן ועוד דכיון דלא אתי בכל שתא לא אתי למסרך.

ולאו מילתא היא דהתם אמרינן לענין מזרע כשותא בכרמא וליתן לתינוק ישראל אתי למסרך כדאיתא (בחולין קל"ט) ואע"ג דלאו איסור כרת הוא ולא שכיח טפי והיא היא פירכא דרב אחא ב"י (עירובין מ"ה:): דאיהו קשי וליתן ליה לתינוק ישראל ומינה קא אמרינן ביום הכפורים לית הלכתא כרב אחא בר יעקב משום דאתי למסרך, וכן פירש רבינו חננאל במסכת עירובין שמע מינה דאפילו באיסורי ולא קביעא נמי חיישינן לסירכא.

ומסתברא דמוצאי שבת שחל להיות תשעה באב לא תקינו הבדלה על הכוס תדע שהרי אמרו בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס בתשעה באב שחל להיות במוצאי שבת כל ישראל עניים מרודים הם וכי האי שעתא לא תקינו על הכוס כלל ולא אמרינן המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס אלא בשעה שיש כוס אבל בשעה שאין כוס בעולם אין צריך להבדיל: בסוף חזקת הבתים (ס') תנו רבנן כשחרב הבית באחרונה רבו פרושים בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין נטפל להם ר"י בן חנניא אמר להם מנין לכם אמרו לו נאכל בשר שהיו מקריבין על גבי המזבח ועכשיו בטל אמר להם לחם לא נאכל שכבר בטלו מנחות אפשר בפירות פירות לא נאכל שכבר בטלו בכורים אמרו לו אפשר בפירות אחרות אמר להם מים לא נשתה שכבר בטל נסוך המים שתקו אמר להם בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזירה להתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה אלא כך אמרו חכמים סד אדם ביתו ומשייר בה דבר מועט וכמה אמר

רב יוסף אמה על אמה כנגד הפתח עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר בה דבר מועט א"ר חסדא כסא דהרסנא עושה אשה תכשיטיה ומשיירת דבר מועט מאי היא אמר רב בת צידעא ותניא התם אין מציירין ואין מכיירין ואין מפחמין בזמן הזה לקח חצר מצויירת ומכויירת ומפוחמת הרי זו בחזקתה נפלה אינו חוזר ובונה אותה אם אשכחך ירושלים גו' מאי על ראש שמחתי אמר ר' יצחק זה אפר מקלה שבראשי חתנים אמר ליה רב פפא לאביי היכא מנח ליה במקום תפלין שנאמר לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר.

בפרק עגלה ערופה (סוף מסכת סוטה) בפולמוס של אספסינוס גזרו על עטרות חתנים ועלהאירוס בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות ושלא ילמד אדם את בנו חכמת יונית. בפולמוס אחרון גזרו שלא תצא כלה באפריון בתוך העיר ורבותינו התירו שתצא כלה באפריון בתוך העיר.

עטרות חתנים אמר רב לא שנו אלא של מלח ושל גפרית אבל של הדס ושל ורד מותר ושמאל אמר של הדס ושל ורד אסור של קנים ושל חילת מותר ולוי אמר של קנים ושל חילת אסור וכן הלכה. ועל האירוס מאי אירוס אמר ר' אלעזר טבלא דחד פומא.

עטרות כלות מאי נינהו אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן עיר של זהב תניא נמי הכי אי זהו עטרות כלות עיר של זהב ודוקא לכלה אבל שאר נשים מותר כדתניא (שבת נ"ט) ולא בעיר של זהב מאי עיר של זהב ירושלים דדהבא כדעבד ליה רבי עקיבא לדביתהו אלמא אינה אסורה אלא לכלות. וכן עטרות חתנים ששנינו דוקא חתנים אבל שאר כל אדם מותרין בהם לא גזרו אלא בשעת שמחה כענין שאמרנו אפר מקלה שבראשי חתנים.

וגרסינן בפרק קמא דגיטין (ז) אמר ליה ריש גלותא לרב הונא כלילא מנא לן דאסור אמר ליה מדרבנן דתנן בפולמוס של אספסינוס גזרו על עטרות חתנים וגו' אמר ליה רב חסדא קרא כתיב כה אמר ה' הסר המצנפת והרם העטרה וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה לומר לך כל זמן שמצנפת בראש כהן גדול תהא עטרה בראש כל אדם נסתלקה מצנפת מראש כהן גדול נסתלקה עטרה מראש כל אדם וגו', ואמרינן רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא גדיל כלילא לברתיה אמר ליה לא סבר לה מר הסר המצנפת והרם העטרה אמר ליה דומיא דכהן גדול בגברי וההיא לבתו כלה גדיל וכן הני גברי דאסור להון כלילת חתנים נינהו דעטרות חתנים תנן ודומיא דגברי בנשי מותר כך פירש רבינו תם ז"ל.

נמצאו חתנים אסורין בכל העטרות והכלות מותרות בכולן חוץ מעיר של זהב. ושאר אנשים ונשים מותרין בכולן.

וקשה לי מה שאמרו בפרק במה אשה יוצאה (נ"ז): ג' דברים נאמרו באצטמא אין בה משום כלאים ואין מטמא בנגעים ואין יוצאים בה לר"ה משום ר"א בר"ש אמרו אין בה משום עטרות כלות. אלא יש לומר דכל דאנסכא אסור משום עטרות, לאו דוקא עיר של זהב ואצטמא יש בה משבצות זהב וכיון דעיקרא בגד לא גזרו.

ודרבינא של מיני צבעונין הוה כדקאמר דקא גדיל דומיא דמצנפת דאסורה לחתנים ומותרת לכלות שאי אפשר לנולן לגמרי. והיינו דתניא סתם אי זו היא עטרות כלות עיר

של זהב אבל עושה היא כפה של מלח לא התיר בה עטרה שיש בה כסף וזהב אלא של מלח הזו.

והתם תנן (גיטין ז) שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסור שרטט וכתב להו אל תשמח ישראל אל גיל כעמים, ולשלח להו בשיר לא ישתו יין אי מההיא הוה אמינא דמנא אסור אבל זמרא דפומא שרי קמ"ל דאסור. ובסוף סוטה אמר רבא אודנא דשמע זמרא תעקר ואמר רבא זמרא בביתא חורבא בביתא שנאמר קול ישורר בחלון חרב בסף.

אמר רב הונא זמרא דנגרי ודבקרי שרי דגרדאי אסור, פירוש שאלו לסייע בכובד מלאכתן ואלו לזמר בעלמא אמר ר' יוחנן כל השותה יין בארבע מיני זמר מביא חמש פורעניות לעולם שנאמר הוי משכימי בבקר שכר ירדופו וכתוב והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם וכתוב בתריה לכן גלה עמי מבלי דעת וגו'.

פירש גאון ז"ל הא דאמרינן זמרא דפומא אסור ה"מ כגון נגינות של אהבת אדם לחברו ולשבח יפה ביפיו כגון מה שישמעאלים קורין אשע"ר אבל שירות ותשבחות וזכרון חסדיו של הקב"ה אין אדם מישראל נמנע מזאת ומנהג כל ישראל לאמרן בבית חתונה ובבית משתאות בקול נגינות ולא מצינו מי שמיחה בזאת ע"כ בהלכות רבינו ז"ל.

בפרק אין עומדין להתפלל (ל"א) אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה כלומר בזמן גלות שנאמר אז ימלא שחוק פיננו ולשונונו רנה אימתי ימלא שחוק פיננו ולשונונו רנה בזמן שיאמרו הגדיל ה' לעשות עם אלה אמרו עליו על ר' שמעון בן לקיש שלא מלא שחוק פיו מכי גמרא להאי שמעתא מפומיה דר' יוחנן רביה: שנו רבותינו (ר"ה ט"ז:) ג' ספרים נפתחין בר"ה אחד של צדיקים גמורים ואחד של רשעים גמורים ואחד של בינונים צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה בינונים תלויין ועומדין מראש השנה ועד יוה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו למיתה.

זה שאמרו חכמים צדיקים גמורים שנכתבים לחיים ורשעים שנכתבין למיתה לא צדיקים שאין להם עונות ולא רשעים שאין להם זכיות שכמה צדיקים מתים לאלתר וכמה רשעים מאריכין ימים בשלוח והכתוב צווח שיש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ואמרו רבותינו אין בדינו שלות הרשעים אף לא יסורי הצדיקים, אלא כך היא המדה, יש עונות שדינו של הקב"ה ומשפטו של צדיקים ליפרע מהם בעולם הזה ויש מהם שהדין ליפרע בעוה"ב, וכן הזכיות יש מהן שבעל הגמול יתברך משלם שכרו בעוה"ז ויש שמשלם שכרו בעולם הבא, וכשאדם חוטא כל השנה ומתלכלך בעונות ומתטנף בחטאים ועושה גם כן צדקות ומעשים טובים ובאין מעשיו לפני אדון הכל הוא יתברך שמו שוקל אותן מעשים אלו מפני אלו והצדיק שהוא צדיק גמור זוכה לחיים, וכן הרשע שדינו נותן לשלם לו שכר טוב בעוה"ז על מעשה הטוב שעשה נכתב ונחתם לחיים כלומר פוסקין לו חיים ושלום בעושר ונכסים וכבוד, נמצא זה צדיק גמור בדינו והרשע שהוא רשע גמור מכל צד נחתם לאלתר למיתה, וכן בעל מעשה הטוב שנכשל בעבירה אחת בלבד ונכתב בראש השנה למיתה כלומר שימות בשנה הזאת או שיחיה בתחלואים רעים חיי צער ויסורין ונמצא זה רשע גמור בדינו אעפ"י שזה צדיק וזכה

לחיי העולם הבא והראשון שזכה לחיים רשע גמור ואובד לגמרי, עד שיהיה גדול שבנביאים נדון על חטא אחד קל ונענש עליו נקרא בכאן רשע גמור.

ויהיה כאחאב שנאמר בו הראית כי נכנע אחאב מפני וגו' נקרא בכאן צדיק גמור. וכן זה שאמרו חכמים לחיים ולמיתה אינן בימים בלבד אלא כל העונשין שבעוה"ז נגעים ועוני ומיתת הבנים וכיוצא בהן כולן כינו אותם חכמים בשם מיתה וכינוי השכר הגמול הטוב אמרוהו בלשון חיים.

זה הדין שאמרו חכמים שכל אדם נידון בראש השנה אינו אם יזכה לגן עדן ולחיי העולם הבא או אם יתחייב לגיהנם ואבדון, שאין אדם נידון בראש השנה אלא על עניני העולם הזה אם ראוי לחיים ולשלום או למיתה ויסורין. כך אמרו חכמים בראש השנה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום איזו לרעב ואיזו לשובע ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות, אלא כך היא המדה בראש השנה שוקלין מעשיו של אדם ונכתב ונחתם לאלתר לזכות ולחובה בעולם הזה כפי מה שמגיע לו בחלקו לפי מעשיו מן העולם הזה וכשהאדם נפטר לבית עולמו שוקלין בהן ופוסקין עליו חלקו הראוי לו בעולם הנשמות שנו חכמים (שם) ג' כתות ליום הדין אחת של צדיקים גמורים ואחת של רשעים גמורים ואחת של בינונים צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי העוה"ב רשעים גמורים נכתבים ונחתמין לאלתר לגיהנם שנאמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וגו' בינונים שעונותיהן וזכויותיהן שקולים הקב"ה נקרא רב חסד מטה כלפי חסד ועליהם אמר דוד אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני ועליהם נאמרה אותה הפרשה כולה דלותי ולי יהושיע, היה בכלל מחצה עונות שלהם עון פושעי ישראל בגופן והוא הראש שלא הניח תפלין מעולם, והוא הדין לשאר מצות עשה שבגופן שלא קיימן מעולם כגון שלא קרא קריאת שמע ולא ברך על המזון לאחריו, כולן יורדין לגיהנם ומצפצפין ועולין הימנה ומתרפאין שנאמר והבאתי את השלישית באש ועליהם אמרה חנה ה' ממית ומחיה וגו'.

אבל מי שעונותיו מרובים מזכויותיו ובכלל אותן העונות עון זה האמור והוא עון פושעי ישראל בגופן וכן פושעי עכו"ם בגופן והם בעלי עבירה כגון עריות יורדין לגיהנם ונידונין בה שנים עשר חדש לאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת וגיהנם פולטתן ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים שנאמר (מלאכי ג') ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם.

אבל המלעיגים על דברי חז"ל והאפיקורסים ושכפרו בתחיית המתים ושפרשו מדרכי צבור ושנתנו חתיתם בארץ חיים והם הפרנסים המטילים אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים אף על פי שאינו מחטיא אותם אלא מוליכין בדרך ישרה אלא שע"ז הצבור מכוונין דעותיהם ומעשיהם לעבודתו לא לעבוד אדון הכל ושחטאו ושהחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם ונדונין בה לדורי דורות: זה שאמרו חכמים שלש כתות הן ליום הדין יום מועד הוא לדין הכל הוא שכתוב עליו יום ה' הגדול והנורא והוא יום וזמן העולם הבא אבל עומדין בדין ועליה שנו בתוספתא זה שאמרו שלש כתות ליום וכו', אבל אין הכונה לרבותינו להאריך עונש האדם ושכרו עד היום ההוא ושלא יהא דין ועונש או שכר לנפשות קודם אותו הדין, אלא לפי שהם ז"ל מונין

כאן כתות הצדיקים גמורים והם הזוכים לחיי העולם הבא שהוא יום הדין הזה לפיכך ספרו להם שכרם שהוא חיי העולם הבא, וכן הרשעים הגמורים הם נכרתים מחיי העולם הבא והם הנדונים באותו היום העתיד להחזירם לגיהנם ולהכרית והאבד הנפש מתוך העונש והצער הגדול המתחדש עליהם, הלכו בברייתא זו אחר מתן שכרן של מצות ואחר סוף עונשן של עבירות אבל כל אחד ואחד מבני אדם יש לו הדין בשעת מיתתו, והראשון דיני כתות הללו בעצמן צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר ונכנסים לג"ע והוא עצמו חיים מחיי העולם הבא הוא.

רשעים גמורים נחתמין ונכנסין לאלתר לגיהנם ונדונין בו ובינונים מצפצפים משם להוציאן למקום מנוחה כמו שאנו עתידין לבאר בין בדין של גיהנם דהוה בכל יום נפש ונפש בין בדין העתיד שהזכירו בברייתא זו כל אדם נדון שם כפי מעשיו בשלשה דינין שמנו עליו, קל שבהן אין לו קצבה אלא כל אחד נדון כפי מעשיו ומצפצף ועולה, והחמור שבהן לדורי דורות, והבינוני דינו שנים עשר חדש, לאחר י"ב חדש בזמן הזה גיהנם פולטתן ונמסרו לדומה ואין להם מנוחה ואנו עתידים לבאר זה בדבור וברמז אבל לאחר י"ב חדש מן הדין הגדול גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים.

(אע"פ) [וכמו] שיש בבעלי עבירה עצמם שענשו גדול מחבירו וחיובו יותר הימנו וכלן נידונין י"ב חדש כך יש בעונשין צער ויסורין בגיהנם לאחד יותר מחבירו גיהנם מגיהנם לעונש (ושכר) כמו שאנו עתידים להזכיר והכל במשפט אמת ודין יושר שנאמר כי כל דרכיו משפט: ואם תאמר ואלו שקראו אותן חכמים בינונים למי שעונותיהם וזכויותיהם שקולים ואמרו בהן רב חסד מטה כלפי חסד יורדין הם לגיהנם או אינן יורדין, אם תאמר יורדין הם וכי מה הועילה להם המדה הטובה הזאת רב חסד מטה כלפי חסד, אם תאמר אין יורדין שם וכי עונות שקולים שעשו במה יתכפרו.

ותשובת שאלה זו לשואל אותך, הרשע שעשינו אותו רשע גמור שנידון בגיהנם לדורי דורות לפי שכפר בתחיית המתים או הטיל אימה יתירה על הצבור והוא היה עוסק בתורה ובמצות במה ישתלם שכרו וכי לא היה בינו ובין העובד ע"א כל ימיו ומגלה עריות ושופך דמים חלוק והפרש מה. ה' צדיק לא יעשה עולה, אלא העושה מצות ומעשים טובים ועובר עבירות הרבה או עבירה חמורה שראוי להיות אובד ונדון כרשע גמור, משלם לו הקב"ה שכר אותן מצות ומעשים טובים בעה"ז שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, כך תרגם אונקלוס ומשלם לשנאוהי טבוון דאינון עבדין קדמוהי בהאי עלמא לאובדיהון בעלמא דאתי לא מאחר עובד טב לשנאוהי טבוון דאינון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון.

וכן הצדיק הזה שהוא שקול והקב"ה בחסדיו הרבים מטה לו כלפי חסד ועושה אותו כצדיק גמור אינו יורד לגיהנם אלא נדון בעוה"ז על עונות וחטאים שעשה וניצל מדינה של גיהנם, כך שנו חכמים רובו זכויות ומיעוטו עבירות נפרעין ממנו עבירות קלות שעשה בעולם הזה בשביל ליתן לו שכרו משלם לעוה"ב, רובו עבירות ומיעוטו זכויות נותנין לו מתן שכר מצות קלות שעשה בעוה"ז בשביל ליפרע ממנו משלם לעתיד לבא כמו שמפורש במסכת פאה:ואם תאמר אני שואל אותך על המת הנדון שהוא שקול

בשעת דינו ואתה משיבני על החי שנפרעין ממנו בחייו ולדברך אין אדם בא לידי המדה
הזו שיהא שקול ויהא רב חסד מטה כלפי חסד.

ובברייתא שנינו שלש כתות ליום הדין הצדיק והשקול הזה והרשע ומשמע דבשעת דינן
לאחר מיתה במדות הללו הם. אנו כך השיבנו אליך דין האמת ית"ש דן האדם לפי
מעשיו, יש עונות שדינו ליפרע מן העושה אותן בעוה"ז בחיים ויש שדינו ליפרע מהן
לאחר מיתה בדין גיהנם, וכיון שכן כשהקב"ה דן את האדם בר"ה והוא שקול ומעויין
מדת רב חסד שלו שהוא מטה כלפי חסד פוטר מגיהנם, והדין נותן שיפרע ממחצה
עונות שלו בחיים, וכך היא המדה, ברובו זכיות ומיעוט עבירות אין ממתנין לו עד שעת
המיתה אלא כיון שרואה הקב"ה שהוא מזדכך בעולם הנשמות, מקדים לו וגובה מיעוט
עבירות בעוה"ז בחיים לפי המדה הזו, היה רובו זכיות בר"ה ונגזרה עליו מיתה, אם
הכריע עצמו לכף חובה בין שיהא שקול בין שיהא רובו עבירות, הרי האריך הדין על
עצמו עד שיקבל שכר מצותיו או פורענות עונותיו ופשעיו בין שיקבל אותן באריכות
ימיו או בשאר המדות בעוה"ז כדי שיהא הגמול שלם וקיים לו לעולם הנשמות כמו
שהזכירו חכמים במקום שהזכרנו, וכן שנויה עוד בבראשית רבה ר"ע אומר אחד אלו
ואחד אלו מדקדק עמהם עד תהום רבה, מדקדק עם הצדיקים וגובה מהם מיעוט מעשים
רעים שעשו בעוה"ז כדי להשפיע להם שלווה לעוה"ב ומשפיע שלווה לרשעים ונותן
להם שכר מצות קלות שעשו בעוה"ז כדי להפרע מהם לעתיד לבא: ועוד אמרו באבל
(פ"ח) כשנאחז רשב"ג ור' ישמעאל בן אלישע גזרו עליהם שיהרגו והיה ר' ישמעאל
בוכה, אמר לו רבן שמעון בן גמליאל מפני מה אתה בוכה לשתי פסיעות אתה נתון
בחלקן של צדיקים ואתה בוכה, אמר לו אני בוכה על שאנו נהרגין כעו"א וכמגלי עריות
וכשופכי דמים וכמחללי שבתות, אמר לו ר' שמא סועד היית או ישן ובאתה אליך אשה
לשאול על נדתה ועל טומאתה ועל טהרתה ואמרת לה המתניני עד שאישן והתורה אמרה
כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אותו וכתוב בתריה והרגתי אתכם בחרב
בחרבי לא נאמר אלא בחרב: לפי המדה הזו ישראל רובן יש להם צער ויסורין בעולם
הזה יותר משאר האומות.

כיצד אי אפשר לאומות בלא צדקה ומעשים נאים ואי אפשר לישראל בלא עבירות, אלא
שהאומות עובדי עכומ"ז אובדין בעונש ע"א שלהם לגיהנם ואבדון וישראל חלקם בחיים
שדבקים ביוצר הכל יתב'. ולפיכך הדין מתוח כנגד כל ישראל ליפרע מהן מלכלוך עונות
בעוה"ז, ומדת הטוב פרושה על האומות עו"א לשלם להם שכר בעולם הזה על מעשים
נאים וצדקה שעושין זהו שנאמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד
עליכם את כל עונותיכם:.

וכך דרשו בגמרא במסכת תענית (י"א) אל אמונה כשם שנפרעין מן הרשעים לעוה"ב
אפילו על עבירה קלה שעשו כך נפרעין מן הצדיקים בעוה"ז אפילו על עבירה קלה
שעושין, ואין עול כשם שמשלמין שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא אפילו על מצוה קלה
שעושים כך משלמים שכר לרשעים בעוה"ז אפילו על מצוה קלה שעושים, ואמרו לפי
דרך זו לא איברי עלמא אלא או לצדיקי גמירי או לרשיעי גמירי, כלומר שהצדיקים
גמורים אוכלין בעולם הזה ונוחלין העולם הבא שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם

אמלא, ורשעים גמורים אע"פ שיורדין לבאר שחת אוכלין העולם הזה בשכר מועט מעשים טובים שעשו, וזהו שנאמר הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא, כלומר הן הצדיק משתלם בעולם הזה על עבירות שעושה ק"ו שישתלם הרשע והחוטא, כלומר שמתשלומי הצדיק שאנו רואין בארץ שהוא העוה"ז יש לנו ללמוד תשלום הרשעים לעולם הבא בקל וחומר: אע"פ שהמדה כך היא כמו שהזכירו חכמים אפשר כשיחטא האדם סמוך למיתה ויכריע עצמו לכף חובה זכיות שעשה מקילין לו מדינה של גיהנם, וכן מי שהיה רובו עבירות וסמוך למיתה שקל עצמו והיה מחצה זכיות ומחצה עבירות רב חסד מטה לו כלפי חסד וזוכה בעולם הנשמות, ומיעוט עבירות שעשה גורעין ממנו חלקו, שכל אדם לפי מעשיו הוא זוכה בעוה"ב, כך אמרו חכמים לעולם הבא מלמד שכל צדיק וצדיק נכוה מחופתו של חברו אמרו בסיפא למה וכו'.

וכן אפשר שזה הדין נוהג במי שהיה בר"ה במדה אחת ונגזר עליו דינו ואח"כ הכריע עצמו לצד אחת מן המדות, שדינו במקומו עומד ובעולם הנשמות הוא נידון כשלש כתות הללו כפשט הברייתא: כשנפרעין ממי שרובו זכיות על מיעוט עבירות שעשה בעולם הזה הרי הוא כאלו לא עשאן ונותנין לו חלקו בעולם הבא כמו שראוי לזכיות שעשה, אעפ"כ מי שבידו מאות מצות כמותן והיו בידו עבירות אלא שנפרע ממנו בעוה"ז אין חלקם בעולם הבא שוה, זה צדיק גמור וזה צדיק שאינו גמור.

לפיכך נפרעין ממנו בעוה"ז בכדי שיהא ראוי לחיי העוה"ב לא שיגיע למעלת הצדיקים כפי מה שראוי לכל אחד לפי אמונתו ולפי מעשיו כי אלהי משפט ה' אשרי כל חוכי לו: ועוד מצינו שאמרו רבותינו (ברכות ה') אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח.

ואמר רבה אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר וה' חפץ דכאו החלי למדנו מהם ז"ל שיסורין באין תחלה על מעשיו הרעים של אדם והן עבירות של לא תעשה שהדין נותן שיענש עליהם. לפיכך כשרואה שיסורין באין עליו ראוי לו לפשפש במעשיו ולחזור מהן בתשובה.

וזהו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' ופעמים שיסורין באין על בטול תורה וכן כיוצא בזה והן בטולי מצות עשה כמו שאמר רב קטינא למלאך שנתגלה לו (מנחות מ"א) וכי ענשיתו אעשה א"ל אין בעידן ריתחא ענשינן, לפיכך משבאו עליו יסורין ופשפש בעצמו ולא מצא בעצמו עבירה והוא שיש בידו ידיעה תחלה וסוף, יתלה היסורין בבטול מצות העשה שאינו מזרז לעשות אותן כראוי אלא מתעצל בעשייתן ובקיומן.

אבל מי שהוא צדיק גמור ואין בידו עבירות ולא בטולי מצות אין יסוריו אלא יסורין של אהבה כדרך היסורין שפירשנו למעלה ליתן לו שכרו משלם לעה"ב. ולמה נקראו יסורין של אהבה והלא יסורין שפירשנו יסורין של עונשין הן על מיעוט עבירות שעשה, כגון שהן באין על שגגת מעשה ועל העלם דבר.

כיצד הרי שאכל חלב בשוגג נקרא חוטא שכן קראתו התורה בכל מקום. ומהו חטאו שלא נזהר בעצמו ולא היה ירא וחרד אל דברי המקום ב"ה שלא יאכל ולא יעשה דבר עד שיבדוק יפה יפה ויתגלה לו הדבר שהוא מותר וראוי לו לפי גזרותיו של הקב"ה, ועל הדרך הזו הוא טעם חטא השגגה בכל התורה ועוד שכל דבר האסור מלכלך הנפש ומטמא אותה דכתיב ונטמתם בם, לפיכך נקרא שוגג חוטא.

אעפ"כ אין השוגג ראוי להענש על שגגתו בגיהנם ובאר שחת, אלא שהוא צריך מירוק מאותו עון ולהתקדש ולהטהר ממנו כדי שיהא ראוי למעלה ההוגנת למעשיו הטובים בעוה"ב. לפיכך חס הקב"ה על עמו ועל חסידיו ונתן להם הקרבנות להתכפר בהן השגגות וכשאינן בית המקדש קיים משלח עליהם יסורין למרק מהן אותן שגגות ולהתכפר ביסורין כדי להיותן נקיים לעוה"ב.

כשם שהקרבנות אהבה וחמלה על ישראל ולקרבן תחת כנפי השכינה שנאמר עולת תמיד לדורותיכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה, ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים, וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם.

כך יסורין הללו אהבה וחמלה על האדם. אבל מ"מ אפי' יסורין אלו לכפרה ולמירוק חטא הן באים: וכך אמרו שם (ברכות ה') אמר ר"י יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה והקשו עליו ונגעים לא והאמר ר' כל מי שיש בו אחד מארבע מראות נגעים הללו אינן אלא מזבח כפרה לישראל.

הרי שדמו בכאן מזבח כפרה ליסורין של אהבה, ואע"פ שדחו מזבח כפרהו יסורין של אהבה לא הו, לומר שאין הכוונה לדמותם למזבח ממש אלא כשם שהמזבח מכפר על הראוי לו לכפר והן השגגות כך מראות נגעים מכפרין על הזדונות. ועוד תירצו בענין אחר הא לן והא להו.

כלומר שבני ארץ ישראל שהן טהורין וארצם טהורה והנגעים מרחיקין את בעליהם מכל אדם ומכל מגע אינן יסורין של אהבה לפי שהעונש הגדול אינו ראוי אלא לחטאי הזדון והעונות החמורים, אבל בבבל שאינן נזהרין בטומאה הו יסורין של אהבה וזה מזבח כפרה. מכאן למדו שאין יסורין של אהבה באים אלא לכפרת חטא וכך אמרו שם ביסורין של אהבה שהן ממרקין גופו של אדם, ואין תמרוק ראוי לומר אלא על מירוק עונות או שגגת חטאים.

ועוד אמרו שם על המעשה שאירע לרב הונא שהחמיץ היין שלו ומי חשיד הקב"ה דעביד דינא בלא דינא מלמד שאין רעה באה על האדם בין בגופו בין בממונו אלא על פי הדין, ולפי זה אמרו שם עוד כל יסורין של בטול תורה או בטול תפלה אינן יסורין של אהבה. ואם קבל עליו מאהבה מה שכרו יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנאמר וחפץ ה' בידו יצלח, מפני שאין אהבה זו ראויה להביא על האדם יסורין קשין שיהיו מבטלין אותו מעבודתו של הקב"ה מתפלה ותורה כל שאין בענשן שיהא האדם אובד בהם או נכרת ושמו נמחה אינן אלא יסורין שסופן שלווה ואין בהם אלא הרגשת רעה לשעה וביסורין הללו אמרו חכמים צדיקים תחלתן יסורין וסופן

שלום: ובפרק חלק (ק"א) אמרו כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו אצלו לבקרו אמר להם חמה עזה באה לעולם התחילו בוכין ור' עקיבא משחק אמרו לו עקיבא מפני מה אתה משחק אמר להם מפני מה אתם בוכים אמרו לו אפשר ספר תורה בצער ולא נבכה אמר להם לכך אני משחק שכל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש אמרתי שמא ח"ו קבל ר' עולמו עכשיו שאני רואה ר' בצער אני שמח.

אמר לו עקיבא כלום חסרתי מן התורה כולה אמר לו למדתני רבינו כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ועוד אמר לו בפעם אחרת חביבין יסורין והביא לו ממנשה שכל טורח שטרח בו אביו וכל עמל שעמל בו לא הועילוהו למוטב אלא יסורין, הרי ר"ע לא נחמו לר' אליעזר אלא ביסורין של מירוק עונות, ואם יש במדותיו של הקב"ה יסורין שלא על חטא כלל האיך לא נחמו בהן וכי מי היה ראוי ליסורין של אהבה ושלא על חטא אלא ר' אליעזר ועוד שהיה ר' עקיבא תלמידו ולא בא אלא לכבדו בכל כחו והיה תולה לו יסורין שלו לכבודו הא למדנו שאין יסורין אלא לכפרה: עוד הזכירו חכמים דרך אחרת ביסורין אמרו (ערכין ט"ז): תנא דבי ר' ישמעאל כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קבל עולמו, ופירוש הענין הזה מן המקרים ההויים בנוהג של עולם והבאין על כל אדם כגון שימצא טורח במעשיו לפעמים ויכאב גופו כשיאכל מאכלים רעים שאינן הגונים לפי טבע שלו וראשו כשיעמוד בשמש ויהי לו מן היגיעות שבאות אפילו על המלכים שכגון אלו אין ניצול מהן אלא הרשע הגמור לגיהנם שמקבל עולמו ושומרין אותו מן השמים לעשות לו כל רצונו בעולם הזה שנאמר יחילו דרכיו בכל עת אבל שאר בני אדם בין צדיקים בין רשעים כולם בכלל מנהגו של עולם.

וזהו שפירשו בגמרא שם בערכין עד היכן תכלית יסורין כל שארגו לו בגד ללבוש ואינו מתקבל עליו ואתקיפו עלה והעלו אפילו נהפך לו חלוקן ואפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלש ועלו בידו שתיים, וכל כך למה דתני דבי ר' ישמעאל כל שעברו עליו וכו' וזה ענין אחר הוא אינו אלא מן היסורין המשתנין בהם בני אדם זה מזה ברוב אבל ביסורין ממש לא למדנו בהם יסורין אלא לכפרה: ואם תשאל ותאמר והלא מפורש בתורה שיש יסורין של נסיון כגון והאלהים נסה את אברהם וכן למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא תשובה לשאלה זו כן הדבר וכך היא המדה שהקב"ה מנסה ולא כל אדם אלא מנסה הוא את חסידיו שנאמר ה' צדיק יבחן, כך דרשו בב"ר היוצר הזה כשהוא בודק אינו בודקנקנים רעים שאינו מספיק להקיש פעם אחת עליהם עד שהוא שוברו ובמי הוא בודק בקנקנים יפים שאפילו מקיש עליהם כמה פעמים אינן נשברים כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים שאין יכולין לעמוד ואת מי הוא מנסה את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן וכתוב והאלהים נסה את אברהם, ומהו הנסיון הזה שיבוא עליהם בעבודתו של הקב"ה ובעשיית מצותיו טורח ועמל, לפי שיש בני אדם שעושין מצות ומעשים טובים כשידם משגת וכשהן בשלוח ובריוח אבל מתוך הדוחק או כשהעבודה באה עליהם בטורח ועמל גדול אינן עושין לפיכך הקב"ה מטריח על יראיו בקצת נסיון כדי שיקבלו מצות ויעשו אותם מתוך הטורח כדי שיהא שכרם באותן מצות כפול ומכופל, ולמה מנסה אותו והלא גלוי וידוע לפניו יתברך אם יקבל אותו חסיד המנוסה עבודה וטורח זה.

אף על פי כן אין שכר האדם בכח אמונה שלו כשכרו בפועל ומעשה. ונמצא מזכה אותו להוציא דרכיו הטובים לפועל ולמעשה, ולמה נקרא נסיון והלא הכל צפוי לפניו יתברך, אעפ"כ רשות האדם בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה.

נמצא אותו החסיד מנסהו המצוה על מצוה זו בודאי, לפיכך נקרא נסיון מצד העושה לא מצד המצוה יתברך שמו: מדה זו מדת הטובה אינה מדת נקמה ופורענות, שהוא מנסה מי שגלוי לפניו שימצא שלם באותו נסיון כדי להרבות לו שכר שאמרנו ולפיכך נתנסה אברהם כדי שיהא מקבל עבודה זו החמורה ויהא שכרו קיים לעולם שנאמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה וגו'.

ולפיכך נתנסו ישראל במדבר כדי שיהו מקבלין טורח הליכות המדברות ופחד המקרים לשמו של הקב"ה ולתורתו ויטלו שכר על הדבר שנאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך ואומר זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה, נמצא נסיון הזה מדת הטובה שהאדם מקבל בו שכר ושמו של הקב"ה מתעלה ולכך הודיעו עד היכן תגיע אהבתו ויראתו בלב עבדיו והיאך נמשכין אחר מצותיו ועושין רצונו כרצונם: ואם תשאל ותאמר הלא חזקיה נתנסה ולא עמד בנסיונו שנא' וכן במליצי שרי בבל המשלחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל לבבו, מעולם לא נסה הקב"ה לאותו צדיק ולא בקש ממנו דבר אלא הוא ברשות עצמו חטא זהו שכתוב עזבו האלהים לנסותו, לומר שלא עשה עמו נס ולא סייע אותו באותו ענין כמו שעשה עמו נס בסנחריב וברפואת חליו, ועזבו לעצמו מפני שחטא ברפואתו כמו שכתוב עליו ולא כגמול עליו השיב חזקיה כי גבה לבו לפיכך הניחו הקב"ה עכשיו לרשות עצמו וגובה לבבו ונכשל, וזהו הענין בא ליטמא פותחין לו ליטהר מסייעין אותו: במדה הזו נהג הקב"ה עם ישראל בכניסתן לארץ הם חטאו ולא רצו להוריש יושבי הארץ שנאמר ואתם לא תכרתו ברית ליושבי הארץ הזאת מזבחותיהם תתוצון ולא שמעתם בקולי מה זאת עשיתם וכתוב גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך ה' ללכת בה, וכתוב ויהיו לנסות בם את ישראל לדעת הישמעו את מצות ה' והם חטאו ולא הורישו אותם וכרתו להם ברית והוא רצה לעשות עמהם נס להיות איש א' מהם רודף אלף כאשר בתחלה ונתנסו בדבר ונכשלו.

והנסיון הזה לא בחפצו של הקב"ה נעשה והוא עומד ומצוה להם להורישם והם לא שמעו. וכן זה שנאמר במן הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא, אין הנסיון לישראל אלא מדת רחמים שיהא מזונם יורד להם דבר יום ביומו ויוצאין למדבר הגדול והנורא בלא מחיה ובוטחים בהקב"ה ובנביאו זהו שכתוב המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך.

הא למדנו שאין הנסיון הזה להביא על האדם יסורין שימות בהן או שיהא כל ימיו בצער ובשת ובטל מלעבוד האלהים ומלעסוק בתורתואלא טורח שסופו הנחה ועמל שסופו שמחה ושלוה. כל שכן שאין בנסיון יסורין שיהא בהן מחיקת שם ואכדון העולם הזה

לפיכך אין הנסיון בכלל יסורין לא יסורין של אהבה ולא יסורין של כפרה אינו אלא מדת הטוב מרובה: בדרך שיש בצדיקים דרכים הרבה לכפרה, כך יש ברשעים שתולין לו להאבידו כדי ליתן שכר מיעוט מעשים טובים כמו שפירשנו, ויש שפוסקין לו חיים ושלוחה לחסד אבותיו כענין שנאמר בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל, ויש שמאריכין לו עד שישוב בתשובה שלמה כדרך שעשה למנשה.

ומן הגאונים שאמרו שהקב"ה פוסק שלוחה לרשעים לנסות בהם אנשי רשע והתרמית שיהיו מתחזקין ברשעם ואומרים הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך שוא עבוד אלהים ומה בצע כי נשמור בריתו, וברוך יודע האמת: ואם תשאל ותאמר הרי שתקנו חכמים דרכים הללו לפי כוונתם ולפי הכרע פסוקי התורה והנביאים, אם כן מהו זה שהנביאים צווחים על הענין הזה, ומהו שתמה ירמיה על הרשעים צדיק אתה ה' וישר משפטיך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה ואמר דוד אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי וגו' ותמה ישעיה על הצדיקים למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך ואמר חבקוק על שניהם למה תראני און ועמל תביט שוד וחמס לנגדי וכתוב כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל ונתוכחו איוב וחבריו על דבר זה הרבה ורבותינו עצמם אמרו אין בידינו שלות רשעים אף לא יסורי הצדיקים: דע שיש מרבותינו שחולקין על זאת המדה, יש מהן שאומרים אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון, ונדחו דבריו בגמרא באין מיתה בלא חטא יש מיתה בעטיו של נחש הקדמוני והוא חטאו של אדם הראשון שנגזרה מיתה עליו ועל תולדותיו בשביל חטאו כענין שנאמר בעלי ובביתו אבל באין יסורין בלא עון לא נדחו דבריו וא"ת שנדחו בכל אבל המיתה והיסורין באין על חטא שקדם לאב כמו עטיו של נחש שהזכיר המקשה אבל אין מיתה והיסורין בעולם.

ואמרו בברכות (ז') בקש משה להודיעו דרכיו ונתן לו שנאמר הודיעני נא את דרכך אמר לפניו רבש"ע מפני מה יש צדיק ורע לו רשע וטוב לו יש צדיק וטוב לו רשע ורע לו, א"ל הקב"ה למשה צדיק וטוב לו צדיק גמור צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור רשע וטוב לו רשע שאינו גמור רשע ורע לו רשע גמור, וזה הענין על דרך שפירשנו למעלה בפרעון קצת העונות בעולם הזה לזכותו לגמרי או להאבידו לעולם הבא, ולשון אחר אמרו צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק ורע לו צדיק בן רשע וכו', ואמרו בגמרא ופליגא דר"מ דתנא משמיה דר"מ שלא נתנו למשה זו המדה שנאמר וחנותי את אשר אחון אע"פ שאינו הגון כלומר שאינו הגון לדעת בני אדם לומר שלא נמסרה המדה הזו לדעתו של אדם: והנה כפי הסברא הראשונה הכל בטעם ידוע ובטענה מושגת, ומה שאומרים הנביאים בדבר ומה שצווחין על הענין אינו אלא כדברי החולה שמצטער על חליו ומפליג על החולי וצועק על תוקף הצער והכאב והיאך לו כך והיאך אפשר לו צער הגדול, כלו' שהנביאים מתמיהין לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע למה תנהג בזו המדה ונבלה ימינו בבהלה ואלה רשעים שפושטין ידם בזבול קדשך בשלום ובשלוחה בעולם.

אף על פי שידועין שהמדה אמת והמשפט צדק. ובתשובת דבר זה אמר המשורר לאחר שהתאונן על הענין ואמר כמעט נטיו רגלי כאין שפכה אשורי כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה וגמר הענין הזה בספק רשע וטוב לו, ועוד אמר בספק צדיק ורע לו לכן

ישיב עמו הלום ומי מלא ימצו למו אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום, וחזר ותירץ על הכל ואחשבה לדעת זאת עמל היא בעיני עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריכם, כלומר ששתי ספיקות האלה עמל גדול היה לו במחשבתו הראשונה עד שבא במחשבה אל מקדשי האלהים והוא מה שהקדיש לשתי הכתות האלה של רשעים וצדיקים והזמין לשתייהן והבין לאחריכם ורמזשם ענין העולם הבא בפסוק בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני וענין ההכרתה באיך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות ושאר הענין: ויש מרבתינו שסוברין והיא דעת רבי מאיר בברייתא שהזכרנו שאף על פי שהמדות הללו כך הם כמו שסברנו ומקצת בני אדם נדונין בהם, אבל עדיין יש צדיקים גמורים שלא בדרך המדות הללו מתיסרין ורשעים גמורים שיושבין שאנן ושקט בעולם, ואלו הן תוכחותיו של איוב שבאו יסוריו שלא על חטא כפי דעתו וכפי מה שנאמר עליו בענין השטן שלא הזכיר עליו חטא כלל אלא החנם ירא איוב אלהים וגמר הענין, ואם נאמר באיוב שום עלילה או נחפש למצוא בענינו שמץ דבר מכל מקום הוא שואל על הצדיק הגמור מכל צד שבאו עליו יסורין ומת בהן ואבד שמו על לא חמס בכפיו היאך יתכן זה בדרך ה', ודבר זה אין לו תשובה לדעת הבריות אלא לדעתו של אל דעות יתברך, כך אמרו בר"ע שהראה אותו הקב"ה למשה רבינו במראות הנבואה ואמר לפניו רבש"ע הראיתני תורתו הראני שכרו ראה שחותכין בשרו במקולין אמר לפניו רבש"ע זו תורה וזו שכרה אמר לו שתוק כך עלה במחשבה לפני, רצו חכמים לומר שאין מיתתו של ר' עקיבא ביסורין הללו ראויה לו לנכות ממנו מיעוט מעשים רעים, לפי שהיה צדיק גמור כל ימיו אלא שהענין נעלם וכך עלה במחשבת בעל המחשבות יתברך חפצו ורצונו.

אף על פי כן עם ההעלמה הזו יש בטענה הזאת סוד נמסר לאנשי התורה והקבלה והוא רמוז בדברי רבותינו ונכלל בענין סוד העיבור שחכמים מוסרין אותו לתלמידיהם הראויים והוא תשובתו של אליהוא על תוכחותיו של איוב, ואתה יודע שהיה איוב צדיק גמור בעיניו והיו יסוריו שלא על חטא ועבירה לפי דעתו עד שהיה קורא תגר עליהם כמו שהזכרנו: וכאשר אנחנו מסתכלים בספר הזה בפנים אנחנו רואים שמתחלה פתח ואמר לומר שממשלת הכוכבים והמזלות בימי הלידה ורגעי הריון גורמין לאדם הרעות והטוב נוטים לדעת הוברי שמים המהבילים, זהו שפתח יאבד יום אולד בו והיה מקלל היום והלילה וכוכבי נשפו כי הם גורמי רעתו וכן ענין כל המענה, ובזה תפשו אליפז בהיותו מסיר דעתו מן האדון העושה הכל במשפט וצדק יתברך ונותן הממשלה לכוכבים ולמזלות ענה לו זכר נא מי הוא נקי אבד רוצה לומר אחרי שאנחנו רואין הנקיים אובדים ונראה חורשי האון שקוצרין אותו זאת ראייה כי מנשמת אלוה יאבדו האובדים ולא מכח הטעות הככבים ואמר אם נראה במקצת האנשים שאין המדה מתנהגת כן כאשר אראה אויל ורשע משריש הנה ראיתי בלבי קללה באה על נוהו פתאום והצדיק הבאה עליו רעה כמוך מוסר אלהים הוא ואל תמאסהו, ואמר שהאדם נולד לעמל ואין אני מיחס אל דבר אחר רק אדרוש בו אל אל ואשים ההנהגה לאלהים כי הוא לוכד החכמים ויודע שהצרות שהם מצערים בהם לטובתם הם או למוסר שיוכיח האלהים את האדם ובסוף יצילנו והוא יכאיב ויחבש, וזאת תשובת אליפז לענין מענה איוב הראשון: אז נהפך איוב אל תלונה אחרת, הראה עצמו שהודה לדברי אליפז כי חצי שדי הם ובעותי אלוה עמו,

ושב בדרך הקללה הראשונה לומר אחרי שאין היסורין האלו במקרה מזל רק ברצון מכוון מי יתן שידכאהו האלהים וימיתהו או ימתין עד ימלא צבאו, כי רוח חייו כי מה כחו ליחל עד שיעבור המוסר הזה, ותמה מה אנוש כי יגדלהו האלהים לשית אליו לבו.

וזה המאמר יורה כי איוב היה חושב תחלה כי מצד גריעות האדם אצל הבורא ישים אותו תחת ממשלת המקרים כפי מערכת המזלות ומשטריהם. יאמין באדם כמו שנאמין אנחנו בנמלים או בשרצי הארץ והבהמות כי אין השגחה עליונה בהם רק לקיום המין אבל ליחיד מהם אין עמו עונש ושכר ולא נאמר בהם שחטאו כשישחטו ולא שזכו כשהאריכו ימים והיו מזונותם מצויין להם כזאת היתה סברתו תחלה כפי ענין מענהו הראשון, וכן יאמר לו אליפז עצמו ואמר מה ידע אל הבעד ערפל ישפוט עבים סתר לו ולא יראה, זה הסרת ההשגחה מן הנבראים השפלים, וחוג שמים יתהלך השגחתו לקיום המין בכלל השמים וצבאיו, האורח עולם תשמור הוא הגלגל החוזר והוא דרכו של עולם במזלות והכוכבים, והוא עצמו איוב מתנצל מזה כי לא היתה הסברא הרעה עמו בשלותו כמו שאמר (כי אראה שמך מעשה אצבעותיך) אם אראה אור כי יהל וירח יקר הולך ויפת בסתר לבי כי ממנו רב חילי וכביר מצאה ידי, כי זה עון פלילי כי כחשתי לאל ממעל, הנותן הכל ואיננו מכחות האור והירח, רק עתה בבא אליו הצרות הרהר בלבו זה מפני שבאו עליו על לא חמס בכפיו.

ואחרי שהרחיק לו אליפז זאת הסברא הרעה אמר ולמה יבואו עלי יסורין הגדולים מאת האלהים אין זה דרך מוסר כי אין בכח לסבלם ואיך יגדל האדם בעיניו לבחון אותו לבקרים ואם חטאתי מה יזיק לך חטאתי שאתה נוצר האדם: ועד הנה לא דבר איוב בצדק ולא נשתבח במעשיו הטובים רק בשלש הטענות האלה יתוכח, יטעון אם מוסר הוא מה כחו לסבול המוסר הזה, ויטעון עוד כי האדם וחייו הבל ודיו במיתה המעותדת לו כי כאשר אם יזכה לא ינצל ממנה כן אם חטא לא היה ראוי לצער אחר כי מעיקר בריאתו להבל דמה, ויטעון עוד איכה יגדל בעיני האלהים לפקוד עליו פשע וחטאת והוא ופשעו אין ותהו בעיני אלהים, וזהו ענין תלונתו במענה הזה כפי שיראו הפסוקים בביאור: אחרי זה בא בלדד השוחי לסייע על קצת דברי אליפז חבירו ובאו דבריו חזקים ממנו.

אמר כי הרעות הבאות על איוב ועל בניו כלן בדין ומשפט על עונות ופשעים שעשו כי האל לא יעות משפט וצדק, ועשה הבנים רשעים גמורים כחטאים שענשן בעולם הזה מפני שנכרתו ומתו והוא שאמר אם בניך חטאו לו וישלחם ביד פשעם, אבל במדת איוב נהג ענין אחר שבאו יסוריו למרק קצת חטאיו ואם ישחר אל אל ושלם נות צדקו, והוא מי שהרשיע איוב תחלה: ואז נתעורר איוב לצדק עצמו ושב אל טענותיו הראשונות וחזקו דבריו, וביאר אותם כי הבורא יתברך לרוב מעלתו לא ישגיח לפרטים ואפילו יענהו.

לא יאמין איוב כי יאזין קולו, אשר בבא השערה בנוהג שבעולם על הבל ישופהו וירבה פצעיו עם הכלל בחנם ולא בחטאו, ואמר תם אני שלא חטאתי מיום שנבראתי, רק שלא אדע נפשי אם מצד בריאתה יבאו עליה המקרים על כן אמאס חיי וארצה שתשיב נפשי להויתה הראשונה, ויתן ראייה על הסרת ההשגחה כי המדה הנוהגת בכל אחת היא כי

תם ורשע הוא יכלה, וא"ת שיעשה בהשגחה ויהיה בחפץ וברצון ושוט הוא שהויה בעולם להמית פתאום ולהלעיג על מסת נקיים, א"כ נתנה הארץ ביד מעול וחומץ, ואם אינו כן אמר מי הוא המכלה הכל והמשחית אותי כי ימי קלו מני רץ, וזאת טענה אחרת, ויתאווה איוב עוד להיות בינו ובין האל מוכיח שיאמר לו שיודיעהו על מה יריבהו, הטוב כי יעשוק אותו בלא חטא ואפילו חטא היאך ימאס יגיע כפיו ויסתכל על עשיית החטאים והרשעים שעושים בסתר, ואם יאמר האל כי לנסותו יעשה לדעת אם יסבול המקרים או יבעט, זה הענין המוסר שאמר לו אליפז מתחלה, העיני בשר לך כי יבקש עון שגלוי לפניו שלא ארשע גם יודע שאין מידו מציל ואינו צריך לנסות כחו וגבורתו עמי וזו תלונה שנית.

ואמר אם רשעתי אללי לי ואם צדקתי לא אשא ראשי. ישוב אל טענה שהזכיר כבר כי כאשר לא ישא ראשו אם צדיק שסופו למות ולילך אל ארץ חשך וצלמות, כן אם רשע לא היה לו לקבל יסורין: ועתה בא צופר הנעמתי בסיוע עוד על דברי חבריו ואמר כי יש חכמה נעלמה במעשי האלהים, כי כפלים יש לתושיה כי כל היש ההווה בעולם כפול בו חכמה נראית וחכמה נעלמת.

אך ידע איוב באמת כי ישה אליו האלהים מעונותיו ויגרע מהם ולא יכפול ויוסיף עליהם ואם יחליף האל וירבה האנשים הנקראים בני חלוף ויסגיר הארץ בידם ויקהיל אותם מי ישיבנו בזה אם רשעים הם, כי הוא יודע אנשים שהם שוא ורואה האון שלהם ואיננו מתבונן למעשיהם כי הוא מוחל להם, וכשמטיב לרשעים ויסבול להם כל שכן שלא יגמול רע לטובים, אלא אם יכין איוב לבו יהא סופו שלוה כי שלות הרשעים סופה תקלה ומפח נפש: והנה תירץ צופר קושיא הגדולה והמפורסמת שבזה הענין מן הרשעים שטוב להם כי הקושיא בצדיק ורע לו אינה נראית בעולם שכל הנספה נאמר בו חייב היה כזאת כאשר יאמרו באיוב, ונתן שלות הרשעים שהיתה קושיא טענה וראיה על חמלת הבורא יתברך בברואיו וכי איננו מואס לגמרי יגיע כפיו ולא יסתכל לגמרי על עצת הרשעים, וכיון שכן כ"ש שלא יריע לטובים רק ישה להם מעונותיהם ויגמול להם בפחות מחטאיהם: והנה שלשת החברים האלו יגלו דעתם בענין הזה ושאר הטענות כפול וחזוק לטענות האלה.

והנה החברים יפליגו בכל מעניהם שאחרי זה באבדן הרשעים ובהכרת זרעם מפני שהיא הקושיא המתפרסמת עליהם ויאריכו בזה, ואיוב ירבה עצמו ויטעון כי יש רשעים מתים בשלוה ומה חפצם בביתם ובזרעם אחריו, ואלה מחזקים לטענות הנזכרות במענים הראשונים, ואין לנו לפרסם לכל פירוש הספר הזה.

והנה אליהוא חרה אפו על צדקו נפשו מאלהים וכתוב איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל, וכן חרה אפו על חבריו שהיו מצדיקים משפט האלהים ברשעו של איוב שנאמר ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב, וכן אמר אני אשיבך מלין ואת רעיך עמך כלל אותם בטעות ובשגגה, וזה תמה גדולה במה תקן אליהוא השאלה הגדולה הזאת שהוא צדיק ורע לו או רשע וטוב לו חוץ משתי הדעות, שאין אצלנו מדה שלישית שתכריע במחלוקת הזו בשום פנים שיבאו על חטא קל או חמור כלומר זדון או שגגה כדברי חבירי איוב, ואם אינו כן שלא בדין הן באין כדעת

האפיקורסות שהיה איוב נוטה אליו מתוך צערו וכפי הטענה שהזכרנו בסברתו, ואם יאמר שיש יסורין חוץ מן הסברות האלו והם כדי להרבות לו ביותר שכר וזכות לעולם הבא כדברי המתחסדים באמונה הזאת כבר באו בטענת חבירי איוב מן הטעמים שסבל ענשו יוסיף לו זכות כמו שהזכרנו כי עתה יעיר עליך ושלם נות צדקך ושאר הענין, ואם תאמר זו היתה טענה משובשת לפי שהזכיר הגמול והסוף בעולם הזה ויש צדיקים שמגיע אליהם רעה גמורה מבלי תקוה ואחרית בעולם הזה וילכו בלא חמדה אבל היה להם להזכיר גמול העולם הבא, לא ראינו אליהוא שהזכיר בעולם דבר אצל איוב וחבריו רמזו בו יותר ממנו כמו שאמר איוב אך שתים אל תעש עמדי אז מפניך לא אסתר.

הזכיר המיתה באמרו כי עתה אחריש ואגוע ואמר שלא יעשה עמו שתים שהוא נדון בעולם הזה ויסתר מפניו או במיתה והוא הקבלת פני שכינה בגן עדן הנפשות, וכן אש לא נפח וארץ עיפתה כמו אופל וכיוצא בזה כאן, הם רמזים לגיהנם ודינו לדעת רבותינו בכל ההגדות וכך הזכיר בהם התרגום, עוד כי זה איננו מתשובת הקושיא ההיא שהיה איוב אומר שהוא היה צדיק גמור בעיניו בלא מכשול עון ולמה ימות בנפש מרה ולא יאכל טובה בעולם הזה ובבא ויזכה לשתי השולחנות וכבר זכו להם רבים במלכי ישראל החסידים, וכן הדין נותן כי מדוע יריע אלהים לאוהביו על לא חמס בכפיהם חלילה לאל מרשע ושדי כו'.

והנה אליהוא עצמו יאמר כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו. ועתה יחזור המחלוקת ביניהם לדברי איוב שהיה צדיק גמור בעיני נפשו.

ותראה איוב משעה ששמע דברי אליהוא בתשובה ההיא שענינה מורה שהוא ענין חדש ואינו דומה למענה חבריו כמו שאמר ולא טרף אליו מלין ובאמריכם לא אשיבנו לא פתח פיו לענות, והנה זה יורה שקבל דבריו והיו הטענות ההם מספיקות לשאלותיו עד שקבל עליו מהן השתיקה וכן אמר לו אם יש מלין השיבני וגו'.

וכבר באו דברי אליהוא סתומים מדברי חבריו כלם וענין פרושם סתום מאד, ומי שלא יפנה את דעתו וישיא סברתו לא ימצא בהם ולא בכל מה שנתפש מהן ביד מפרשי המקרא דבר ראוי או טענה הגונה מחודשת מדברי החברים ההם אבל הוא מסודות התורה שנעלמו לבד מן הזוכים להם מן הקבלה והפירוש בהן אסור בכתב והרמז אובד התועלת: והנה נתחייבו חבריו של איוב אע"פ שהיו מצדיקים מעשה האלהים, בהיותם מזכים אותם בזה הדרך, שנאמר ויאמר ה' אל אליפז התימני חרה אפי בך ובשני רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב ולא היה אליהוא בכלל העונש הזה, והנה לפי הנראה לא היה עונש וחטא על דבריו אפילו לא ירדו לעומק הדין, אבל טעם החטא כטעם עונשי השגגות שמתכפרין בקרבן ולכן צוה להקריב עליהם עולות, כי מפני שהיו שלשת החברים טוענין בלי ספק אצלם שאין יסורין בלא עון בשום פנים ושאיוב היה רשע היו נותנין דרך לאיוב שהיה יודע עצמו צדיק שיהיה מעשה האלהים בלא משפט, והיה להם לומר כי מעשה האלהים נעלם בדעתם אחרי שלא השיגו לענין הקבלה מפי הנביאים כמו שזכה אליהוא אליה.

או יהיה החטא הזה מפני ששבתו מלענות את איוב והאמינו וקבלו סברתו הראשונה והאל ידע מצפון לבם ונענשו עליו כי איוב חזר בו ועשה תשובה והם לא נזדרזו להתודות

על חטאם כמו שאמר הוא לשמע און שמעתוך והייתי טועה בידיעתך ועתה כיון שעני רואה כבודך והשגתי ממך השגה אמתית אמאס ונחמתי על עפר ואפר, והם שלא אמרו כן הוצרכו לכפרה, וזהו ענין הכתוב מעשות עמכם נבלה, מפני שהם היו מזכים מעשה האלהים ואם יבא עליהם ממנו קצף יראה כדבר שאינו הגון: וכן תראה ענין רוב מוסרי הקב"ה אל איוב לעלות מעשיו הנפלאים ולהודיעו מעשה האלהים ואת מיעוט דעתו של איוב בסוד הנביאים שלא ידע סודות הארץ והשמים ובהמות והעופות והים ובריותיו ובכלל מעשה בראשית, ורצונו לומר כי מי שלא ידע בכל אלה עם ראותו בהם ההשגחה וטוב הסדר וההנהגה אע"פ שהם בלא זכות ובלא חובה למה לא יחשוב בכלל שמשפטי האלהים בבני אדם נעלמים וסודם ביצירת הנפש והגוף סתום וחתום, ולמה לא יתן צדק לפועלו מן הסתם אחרי ראותו חמלתו והשגחתו הטוב בשאר הבריות השפלות ומדוע יבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו ונכלל עם זה לאיוב הודעה אחרת כנגד האפיקורסות שבא בדבריו שמחמת פחיתות האדם אצל בוראו אינו משגיח עליו לטוב או לרע, כי עתה יפרש לו הקב"ה טוב השגחתו בכל אחת מהבריות מבני אדם עד קטני בריות הארץ והים והנהגתו בכולם בהשויה ובטוב הצריך להנהגה, וזה ענין מענה האלהים יתברך שמו עם מה שנרמז בדברי המענה הטעם שחדש אליהוא בצדיק ורע לו בקצת פסוקים ידועי קבלה וע"ז נתחרט איוב ושב בתשובה לבוראו שכבר ידע מדברי אליהוא כי הטענה היא שאמר לו היא טענה הגונה ומקובלת והיא סוף השגת האדם בידיעה הזאת ואין אחריה קושיא בידיעת האדם, ונתברר לו בידיעה שלמה מענין נבואתו במענה האלהים יתברך כי כל מעשיו בסדר ובהשגחה, ושיש עוד בהם טעמים סתומים אין מחשבה משגת אותם, זולתי המחשבה שקדמה לבריאתו של עולם יתברך שמו וחפצו ויתעלה לנצח: וסוף דבר ראוי להאמין בזה הענין לכל בעל מקרה ופגע כי מקרהו וצרתו על עונו ופשעו וישוב על הנודע מהם בתשובה ועל לא הודע שלו ושלא זכור בהם יתודה מן הסתם, ואם יראה צדיק אובד בצדקו יהיה מיחס זה תחלה אל מיעוט עבירות שעשה.

וכן יחשוב ברשע שליו יהא תולה שלותו בצדקות או מעשה טוב שעשה ואחרי כן אם יעבור דעתו למי שיראנו אובד והוא צדיק גמור רב הזכיות נקי החטא ובר הלבב. וזו איננה קושיא בדעת האדם רק למי שהוא יודע בעצמו שהוא צדיק ואין לו פשע עון מספיק לרעה המוצאת אותו.

ואפשר שישא פנים בעצמו וישא נפשו בצדקו, אבל זה ספק שהוא מועט עם הספק האחר שהוא רב ממנו, שיראה הרשע הגמור המוחלט מצליח בכל ענין ההצלחות, יהיה החושב מיחלו התלאות בסופו, או שלות הרשע הזה בסוד הנזכר הנכלל בסוד העיבור אם זכהו האלהים אליו לדעתו מפי הקבלה הנאמנה לאחר שישמר בו מן המכשול והטעות, כי לא רבים יחכמו.

ואם לא שמע אותו יהא תולה הענין בו על דעת ודעי, ועם כל זה יחשוב בין היודע בין שאינו יודע שיש אחרי כל זה צדק וטוב טעם ודעת במשפט האלהיםמן הצד הנעלם והכל בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים: ואם תשאל עלינו כיון שיש ענין נעלם במשפט ונצטרך להאמין בצדקו מצד שופט האמת יתב' ויתעלה למה תטריח אותנו ותצוה עלינו ללמוד

הטענות שפירשנו והסוד שרמזנו, ולא נשליך הכל על הסמך שנעשה בסוף שאין לפניו לא עולה ולא שכחה אלא שכל דבריו במשפט.

זו טענת הכסילים מואסי חכמה, כי נועיל לעצמנו בלמוד שהזכרנו להיותנו חכמים ויודעי אלהים יתב' מדרך האל וממעשיו, ועוד נהיה מאמינים ובוטחים באמונתו ובנודע ובנעלם יותר מזולתנו כי נלמוד סתום ממפורש לדעת יושר הדין וצדק המשפט, וכן חובת כל נברא עובד מאהבה ומיראה לתור בדעתו לצדק המשפט ולאמת הדין כפי שידו משגת, והם הדרכים שפירשנו מדרכי חכמים, כדי שתתישב דעתו בענין ויתאמת אליו דין בוראו כמצדיק מה שיכיר וידע יכיר הדין והצדק במה שהוא נעלם ממנו, וכ"ש שטענת הסוד הנזכר לא תשאיר בדעת האדם קושיא ולא תמצא עמו טענה מספקת בשום פנים, ואם רצה להשים סוף מחשבתו בכאן הוא רשאי מפני שהם טענות מספיקות לכל הנהגת הברואים: ועל ענין זה הנזכר אמר אליהוא אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק, רוצה לומר שישא דעו עד סוף השגת הדעות לתת טעם וטענה במשפט האלהים ואח"כ יתן צדק לפועלו ית', כי מן הטעם המושג בדעתו יוכיח על הרחוק והנעלם שהצדק עמו והיושר במפעליו: ואני מזהיר עוד למי שירצה להיות ממי שנאמר עליו וצדיק באמונתו יחיה ואינו חפץ להמנות עם הנאמר בהם בנים לא אמן בם, שלא ישתדל בחקירה הזאת מפי הספרים ורוב המדברים בענין הזה, וכי יודע כי אין הספק הזה רב מאד בעיני בני האדם ואינו צריך כרוב הענינים המתקשים בתחלת העיון, וכבר בטל הרבה מן המחקר הזה הרב הגדול ז"ל בטענותיו בפרק שנים עשר מספר מורה הנבוכים, אמר ז"ל כי יעלה על לב ההמון כי רעות העולם יותר מן הטובות, וכשתעריך מנוחת האדם ותענוגיו בזמן מנוחתו אל הדאגות והמכאובות הקשים והפגעים והחליים והמכשולות יראה להם כי מציאות האדם לרעתו, והוא ז"ל באר כי רוב הרעות הבאות באישי בני אדם באות מחסרון דעתם, ומסכלותנו נזעק ונשוע מן הרעות אשר נסבב לנפשותינו ברצוננו נדאג ונכאב כמו שאמר שלמה אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו, והאריך בזה, ופירש כי רוב הרעות ההוות בבני אדם הם מנזקי אדם כגון הקטטות והמלחמות, או מנזקי אדם לנפשו כרוב התאוה למאכל ולתשמיש וכיוצא בזה, ואין ראוי לנכנס במלחמה ויורוהו בחצים לזעוק רק על נפשו, ולאוכל מאכלים רעים ונעשה מצורע או המרבה בתשמיש ונעשה עור, רק על סכלותו, וכן תראה מהם כי נכנס בסכנות המדבריות והימים כדי להתעשר ביותר על שכנו וללהתרפס ברצי כסף וזהב, וימצאוהו תלאות ילך וישוע וילין על הזמן ויתמה מרוע מזלו, והקב"ה לא יחדש מופת ונס בעולם לעזור המשוגעים על פחיתות מדותיהם, ועוד תשוב תראה כי מי שאסף מן הממון די ספקו רואה עצמו פחות וגרוע מזלו ממי שאסף הפנינים בתוך גנזיו ויתלונן על מזלו, וגם זה מפחיתות המדות כי המשיג אלו התוספות לא השיג דבר נוסף בעצמו וכחו אבל השיג הבלי שוא או תעתועים או כשלון לעצמו, והחסר מאלה התוספות אינו חסר כלום לא העדיף המרבה והמעייט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו, ואלה הם רבים בכל זמן ובכל מקום: ובאמת כי הרב ז"ל הנה יסר רבים וברכים כושלות אמץ, עם מה שביאר עוד שם כי הטובות הצריכות בעולם מרובות מאד ונמצאות הרבה בכל מקום, כגון המחיה במים ובמזון הצריך ולא חסר העולם מן הצריך ואין חסרונו אלא בתוספת בערך כל צרכי בני אדם כגון המרגליות והפנינים שאינן נמצאות אלא בקצת הארצות מפני מיעוט צורך בני

אדם להם: וכל זה ראוי להעלות על לב כל משכיל כדי להבין תקון סדר הבורא יתברך בעולמו וטוב ההנהגה בברואיו, וכן ראוי להבין זה כל אדם שראוי לקבל תוכחות, אבל השאלה בצדיק ורע לו עדיין במקומה עומדת, כי אנחנו לא נראה העולם בכללו ולא נחקור אותו בשלמות אבל נשאל בו בפרט על האיש הזה אם ראוי למקרה הזה שבא עליו שהקב"ה נתן לכל גויה וגויה הראוי לה, ונראה כמה צדיקים נהרגין על ספריהם או כשהן יושבין בתענית ומתפללין בתכלית הכונה, ויש שנבראים בתחלת הבריאה חסרי אברים ויש מתים קודם כ' שנה, ומשעה שעמדו על דעתם היו צדיקים עוסקים בתורה ובמצות ויש להם זכיות ואין להם עונש שמים כמו שאמרו רז"ל שאין ב"ד ש"מ עונשים עד אותו הפרק, וכענין איוב הצדיק שאירעו לו המקרים ההם ומעשה ר"ע בתורתו ובמיתתו, וכ"ש שאלת רשע וטוב לו שהוא מצוי יותר בעולם.

שאלה הזאת לא תקטן בהיות נכשלים מועטין, ולא תגדל בהיותם רבים, כי לא לאדם שיחנו שנזכה מעשיו בהיות רובם טובים ולא שגה וטעה בדבר אלא במעוטו, אין טענותינו אלא על הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אין בהם נפתל ועקש ויראה מדברי הרב ז"ל שלא הוקשה בעיניו דבר ברשע וטוב לו כי הוא מחסד הקב"ה ית"ש, אבל עיקר הספק בצדיק ורע לו, והנה ביאר בכלל שהעולם במציאות חסד, יבנה ומקרו ופגעיו מעצמם, ועל הצדיק האובד יגזור שהמיתה בחטא והיסורין בעון והוא אמת עם מה שהוספנו לכתוב ולרמוז למעלה, וברוך היודע דיין האמת ושופט הצדק: כיון שנתפרש מדברי רבותינו ז"ל שסוף העונש בגיהנם וסוף השכר בעוה"ב צריכין אנו לפרש מדבריהם ז"ל מהו הדין הזה שנקרא גיהנם ומהו הדבר שנדון בו ואימתי נדון בו, א"ת שהעונש מגיע לגופו של אדם לאחר מיתתו והלא גופו של אדם כשמת אבן דומם הוא אם תשרוף עצמותיו לסייד או תמשח אותם באפרסמון ומיני הבשמים המקיימין אותם.

אין הפרש לאבן הזו בכך ומקרה אחד לצדיק ולרשע בגופו לאחר המות, ואיך יהיה הגוף הזה בגיהנם וזה בטובת העוה"ב והרי הם קבורים לפניך בקבר אחד או הם גנוזים בביתך בתוך ארון א', הרי שאין עונש אלא לנפש, ומהו העונש המשיג אותה והרי הנפש אינה גוף וגויה ואינה נתפשת במקום אחד ואין מחיצה לפנייה, ומה הוא המקום הזה שנקרא גיהנם ונדונית שם שאין המקום תופש ואין האש שורף אלא בעלי הגוף והדברים הממשיים, אין לך בעונש הזה אלא שתאבד הנפש ותכרת.

ודבר זה אינו כפי התורה ולא כפי דעת של רז"ל אלא דעות נכריות הם מדברי המתחכמים באו"ה, שהרי לדברי אלו אין ענשו של אדם אלא כרת והתורה אינה מחייבת כרת לכל אדם, ונמצאת פוטר בטענה זו שאר כל החוטאים מן הדין והעונש. ועוד לדעת זו עשית עובר על כרת אחת והאפיקורוס הכופר בעיקר ושופך דמים כל ימיו שוין בדיניהם, שהרי שניהם אובדין ואין עמהם צער ויסורין אחר המיתה, וכבר מפורש בקבלה שהיו בכופרים דעות הללו, מהם מי שכופר בעונש ושכר שלאחר מיתה כענין שנאמר ביצר הרע כי אין חכמה ודעת וחשבון בשאול אשר אתה הולך שמה, ומהם שלא היה ענשן חמור עליהם שלא היו מודים אלא באבדן הנפש והיו אומרים נוח לו לאדם שיאבד והיה כלא היה, ומדברי חכמים אין צריך להביא ראיה לפי שכל הגמרא ומדרשי

רבותינו מפורשים הם בענין גיהנם והעונש ההוא: כך שנו במנחות (פ"ט): ואף הסיתך מפי צר וגו' גיהנם שפיה צר שיהא ענשה צבור לתוכה ושמא כשם שפיה צר כך כולה צרה ת"ל העמיק הרחיב שמא תאמר אין בה עצים ת"ל מדורתה אש ועצים הרבה, והם מדדו לגיהנם אורך ורוחב, אמרו בתענית (י') עולם אחד מששים בגן וגן אחד מששים בעדן ועדן אחד מששים בגיהנם נמצא כל העולם ככסוי קדרה לגיהנם, ועוד סיימו לו פתחים אמרו בעירובין (י"ט) שלשה פתחים יש לו לגיהנם אחד במדבר שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה ולגיהנם ירדו, אחד בים כתיב מבטן שאול שועתי החזירו אותו הדג על מעמקי מצולות ופתח גיהנם, ואחד בירושלים שנאמר נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים, ואמר רבן יוחנן בן זכאי שני תימורות בגי בן הנם ועולה עשן מביניהם וזו פתחה של גיהנם, ואמרו (שבת ק"ט) לענין איסור הטמנה בחמי טבריא תולדות אור נינהו דחלפא אפתחא דגיהנם, ועוד אמרו (ב"ב פ"ט) שמע מינה האי שמשא סומקתא והא דקא חזינן לה דסמקא בצפרא ובפניא והאי דחזינן לה דחורא בפלגא דיומא אנן הוא דלא בריא נהורן למחזייה ואותיבו עלה ופריקו, ואיתמר התם ולמאי דאיתמר מעיקרא הא קא חזינן לה דסמקא בצפרא ובפניא חלפא אפתחא דגן עדן בפניא קא חלפא אפתחא דגיהנם: ובפרקי רבי אליעזר אמרו בשני ברא הקב"ה הרקיע והמלאכים ואשו של בשר ודם ואשו של גיהנם.

ופירשו שם שהרקיע הזה הוא הרקיע שעל ראשי החיות שנאמר ודמות על ראשי החיה רקיע ואמרו שם ר' יהושע אומר עוביה של ארץ מהלך ששים שנה ומהום אחד שהוא אצל גיהנם נובע ומוציא חמין תענוג לכני אדם. ושנו בברייתא דארכו של עולם במקום הזה שבעה מקומות זה למטה מזה והן גיהנם ושערי צלמות שערי מות טיט היון בור שחת אבדון שאול ולמטה מכולן ארקא ומלאכי חבלה מעמידין רשעים בארקא תחת נהר של אש שהוא יוצא מתחת כסא הכבוד שנאמר הנה סערת ה' חמה יצאה וגו', ושם שנינו היורד לארקא שוב אינו עולה והם נדונין לדורי דורות, ושנינו רשעים שבהם מלאכי חבלה ממונין עליהם, מדור העליון שאול תחתית עמקו שלש מאות שנה, וכן כל מדור ומדור האש של תחתית חזק על אחד משלשים משל אבדון שלמעלה ממנו וכן כל מדור ומדור משל מעלה ממנו, זהו ענין השנוי בברייתא והחזירו הענין במדרש תלים ואמרו כל כת וכת משבע כתות יש לו מדור בפני עצמו בגן עדן וכנגדן שבעה בתי דירות בגיהנם ואלו הן כו' הרי שבעה בתי דירות לצדיקים ושבעה לרשעים לכל אחד ואחד לפי מעשי בתי דירתו: ובאגדה אמרו אמר ר' יהושע בן לוי כד משחנא ביתא קמא דבמדור גיהנם אשכחית בה מאה מילין באורכא וחמשין מילין בפותיא ותמן גובין גובין ואריון דנור קימין תמן וכד נפלין תמן בני אנשא אכלין יתהון אריותא ובתר דתיכלינן אישתא קימין מרישא ורמו יתהון כנורא דכל ביתא דמדור קמא.

ומשחנא ביתא תנינא דבמדור תנינא ואשכחתי ביה כקדמאה ושאלית בגין ביתא קמא, ואמרין בביתא קמא אית ביה עשר אומין ועמהון אבשלום ואומרים אומה לאומה אם אנחנא סרחנא דלא קבילנא אורייתא אתון מה חבתון ואינן אמרין אנן כוותכון סרחנא, ואמרין לאבשלום את לא קבילת אבהתך קבילו למה לקית כדין אמר להון משום דזלזלית לאבא, וקאים מלאכא חז ומחזי לכל חז וחז בשוטי דנורא וההוא דמחי יתהון קושיאל שמיה ואמר רמו יתהון ורמו יתהון ומתוקדין כנורא ומעילין חורנין ומחי להון

ורמין יתהון לנורא וכן כל חד וחד עד דמסיימין כל חייביא, ובתר כן מעיילין אבשלום לממחא נפקא בת קלא ואמרת לא תמחזניה ולא תקדוניה בגין דהוא מבני רחימאי דאמרין בסיני נעשה ונשמע, בתר דמסיימין רשיעיא לממתי ולמוקד נפקין מן נורא כאלו לא אתוקדו ומיד חוזרים וממחא יתהון וכן עבדין להון שבע זמנין ביומא ותלת בליליא ואבשלום אישתזיב מכל אלין בגין דהוא בריה דדוד.

ובביתא תנינא דבמדור תנינא אית ביה עשר אומין וכדין דנין יתהון ודואג עמהון וההוא דמחי יתהון להטיאל שמיה ודואג אישתזיב מכל אלין דהוא מבני בניהון דאמרין בסיני נעשה ונשמע. ובביתא תליתאה אית ביה עשר אומין וקרח עמהון וכדין דנין יתהון ההוא דמחי יתהון שפטיאל שמיה וקרח וכנישתיה משתזיב מכל אלין בגין דאמרי נעשה ונשמע.

וביתא רביעאה כדין דנין יתהון ואית ביה עשר אומין וירבעם עמהון וההוא דמחי יתהון מכתאל שמיה וירבעם משתזיב מכל אלין על דעסק באורייתא והוא מבני ישראל דאמרי בסיני נעשה ונשמע. וביתא חמישאה כדין דנין יתהון ואחאב עמהון וההוא דמחי יתהון חוטריאל שמיה ואחאב אישתזיב מכל אלין בגין דהוא מבני ישראל דאמרי בסיני נעשה ונשמע.

וביתא שתיתאה כדין דנין יתהון ומיכה עמהון ההוא דמחי יתהון פוסיאל שמיה ומיכא אישתזיב מכל אלין על דהוא מב"י דאמרי בסיני נעשה ונשמע. וביתא שביעאה כדין דנין יתהון ואלישע בן אבויה עמהון וההוא דמחי יתהון דלקיאל שמיה ואלישע משתזיב על דהוא מבנויה דמאן דאמרי בסיני נעשה ונשמע, ובכל שבע אלפי דאית בכל מדור דנין כל רשיעיא בהאיךדינא ולא חזון דין ית דין בגין חשוכא דכל חשוכא דהוה קדם דאיתברא עלמין תמן הוא, עד כאן במדרש.

ואלו הן קצת המקומות שספרו בהן ענין גיהנם וצערו וענשו בגמרא ובמדרשים ומדדו את תכנית, ודברים הללו וכיוצא בהן אין לתלות אותם במשל וחידה שהרי הזכירו מקומו ומדתו ארכו ורחבו ודנו עליו לענין איסור והיתר, והוא מוזכר להם בענין הדינים ושאר מקומות שלא הזכרנו: אלא כך היא קבלת רבותינו ז"ל שהקב"ה ברא נפשותיהם של צדיקים והיא בלא ספק רוח זכה ודקה ביותר אינה.

גוף ולא נגבלת ולא נגדרת במקום ולא נתפשת כשאר הרוחות שתופסין אותן בנודות, אלא מכת המלאכים ונעלית ביותר, אין כאן מקום לפרש כל המושג ממנה, והכתוב מעיד עליה שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים, יאמר כי מנשמת אלוה נתנה ולא מהשתלשלות, ורבותינו ז"ל אמרו שנבראו בראשון בכלל בריאת האור ברצון הקב"ה שגדר זה העולם השפל והשמים העליונים הזכים וכל צבאם הגופיים והשכליים, והוא יתברך שמו ברא המקום שנקרא גיהנם וברא בו אש דקה מן הדקה שאינה גוף ממש נתפס, תופסת בדברים הדקים ותכלה אותן, ושם כח באש הזו באותו מקום הנזכר כאשר שם כחות השכליים הנבדלים שהם מלאכים לכתותיהם בשמים, והפרישו רבותינו ז"ל בין האש שבעולם הזה ובין האש ההוא בהפרש גדול, להיותו אותו שאמרו בפסחים (נ"ד) אור דידן איברי במוצאי שבת ואור דגיהנם איברי בשני, ואין ספק אחרי המימרא הזו שהם רוצים להעלות האש ההיא ולעשותה דקה מן הדקה עד שייחסו אותה להבראות ביום

שני והוא היום שהם מיחדין לה במעשה בראשית, כי הנבראים בראשון דקים וקרובים לסיבה הראשונה וליסוד המוקדם יותר מן הנבראים בשני וכן השני מן השלישי כאשר תראה אפילו בפשט הכתוב, ואין ספק לשום אדם בעולם כי האש הזו שבעולם הזה אינה שורפת בנפש ואפילו האויר העולמי הנתפש מן האש לא מכלה בו ולא שורפת אותו, ולא שמעתי מן המאמינים או מן הכופרים בין גס המחשבה או דק ועמוק בסברא, אין אחד מהם שיאמין בהשרף החסידי שנשרפה נפשו ואבדה באש וגמולו כלה וילך, אלא שהאש היא שבגיהנם שנאמין בה שהיא שורפת הנפשות אינה כמו אש העולם הזה כלל, לא האש שמשתמשין בה כגחלת ושלהבת ולא היסודית אשר בגלגל האש אע"פ שהוא גוף דק מאד והיא מתחברת בגופי הנבראים עם השתלשלות היסודות, אלא דקה מזו היא אע"פ שהיא מענינה כמו שאבאר.

וכבר הזכרתי מה שאמרו רז"ל על אחד מאשי מקום העונש הזה שהוא נהר של אש היוצא מתחת כסא הכבוד, הרי שמעלים דקותו עד כסא הכבוד שהוא יסוד כל נברא והפנימי מכולם, וכן הכתוב עצמו עילה אותו עד לאין תכלית שנאמר באש הזה נשמת ה' כנחל גפרית בוערה בה כמו שנאמר בבריאת הנפש ויפח באפיו נשמת חיים וכפי מה שרמזנו למעלה.

וכן בפרקי רבי אליעזר מזכירין בבריאת יום שני הרקיע שעל ראשי החיות והמלאכים ואשו של גיהנם, חבר הדברים הנבראים הדקים והשכלים והאש הזו, וגדולה מהן אמרו בפרק אין דורשין גבי נהר דינור מהיכא שקיל מזיעתן של חיות ולהיכן אזיל שפיך על ראש רשעים בגיהנם, ואמרו בפרקי היכלות דר' ישמעאל שנשבע הקב"ה על אותו רשע לופינוס שהוא מטעימו טעם אור וגחלי אש כרובים ואופנים וחיות הקדש שורפים לאותו רשע בגיהנם, וזה דבר גדול ומפורש: ובבראשית רבה אמרו וישכן מקדם לגן עדן, דבר אחר מקדם קודם לגן עדן נבראו המלאכים שנאמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה, ואת להט החרב על שם משרתיו אש לוהט, המתהפכת שהן מתהפכין פעמים אנשים פעמים נשים פעמים רוחות פעמים מלאכים.

ד"א מקדם קודם לגן עדן נבראת גיהנם גיהנם נבראת בשני וגן עדן בשלישי, ואת להט החרב על שם ולהט אותם היום הבא וגו', אלו ב' לשונות לגיהנם וליסוד האש שבו שהם מלאכים וכרובים שתחת הכסא ועל אלו רומזים עיקר גדול בזה, ואחרי זה הפירוש נאמר שבורא הנשמות הזכות והטהורות יתברך שמו יש ביכלתו לברוא להן אש דקה שאינה גוף ומכלה אותן, שאין הכחשה לאחר (שאין) שיודה בבריאת הנפש ברצונו יתברך שלא יהא אפשר להמצא דבר דק כמוה מונח כנגדה לכלותה, וכן אומרים רבותינו ז"ל במלאכים עצמן שנשרפין בנהר דינור, והזכירו אש אוכלה אש: ואם יקשה עלינו האיך הנפש נגבלת במקום ההוא הנקרא גיהנם או שאול.

נשיב להם עם כל עומק דברי פילוסופי היונים ופתויי הכשדים וההגרים, שאומרים אין הנפש נגבלת במקום ואין לה משכן במוח או בלב רק שהם מקומות נרמזים לשמוש השכל ההוא, ואנחנו עם כל זה לא נשה שכלנו שלא יהיה בגוף ראובן זה מן הבריה הדקה הזו הנקראת נפש יותר ממה שיש מן הנפש ההוא במוח החמור או בענף האילן, ושלא תהיה נפשו בגופו נצמדת יותר ממה שנפשו נצמדת בגופו של פלוני חבירו, ויהיה

משכנה בו במקום או שלא במקום, מפני שהיא אינה גוף ואין מקום על דקדוק לשונם לדבר שאין לו גוף אבל על כל פנים נפש שוכנת בו ויהיה חבורה בגופו כדברי קצת חוקריהם שאומרים כי נקשרה הבריה הדקה הזאת הרוחנית המאירה ברוח החיים, והיא אצלם נפש אחרת באדם ונצמדו שתי הנפשות הדקה הקיימת בגסה ממנה בעלת התנועה הנמסכת בחום הטבעי בדם, והצמד שתיהן כהקשר השלהבת לפתילה עם השמן התקשרות בינוני בין שניהם.

או יהיה הענין בדרך אחר כמו שירצו ויאריכו לשונם בדקדוק מלות ובגערות לחולק עליהם וקוראים הנוטה מדבריהם פתי וסכל שאינו יודע ומבין, אבל על כל פנים מי ששכן אותה בחומר הזה והצמיד בינה ובין הגוף, יכול להגביל אותה במקום ההוא ולחבר בינה ובין האש הדקה שבאותו מקום שהיא מן הכת העליונה ונבראה על זה הענין שתכלה הנפש ותשתנה במצרף ההוא או בכליון החרוץ: וכבר בא במורה הנבוכים מאמר מן הפילוסופים כי האדם כשתניעהו נפשו שהיא צורתו לעלות מן הבית אל העליה לא נאמר כי גופו הוא אשר התנועה מעצמו, כי הנפש היא המניע הראשון מעצמה אלא שהיא התנועה במקרה, כי כשהעתיק הגוף מן הבית אל העליה התנועה הנפש עמו אל העליה, ואם תשקוט הנעת הנפש ישקוט המתנועה בשבילה והוא הגוף ואם ישקוט הגוף תסיר התנועה המקרית אשר יש לנפש עד כאן לשונו.

וכבר אמרו עוד קצת משכיליהם, אין בעל חומר יכול להשיג השגה שלמה על איזה צד יהיה הנפרד סבה למציאות בעל חומר או למציאות כח מכחותיו ופעולה מפעולותיו כי זה הוא יותר נעלם בהם מהעלם עלולם, נלאו מחקריהם במצאם חבור הנפרדים עם בעלי החומר בסבה ובפעולה והוא חבור על כל פנים.

וכבר יצאנו לענין אסור בחקירה הזאת מפני המתגאים על יוצרם להתחכם בתוכן מעשיו וסודות יצירותיו הנפלאים ידעו בבנין גופם בכל מתקריהם אף כי בנפשם, ומדוע יתפארו על קבלתנו בעשותם הנפש דקה ויתארו אותה במלות וספורים מלאכיים, כי לא ראינו יחוסה בחבוריהם רק לגלגל השכל או לבעלי העיון שלהם לכת המלאכים, ואנחנו על קבלה אמתית מאבות הקדושים שלא השפיקו בילדי נכרים מעלים אותה ומדקדקים ענינה מאלה עד להרבה.

מה שאמרו רבותינו ז"ל עליה דבר כאלו דעתם נוטה שלא נבראת, אמרו בבראשית רבה עם המלך במלאכתו ישבו שם עם מלך מלכי המלכים הקב"ה ישבו נפשותיהן של צדיקים שבהן נמלך וברא העולם, ומי שישמע זאת המימרא בין שיזכה לפירושה או שלא ידענו, מ"מ יוכיח מכאן שאין דקות הנפש לפילוסופי האומות ולנגררים אחריהם יותר מדקותה אצל רבותינו, ולא כמותו, אע"פ שלא הבהילו את הלומדים במלות נאמרות במספר בחומר ענין, ועם כל זה יאמינו רבותינו כי אש של גיהנם ואבדון שולטת בהן ברצון העושה הכל יתברך ויתעלה: ועכשיו יש לנו לפרש העונש הגדול שהוא הכרת והוא באמת אבדון הנפש, וכך אמרו בסיפרא לפי שהוא אומר כרת בכל מקום ואיני יודע איזהו תלמוד לומר והאבדתי את הנפש ההיא למד על הכרת שאינו אלא אבדן.

(אלא) שהאבדן הזה אינו אלא עונשצער לא שימות הרשע ותאבד נפשו ותשוב כנפש בהמה ותתבטל, כי נפש הבהמה תשוב ליסודה שהוא האויר והיסודות כשאר כל הדברים הגופיים השבים ליסודם ועפרם בין דקים בין גסים, ולא אבד דבר מיום שנברא העולם ועד עכשיו רק בענין הזה להתגלגל ולשוב ליסודו, והוא אבדן כל האובדים כל זמן קיום העולם, כל שכן שזאת הנפש שהיא עליונה אי אפשר שתהיה בטלה ואובדת, ולא שתשוב בהמית ותצטרף אל היסודות הארבע שהן ממנה, כי זה איננו אמת בקבלה, והוא רחוק מאוד אל הענין מכל מה שבטלוהו המתחכמים, ואם היא תשוב ליסודם כתולדות הנבראים בעלי ההויה וההפסד שהם שבים ליסודם, אשריה וטוב לה כי הוא השכר הגדול והגמול הנכבד, אבל העיון הזה כולו ממה שנזכר למעלה מדברי רז"ל שחייבי העונש הזה נדונין בגיהנם י"ב חדש לפי הראוי להם, לאחר גמר דינם נשמתן נשרפת והם נעשים אפר, כלו' שנתבטלה יצירתן ממה שהיתה כדבר הנשרף המושב לאפר ורוח האלהים יתברך רוח הנחה ורצון מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים כלו' במדרגה שהיא למטה מעונג הצדיקים ומנוחתן והיא מדרגה שאין לה בה עונש וצער כבתחלה ולא נועם ועונג כצדיקים, והמצפצפים ועולים שהזכירו רבותינו עולין לאחר דינם למדרגה שיש בה מנוחה ועונג, ולא כענין הצדיקים, שאמרו במסכת שבת (קנ"ב:) אלו ואלו בין של רשעים בין של בינונים נמסרים לדומה, אלו יש להם מנוחה והללו אין להם מנוחה, וכמו שאנו עתידין לבאר: והרשעים הגמורים החמורים שנדונין לדורי דורות, רצון האדון יתברך מקים אותן ודן הנפשות ההם בעונש וצער שאינו מכלה הנפש החוטאת ההיא כדכתיב כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה.

אף במדות הגוף כן נוח לעבד שהוא מתיסר ביסורין קשין שימות ביסוריו לשעתו יותר משיחיה ימים רבים ולא יהא סוף וקץ ליסוריו וצער, כך אמרו בירושלמי במסכת פאה רובו זכיות יורש גן עדן רובו עבירות יורש גיהנם היה מעויין אמר ר' יוסא בר חנינא נושא עונות אין כתיב כאן אלא נושא עון הקדוש ב"ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכיות מכריעות, וכבר נזכר למעלה הענין הזה: עונש הזה של גיהנם הוא בא לאדם מיד אחר המיתה, תכף שהרשע מת נפשו מתקשר בגלגל האש ומשם נצמדת לנהר של אש היוצא מתחת כסא הכבוד שהוא מיסודי הגלגל וכח האשות כולן, והוא יורד לגיהנם ועמו מתגלגלת ויורדת לשם, וזה הענין דומה לגלגולי הסבות החוזרות להויתם בכל הנבראים, והוא נכון ומתקבל אפילו לבעלי העיון הפילוסופים.

הנפש הזו החוזרת ליסוד האש ונצמדת לו בין בתחלה בין בסוף נמשכה בדעתה להתעלות ולהדבק בעליונים כשאר כל הדברים שתולדתן לשוב, ועובי הגסות וגסות החטאים שהבדיל בינה ובין יוצרה מונעים אותה ונמשכת ונצמדת באש של גיהנם, ומחשבה זו הנמנעת ממנה היא יסורין וצער גדול שאין לו חקר ותכלית מלבד צערי גיהנם, וזה מענין הכרת שהוא לומר שהיא נכרתה מיסודה כענף הנכרת מן האילן שהוא חי ממנו כך אמרו חכמים ושל רשעים זוממות והולכות שנאמר ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע, ופירוש זוממות מלשון אשר יזמו לעשות, והענין כמו שפירשנו: ומנין לנו שהוא בא מיד לאחר מיתה ואינו מן הדינין העתידין לימות המשיח ועולמות הבאים לדעותינו וקבלתנו, כך אמרו חכמים במשנת עדיות שמשפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש שנאמר והיה מדי חדש בחדשו וגו'.

ואמרו בקידושין (לא:): מכבדו בחייו מכבדו במותו, במותו אומר אבא מרי הריני כפרת משכבו והני מילי בתוך שנים עשר חדש אבל לאחר שנים עשר חדש אומר זכרו לחיי העולם הבא, ואמרו במסכת תענית (יא) בשעת פטירתו של אדם כל מעשיו נפרטין לפניו ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין אומר יפה דנתוני וכו'.

והזכירו באגדה (ב"ב ע"ד:): בענין עדת קרח כל תלתין יומין מהדרא להו גיהנם כבשר בקלחת אמרי משה אמת ותורתו אמת והן בדאין, ובענין אלישע בן אבויה (חגיגה ט"ו) אמרו כי נח נפשיה דאחר אמרי לא מידן לידייניה ולא לעלמא דאתי ליתילא מידן לידייניה משום דגרס באורייתא ולא לעלמא דאתא ליתי משום דחטא אמר ר' מאיר מתי אמות ואעלה עשן מקברו כי נח נפשיה דר' מאיר סלק קוטרא מקבריה דאחר ומעשה נסים היה לראות כן, וכך אמרו עלה בירושלמי מן דקברוניה ירדה אש מן השמים ושרפה את קברו.

ובמדרש תלים אמרו אמר דוד בידך אפקיד רוחי בשעת מיתתי פדית אותי מגיהנם, ומפורש אמרין באגדה בכל ערב שבת דומה הממונה על הנפשות מכריז ואומר הנח להם לרשעים האלו וינוחו ומניחין אותן כל השבת כולה ובמוצאי שבת עם חשיכה צועק המלאך שהוא ממונה על הרוחות חזרו לכם רשעים לגיהנם שכבר השלימו ישראל סדריהן ולכך ישראל מזכירין בסדר מוצאי שבת ואומרין ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו', הא למדנו מדבריהם שהרשעים מיד כשמתים נפשותיהן נידונות בגיהנם כפי הראוי להם וכפי מה שנתבאר למעלה מפירושי העונש ההוא והדין ההוא, וזאת אמונת כל מחזיק בדעות רבותינו ומאמין בקבלתם, ועם מה שפירשנו לא ירחיק דבריהם אחד מבעלי העיון אלא המשתבש מהם או המתפקר: והכרת הזה שאמרנו שהוא אבדן הנפש אינו בכל מחוייבי כריתות, שהצדיק הגמור שיצרו תקפו ואכל כזית מן החלב אינו נכרת מן עולם הבא, שהרי כשמנו חכמים במשנתנו ואלו שאין להם חלק לעוה"ב, לא מנו אלא הכופרים בעיקרי התורה.

אלא כך עיקר ביאור הענין שהכרת המפורש בתורה עונש מכופל לגוף ולנפש (אע"פ) שיש בהם במחוייבי כרת שהעונש מגיע לו בגופו והוא מת בחצי ימיו כמו שאמרו (מ"ק כ"ח) מת בן חמשים שנה זו היא מיתת כרת, ואמרו בספרי מפני מה ענש להלך מיתה וכאן כרת ללמדך שכרת היא מיתה ומיתה היא כרת, וכן רומז בתורה במקצת הכריתות שנאמר בהם ונכרת האיש ההוא מעמיו, לאחר שימות זה המחווייב כרת בגופו כיון שרובו זכיות אינו יורד לגיהנם אלא זוכה למעלה הראויה לו מחלקי ג"ע.

ויש במחוייבי כרת מי שעונותיו מרובין מזכיותיו ועונש כרת שלו מגיע לנפש החוטאת לאחר שתפרד מן הגוף שהיא נכרתת מחיי גן עדן, והם הרשעים שהזכרנו שעונותיהן מרובין ויש בכללן עון פושעי ישראל בגופן שמנו חכמים שיורדין לגיהנם ונדונין בה י"ב חדש לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים, ומחוייבי כריתות הללו הם שרומז בהם הכתוב ונכרתה הנפש ההיא מלפני וכתוב והאבדתי את הנפש ההיא, רשעים הללו אין להם כרת בגופן אלא פעמים שהם בשלוח ומזקינים בעה"ז כדכתיב ויש רשע מאריך ברעתו וכפי מה שכתבנו למעלה ויש עוד במחוייבי הכרת שגופו נכרת מחיי העולם הזה ונפשו נכרתה אפילו מחיי העולם

הבא ואין צריך לומר מחיי גן עדן שהוא נידון בגיהנם לעולם, והם עובדי אלילים והכופרים, כגון אלו שמנו חכמים במשנת ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס, ומה שהוסיפו עליהן בברייתא דקתני בתוספתא הוסיפו עליהן הפורק עול והמפר ברית בשר והמגלה פנים בתורה והני דקתני באידך ברייתא התם האפיקורסין והמינים ושפרשו מדרכי צבור ושחטאו ושהחטיאו את הרבים ושנתנו חתימתם בארץ חיים יורדין לגיהנם ונדונין לדורי דורות וכו', ורשעים הללו הם שכתוב בהם הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה, ודרשו רבותינו הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא, וכל זה לא נאמר בתורה אלא לענין ע"א ומגדף וכיוצא בהם דכתיב כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה, ודרשו במסכת שבועות (מ"ג) כי דבר ה' בזה זה הפורק עול ומגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר, ושם אמרו בפירוש שאין כפל הזה שבכרת נדרש בכל עבירות שבתורה אלא שבכתוב הזה, ולפיכך לא הזכירו רבותינו אלא אלו הנזכרים וכיוצא בהם, לפי שהכתוב הזה בענין ע"א נאמר, וריבה הכתוב את אלו והוא הדין לכל הכופרים בעיקר וכן בשאר רשעים, לפי שמצאו בהן בקבלה כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, הא בשאר הכריתות אינו כן אלא כמו שביארנו: אע"פ שיש בחטאים האלו האמורים כרת בגוף בעוה"ז וכרת בנפש לעוה"ב, יש כופר בעיקר שמאריכין לו ואוכל חיי העוה"ז, וא"ת והיאך תולין לו על כרת שבגופו אם בשביל זכות שעשה, אין לכופר בעיקר זכות לעולם לפי שהוא עושה לשם כפרנותו ולא לשם הקב"ה יתברך, זו אינה קושיא שיש בדרכיו של בעל הרחמים לרחם על מי שעושה טובה ומעשה הגון בעוה"ז אפילו עשאו לשם ע"א כגון מה שאמרו חז"ל באומות העולם עו"א, וכן בדברי הנביאים מקצת אומות שנגזר עליהם גלות בשביל מה שעשו לישראל ושאר אומות שלא הרעו להם לא נגזר עליהם גלות.

וכן הכתוב מזהירנו לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו, וכ"ש שכבר רמזנו שיש בו תיקון כל השאלות הללו שהדין נותן להתלות אפילו לעוה"א להכעיס. ברוך שופט הצדק שישד הכל ברחמים: ואחרי שביארנו אמונתם ודבריהם ז"ל צריכין אנו לחוש ולפרש דברי הרב הגדול ר' משה בר מיימון, כתב בספר המדע שכר הצדיקים הוא שיזכו לנועם זה ופרעון הרשעים שלא יזכו לחיים אלא שיכרתו וימותו וכל מי שאינו זוכה לחיים הוא המת שאינו חי לעולם אלא נכרת ברשעו ואבד כבהמה וזהו הכרת שנאמר הכרת תכרת הנפש ההיא מפי השמועה למדנו הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא כלומר שאותה הנפש שפירשה מן הגוף בעולם הזה אינו זוכה לחיי העולם הבא אלא גם מן העולם הבא נכרתה.

עוד כתב ז"ל הנקמה שאין נקמה למעלה ממנה שתכרת הנפש ההיא שעונה בה. וזה האבדן שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ואבדן ותפתה ועלוקה וכל לשון כליה והשחתה לפי שהוא הכליה שאין אחריה תקומה וההפסד שאינו חוזר לעולם, כל אלו דברי הרב ז"ל: מי שרואה דברים הללו לבו נוקפו שמא נטה דעת הרב ז"ל לומר שאין עונש ויסורין לנפש החוטאת ולא תשיג אותה צער כדרך החיצונים.

חס ושלום, אלא דברי הרב ז"ל על סוף האבדון והכליון החרוץ שאין אחריו עונש ונקמה והוא הכרת שהוא בטול הנפש, וכלל בה שהביטול הזה מלבד מה שנתסרה תחלה בענשי גיהנם ויסורין שבו שהוא עונש גדול ואבדן חמור לפי שאבדה הנועם הגדול שהיתה ראויה לו מצד שהיא בריה זכה שלוקחה ממקום הכבוד כמלאכים או למעלה והוא זכות הצדיקים ומעלתם שהם זוכים לה כמו שפירש הרב ז"ל וכמו שאנו עתידים לבאר.

ואע"פ שלא פירש הרב ז"ל כל צרכו בביטול הזה שיהיה מתוך דין ויסורין יש ראייה בדבריו ללמוד עליו זכות, שהרי כתב בפרק אחד מפרקי הספר הנזכר. כל הרשעים שעונותיהם מרובין דנין אותם כפי חטאותיהם ויש להם חלק לעוה"ב שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ואלו שאין להם חלק לעולם הבא אלא נכרתין ואובדין ונידונין כפי גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים הצדוקים והאפיקורסין והכופרים בתורה וכו', הרי שהפירש בין חייבי הכרת הגמור ובין הנדון, ואם אין שם מקום של עונש ויסורין לנפש מהו המשפט הזה שנדון בו הרשע כפי רשעו ובסוף יש לו חלק לעולם הבא.

הא אין הכוונה אלא כמו שפירשנו: אבל יש לו להרב ז"ל במקום אחר דברים משבשים הדעות. חזר ושנה זה הענין בפירוש המשנה בפרק חלק ואמר, כי העונש הגדול הוא שתפסק הנפש ותאבד ושלא תשאר והוא מה שנזכר בתורה בענין כרת כמו שנאמר הכרת תכרת הנפש ההיא ואמרו ז"ל הכרת בעה"ז תכרת בעה"ב, ואמר הכתוב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים, וכל מי שהיה נמשך אל התענוגים הגשמיים וישליך האמת אחרי גוו ויגביר השקר על האמת יכרת ויאבד מן המעלה ההוא וישאר גוף אובד בלבד, וכתב ואולם גיהנם הוא כינוי על עונש הרשעים, לא התבאר בשם איך יהיה זה העונש, אבל מקצתם אומרים כי השמש תקרב אל הרשעים ותשרפם, והביאו ראייה מן הפסוק הנה יום בא בוער כתנור וגו', ומקצתם אומרים כי חמימות נפלא תבער בגופם ותשרפם, והראיה על זה רוחכם אש תאכלכם, אלו דבריו ז"ל, ואינם דברים נוחים לדעתנו מפני שדברירכותינו במחלוקת הזו שהזכיר אינם על דיני גיהנם המצוי תמיד שהוא לדברי הכל מקום דין באש נפלאה דקה בראה האלהים לענוש ולאבד רחוקו להצמיח כל זונה ממנו, אבל יש לדעת רבותינו עוד יום מועד לדין עמים והוא שהנביאים מיעדין אותנו הנה יום בא בוער כתנור, ואמר מלאכי יום ה' הגדול והנורא, ואמר ישעיה ויצאו וגו', כי כמו שנדונין בראש השנה על חיי העולם הזה ונדון כל אדם ביום מיתתו על שכר נפשו ועונש גיהנם, כן נידונין הכל ביום הגדול מתחלת ימות התחיה על ענין אותו שכר העתיד לעולם הבא אם ראוי לתחיית המתים ולנועם הגוף והנפש באותו זמן, וכן כתב באותו העת ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם, והם הרשעים שיגמור דינם לדראון לעולם ושלא ינעמו בחיים ההם אלא ישארו בדראון שלהם או יכפיל עליהם עונש ממדה קשה לרעה ממנו כפי מה שנתחייבו, ועל הדין הזה שנינו במשנה אנשי דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואינן עומדין בדין ואנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא אבל עומדין בדין, וכן בכל מקום שתמצא בדבריהם ז"ל אריכות העונשים לעתיד הוא מהכרתת הנפש החוטאת בדין ההוא, כמו שאמרו בואלה שמות רבה שאלו ישראל לבלעם אימתי הוא אמר להם אראנו ולא עתה, אמר להם הקב"ה זו היא דעתכם אי אתם יודעין שסופו לירד לגיהנם ואינו רוצה שתבא

ישועתי וכו', והענין לדין גיהנם העתיד ביום הדין הגדול, ויונתן בן עוזיאל אמר בתרגום כי לא ביד יקחו בכך לית פורענותהון ביד אינש אלהין באישתא עתידין לאיתוקדא יתוקדין באתגלא בית דינא רבה למיתב על כורסי דינא למידן ית עלמא, בתרגום ירושלמי דתהלים בפסוק כחלום מהקיץ היך חלמא מן גבר רווי דמתער משנתיה ה' ליום דינא רבא באתערותהון מן בית קבורתהון ברגוז דמותהון תבסור.

ואמרו במכילתין אם תזכו לשמור את השבת תנצלו משלש פורענות מיומו של גוג ומחבלו של משיח ומיום דין הגדול, ואמרו באגדה בילמדנו ובמקומות אחרים במדרש למה הרגזתני להעלות אותי שהיה שמואל מתירא שהגיע יום הדין, ואע"פ שכבר מת זה כמה ימים היה סבור שהוא יום הדין העתיד שהכל נידונין, ועל זה אמר ריש לקיש (נדרים ח'): שאין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ומקדירה רשעים נידונין בה וצדיקים מתרפאין הימנה, והם הצדיקים שזכו לתחיה ועמדו במומם כמו שהלכו מת חגר או סומא עומד במומו כמו שאמרו ז"ל שמא לא יאמרו מן השמים ריפא אותם אלא אחרים הם, והביא ראיה לזה מדכתיב הנה יום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא אמר ה' צבאות אשר לא יעזוב וכו' ודרשו לא שרש בעה"ז ולא ענף לעולם הבא.

וצדיקים שמתרפאין בה דרש ריש לקיש וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה והנה אין זה מן הגיהנם ההווה לאדם אחרי המות. וכן פירשו בתחלת מסכת ע"א (ג') ותעשה אדם כדגי הים מה דגים שבים כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים אף בני אדם כיון שקדר עליהם חמה מיד מתים והעמידוהו בעולם הבא כדר"ל דאמר ר"ל אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה וכו'.

הרי ביארו כי זו המימרא של ר"ל שאינה אלא בעה"ב והוא עולם שאחרי התחיה כמו שאנו עתידין לבאר בראיות גמורות בעזה"ת: וכן המימרא הזו שנויה עוד בב"ר. גלגל חמה יש לו נרתק מה טעם לשמש שם אהל בהם ובריכה של מים לפניו בשעה שהוא יוצא הקב"ה מתיש כחו במים שלא יצא וישרוף את העולם, אבל לעתיד לבא הקב"ה מערטלו ומלהט בו את הרשעים מה טעם ולהט אותם היום הבא, ואתה יודע שדין גיהנם בכל יום הוא מכלל הזמן הזה ההוא עכשו כפי מה שנתפרש מדברי רז"ל, וזה הנזכר בכאן בזו המימרא אינו אלא לעתיד לבא לכשיתערטל השמש מן הנרתק הזה שהזכירו עליו שהוא בתוכו בעולם הזה כמו שכתוב לשמש שם אהל בהם.

והחזירו עוד מימרא זו במדרש תהלים ואמרו מה הקב"ה עושה לעתיד לבא שולף אותו מנרתיקו ומביאו לרקיע השני וזן בו את הרשעים, וכן דברי החכם האחר והוא ר' יהודה ברביאלעאי אמר לא יום ולא גיהנם אלא אש היא שהיא יוצאה מגופו של רשע ומלהטתו כל אלו הדברים לעתיד לבא הם, וכן אמרו עוד אפילו בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים קשה להם וכו', שתי אלו המימרות ענין אחד ליום העתיד שכתוב ואלה לחרפות לדראון עולם, ואיך יעלה על לב גירסת הש"ס שאמר ריש לקיש שאין גיהנם, וכמה ברייתות שנויות בהש"ס בענין המקום והאש שהוא כדתניא בפסחים (נ"ד) אמר ר' יוסי אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כביה עולמית והיו מקשים על ריש לקיש

מן הברייתא וסותרין דבריו בתיובתא, והוא עצמו ריש לקיש הזכיר בעירובין אור של גיהנם, והלשון עצמו מוכיח שלא אמר אין גיהנם בעולם אלא.

אין גיהנם לע"ל, אלא שהענין כמו שפירשנו והדברים כמו שביארנו. ועם כל זה גלה לנו דעתו הרב ז"ל שהוא מאמין בעונש דין וצער יהיה באיזה זמן שיהיה אחרי המות שלא התבאר לדעתו בהש"ס ולא הסתפק ממנו אלא אריכות הדין וצער הזה, וזה התנצלות לרב ז"ל ולמוד זכות לחכם גדול וחסיד כמותו ז"ל, ופירוש למימרא של ריש לקיש שלא תשבש דעת קצת התלמידים, או שלא יתלו בה החיצונים שהטינא בלבם.

וכללו של דבר מבואר הוא מדברי חכמים ואחוז ביד מקבלי התורה שגיהנם הוא מקום דין המשפט לענוש בו החטאים בנפשותם ביסורין וצער שאין להם דמיון בעוה"ז, לפי שיסורי העולם הזה בגוף שפל גס הבריה ועב ההרגש, וכובד העונש והצער ההוא בנפש הזכה והדקה בברייתה, וכמו שהרגש האדם בנגיעת המחט בבשרו רב מהרגש החמור מפני גסות ברייתו, ואף בבני אדם עצמן זכי הגוף והנקיים בדעות וביצירתן מרגישים ביסורין וצער יותר מן הגסים עבי הגוף משובשי הדעות וההרגש המורגלים במלאכות הכבדות והנמבזות שנעשה בשרם כבשר הסוס והפרד, כן הרגש הנפש ביסוריה גדול מאד מיסורי הגוף לרוב הרגשתה וזכות ברייתה, ואין בצער החזק הגדול ערך ודמיון בינה ובין שאר בעלי החיים בגופותם בשום פנים: ועוד הדין הזה נכפל על מחוייבי הכרת ביום הדין הגדול ונדונין בו בגיהנם עד שמתכלין שם, או לדעת ריש לקיש שבחמה היוצאה מנרתקה הם נדונין, ומכל מקום מיסורי אש של גיהנם הזו וממנו הוא, וכמו שנתפרש למעלה.

ומכאן יבין כל בעל שכל שאין מחלוקת בין רבותינו בעיקר מכל עיקרי הדין הללו העתידין וכל דבריהם עולין בסגנון אחד: ואחר שנתבאר קצת מענין הדין והעונש שיצילנו בעל הרחמים ממנו צריכין אנו לבאר ענין השכר שיזכנו בעל הגמול אליו, והוא בדברי רבותינו ב' שמות גן עדן והעולם הבא מלבד טובות העולם הזה כגון ימות המשיח לחיים ותחיית המתים שבאותו זמן, שאין אנו מדברים עתה בהם, ותחלה נאמר ששכר המצות כלן והגמול הטוב שלהם דבר פשוט הוא מדברי רבותינו, שהעיקר הגדול הוא חיי העולם הבא.

אבל השכר הקודם והוא מה שיגיע לאדם אחרי המות הוא גן עדן כמו שביארנו מגיהנם שהוא העונש המגיע לרשע אחרי המות מיד, וכן תמצא בכל מקום מדבריהם גן עדן הפך מגיהנם כמו שאמרו בעירובין (י"ט) יפה דנת יפה תקנת גיהנם לרשעים וגן עדן לצדיקים, ואמרו במסכת חגיגה (ט"ו:) מאי דכתיב גם את זה לעומת זה עשה האלהים ברא צדיקים ברא רשעים ברא גן ברא גיהנם כל אחד ואחד יש לו שני חלקים אחד בג"ע ואחד בגיהנם זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע נתחייב רשע נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם, ושנינו באבות מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע תלמידיו של בלעם הרשע יורדין לגיהנם שנא' ואתה אלהים תורידם לבאר שחת תלמידיו של אברהם אבינו יורשין גן עדן שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא (שם) שנינו עז פנים לגיהנם ובושת פנים לגן עדן, ואמרו כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן, ובפרק תפלת השחר

(כ"ח:) תניא בשעת פטירתו של רבן יוחנן בן זכאי שהיה בוכה ואמר לתלמידיו ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחד של גן עדן ואחד של גיהנם ואיני יודע באיזו דרך מוליכין אותי, הרי שהיה מתירא עכשיו מגיהנם ומצפה לגן עדן.

ובאגדה של ואלה שמות רבה אמרו מי שהוא משמר את התורה הרי גן עדן לפניו מי שאינו משמר את התורה הרי גיהנם לפניו וכו'. ובויקרא רבה אמרו בשעה שהצדיקים עולים מתוך גן עדן ורואין את הרשעים שהם נידונין בגיהנם נפשם שמחה וגו', ובאגדה של רבי יהושע בן לוי אמרו אחוי לי דוכתאי א"ל לחיי אחוי ליה דוכתיה שוור ונפל לגן עדן ואמרו חזייל לר' שמעון בן יוחאי וכו'.

ובבראשית רבה במעשה דיוקים איש צרורות בן אחותו של יוסי בן יועזר אמרו נתנמנם יוסי בן יועזר וראה מטתו פורחת באויר אמר לשעה קלה קדמני זה לגן עדן, ובמדרש רות אמרו וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו כל ימי חייו ימי חייו של מי רב ולוי חד אמר ימי חייו של יהויכין וח"א ימי חייו של אויל מרודך, אמר ר' שמואל בר נחמני מסתברא כמאן דאמר ימי חייו של יהויכין שמשעה שהקב"ה נותן שלום לצדיקים אינו נוטלה מהם אלא הולכת עמם לגן עדן, למדו במלה זאת שפטירתן של צדיקים מעה"ז לגן עדן הוא.

ובפרק שני דתמורה (ט"ז) א"ר אסי אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן אמר ליהושע שאל ממני כל ספק שיש לך וכו', ומצינו למדין ששכר האדם לאחר המיתה מיד הוא בגן עדן: ומה שכר ועונש יש לנפשות הצדיקים בגן הזה. דבר זה עיקרו בתורה ופירושו מדברי סופרים, שגן עדן מצוי הוא בעולם הזה במקום ממקומות הארץ ושארבע נהרות יוצאין משם ואחד מהם הסובב ארץ ישראל כל מה שבא בכתוב מפשוטי סדר בראשית הכל אמת אין מקרא מהן יוצא מידי פשוטו, ואנשי המדות עצמן יאמרו שגן עדן תחת קו ההשויה שלא יוסיף היום ולא יחסר, ובספרי הרפואות ליונים הקדמונים וכן אסף היהודי סיפרו כי אספלקינוס חכם מקדוני וארבעים איש מן החרטומים מלומדי הספרים הלכו הלוך בארץ ועברו מעבר להודו קדמת עדן למצוא קצת עלי הרפואות ועץ החיים למען תגדל.

תפארתם על כל חכמי הארץ, ובבואם אל המקום ההוא ויברק עליה להט החרב המתהפכת ויתלהטו כלם בשביבי הברק ולא נמלט מהם איש ותשבחות חכמת הרפואה מן העמים ההם ימים רבים עד מלוך ארתחששתא המלך, ואחרי כן נתחדשה בהם דעת הרפואה על ידי הנקובים בשם במלאכה ההיא, וכל אלה דברי אמת הם גלויים ומפורסמים גם היום כי רבים מבאי הארץ הלזו ארצה בני קדם יראו מרחוק הלהט המתהפך.

אבל סוד הענין הזה שהדברים כפולים כי גן עדן וארבע נהרות ועץ החיים ועץ הדעת אשר נטע שם האלהים וכן הכרובים ולהט החרב המתהפכת גם עלה התאנה וההגורות וכתנות העור כולם כפשוטם וכמשמעם אמת הדבר ויציב הענין, ולסוד מופלא כי הם כציוורי דבר להבין סוד ענין עמוק במשל, כמו ששנינו (ר"ה כ"ד) דמות צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בעליה בטבלא בכותל שבהן מראה את הדיוטות כזה ראייתם, כי כן מלאכת הקדש במשכן בשלשה מקומות חצר ואהל ולפנים מן הפרוכת ובמקדש עזרה

והיכל ודביר וכל אשר בכל מקום ומקום מן הכלים וציורי הכרובים כלם להבין סודות מעשה עולם העליון והאמצעי והשפל ורמזי הוית כל המרכבה שם, וכן הנבראים עצמם ביצירתן בדמות נבראו כמו שאמרו בספר יצירה סימן לדבר ועדים נאמנים עולם שנה ונפש ואדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה מבחר בני אדם היה בתבונה ובדעת והשכינו השם יתברך במבחר המקומות להנאת ולתועלת הגוף, וצייר במקום ההוא הנכבד כל מעשה העולם העליון הוא עולם הנשמות בציור גשמי להבין משם יסודי כל נברא גופי ונפשי ומלאכי וכל כח שיש בהשגת כל נברא להשיג מן הבורא יתב', גם המקום ההוא נכבד מכל מקומות העולם השפל מפני המוצק אשר ראשו מן העולם האמצעי והעליון, ועל כן יראו בו מראות האלהים משאר מקומות הארץ כאשר אנחנו מאמינים שארץ ישראל וירושלים מקומות נכבדים מיוחדים לנבואה בעצמם כפי מוצקם וכ"ש בית המקדש כסא ה'.

וכענין שנאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים, תלה נבואה הבאה אליו מבלתי הקדמות בציורי הדברים כל סודות העליונים ונפשם מתעלית בלימוד ההוא ורואה מראות אלהים בחברת כבוד העליונים מן המקום ההוא ומשיגים כל מה שיוכל לדעת ולהבין הנברא כלימוד משה בסניי וכענין שכתוב אשר אתה מראה בהר, זה ענין ידיעתנו בגן עדן והדברים מפורשים בדברי חכמים.

וכבר רמז ר' אליעזר הגדול בפרקים שלו כפל הענין הזה שאמרתי בפרק כ"א דתני ר' זעירא ומפרי העץ אין העץ אלא אדם שנמשל כעץ שנאמר כי האדם עץ השדה אשר בתוך הגן אין בתוך הגן אלא לשון נקיה ואין גן אלא האשה שנמשלה כגן שנאמר גן נעול אחותי כלה, וכן אומר שהיה סמאל רוכב על הנחש, ואמרו שהיה עץ החיים צווח כשנגעה בו חוה אל תבואני רגל גאווה ויד רשעים אל תנידני, הנה עשה בכאן הכל משל ורמז, והוא אמר במקום אחר בפרק עשרים ויגרש את האדם גרשהו ויצא אדם וישב לו חוץ לגן עדן בהר המוריה ששער גן עדן סמוך להר המוריה, עשה אותו גן ממש, וזה אין צריך ראייה מדבריהם שכל האגדות מפורשות הן בגן עדן שהוא גן ממש בארץ, ואמרו על רבי אבהו עייליה אליהו לג"ע ומלי לגלימי' טרפי דאילני כמו שאמרו בפרק המקבל (קי"ד:), ובמדרש תהלים בארצות החיים זו א"י דבר אחר זו גן עדן, ובמדרש קהלת אמרו מפני מה ברא הקב"ה גיהנם וגן עדן כדי שתהא זו מצלת מזו.

וכמה ריוח ביניהם ר' יוחנן אמר כותל, ור' אחא אמר טפח, ורבנן אמרי שתי אצבעות ובבראשית רבה בתחלתו שנו והחזירו הדבר פעמים רבות וכן במקומות אחרים שהוא גן ממש נטוע בארץ, אלא הענין כמו שפירשתי. וכמה נכבד דברי הראב"ע שכתב בעץ הדעת סוד ינעם גם הדברים כמשמעם: ובמדרש שה"ש אמרו כן, הביאני המלך חדריו מלמד שעתיד הקב"ה להראות לישראל גנזי מרום החדרים שבשמים ר' יהודה אומר הרי אתה למד מיעקב שא"ל הקב"ה קום עלה בית אל וכו' מלמד שהראה לו הקב"ה עליה למעלה מעליה והראה לו חדרים שבמרום דבר אחר הביאני המלך חדריו אלו חדריו גן עדן, ומכאן אמר כמעשה הרקיע כן מעשה גן עדן וכו'.

ובמדרש ר' נחוניא בן הקנה הרבה מזה סתום הענין ומבואר הפי', ואם תאמר כיון שהענין על דרך הנזכר ובכל מקום גן עדן בעוה"ז התחתון הוא, מה שכר הנשמות שם

והן אין תועלתם בדבר גשמי ולא במקום ממקומות הארץ ועולם התחתונים, כבר פרשנו שהענין כפול וזה הגן והעדן התחתונים הן ציורין לסודות העליונים והדברים ההם העליונים הרמוזים באלו גם כן נקראין גן ועדן, שאלו התחתונים מהם תופסין השם הזה.

כיצד יש בעליונים השגה שנקראת בדברי רבותינו גן ברמז והשגה למעלה ממנה שהיא הנקראת עדן והוא הנקרא צרור החיים וסודם עמוק ותפוס ביד מקבלי האמונה. אבל פירשו לנו חכמים מקום הנפשות, אמרו במסכת שבת (קנ"ב:) נפשותיהן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך, ואמרו במסכת חגיגה (י"ב) ערבות שבו צדק ומשפט גנזי חיים וגנזי שלום וגנזי ברכה ונשמותיהן של צדיקים ורוחות ונשמות העתידין להבראות ושם אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי השרת וכסא הכבוד ומלך אל חי וקיים רם ונשא שוכן עליהם, ואמרו בסוכה (מ"ה).

(ראיתי בני עליה והן מועטין, ופירשו הא דמסתכלי באספקלריא שאינה מאירה הא דמסתכלי באספקלריא המאירה. והבין ההסתכלות הזה שאמרו עליו משה נסתכל באספקלריא המאירה ושאר נביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה, הביאו לשון ראייה בהסתכלות השכל ועלוי ההבנה ולפיכך קראם בני עליה, ואמרו כי לא יראני האדם וחי אבל בשעת מיתתן הן רואין, ובספרי אמרו יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר מגיד שכל הרוחות אינן יוצאות אלא מלפניו, ר"א בנו של ריה"ג אומר סימן זה יהא מסור בידך שכל זמן שאדם נתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו שנאמר אשר בידו נפש כל חי ואומר בידך אפקיד רוחי, מת נותנה באוצר שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים שומע אני בין צדיקים בין רשעים תלמוד לומר ואת נפש אויבך יקלענה וגו'.

במדרש תהלים אמרו יעלזו חסידים בכבוד באיזה כבוד שהקב"ה עושה לצדיקים בשעה שנפטרין מן העולם והן מקלסין להקב"ה ששם אותן בצרור החיים שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. ובמדרש שיר השירים אמרו תוכו רצוף אהבה אלו נפשות הצדיקים שהם נתונות עמו במרום, שלשה נכנסו זה לפניו מזה, ומשה נגש אל הערפל, לפניו ממנו צדק ומשפט שכן כתוב צדק ומשפט מכון כסאך, לפניו מהם נפשות הצדיקים שנאמר אשר בידו נפש כל חי, ואומר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים והוא הרמז בתורה ולדבקה בו, ועוד נדבר בזה לפנינו בעזרת האל: אבל עוד יאמינו רבותינו לפי דבריהם באגדות שזה גן עדן התחתון שהזכרנוהו יש לשכר הנשמות בו חלק בשכר ועונג ואע"פ שאינן גוף, וכבר שמו להם מקום עם העליונים, ותקון הענין הזה כך הוא, לפי שאמרו חכמים (שבת קנ"ב:) עד שנים עשר חדש גופו קיים ונשמותו עולה ויורדת לאחר שנים עשר חדש גופו בטל ונשמותו עולה ושוב אינה יורדת.

ופירוש הקבלה הזו כי כל שנים עשר חדש עדיין כח הגוף קיים והנשמה נוטה לדעת ולמעשיו כאשר היתה באמנה אתו בהצטיירות מחשבות גשמיות, ואע"פ שעולה לידיעת עולם הנשמות יורדת היא לענין שהיה כבר, לאחר שנים עשר נתעלית מדעות גשמיות ולבשה מלכות ונתעטרה בעטרה של עולם הבא.

ואין הכוונה במה שאמרו גופו קיים, בין שיהא הגוף נשרף לסיד או שיהא מן החנוטין שגופם מתקיים, אלא הכוונה למה שכתבנו. ובאותן י"ב חודש חלק הנשמה בגן עדן להיותה עולה בעולם העליון להם בענין נוטה לגשמיות, ואין כוונת רבותינו שיתעדנו הנשמות בפירות הגן ההוא או שירחצו בנהרות, אלא הכוונה מפני שהוא שער השמים לאור באור החיים, כאשר תאמר על העומד בירושלים שנתלבש נפשו רוח הקודש ומלאכות נבואה בחפץ עליון בין בחלומות בין במראה יותר מן העומדים בארץ טמאה, ומן ההשגה ההיא אל הנפש במקום ההוא מתעלית לדבקות העולם העליון והשגת תענוג הרוחני, וזה מה שמספרין רבותינו באגדה בצדיקים דסלקי ונחתי למתיבתא דרקיעא, העליה היא השגת הנפש ודבקותה בעליונים, והירידה היא להשגה מה שיגיעו סגולת התחתונים בחייהון כגון הנביאים: אבל היות הנפש נגדרת במקום אם יתקשה למתחכמים על תורת ה', נשיב להם האפשרות ששמנו לפניהם בחוטאי גיהנם, ואי אפשר לפרש יותר מזה בגן ועדן העליונים הנרמזים למעלה, אבל כוונתנו שיתבאר מדברינו לתלמידים.

שאין דברי תורה בגן עדן וענינו משל שאינו אמת, ואין דברי רבותינו וקבלת האבות נוחי הנפש באלו הענינים דברי הבאי או משל בגדר המליצה אלא הכל אמת ואמונה חיצון ופנימי מן מעלה למעלה ומן רוממות לרוממות וזוכה בו כל אחד למקום מעלתו ומשיג ממנו כפי הראוי לגמול שלו, ולפיכך אמרו בויקרא רבה אמר ר' אלעזר בר' מנחם ונחל עדנך תשקם אין כתיב כאן אלא ונחל עדניך מלמד שכל צדיק וצדיק יש לו עדן בפני עצמו, ובאמת כי המקום הזה גן עדן משמש עוד בגמול גשמי ממש לזמן התחיה, והוא מה שאמרו רבותינו ז"ל עתיד הקדוש ב"ה לעשות סעודה ומחול לצדיקים בג"ע והוא יושב ביניהם וכל אחד ואחד מראה עליו באצבעו שנאמר הנה אלהינו זה, וזה עונג ושכר עתיד בזמן התחיה והראות השכינה כאלו מראה באצבע מתוך המחול השגת המעלה ועונג התיחדות מתוך שמחה גופנית, לומר כי יגיעו אנשי העולם ההוא למעלת משה רבינו שנתעלית נפשו על גופו עד שבטלו כחותיו הגופיות והיה מלוכש בכל שעה ברוח הקדש כאלו ראיתו ושמיעתו בעין הנפש בלבד לא במצועי העין הגופי כאשר יעשו שאר הנביאים בהתבטל הגוף והתפשט הנפש מכחותיו שיאצל עליה רוח הקודש ותראה בראות עצמה כאשר יראה מיכאל וגבריאל, והיא הראיה האמתית והשמיעה הנכונה, כי אין למתפלספים מבטלי התורה כפי רצונם טענות מוכרחות עלינו שיכחישו אמונתנו זאת שאנחנו מאמינים שיש לגבריאל ראייה או שמיעה, ותקרא כן אותה השגה שהיא מגעת אליו מן מיכאל על דרך משל.

וכן הנשמות מספרות זו עם זו כמו שזכרו רז"ל ואין הכוונה לספור שפה וחתוך לשון אך שיש הודעה והשגה לנפשות זו מזו. והנה יצאנו מענינו ובאנו לגעת בסודות הנבואה וראיות החסידים שראוין המלאכים, ואמרו באגדה במדרש מה רב טובך וכו': והנה כבר נתבארה אמונתנו בגן עדן ונרמזה כפי הראוי ועכשיו נחזור לשכר הגדול שהוא לעה"ב הנה דבר ידוע הוא כי הזוכה שבדברי רבותינו הוא המזומן לחיי העולם הבא והמתברך מהם אומרים עליו זכרו לחיי העולם הבא, ועיקר השכר אצלם בכל המצות הוא העוה"ב כמו שאמרו ותשחק ליום אחרון שכל שכרן של מצות אינו אלא לעולם הבא, ואמרו

צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי העולם הבא כמו שהזכרנו בברייתא למעלה, הנה שמו שכר צדיק הגמור ומעלתו לחיי העולם הבא.

וכן האובדים אצלם הם השנויין במשנתנו ואלו שאין להם חלק לעוה"ב האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים וכו'. וזה העה"ב שהוא סוף מתן שכרן של מצות דבר מסתפק הוא במשנה זו ולא באר בפירוש, אם הוא עולם הנשמות ושכרן המגיע לכל אחת מהן בעצמה אחרי המות מיד כמו שהזכרנו, או הוא עולם אחר שיתחדש ויהיה השכר בגוף ובנפש או לנפש בלבד בזמן ההוא המתחדש, וראינו שאמרו בגמרא על המשנה הזו וכל כך למה תנא הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהא לו חלק בתחיית המתים לפי שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה.

וזה מורה כי העוה"ב הוא עולם השכר לאותן שהקב"ה מחיה בתחיית המתים ואינו על עולם הנשמות שקראנו אותו ג"ע אלא עולם התחיה הוא, ושם אמרו (סנהדרין צ:): אמר רבי אלעזר בר' יוסי בדבר זה זייפתי דברי כותיים שהיו אומרים שאין תחיית המתים מן התורה אמרתי להם זייפתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום שאתם אומרים אין תחיית המתים מן התורה הרי הוא אומר הכרת תכרת הנפש ההוא עונה בה הכרת תכרת בעוה"ז עונה בה לעה"ב מכאן הראה להם תחה"מ לומר שאם אין תחה"מ אותו עולם בטל הוא וכיון שחייבה תורה לעובד אלילים כרת מאותו עולם נמצא תחיית המתים למד מאליו מן התורה.

ושם הקשו בגמרא אמר ליה רב פפא לאביי ולימא תרווייהו מהכרת תכרת דברה תורה כלשון בני אדם. ואמרינן כתנאי הכרת תכרת בעה"ז תכרת בעה"ב דברי ר' עקיבא אמר לו ר' אלעזר בן עזריה והלא כבר נאמר את ה' הוא מגדף ונכרתה וכי שלשה עולמים יש אלא הכרת בעה"ז ועה"ב הכרת תכרת דברה תורה כלשון בני אדם, למדנו מכאן כי הכרת הוא אבדן הנפש מן הגוף והכרתה ממנו בעה"ז והכפל בענשי ע"ז להכרת מן העה"ב, ואין עולם שלישי שיהא ראוי בו כרת, כי דיני גיהנם בנפש בזמן הזה אין בו הכרתה כלל ולא ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח אלא לאותן שאינן עומדין בדין שנכרתין בו ואובדין שם והם עצמם ממה הוא כריתתן מחיי העולם הבא: ועוד אמרו שם בגמרא (נ:): מנין שהקב"ה מחיה מתים שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום מה היום כולכם חיים אף לעה"ב כולכם חיים, ושם אמרו (שם צ"א): רב חסדא רמי כתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה וכתוב והיה אור הלבנה כאור החמה לא קשיא כאן בעה"ז כאן בעה"ב, כלומר בעה"ז לעתיד לבוא, והקשו לשמואל דאמר אין בין העה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, אידי ואידי לעה"ב לא קשיא כאן במחנה צדיקים כאן במחנה שכינה, ובודאי הם ז"ל לא יפרשו אור הלבנה כאור החמה בעולם הנשמות אלא קראו הזמן שהוא אחר תחיית המתים עולם הבא.

וכן אמרו בדור המדבר באין הן לעה"ב שנאמר ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה, ובעשרת השבטים שנו עשרת השבטים אין עתידין לחזור, ותניא (שם ק"י): ר' אומר באין הן לעה"ב שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים וזה הענין אינו בעולם הנשמות, ושם (סנהדרין צ"א): אמר ריב"ל מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר

אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה הללוך לא נאמר אלא יהללוך מכאן לתחיית המתים מן התורה, ואמר ר' לוי כל האומר שירה בעולם הזה זוכה ואומרה לעוה"ב שנאמר אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה, אלו שתי המימרות הם לריב"ל וענין אחד הם בביאור וקוראים עולם שאחרי תחיה עולם הבא, ושם אמרו כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת בעה"ז זוכה ומנהיגן לעה"ב, ובמסכת שבת (ס"ג) אמרו לענין היוצא בכלי זיין בשבת ר' אליעזר אומר תכשיטין הם לו ואמרו וכי מאחר דתכשיטין הן לו מפני מה הן בטלין לעתיד לבא מפני שאין צריכין שנאמר לא ישא גוי אל גוי חרב, והקשו מזה ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכות בלבד, ואמרו לשון אחר אמר להם רבי אליעזר אף לעתיד לבא אין בטלין אבל בטלין הן לעוה"ב והיינו דשמואל.

הפרישו בכאן בין ימות המשיח ובין העולם העתיד והוא עולם שאחרי התחיה, שאין כל אלו הענינים על עולם הנשמות ההווה: ובמסכת חולין בסוף שנו ברייתא שהזכרה גם כן בקדושין, ובמקום אחר תניא ר' יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחית המתים תלויה בה שנאמר למען ייטב לך והארכת ימים למען ייטב לך לעולם שכולו טוב והארכת ימים בעולם שכולו ארוך.

הנה זה עולם שכולו טוב וארוך שהוא העולם הבא אמר שתחיית המתים תלוי בה מפני שהוא בא אחרי התחיה. ובספרי הזכירו כל הזמנים הללו, במדרש אמרו בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמור בשעת מיתה והקיצות לעתיד לבא היא תשיחך לעולם הבא, הזכירו כאן העה"ז וזמן המיתה והוא עולם הנשמות והעתיד לבא ואחר כך העולם הבא, ואמרו שם למען ירבו ימיכם בעוה"ז וימי בניכם לימות המשיח כימי השמים על הארץ לעולם הבא, וכן דרשו שם וישמרך ישמור נפשך ממיתה וכן הוא אומר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים.

דבר אחר ישמור רגליך מגיהנם וכן הוא אומר רגלי חסידיו ישמור דבר אחר וישמרך ישמרך לעה"ב וכן הוא אומר וקוי ה' יחליפו כח, הזכירו בכאן שמירת הנפש בשעת מיתה שהוא עולם הנשמות והדבקה בצרור החיים שהוא גן עדן שלה כמו שביארנו ואחרי כן שמירתה הבא, ושם שנינו עוד חופף עליו כל היום חופף עליו בעולם הזה כל היום לימות המשיח ובין כתפיו שכן בנוי ומשוכלל לעולם הבא וכו' (מדרש).

ועוד אמרו שם כי שפע ימים יינקו זה ימה של יפו שגנוז לצדיקים לעה"ב מנין אתה אומר שכל ספינות שאובדות בים הגדול וצרור של כסף ושל זהב ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שהים הגדול מקיאן לימה של יפו שגנוז לצדיקים לעתיד לבא ת"ל כי שפע ימים יינקו: ובאלה שמות רבה אמרו מפורש עשרה דברים עתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבא.

הראשונה שהוא עתיד להאיר עולמו שנאמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וגו' וכי אדם יכול להביט בהקב"ה אלא מה הקב"ה עושה לשמש מאור ארבעים ותשעה חלקי אור שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים, ואפילו אדם חולה הקב"ה גוזר לשמש ומרפאו שנא' וזרחה לכם יראי שמי.

והשניה מוציא מירושלים ומרפא בהם כל מי שיש בו מחלה שנאמר והיה כל נפש חיה אשר ישרוץ. והשלישית עושה אילנות ליתן פירותיהן בכל חדש וחדש ויהא אדם אוכל מהם ומתרפא שנאמר ועל הנחל יעלה על שפתו וגו'.

הרביעית שהם בונים כל החורבות ואין מקום חרב בעולם ואפילו סדום ועמורה נבנות לעתיד לבא שנא' ואחותך סדום ובנותיה תשובנה לקדמותן. החמישית שהוא בונה ירושלים באבן ספיר שנאמר עניה סוערה לא נוחמה וגו', ואותן האבנים מאירות כשמש ואו"ה באין ורואין בכבודן של ישראל שנא' והלכו גוים לאורך וגו'.

הששית ופרה ודוב תרעינה. השביעית שהוא מביא כל החיות וכל העופות וכל הרמשים שבעולם וכורת להן ברית עם ישראל שנאמר וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים.

השמינית שאין עוד בכיה ויללה שנאמר לא ישמע עוד בכי וזעקה. התשיעית שאין עוד לא אנחה ולא אנקה ולא יגון אלא הכל שמחים שנאמר ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה.

העשירית כו' עד כאן דברי אגדה זו, ובאלפא ביתא דר' עקיבא אמרו ארץ החיים ארץ שמתיה חיים תחלה לעולם, אם כן צדיקים שבחוצה לארץ כגון משה ואהרן האיך הן חיינן ובאין לעוה"ב מלמד שבשעת תחיית המתים וכו': כל אלו דברים ברורים שעולם הבא בכל מקום אינו עולם הנשמות והשכר המגיע להם מיד אחרי המיתה אלא עולם הוא שעתיד הקב"ה לחדשו לאחר ימות המשיח ותחיית המתים, ובבראשית רבה אמרו בית הלל אומרים כשם שיצירתו בעולם הזה כך יצירתו לעולם הבא מה יצירתו בעוה"ז מתחיל בעור ובשר בגידים ועצמות וכו' כך לעולם הבא מתחיל בעור ובשר וגידים ועצמות, ובגמרא בפרק אין בערכין (י"ג) אמרו למימרא דנבל לחוד וכנור לחוד דלא כר' יהודה דתניא ר"י אומר כנור של מקדש של שבע נימין היה שנא' שובע שמחות את פניך אל תקרי שובע אלא שבע, של ימות המשיח שמונה שנא' למנצח על השמינית על נימא שמינית, של עוה"ב עשר שנאמר עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור ואומר הודו לה' בכנור בנבל עשור זמרו לו, ומתצינן אפילו תימא ר' יהודה לעולם הבא איידי דנפישני נימין דידיה נפיש קליה כנבל, ופירוש הענין הזה כי כנור וכלי הזמר במקדש רמז להשגת המחשבה שהיא נתלית ברוח ואין בגשמיות דק כמוזיק"א כענין שאמרו קול ודבור ורוח וזהו רוח הקדש.

והנה בעולם הזה ישיגו החכמים ברוח הקדש שבע ספירות וידבק אורן במשכן ובמקדש ונרמזות בשבע הנרות של מנורה ובקצת הקרבנות, גם בלעם אמר את שבעת המזבחות הזכיר אותן בה"א הידיעה לפיכך ירמזו בכנור שבע כלי הקול בעוה"ז ולימות המשיח תושג ספירה שמינית וירמזו אותה ולעולם הבא תהיה ההשגה שלימה לי' ספירות וירמזו אותן וזה ענין מופלא ונכבד, ומכל פנים נלמד בפ"י העוה"ב שהוא עולם שיש בו גוף ומקדש וכליו ואינו עולם הנשמות שכל אדם בו בחלק הראוי לו אחרי מיתתו מיד ודבר פשוט הוא בגמרא שתמצא בו במקומות רבים שהן מזכירין רשעים בגיהנם כגון עדת קרח וזולתם שבזמן הזה הם נדונין שם ומזכירין לצדיקים שהם בגן עדן, ולא תמצא בשום מקום בגמרא שיאמרו על אחד מהן שהוא בן עולם הבא עכשיו אלא אומרים מזומן לחיי העוה"ב, ואמרו בספרי במשה רבינו גנזו לחיי העולם הבא, לא שהוא עכשיו

בחיי העה"ב, ואמרו ברבי עקיבא במיתתו אשריך ר' עקיבא שיצאת נשמתך באחד ואתה מזומן לחיי העה"ב, ואמרו בר' אלעזר בן דורדיא ובקטיעא בר שלום מזומנין לחיי העה"ב בפרק ראשון שם דע"א וכן במקומות רבים מאד בש"ס, הרי שלאחר פטירתן של צדיקים אומרים עליהן מזומנים לחיי העולם הבא שהוא לשון עתיד להם הא למדת שפטירתן מן העה"ז לגן עדן היא שהוא עולם הנשמות ואין פטירתן לעולם הקרוי עה"ב אלא שהם מזומנים ועתידין לו, ואמרו בברכות (מ"א:) הרואה קברי ישראל מברך אשר המית אתכם בדין והוא עתיד להקים אתכם לחיי העה"ב בדין בא"י מחיה המתים, ושגור בפי הדורות לומר בין בבקשה בין בסוף ברכת המזון ובכל תפלות הרחמן יזכנו ויקרבנו לימות המשיח ולחיי העה"ב, מקדימין ימות המשיח, ואין דעתם לבקש שתתקרב להם המיתה ויהיו בעולם הנשמות: עוד מצינו מפורש במדרש ויברך אלהים את יום השביעי ברכ הקב"ה העה"ב שמתחיל באלף שביעי ויקדש אותו זמנו לישראל, וזו היא ששנינו בתמיד בשביעי אומר מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבא ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים, ובמכילתא אמרו כי אני ה' מקדשכם לעה"ב כגון קדושת שבת בעה"ז.

נמצינו למדין שהוא מעין קדושת העה"ב וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת, ובאגדה של רבי עקיבא אמרו יום הדין ומלכות בית דוד יהיה באלף הששי, הרי נתבאר שהעה"ב אינו עולם הנשמות אלא עולם נברא קיים שימצאו בו אנשי התחיה בגוף ובנפש, וע"ז העולם אמרו בברכות (י"ז) מרגלא בפומיה דרב העה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן והן נהנין מזיו השכינה, וכן יאמרו תמיד בש"ס הקב"ה משביעו מזיו שכינתו לעה"ב שנאמר אשבעה בהקיץ תמונתך, רצונו לומר שקיום האנשים הזוכים בהם בזיו הכבוד כקיום הנפש בגוף בעה"ז באכילהאנשי העיון והם כלי המזון וכלי הזרע וכלי תיקון הגוף, והגוף בכללו צורך מציאותו היה בעבור תכלית אחת והוא אכילת המזון לקיום הגוף ולהוליד דמיונו, וכשתסתלק התכלית ההוא לעולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה יהיה הגוף פועל ריק ואין במעשה האלהים פועל בטל.

הנה התשובה לכל זה כי היתה הבריאה הזאת לזמן תחיית המתים לצורך השמושים ואין הקב"ה רוצה בכטולה אחרי כן. ועוד יש בצורה הזאת סודות עמוקים כי לא היתה היצירה על זה הדמות הפקר בלא טעם רק לצורך גדול ולטעם נכבד והעושו יתברך רוצה בקיומו, ואם תקשה עלינו קיום הגוף מן השפלים לעולם, כבר השיבנו אליך כי קיום הגוף יהיה כקיום הנפש וקיום הנפש בהתייחודה בדעת עליון והמתקיים יהיה כמקיים בהתייחודו בו כאשר נאמין (אפילו) בנפש ואף ע"פ הכתובים על אדה"ר שהי' ראוי שיתקיים ויחיה לעד אלו לא חטא בחטא ההוא, ואע"פ שנאמין בחרבן העולם בשנת השמטה, וכן נאמין ונתחזק אצל הכל באמת הראות כח הנפש על הגוף האפל והדבקו בדעת עליון כענין קרן פני משה ופני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה, וכן אמרו רבותינו ז"ל על אדה"ר ועל כל דבק ביוצרו ומתלבש ברוח הקדש, אמרו עליו על פנחס בשעה שהיה רוח הקודש שורה עליו היו פניו בוערות כלפידים, ואמרו עליו על ר' אליעזר הגדול כשהיה דורש במעשה בראשית היו קרנותיו יוצאות כקרנותיו של משה ואין אדם מכיר אם יום אם לילה, וכן אמרו בספרי פניהם של צדיקים לעתיד לבא דומים לחמה וללבנה ולרקיע לכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורות בית המקדש, ואם

דעותינו לא ישיגו בחקירה מאיזה צד תהיה המדה הזאת, אבל נאמין שהוא כן כי הבורא יתברך שמו יודע מסודות הנפש ומהותה יותר מהתחכמותנו, ועוד אנחנו רואים שחפצי הנפש המזדמנים כרצונה נותנין לו לגוף הנאה ומוסיפין בו זהר והדר ושמן ובריאות אפי' בבואם אליו בעמל ויגיעה, וכל שכן חכמה לחכמים כענין שכתוב חכמת אדם תאיר פניו.

וכל שכן קושיא זו שהזכרנו בקיום הגוף לנצח, אינה על דעת הפילוסופים ולא דעת קצת חכמי תורתנו המפרשים, כי הפילוסופים מקיימים כללו לעד, וחכמינו קצתם יודו בקיומו ואין חזרת העולם לתוהו חיוב, כי כל נברא ברצונו יתברך קיומו ברצון ההוא אם לזמן אם לנצח, וכמו שיאמינו הם בעיונם קיום הכללים לעד כך אנחנו יכולים להאמין בקבלתנו בקיום הפרט ברצון המתעלה, כי כמו שיש רצון כללי בכלל כך יש רצון פרטי בפרט, ואע"פ שנראה בעולם ביטול הפרטים וקיום הכללים, הנה אמונתנו היא כי היה זה בבעלי הנפש מפני החטא הקדמוני והעונש הנגזר עליו אבל הרצון הנצחי מקיים רצונו לנצח וכמו שהזכרנו למעלה מדברי חכמים: עכשיו ביארנו כוננתנו בשכרי המצות וענשן ונחזור בקצרה, כי שכר הנפשות וקיומם בעולם הנשמות נקרא לרבותינו גן עדן ופעמים קורין אותו עליה וישיבה של מעלה, ואחרי כן יבאו ימי המשיח והוא מכלל העולם הזה, ובסופן יהא הדין ותחיית המתים שהוא השכר הכולל הגוף והנפש, והוא העיקר הגדול שהוא תקות כל מקוה להקב"ה, והוא העולם הבא שבו ישוב הגוף כמו נפש והנפש תדבק בדעת עליון בהדבקה בגן עדן עולם הנשמות ותתעלה בהשגה גדולה ממנה ויהיה קיום הכל לעד ולנצח נצחים, סימן לדברים הללו ורמז להם בתורה ששת ימי המעשה), בששי נברא אדם וגמר מעשיו, בשביעי שבת, כך מלכות האומות קדמוניות באלף החמישי כנגד יצירת עופות ושרצי המים ושאר דברים, ותוספת מלכותם בששי מעט כנגד יצירת בהמה וחיה שנבראו בתחלתו וכן מלכות בית דוד באלף הששי כנגד יצירתו של אדם שמכיר את בוראו ומושל בכלם, ובסוף אותן אלף יהא יום הדין שכל אדם נדון בו, שביעי שבת שהוא התחלת העולם הבא, ואין לזוכים בו קץ וסוף אלא מתקיימין ברצון בוראם יתברך ויתעלה חפצו ורצונו המקיימם, וכן ששת שני שבוע ושביעית שמטה רמז לענין הזה הוא, ומכאן ילמוד החכם סוד היובלות וידע הענין בכללו, וברוך היודע והמלמד אדם דעת: ובמדרש ר' נחוניא מצינו ישב ר' ברכיה ודרש מאי האי דאמרינן העה"ב ולא ידעין מאי (*ע' בפירושי על התורה (בראשית א') שם הענין מפורש, ופה בא בקיצור לשון.

קאמרינן, העולם הבא מתרגמינן עלמא דאתי מלמד שקודם שנברא עלה במחשבה לברוא אור ונברא אור גדול שאין כל בריה יכולה לשלוט בו צפה הקב"ה שאין יכולין לסבלו לקח שביעית ושם לו במקומו והשאר גזז לעתיד לבא ואמר אם זכו בזה השביעית ויישמרוהו אתן להם לעולם האחרון, והיינו דכתיב העולם הבא שכבר בא קודם מקודם ששת ימי בראשית הדא הוא דכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם, פירוש העולם הבא שכבר בא, וזכר לשון תרגום שלו שקורין אותו חכמים עלמא דאתי ללמד שהוא ממשמש ובא, שזה העולם הבא הוא אור והוא האור שעלה במחשבה ונברא קודם העולם הזה, לומר שהוא ההשגה האחרונה שאדם משיג ומתעלה.

וכן אמרו בבראשית רבה שאור הזה שאדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, והוא ענין צפיית המרכבה ובו משיגים אמתת הנבראים בכלל וזהו מסוף העולם ועד סופו, וזהו לאור באור החיים. ועוד אמרו שם במדרש ר' נחוניא בן הקנה וכסא הכבוד המעוטר המהולל המאושר הוא בית העולם ומקומו חקוק בחכמה דכתיב ויאמר אלהים יהי אור, וכל המדרש עד יזכו לחיי העולם הבא שהוא הטוב הגנוז ומאי ניהו עוזו של הקב"ה דכתיב ונגה כאור תהיה וגו', שם בכאן בית העולם הבא בכסא הכבוד מקום הנשמות בעולמן כמו שאמרו בערבות ששם נשמותיהן של צדיקים ושם מלאכי השרת וכסא הכבוד כדאיתא במסכת חגיגה, ושם מקום העה"ב חקוק בחכמה להודיע השגתה לאור הראשון שנקרא חכמה דכתיב כי נר מצוה ותורה אור וכתוב חכמת אדם תאיר פניו, ואי אפשר לפרש יותר מזה: ומה יקרו דברי הרב הגדול ר' משה ז"ל במלות קצרות וארוכות שכתב בזה העולם בפרק חלק, אמר כי בעה"ב ישכילו נפשותינו שם מסודות הבורא כפי שישכילו הסודות ההם הכוכבים והגלגלים, או יותר, וכן אמרו ז"ל העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, וענין עטרותיהן בראשיהן רוצה לומר קיום הנפש היודעת בקיום הדבר הידוע לה והויתה היא והוא דבר אחד כמו שאמרו מביני הפילוסופים בענין יאריך ספורו, ומה שאמרו נהנין מזיו השכינה כונתם לומר כי הנפשות ההם ינעמו במה שישכילו וידעו מסוד האל, אם כן הגמול הטוב ותכלית הכוונה הוא שיגיע האדם אל הגמול העליון ויהיה נכנס בכלל ההוא, וקיום הנפש כמו שאמרנו יהיה עד לאין תכלית בקיום הבורא יתברך כי הוא סבת קיומה בהשגתה אותו אלו דברי הרב ז"ל והם דברים טהורים.

וכבר באו כלם בדברי רבותינו ז"ל כי הזכיר ענג הנפש בקיומה ושם אותה עם כת חיות הקדש והמלאכים כמו שאמרו הם ז"ל עמהם תחת כסא הכבוד וחקקו מקומו והיא ההשגה בעצמה והגמול השלם, וכן הזכירו הם ז"ל קיומה כקיום החיות ומלאכים לכתותיהם כמה שינעמו בכתוב שנאמר באור פני מלך חיים וכמו שכתבנו למעלה מדבריהם ז"ל, והזכירו ענין קיומם בקיום הדבר הידוע להן דבר אחד והוא פירוש מה שנאמר בתורה ולדבקה בו, ואומר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך, ומכאן בא רבי עקיבא ולמד את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים, ורבותינו ז"ל הם שהבינו ופירשו דרך וענין היחוד הזה, ולא שיגיע אדם לידיעת מהותו, שהידיעה הוא הדבוק בעצמו ועל זה אמרו כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא וכו' אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה, וזו המימרא הזכירה הרב ז"ל ופירש ואמר כבר הודיעונו חכמים הראשונים שטובת העולם הבא אין כח באדם להשיגה על בוריה ואין יודע גדלה ויפיה אלא הקב"ה לבדו.

הנה דברי הרב במעלת זה העולם הבא ובעונג שלו דברים נכונים הם אין לנו אלא להודות בהן ולשבח מעלותיהן לבעליהן ז"ל: ועוד כתב בתשובת שאלה ומה שהסכימו חכמי יון וחכמי המערב בנפש שהנפש צורה בלא גולם ובלא גוף אבל טהורה ונזירה ומקור הדעת ואינה צריכה לגוף לפיכך כשיאבד הגוף לא תאבד היא אלא עומדת בעצמה וקיימת כמו המלאך ונהנית וחווה באורו שלעולם והוא עולם הבא (גם זה לשונו), אבל מ"מ שנה עלינו סדרי הקבלה כי עשה זה העולם עולם הנשמות ואין לגוף בו חלק כמו שפירש בכמה מקומות מספריו.

וכן יראה מדבריו שהוא משנה עלינו זמנו של עולם הבא והוא לדעתו בא לאדם אחרי מיתתו מיד והוא העונג והנועם שקרינו אנחנו אותו גן עדן. וכך כתב בספר המדע, זה שקראו אותו חכמים העולם הבא אינו מפני שאינו מצוי עתה וזה העולם אבד ואח"כ יבא אותו העולם הבא, אין הדבר כן אלא הרי הוא מצוי ועומד כמו שנאמר אשר צפנת פעלת, ולא קראוהו העולם הבא אלא שאותן החיים באין לו לאדם מיד אחר חיי העולם הזה שאנו קיימים בו בגוף ובנפש וזה הנמצא לכל אדם בראשונה, נראים מדברים הללו שעולם הבא הוא עולם הנשמות המגיע להן אחרי מיתת הגופות מיד.

עוד כתב העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת, הואיל ואין בו גויות אין בו לא אכילה ולא שתיה ודבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכין להם בעולם הזה, ולא יארע בו דבר מן הדברים שמארעין לגוף בעולם הזה כגון ישיבה ועמידה ושינה וראיה ועצב ושחוק וכיוצא בהן.

כך אמרו חכמים הראשונים העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה, הרי נתבאר לך שאין שם גוף לפי שאין שם לא אכילה ולא שתיה, וזה שאמרו צדיקים יושבין על דרך החידה הוא כלומר נפשות הצדיקים מצויות שם בלא עמל ויגיעה, וכן זה שאמרו עטרותיהן בראשיהן כלומר דעת שידעו שבגללה זכו לחיי העולם הבא מצויה עמהן והיא העטרה שלהן, ומהו זה שאמרו ונהנין מזיו השכינה שיודעין ומשיגין מאמתת הקב"ה מה שאינן יודעין והוא בגוף האפל והשפל: עוד האריך הרב ז"ל לבאר להביא ראיה שבני העולם הבא הם נפשות בלבד בלא גוף בפרק חלק ובמגלה של תחיית המתים שלו.

עני גן עדן אצלו הוא מקום מבחר הארץ שנטע בו האלהים האילנות ומיני הצמחים המועילים תועלות גדולות ועתיד לגלותו לבני האדם ויורה דרכו וינעמו בו בימות המשיח או בתחיית המתים בגוף כמו בעולם הזה ותענוגיו באכילה ושתיה וסיכה ורחיצה, וזה אינו תכלית הגמול כמו שביאר הרב ז"ל, אבל העוה"ב עולם הוא והוא טבעי ומנהגו של עולם כלומר קיום הנפש: והתמה מזה מאחר שהוא מאמין שהעולם הבא הוא ההווה לאדם אחרי המות מיד מה צורך אליו לראיות והכרעות שאין באותו העולם גוף אלא נשמות בלבד, תלמיד קטן שבישראל יודע שהצדיק הנפטר נפשו בטוב תלין בטובת העולם העליון בלא גשם וגוף כלל, אין טובתה באכילה ושתיה וסיכה ותשמיש שאין הנפש בעלת הנאות הללו אלא בזיו השכינה היא מתקיימת כענין שנאמר והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך, ודברים הללו אע"פ שאין דרך סודם ידוע אלא ליחידים ואין משיג אותם על אמתת מה שהם אלא ה' יתברך, דרכיהם פשוטים לכל, ולמה הוצרך הרב ז"ל למה שכתב במגלת תחיית המתים אבל החיים שאין אחריהן מות הוא חיי העולם הבא בעבור שאין בו גוף, כי אנו מאמינים והוא הנכון לדעת כל בעלי דעת כי בני העולם הבא נפשות בלא גופות כמו המלאכים, והראיה על זה כי הגוף מחובר מכלי השמוש לפעולת הנפש, והגוף בכללו צורך מציאותו בעבור תכלית אחת רוצה לומר אכילת המזון כדי לקיים הגוף ולהוליד ממנו דמיונו למען יתקיים המין, וכשתסתלק התכלית ההיא ולא יהא צריך אליה בעולם הבא כמו שאמרו המון החכמים בביאור אין בו אכילה ושתיה ולא תשמיש, אם כן הם רוצים לומר שאין בו גוף כי האל יתברך לא

ימציא דבר ריק ולא יעשה דבר אלא בגלל דבר, וחלילה מהיות פעליו הנכוחים כפועל ע"ז עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו, כן הבורא בעיני אלו החושבים כי יברא אברים לא לעסוק בהם, ואולי בנ' העולם הבא בעיני אלה האנשים אינם בעלי האברים כי אם גופים ואולי הם עגולים או עמודים או קומות מרובעות, אין דעת אלו הסכלים כי אם שחוק לכל העמים מי יתן החרש יחרישון ותהי להם לחכמה, כלא לו דברי הרב ז"ל ועוד נוסף עליהם דברים רבים: ועכשיו נתמה עליו אחרי שהוא יאמין בפירוש העולם הבא שהוא העה"ב לנפשות אחרי מיתת הגופות מיד, מה צורך להכרעות האלה, הלא דבר ידוע לכל ומפורסם שכבר נתערטלו הנפשות מן הגוף המת והניחוהו לרקבון, והכתוב מעיד וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, אבל יראה מכונת הרב ז"ל שהעולם הבא אצלו משמש לכל עולמי הנפשות ולכל המגיע אליהן לעדי עד.

והנה יאמין באמת שתחיית המתים שהוא עיקר מעיקרי התורה הכוונה בו שתשוב הנפש לגוף ברצון הבורא ויצאו הנשמות מן העולם הבא וישובו לגוף בימי התחיה ויתעדנו האנשים ההם הזוכים בטובת העולם הזה בימות המשיח ויזכו בו למעלה עליונה ממעלתם הראשונה, אבל אחרי כן יגזור הרב ז"ל מיתה על המשיח ועל דורו ויהיו נפשותיהן בטוב העולם הבא בלא גוף כמו שהיו מתחלה במעלה גדולה ממנה שזכו לה במצות שעשו בזמן התחיה וזה יתקיים להם לנצח: והנה אריכות הרב ז"ל בהרבותו דברים להכריע שבני העולם הבא אינן גוף לשני ענינים כי הוא יודע אנשי קבלתנו יאמינו שאין אחר התחיה מיתה על פי מה שדרשו בבלע המות לנצח, ואמרו מתים שעתיד הקב"ה להחיות שוב אינן חוזרין לעפרן, ולזה הדעת בני העולם הבא אחרי התחיה יחיו בעולם שהוא בגופם, והרב מבטל זה הדעת בכל יכלתו, ועל זה חלקו עליו רבים מחכמי הדורות האלו על הכונה הזאת כמו שימצא בדבריהם, כי על העולם הבא אחרי המיתה לנפשות לא יחלוק כל איש חכם או שאינו חכם ואין צורך בו לכל עניני הדברים שכתב הרב בכמה מקומות כי דבר מפורסם הוא שאין לגוף בו חלק וזכות, ועוד יכוון הרב ז"ל לענין שני להחזיק הנפש בעצמה שאינה גוף ולא כח גוף אלא שכל נבדל ככת המלאכים, וכן אמר שם במגלת תחית המתים, והגורם כל זה מה שיעלה במחשבת ההמון כי אינם מאמינים שיש מציאות קיימת אלא לגוף אך מה שאינו גוף ולא מקרית הגוף אינו נמצא בדעת הנבערים מדעת, ועל כן יאמינו רובם כי הבורא גוף כי מה שאינו גוף ולא כח בגוף אינו נמצא לפי מחשבתם, אך הנקראים חכמים באמת לא במלה עוברת נודע להם במופת כי כל נבדל מתולדות הגוף הוא יותר חזק וקיים במציאותו ממי שיש לו גוף.

ועוד לא נכון לומר יותר קיים אלא שמציאות הנבדל הוא המציאות האמתי בעבור שלא ישיגהו דבר ממקרה השנויים, והם החכמים שנתברר להם במופת כי הבורא אינו גוף ועל כן הוא מציאותו בתכלית הקיום וכן כל נברא נבדל רוצה לומר המלאכים והשכלים הוא מציאותו יותר תקיף וקיים מכל בעל גוף, ועל כן נאמין כי המלאכים אינם גופים וכי בני העוה"ב הם נפשות נבדלות: ועוד אמר ז"ל ואיך יעלה על לב איש כמו שיבינו אלה הסכלים, כי המלאכים הם נבדלים מן הגוף, ועצם מציאותם רצה לומר מציאות

המלאכים ובני העולם הבא יחשבו אלה כי לא יודע מציאותם אלא בקבלה מצד התורה וכי אין דרך מעיד על מציאות המלאכים ועל קיום הנפשות.

וזה המלה מורה לך מדברי הרב ז"ל פירוש העולם הבא שהוא קיום הנפשות בלבד אחרי המות, והוא דבר המתברר להם במופת ועיון בלא קבלה. כי ענין העולם הבא אחרי התחיה באמת צריך הוא לדברי התורה ופירוש הקבלה: והנה נתברר אמונת הרב ז"ל בפירוש העולם הבא וכוונתנו אנחנו, ובאמת תמצא למקצת חכמי ספרד בחבורי חכמותיהם ובתפלתם שהם מסכימים לדעת ההוא שהעוה"ב הוא עולם הנשמות.

ור"ש בן גבירול ז"ל אומר בתפלתו תחת כסא כבודך מעמד לנפשות חסידיך ובו נועם בלי תכלית וקצבה, והוא העוה"ב. וכן יתפלל, ובעת מן העולם הזה תוציאני.

אל העוה"ב בשלום תביאני. אבל לנו שומעים שאמרנו כהלכה והבאנו הדבר בראיות מדברי רז"ל.

ושוב מצאתי לגאון רב סעדיה ז"ל בפירוש ספר דניאל שהוא אומר כדברינו בפירוש העוה"ב וקבלת ראשונים היא, תורתם אל תשכח, ואמת אין בינינו דרך בשנוי השמות. והכל מודים בתחית המתים ובקיום הזמן ההוא בכלליו ופרטיו כמו שפירשתי, זולת דעת רבי משה ז"ל שנותנת קצבה לזמן התחיה ומחזיר הכל לעולם הנשמות כמו שנזכר למעלה, ואנחנו מקיימים אנשי התחיה לעדי עד מימות תחית המתים לעוה"ב שהוא עולם שכולו ארוך.

ואדון הרחמים יזכנו לטוב אשר צפון ליראיו ופעל לעבדיו, למען רחמיו וחסדיו, אמן: